

BROJ 4
GODINA XVIII

JUL — AVGUST
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ź A J

Kapetan b. broda Dušan MILJANIĆ	Mogućnosti izvođenja operativno-strategijskih pomorskih desanata — — — — —	3
Pukovnik Jovo NINKOVIĆ	Neki problemi dovođenja i razvoja snaga za napad — — — — —	19
Pukovnik Ivan FRANKO	Primena nuklearnih borbenih sredstava u armijskoj operaciji — — — — —	28
Pukovnik Stevo JOVANOVIĆ	Prilagodavanje pitomaca škole rezervnih oficira na život u armiji — — — — —	39
Pukovnik Berislav BADURINA	Lokalni ratovi u teoriji i praksi nekih zemalja Zapada — — — — —	51
Potpukovnik dr Gavro PERAZIĆ	Uloga vojnih baza na tuđim teritorijama — politički aspekt — — — — —	65
Pukovnici prof. dr Branko KANDIĆ doc. dr Gojko KAPOR i potpukovnik dr Dragoljub ĐORĐEVIĆ	Mogućnost i efekti dejstva psihootrova —	75
ODZIVI		
potpukovnik Radovan SREČKOVIĆ	Veličina prostorijske branjene protivavionskom artiljerijom i raketama — — —	81
UZ DVADESETPETOGODIŠNJICU JNA		
Pukovnik Boro MITROVSKI	Borbe 15. udarnog korpusa za oslobođenje Slavonske Požege — — — — —	89
VOJNOPOLITIČKI KOMENTAR		
General-major Nikola PEJINOVIĆ	Francuska i NATO — — — — —	101
IZ INOSTRANIH ARMIIJA		
Kapetan fregate Zvonimir OŠTRIĆ	Šesta američka flota — — — — —	111
M. Đ.	Aktivna vazдушna odbrana — — — — —	125
Sl. B.	Krilate rakete — — — — —	137
BIBLIOGRAFIJA		

MOGUĆNOSTI IZVOĐENJA OPERATIVNO-STRATEGIJSKIH POMORSKIH DESANATA

Razvoj ratne tehnike pri kraju i poslije II svjetskog rata karakterističan je po kvalitetnim skokovima u razornoj i uništavajućoj moći, dometima i preciznosti dejstava ratnih sredstava. To je dalo nov impuls i pečat razvoju cjelokupne ratne vještine i izazvalo potrebu traženja kvalitetno novih rješenja u ratnim doktrinama i načinu izvođenja pojedinih vrsta operacija, u svim armijama, bilo da posjeduju ili ne najsavremenija ratna sredstva.

Međutim, u novim doktrinama i rješenjima, iako se polazi od karaktera i mogućnosti savremenih sredstava, ima još dosta hipotetičkih postavki, jednostavnih »modifikacija« i »prilagođavanja« na bazi analogija i iskustava prošlog rata. U mnogim konkretnim problemima naročito pojedinih vrsta operacija ima dosta nepoznanica i proturječnosti. Za njih ni mirnodopske vježbe, ni iskustva nekih zemalja u lokalnim ratovima, ne mogu dati vjerodostojan odgovor, posebno kad se radi o mogućnostima i izvođenju ovih operacija u opštem nuklearnom ratu.

Jedno od krupnih pitanja u kome su došle do izražaja proturječnosti, različita i dosta nekritička gledanja, jeste oblik i mogućnost izvođenja pomorskih desanata operativnih i strategijskih razmjera.¹ Ovim operacijama i odbrani pomorskih komunikacija (pomorskom saobraćaju, posebno prevoženju žive sile na preokookeanska vojišta), posvećuje se veoma mnogo pažnje u vojnopomorskim krugovima, a opštevojni teoretičari i stratezi NATO-a, naročito SAD, u svojim razmatranjima o vođenju svjetskog nuklearnog rata daju im posebno mjesto. Ovo su, svakako, najkrupniji, međusobno povezani problemi čijim bi rješavanjem SAD pokazale koliko su sposobne da u eventualnom opštenuklearnom ratu izvrše svoje obaveze i strategijske planove na drugim kontinentima. Zato ovi problemi i prelaze okvire pomorske ratne vještine i postaju predmet najšireg interesovanja i izučavanja.

Upoređivanjem suštinskih razlika u izvođenju velikih pomorsko-desantnih operacija u eventualnom ratu u odnosu na prošli, najbolje se može sagledati koliko je realno preduzimati ih i kakvi su izgledi za

¹ Pod pomorskodesantnom operacijom u daljem razmatranju treba podrazumijevati i kombinovane pomorskovazdušne desantne operacije, jer su to pretežno i bile u prošlom ratu, a sva razmatranja ukazuju da bi vazдушna komponenta u eventualnom ratu bila još više zastupljena. Međutim, zbog toga što se gro žive sile i tehnike desantnih jedinica prebacuje morem, ove operacije nose pretežno pomorski karakter, pa je i težište razmatranja na pomorskoj komponenti. Operativni, odnosno strategijski karakter desanta zavisi od postavljenog cilja operacije, a adekvatno tome i od upotrebljenih snaga.

uspeh. Ovo pitanje je od velikog interesa i za zemlje koje nemaju ni potrebe ni snaga za izvođenje takvih operacija i koje se orijentišu na odbranu svojih obala.

U članku je učinjen pokušaj analize nekih fundamentalnih problema u izvođenju krupnih pomorskih desanata samo u opštem nuklearnom ratu. Pomorskim desantima sa krupnim operativnim i strategijskim ciljevima, najverovatnije bi u takvom ratu prethodila strategijska nuklearna dejstva. Međutim, takvi desanti bili bi vrlo rentabilni ciljevi za sve vrste nuklearnih napada branioca. Vjerovatno je da nijedna zaraćena strana koja raspolaže nuklearnim sredstvima, ne bi dozvolila protivniku da izvrši invaziju krupnim desantnim snagama na svoju teritoriju (ili čak savezničku, ako se radi o osjetljivim dijelovima svjetskog ratišta) pod »konvencionalnim uslovima«, ili samo »pod nuklearnom prijetnjom«, čak i po cijenu da time otpočne nuklearni rat. Intervencije pomorskovazдушnim desantnim snagama koje se vrše (ili će se vršiti) u lokalnim (ograničenim) ratovima imaju neke elemente pomorskodesantnih operacija, ali to su u stvari prije »operacije prevoženja morem«.

Ako bismo i pretpostavili da bi neka zemlja koja ne raspolaže nuklearnim i drugim najsavremenijim sredstvima za rat, mogla biti žrtva invazije s mora uz ograničenu nuklearnu podršku desanta (pa čak i bez te podrške, sa upotrebom najsavremenije desantne tehnike s mora i iz vazduha), to bi bio isuviše neravnopravan odnos napadača i branioca u korist napadača. Razmatranje takvih uslova ne može pružiti elemente za analizu problema izvođenja ovih operacija u opštem nuklearnom ratu.

OPŠTI OSVRT NA KARAKTERISTIKE POMORSKODESANTNIH OPERACIJA U PROŠLOM RATU

Pomorskodesantne operacije u prošlom ratu bile su kombinovane zajedničke ofanzivne operacije RM, KoV i RV, u kojima je gro snaga KoV prevožen morem, a iskrcavanje sa desantnih, transportnih i ratnih brodova vršeno pod borbom za obalni rub. Vazdušni desanti su vrlo često imali u osnovi pomoćni i obezbjeđujući karakter i nisu mijenjali pomorski karakter operacije. Velike pomorskodesantne operacije imale su jedan od slijedećih strategijskih ili operativnih ciljeva: otvaranje novih frontova i prenošenje ratnih operacija na nacionalno tle protivnika, ili na vojišta koje on kontroliše; invaziju, ili oslobađanje pojedinih država;² osvajanje važnih operativno-strategijskih položaja, otoka, pomorsko-vazduhoplovnih baza, radi obezbjeđivanja daljih operacija, prekid komunikacija protivnika i dr.;³ izvođenje obilaznih manevara

² Invazija Nijemaca u Norvešku i Dansku, iskrcavanje saveznika u Afriku, na Siciliju, u južnu Francusku, desant u Normandiju, iskrcavanje na Filipine i druga krupnija iskrcavanja u Pacifiku.

³ Zauzimanje Krita, Bornea, Jave, Maršalskih otoka, Solomonskog arhipelaga, Okinave i drugih otoka na Pacifiku.

morem u operativnu dubinu primorskog krila radi obezbjeđivanja bržeg razvoja ofanzivnih operacija na kopnu.⁴

Osnovni razlozi koji su u prošlom ratu usloveli veliki broj krupnih pomorskodesantnih operacija su uglavnom slijedeći: svjetski karakter rata; ogromni prostori svjetskog ratišta (često razdvojeni okeanskim i pomorskim površinama); međusobna uslovljenost i povezanost izvođenja operacija na kopnenim i pomorskim vojištima; dinamičan i manevarski karakter rata i potrebe da se more koristi za zaobilazne manevre i slamanje kopnenih frontova na primorskom krilu.

Isti faktori i uslovi koji su uticali na potrebu izvođenja krupnih pomorskodesantnih operacija u prošlom, mogu nastupiti i u eventualnom opštem nuklearnom ratu, a neki mogu biti i potencirani, naročito kada se imaju u vidu geostrategijski položaj glavnih svjetskih sila — potencijalnih protivnika — i vjerovatni sukobi na pojedinim vojištima (u borbi za ključne položaje kao što su baltički i crnomorski moreuzi, operacije na obalama Baltika, sjeverne Evrope, Sredozemlja, Dalekog istoka). Zbog toga sve mornarice svijeta, a naročito velikih sila, razvijaju tehniku i taktiku izvođenja pomorskodesantnih operacija. Međutim, uprkos mnogo savremenijoj desantnoj tehnici, sada niko više ne može da tvrdi da će biti moguće izvoditi krupne pomorskodesantne operacije sa istom vjerovatnoćom u uspjeh kao u prošlom ratu. Takvo analogno razmatranje i olako zaključivanje moglo bi imati mnogo više štetnih posljedica nego ono poslije I svjetskog rata kad se smatralo da su izgledi na uspjeh krupnih pomorskodesantnih operacija slabi.

Uslovi su se toliko izmijenili da je potrebno temeljito preispitivanje teorije i prakse ovakvih operacija i to prvenstveno sa gledišta mogućnosti i realnosti postizanja operativno-strategijskih ciljeva. Iako se poslijeratna teorija dosta bavila ovim pitanjima, ipak se najviše zadržavala na problemima taktike u izvođenju pomorskog desanta u novim uslovima, što (kako ćemo kasnije vidjeti) ne daje odgovor na pitanje — kako obezbijediti povoljne operativno-strategijske uslove za ovu vrstu operacija.

Potrebno je najkraće rezimirati osnovne faktore koji su uticali na uspjeh pomorskodesantnih operacija u prošlom ratu, a treba ih imati u vidu pri razmatranju ovih operacija i u novim uslovima. Krupne pomorskodesantne operacije izvodila je ona strana koja je u datoj fazi rata, ili bar u konkretnoj operativnoj situaciji, bila u stanju da obezbijedi opštu ili operativnu prevlast na moru i u vazduhu. Pri ovome je avijacija najčešće imala presudnu ulogu. Ona je bila u stanju da prevlašću u vazduhu nadoknadi i veliku inferiornost na moru (iako često uz skupu cijenu).⁵ Činjenica je da su sile Osovine izvršile sve velike

⁴ Desanti kod Ancija i Salerna u Italiji; kod Kerča i Novorosijska na Crnom moru (taktičko-operativni karakter desanta); kod Monzutskog arhipelaga na Baltiku, desant naših jedinica u Istru u završnim operacijama i dr.

⁵ Njemačkim desantima na Krit, Norvešku i Dansku avijacija je obezbijedila uspjeh. Njemački desant na otok Hogland 1944. god. bio je razbijen jer je sovjetska avijacija u nekoliko naleta potopila više od trećine (od preko 100 koliko ih je bilo) desantnih i transportnih brodova i onemogućila iskrcavanje.

pomorskodesantne operacije, na evropskom i tihookeanskom ratištu u fazi svoje potpune nadmoćnosti i strategijske ofanzive, a savezničke sile su to isto činile poslije promjene u odnosima snaga i preuzimanja strz-
tegijske inicijative.

Posebno je značajno uočiti da su krupne pomorskodesantne operacije pripremane u dubljoj operativno-strategijskoj pozadini frontova, da su faze pripreme i ukrcavanja, kao i najveći dio marša, bile van domašaja neprijateljevih snaga. Taktički radijus izviđačke, bombarderske, a posebno lovačke avijacije bio je nedovoljan, a podmorničke, po broju i udarnoj moći, nisu mogle bitno uticati na tok priprema operacija. Defanzivnim protivavionskim sredstvima (PAA i LA) i raznim mjerama protivavionske zaštite bilo je moguće stvoriti i očuvati zadovoljavajući stepen prevlasti, spriječiti izvidanje, otkrivanje i ometanje priprema i najvećih pomorskodesantnih operacija. Takve relativno velike prednosti zaštite i ograničene mogućnosti ratne tehnike napadača, kao i opšta operativno-strategijska situacija u pojedinim fazama rata, omogućavale su povoljne uslove za solidne i duže pripreme desanta. Ukrcavanje, otplovljenje i najveći dio marša ne samo što su se mogli izvesti bez većeg rizika, nego ih protivnik najčešće nije uspio ni otkriti. Ograničeni efekti napada na brodove omogućavali su kretanje zbijenim marševskim porcima (konvojima), koncentraciju snaga neposredne zaštite od svih vrsta napada i stvaranje, pored strategijske ili operativne, vrlo jake taktičke prevlasti — što je značilo — veliki stepen sigurnosti u prevoženju.

Pored prevlasti na moru i u vazduhu, strana koja je izvodila velike pomorske desante bila je u stanju da, na relativno malom operativnom prostoru i u određenom operativnom vremenu, koncentriše živu silu i tehniku, stvori povoljan odnos snaga (najčešće znatno povoljnije nego u napadnim operacijama na kopnenom frontu) i obezbijedi brže naraštanje svojih snaga na mostobranu. Napadač je to mogao da učini pod mnogo povoljnijim uslovima nego branilac u PDO. Ovome je doprinijelo i to što su faktori iznenađenja i inicijative u izboru mjesta i vremena za desant bili na strani napadača. Koren uspjeha i relativno malih početnih gubitaka mnogih pomorskodesantnih operacija leži upravo u ovim prednostima napadača.

Branilac nije mogao imati dovoljno snaga da posjedne i uspješno brani svu dužinu obale kao ni sve zone i odsjeke gdje je mogao da očekuje desant.⁶ Branilac (najčešće) nije mogao na vrijeme da otkrije prikupljanje i grupisanje snaga, koncentraciju transportnih i desantnih sredstava, a isto tako ni pravce i težište iskrcavanja desantnih snaga, niti da ih ozbiljnije ugrozi na moru. To, kao i prevlast na moru i u vazduhu koju je napadač obezbijedio, uticalo je na organizaciju PDO, čije je težište pretežno bilo na kopnu, tj. u dejstvu kopnenih snaga. Manevar vatrom s kopna, s obzirom na ograničene domete artiljerije,

⁶ Iskrcavanje saveznika u Afriku bilo je potpuno iznenađenje za sile Osovine. Pored toga one nisu imale snaga ni za najnužniju kontrolu dugih obala od Maroka do Tunisa. Za Nijemce je bila velika dilema da li će desant savezničkih snaga iz Afrike uslijediti na jug Balkana ili na Siciliju, a za Japance — pravci desantnih operacija na Pacifiku.

svodio se na uže taktičke okvire, a manevar ostalim snagama KoV bio je relativno spor, pogotovu ako se u procjeni težišta PDO i grupisanju glavnih snaga učinila ozbiljnija greška. Snažno neutralisanje PDO u relativno užoj zoni iskrcavanja bilo je dovoljno da obezbijedi početni uspjeh desantne operacije (stvaranje mostobrana i uslova za narastanje snaga u sljedećoj etapi operacije).

U razmatranju ovog problema važno je istaći još neke opšte karakteristike operativno-taktičkih situacija u kojima su izvođene ove operacije u prošlom ratu. Uprkos prevlasti na moru i u vazduhu, prednostima u odnosu snaga i početnoj inicijativi, uspjeh nekih desantnih operacija ipak je ozbiljno dolazio u pitanje. U Normandiji, na primjer, usljed žilavog otpora PDO (iako relativno razrijeđene i oslabljene) i teških vremenskih prilika nije mnogo trebalo pa da na američkom sektoru iskrcavanja dođe do katastrofe, što je moglo dovesti u pitanje cijelu operaciju. Da su Nijemci procijenili čak i znatno poslije početka desanta da se tu iskrcavaju glavne desantne snage i da su privukli 15. armiju sa sektora Pa-de-Kalea (za što su nakon prvih dana operacije, već imali dovoljno elemenata), možda bi bila drukčija sudbina najveće operacije ove vrste. Ili na primjer, u desantu na Siciliju (američki sektor), kod Salerna, kao i kod Ancija (25 dana poslije zauzimanja mostobrana) uspjeh je postignut krajnjim naporima i naprezanjima zahvaljujući koncentraciji ogromne vatrene moći velikih flotnih snaga i avijacije. Da nije bilo tako izuzetno snažne podrške, možda bi desant bio bačen u more. Flota je to mogla učiniti zahvaljujući opštoj prevlasti u vazduhu i jakoj sopstvenoj PVO. I, ispred Inčona, u korejskom ratu, desantne snage su bile dugo zadržavane na moru ispred zone iskrcavanja zbog minske opasnosti, ali ipak bez težih posledica, s obzirom na potpunu prevlast na moru i u vazduhu.

Dalje, činjenica je da ni jedan napadač, ni u jednoj fazi rata nije uspio da ostvari takvu apsolutnu prevlast na moru i u vazduhu koju branilac, za vrijeme desanta, posebno za vrijeme približavanja obali i iskrcavanja, nije mogao manje ili više narušavati. U navedenim i drugim desantnim operacijama branilac je uspijevaao da se dijelom pomorskih snaga, a posebno avijacijom, probije do zone iskrcavanja i ugrozi desantne snage. Uprkos ogromnoj premoći koju je napadač imao u vazduhu, protivpodmorničkoj odbrani i drugim vidovima zaštite, ipak su neki desanti imali znatne gubitke (desanti na Krit, Siciliju i većina na Pacifiku).

Međutim, to narušavanje opšte prevlasti koju je imao napadač nije moglo odlučujuće uticati na izvođenje ovih operacija. Gubici su bili relativno mali i pojedinačni (najčešće ispod očekivanja), sem na Pacifiku za vrijeme upotrebe »kamikaza«. Za ozbiljnije efekte sa ondašnjom tehnikom trebalo je izvesti masovne napade. Najveći broj braniočevih aviona i brodova (podmornica) koji se probio do zone prevoženja i iskrcavanja nije uspijevaao da neposredno napadne ukrcane desantne snage (desantne brodove), jer je bilo teško probiti taktičku zonu neposredne odbrane, a napadi sa velikih visina i većih daljina bili su nemogući ili malo efikasni. Sve ovo treba imati u vidu kada se razmatraju i upoređuju mogućnosti savremene ratne tehnike.

Stanje prevlasti u vazduhu u nekim pomorsko-desantnim operacijama

operacija	angažovano borbenih aviona		odnos snaga	napomena
	napadač	branilac		
desant na Siciliju 10. 7 1943.	saveznici 4.900	Njemci i Italijani 1000	4,9:1	u letovima prvog dana 8000:2200 (4/1 u korist saveznika)
desant kod Salerna 9/10. 9 1943.	„ 4.900	„ 700	7:1	Ovoliko su aviona Njemci imali za cio južni front u Italiji
desant u Normandiju	„ 12.830	„ 890	14:1	U borbi za mostobran Nijemci su imali oko 400, a saveznici 10.800 (27:1)
desant na Džilbertov otok 20. 11 1943.	SAD 900	Japanci 150	6:1	
desant na Maršalska ostrva 1. 2 1944	„ 1000	„ 130	7:1	
desant na otok Sajpan (Marijanska ostrva) 15. 6 1944.	„ 1900	„ 430	4,4:1	
desant u zalivu Leite (Filipini) 20. 10 1944.	„ 1500	„ 716	2,2:1	
desant na Ivo Džimu 19. 2 1945.	„ 1500	„ 40	37:1	upotrebljene „kamikaze“
desant na Okinavu 1. 4 1945.	„ 1900	„ 700	2,7:1	Ovo je početno angažovanje na dan „D“; kasnije je učestvovalo mnogo veći broj. SAD su imale 30 potopljenih i 223 oštećena broda. Učestvovala su „kamikaze“.

Pregled prikazuje stanje prevlasti u vazduhu za neke pomorsko-desantne operacije za koje postoje pouzdani podaci. S obzirom na broj prikazanih operacija različitog karaktera, ovo bi se moglo uzeti kao približan prosjek za stanje prevlasti u vazduhu i za druge slične desante u ovom ratu. I u ovako krajnje nepovoljnom odnosu snaga branilac je uspijevao, u najnepovoljnijim slučajevima, da sa 10 do 25% upo-

trijebljenih borbenih aviona prode do borbenog poretka desanta.⁷ Iako sa manjim efektima dejstva to su postizale u odgovarajućem procentu i podmornice.

POMORSKODESANTNE OPERACIJE I SAVREMENA RATNA TEHNIKA

Prevlast na moru i u vazduhu. Ovo je suštinski problem za pomorske (pomorskovazdušne) desantne operacije za koji do sada nije nađeno ni teorijski sagledano zadovoljavajuće rješenje, koje bi se baziralo na iole realnijim osnovama.

Savremene mogućnosti velikih sila za izviđanje i otkrivanje svih pokreta i grupisanja oružanih, posebno pomorskih, snaga su takve da gotovo sigurno garantuju otkrivanje svakog većeg desanta još u fazi priprema, a najkasnije prilikom otplovljenja (odnosno polijetanja) čak i kada bi se pripreme vršile u najvećoj strategijskoj dubini. Sredstva za izviđanje u vazdušnom prostoru — avioni, sa posadama ili bez njih, sa nadzvučnim brzinama, plafonom leta preko 20 km i doletom od više hiljada km — sateliti — sada bez ljudske posade, a možda uskoro s njom, sa supermodernim foto-laboratorijama na bazi infracrvene i druge foto i izviđačke tehnike — omogućavaju sukcesivno ili stalno izviđanje i osmatranje vojnih objekata i praćenje pokreta morem i kopnom. Borba protiv izviđanja iz vazduha ranije se vodila u prizemnim slojevima atmosfere (ograničen plafon leta izviđačke avijacije), a lokalna prevlast nad određenom teritorijom bila je toliko efikasna da se moglo spriječiti efikasno izviđanje i dejstvo čak i ako opšta prevlast nije bila potpuna. U novim uslovima teško će se maskirati pripreme, prikupljanje, ukrcavanje i pokreti desantnih i transportnih brodova i snaga osiguranja, bez obzira na kolikom će se prostoru i kojom brzinom izvoditi.

Složenost borbe za opštu prevlast je takva da je, govoreći u globalnim razmjerama, nijedna strana — koliko se sada može teorijski sagledati — ne može postići. Relativnost te prevlasti biće neuporedivo veća i kvalitetno drukčija u odnosu na prošli rat. Borba za prevlast se u sadašnjim uslovima mora voditi na ogromnim prostranstvima atmosfere i kosmosa do visina iznad stotine kilometara, na kopnu, moru i ispod mora, sa mnogo žilavijim snagama i sredstvima. Savremenim raketama je mnogo lakše napasti protivnika na bilo kojoj udaljenosti i u bilo koje doba, nego zaštititi bilo koji objekt, ako nije ukopan i zaštićen u specijalnim i dubokim podzemnim utvrđenjima. Nastalo je dosad nepoznato veliko preimućstvo napada nad odbranom. U takvim uslovima borba za prevlast i kvalitet te prevlasti kao bitnog preduslova za krupne pomorskodesantne operacije i odnos napada i PDO, poprimaju sasvim druge vrijednosti.

Strana koja očekuje i otkrije desant može udariti po njemu dok se još nalazi na polaznoj strategijsko-operativnoj osnovici, a da pretihodno ne izvojuje strategijsko-operativnu prevlast nam tim prostorom.

⁷ Prvog dana desanta na Siciliju saveznici su u zoni iskrcavanja od avijacije imali 12 potopljenih i više oštećenih desantnih i transportnih brodova. Ali to je bilo neznatno u odnosu na procijenjene i snošljive gubitke brodova (saveznici su računali na gubitke oko 300 plovni objekata).

Operativno-strategijske rakete koje nose nuklearne bojeve glave velike jačine (do više desetina MT sa lansirnih uređaja na kopnu) mogu biti upućene brzinom od 20 do 25 mahova sa podmornica u duboko zaronjenom stanju, površinskih brodova, aviona sa velikih visina i daljina, željezničkih ili drugih pokretnih platformi i transportera, ili sa ukopanih i kamufliranih podzemnih tunela, a vjerovatno i sa stacionarnih podvodnih rampi⁸ koje je vrlo teško otkriti i uništiti. Može se pretpostaviti da će uskoro to moći da čine i razni zemljini sateliti i kosmoplani. Aktivni protivprojektilski sistem pretpostavlja ogromnu mrežu sredstava za otkrivanje projektila, praćenje, navođenje i dejstvo, koji je otporan na raznovrsna »zbunjivanja«, prezasićenost i ometanja. Međutim, koliko se za sada može pronaći u budućnost, ovaj sistem neće nikada postići takvo savršenstvo da može da obezbijedi potpunu kontrolu vazdušnog i svemirskog prostora i sigurno presretanje sredstava za napad i izviđanje.⁹ S novom tehnikom biće moguće napasti desantne snage na svim daljinama i u svim fazama izvođenja.

Vjerovatno je da će vrijeme pripreme i ukrcavanja velikih desantata u odnosu na prošli rat biti smanjeno za nekoliko puta, ali će uvijek trajati toliko dugo da omogućiti braniocu otkrivanje i napad na desant i više puta, jer ga može izvesti sa najvećih daljina i za najkraće vrijeme. Za desantne snage će faza prevoženja morem i približavanja protivničkoj obali i dalje biti najkritičniji momenat. Pod pretpostavkom da se za prevoženje desanta upotrijebe najsavremeniji desantni brodovi (kojih, uzgred rečeno, za sada nema dovoljno nijedna pomorska sila), najveća brzina na maršu iznosila bi oko 20 čv. To praktično znači da je za veći desant i u operativnoj dubini na primorskom krilu, ili prekomorski u malim uskim morima, potrebno više časova plovljenja. Prema tome branilac će imati dovoljno vremena da organizuje više uzastopnih napada nuklearnim sredstvima na čitavoj dubini izvođenja operacije, u rejonima ukrcavanja, posebno za vrijeme prevoženja otvorenim morem i najzad u fazi prekrcavanja i borbe za obalni rub. Čak i pod pretpostavkom da je ostvarena relativno veća prevlast u vazduhu i na moru, to ne garantuje desantu ni minimalan stepen bezbjednosti kakva se postizala u prošlom ratu. Sada napad jednom ili sa dvije rakete, sa aviona ili podmornice, može biti presudan za cijelu desantnu operaciju.

Koncentracija snaga i posljedice nuklearnih udara. Zbog sve složenije i teže borbe za prevlast na moru i u vazduhu, a time i njene sve veće relativnosti, kao i posljedica udara nuklearnog oružja, iz temelja su se izmijenili taktički uslovi odbrane desantnih snaga na maršu morem koja se u prošlom ratu, uglavnom, vršila bliskom (neposrednom) kružnom odbranom konvoja od podmornica, površinskih bro-

⁸ Postoji mišljenje da je tehnički realno izvodljiva izgradnja ovih rampi na odgovarajućim dubinama na dnu mora, sa raketama koje se mogu uputiti prema unapred zadanom cilju, ili da u toku leta ka cilju promijene program.

⁹ Nijemci su u prošlom ratu raketama V₁ i V₂, vrlo male brzine i preciznosti, uspijevali da bombarduju najviše branjene industrijske centre i rejone u Britaniji (uključujući i London) u periodu pune savezničke prevlasti u vazduhu.

dova i aviona i posrednom odbranom zone prevoženja. Isto tako je sasvim izvjesno da pripadaju prošlosti klasična koncentracija snaga u zoni iskrcavanja, relativno brzo i sukcesivno narastanje desantnih snaga na relativno uskom mostobranu, i masovno koncentrisana podrška s mora, čime je bio ostvaren povoljan odnos snaga, a time i velika udarna moć desanta. Istina, to se odražava i na karakter PDO, ali — kako ćemo dalje vidjeti — njoj se pružaju druga rješenja.

U teorijskim razmatranjima nekih autora na Zapadu stalno se ističe nemogućnost »klasičnog« desantiranja. No, ipak se nameće potreba za rješavanjem tog problema, s obzirom na strategijsku koncepciju upotrebe RM. Zbog toga ulažu napore (posebno SAD), da se usavrši desantna tehnika i traže rješenja raznim proračunima i kombinacijama za izvođenje ovih operacija. Ta rješenja se u osnovi sastoje u: odgovarajućoj dekoncentraciji desantnih snaga; izmjeni nekih postupaka u desantiranju, kao što je sukcesivno, rastresito i brzo ukrčavanje i iskrcavanje na mnogo širim zonama; rastresitim marševskim poredcima u prevoženju morem; izvođenju kombinovanih desanata (pomorskih, helikopterskih i vazdušnih) od obalnog ruba do operative dubine PDO pri čemu se i tehnici i taktici vertikalne komponente i sinhronizaciji sa pomorskom pridaje sve veći značaj. Ukazuje se na potrebu i mogućnost prethodnog temeljitog »umekšavanja« PDO, posredne i neposredne podrške desantu nuklearnim sredstvima. Prihvata se i rizik u gubicima u tolikoj mjeri, da se i sa jednom od dvije trećine preostalih snaga može izvršiti zadatak, što treba da se odrazi i na angažovanje mnogo više snaga u desantu, itd.

Svakako da se ne može potpuno negirati teorijska i praktična vrijednost ovakvih razmatranja, ali treba konstatovati da se ona većinom, kao i rješenja u raznim vježbama, kreću manje ili više u taktičkim okvirima, da predstavljaju veće ili manje »modifikacije« i »prilagođavanja« postupaka u taktici desantiranja iz prošlog rata. Izuzetak čini snažna posredna i neposredna nuklearna podrška desantu. Međutim, kvalitetno nova rješenja zaštite desantnih snaga još nisu nađena, niti ih je, po mom mišljenju, moguće naći, dokle god strana koja će se braniti bude raspolagala kvalitetno novom tehnikom za napad. Polazi se, na primjer, od proračuna da nuklearna eksplozija od 20 KT može onesposobiti samo jednu borbenu grupu (bataljon sa ojačanjima) kada je konvoj po brigadnim grupama u marševskom poretku na moru, a eksplozija od 50 KT da može izbaciti samo jednu brigadnu grupu.

U teorijskim analizama i na vježbama ne analiziraju se efekti nuklearnih bombi većih snaga. Nema objašnjenja kako treba raditi ako se protivnik odluči da upotrijebi i najjača sredstva, odnosno adekvatne eksplozije za odgovarajuće površine koje pokrivaju desantne snage. Nema razloga ni argumenata koji bi navodili na zaključak da branilac neće upotrijebiti i najjača nuklearna sredstva kojima raspolaze. Sasvim je realno pretpostaviti da bi, na primjer, njemačka komanda protiv desanta u Normandiji upotrijebila takva sredstva da je njima raspolagala. Ne daje se, također, odgovor na to kako postupiti, odnosno kakav poredak primijeniti, ako se do desanta probije desetak nuklearnih projektila, koje može uputiti samo jedna podmornica. Neizvjesno je dokle se može ići sa dekoncentracijom na moru u toku marša i fazi iskrcavanja itd.

Efekti udarnog dejstva nadmorske nuklearne eksplozije

jačina eksplozije u MT	vrste oštećenja brodova na udaljenostima (u brojničkom radijusu, u nazivniku prečniku) u km.*			napomena	
	potapanje	teža	umjerena		
0,02	0,9	1,4	1,9	Širina korpusnih zona iskrcavanja kod Salerna iznosila je oko 10 km.	
	1,8	2,8	3,8		
0,1	1,5	2,4	3,2		
	3,0	4,8	6,4		
0,5	2,6	4	5,5		
	5,2		11,0		
1	3,3	5,2	7,1		
	6,6	10,4	14,2		
5	5,7	8,8	12		Širina zona iskrcavanja u desantu kod Ancija iznosila je oko 20 km.
	11,4	17,6	24		
10	7,1	11,1	15,1	Širina zone iskrcavanja na Siciliju pojedinog sektora iznosila je oko 40, a ukupna zona u Normandiji oko 60 km.	
	14,2	22,2	30,2		
20	9	14	19		
	18	28	38		

U pregledu su prikazani efekti samo udarnog dejstva nadmorskih nuklearnih eksplozija razne jačine. Sličan proračun, za druge učinke i podvodne eksplozije u rejonima ukrcavanja i iskrcavanja, još više bi ukazao na veličinu i složenost problema.

U razmatranju ovih podataka treba imati u vidu da poslije nuklearne eksplozije nastaju i velika dodatna oštećenja na brodovima koji su već pretrpjeli udar. Poseban problem predstavlja ozračeno ljudstvo. Računa se da bi sve ljudstvo na otvorenim borbenim stanicama i palubama, u granicama umjerenih oštećenja brodske konstrukcije i uređaja, bilo ozračeno sa oko 200 rendgena, od čega 5—10% umire, a ostali teže ili lakše oboljevaju. Treba računati i sa pojavom težih psiholoških posljedica kod preživjelog ljudstva koje treba da nastavi borbu za obalni rub i mostobran.

Pretjerana dekoncentracija prilikom iskrcavanja je nemogućna, zbog potrebe stvaranja izvjesnog povoljnog odnosa snaga u borbi za obalni rub. Iako taj odnos treba da bude znatno manji nego u prošlom

* Proračuni su izvršeni na bazi objavljenih podataka o učinku eksplozije bombe od 20 KT (0,02 MT) iz opita na Bikiniju juna 1956. god. po formuli $\frac{r}{r^1} = \sqrt[3]{\frac{E}{E^1}}$ gdje su r_1 i E_1 radijusi dejstva bombe ove jačine a r^1 i E^1 ostalih navedenih jačina.

ratu, jer se nadoknađuje nuklearnom podrškom, ipak je u određenoj mjeri nužan da bi se ostvario željeni tempo operacije. Isto tako, prilikom prevoženja morem ne mogu se desantni konvoji u nedogled širiti i dekoncentrisati. Na primjer, za konvoj od 25 do 30 desantnih brodova, ako plovi na klasičan način, — koji bi pokrivaio površinu oko 3×2 Nm — dovoljna je N — bomba od 20 KT da ga onesposobi za dalju plovidbu (površinska (nadmorska) eksplozija sa nultom tačkom iznad centra konvoja). Ako ovaj konvoj plovi u stroju tako da eksplozija N — bombe ove jačine iznad jednog broda ne može da zahvati umjerenim oštećenjem ostale brodove, pokrivaio bi površinu veću od 6×5 Nm. Za zaštitu konvoja od napada pojedinačnih podmornica trebalo bi 25 dobro opremljenih eskortera. Ako bismo primijenili marševski poredak koji bi pružao sigurnost na granici umjerenih oštećenja od nuklearne bombe jačine 1 MT, takav konvoj pokrivaio bi površinu 24×24 Nm. Postavlja se pitanje, ako se računa na veće N udare koje su granice odstojanja i rastojanja za brodove da bi se dobila »sigurnost«. Izgleda sve više očigledno da ih je vrlo teško naći i primjenjivati.

Treba reći i to da su posljedice nuklearnog dejstva na moru mnogo veće, a mogućnost upotrebe branioca sa kopna je lakša (na moru se ciljevi lakše otkrivaju, nema prirodnih prepreka što povećava efekat dejstva, objekti su osjetljiviji, svaki teže oštećeni brod najčešće znači i nepovratan gubitak sa cjelokupnim ljudstvom itd.). Kad je u pitanju operacija velikih razmjera branilac će i za pokretne ciljeve najvjerojatnije primijeniti nuklearna sredstva takve snage kojima će pokriti odgovarajuću površinu zone prevoženja, pa je manje ili veće pomjeranje nulte tačke (za eksplozije od više MT) irelevantno.¹⁰

Uviđajući svu složenost i veličinu rizika pomorsko-desantnih operacija, neki teoretičari na Zapadu (na primjer neka britanska gledišta) ukazuju da su ove operacije moguće samo u završnoj fazi rata. Pri tome polaze od postavke da će se u nuklearnim udarima do tada uništiti vazdušni i podmornički nuklearno-raketni potencijal protivnika i steći dovoljna strategijska, a time i operativno-taktička prevlast. Pretpostavka je takođe da će »preživjeti«, na velikim prostranstvima mora i okeana i kopnenih vojišta, toliko snaga koje mogu da izvrše invaziju na već »umrtvljenog protivnika«. U stvari, ova teorija se u krajnjem svodi na izvođenje desanata manje-više u klasičnim uslovima i bazira na analogiji izvojevanja prevlasti u završnoj fazi prošlog rata, iako su (kako smo do sada vidjeli) uslovi za to kvalitetno drukčiji.

Ovakva razmatranja ne daju odgovor na to kako će uspjeti da »prežive« odgovarajuće flotne i druge desantne snage, šta će biti sa brodogradnjom i drugim industrijskim kapacitetima, kako obezbijediti mobilizaciju snaga poslije »istrošenih« nuklearnih resursa protivnika, na koji način sačuvati sposobnost svojih snaga za takve operacije, a istovremeno uništiti napadni i odbrambeni potencijal protivnika itd.

Nove mogućnosti PDO. Polazeći od prethodnih razmatranja o problemima prevlasti na moru i u vazduhu i posljedica bragovremenog

¹⁰ Prema podacima američkih izvora, odstupanja sovjetskih balističkih raketa na cilj do 10.000 km (u eksperimentima na Pacifiku) nisu prelazila 2 km, što predstavlja savršenstvo u preciznosti.

otkrivanja desanata i nuklearnih udara po njima, mogu se sagledati nove mogućnosti PDO u svim fazama izvođenja desanta. PDO je u neraspoređeno povoljnijim uslovima nego što je bila u prošlom ratu, jer će odbrana biti veoma aktivna, tj. svoje zadatke će rješavati prvenstveno napadom ofanzivnim sredstvima i metodama. PDO neće imati ni mogućnosti ni potrebe za neprekidnim posijedanjem i utvrđivanjem obala na cijeloj njihovoj dužini (ono što su Nijemci, na primjer, morali da rade na tzv. »Atlantskom bedemu«). Branilac će se prvenstveno orijentisati, polazeći od mogućnosti i dometa, efikasnosti i preciznosti svojih borbenih sredstava, da zadatke PDO rješava na protivnikovoj obali i moru. To je uvijek bila težnja branioca, ali do sada bez realnih mogućnosti. Dakle, nova tehnika omogućava da PDO *izide iz stanja pretežne defanzivnosti i da svoje zadatke rješava na nov, ofanzivan način*. Ono što se ranije smatralo prethodnim dejstvima za slabljenje desanta sada se realno pretvara u glavne udare.

Savremena »protivdesantna sredstva« mogu da se nalaze daleko od branjene obale, u operativnoj ili strategijskoj dubini; raspoređena i zaklonjena na položajima, da su u pokretu, ili čak isturena bliže protivnika (podmornice, stacionirane ili podvodne mine ili rakete). Kao »dopunu« glavnim snagama udara branilac može u taktičkoj i operativnoj zoni desanta da rasporedi mnogo ređe pokretna (ili nepokretna) ubojna sredstva, za nanošenje završnih udara po snagama desanta koje bi uspjele da se približe obali ili iskrcaju. Angažovanjem snaga teritorijalne odbrane, vrlo pokretnih vazdušnih i motomehanizovanih odreda, on će moći da brzo interveniše po manjim, izolovanim i oslabljenim dijelovima desantnih snaga koji bi preživjeli nuklearne udare.

Umjesto polaganja velikog broja klasičnih mina na ogromnim prostranstvima kroz koje su minolovci pravili prolaze sa manje ili više rizika, branilac bi bio u mogućnosti da položi mali broj, ali neuporedivo opasnijih i žilavijih nuklearnih mina. Upotreba minolovaca u ovim manskim poljima bila bi neefikasna i vrlo rizična. Napadača bi mogle da iznenade nove pojedinačno položene mine sa nuklearnim punjenjem, koje se vrlo teško otkrivaju (naročito na dnu ležeće), a branilac bi bio u stanju da ih kontrolisano (pored automatskog aktiviranja) aktivira sa obale i sa većih udaljenosti. Tako bi se desantne snage stavile pred problem otkrivanja i nemogućnosti razminiranja ovakvih mina. One bi bile ozbiljno ugrožene od podvodnih eksplozija u momentu približavanja ili pristajanja uz obalu, od kojih bi stradale cijele grupe ili veći dijelovi desanta. S ovakvim minama napadač može da se sretne i neposredno ispred svojih obala i ukrcnih rejona, koje bi mogle da polože podmornice, s tim što se mogu aktivirati i po »komandi«.

Dalje, umjesto suprotstavljanja desantu površinskim snagama koje bi napadač mogao da neutrališe i uništi nuklearnim udarima, branilac će, najvjerovatnije, imati podmornice sa nuklearnim sredstvima koje će moći upotrijebiti u najudaljenijim zonama. »Dubina« PDO nije više od prilaza obali i prema unutrašnjosti kopna, nego na cijelom pomorskom vojištu. Ove podmornice imaju autonomnost, neograničen akcioni radijus i mogućnost dejstava iz znatnih dubina mora i daljina od objekta napada. Pripreme i izvođenje napada mogu da vrše na osnovu izviđačkih podataka izvan zone prevoženja desanta, što će protivpodmorničkoj

odbrani stvoriti velike teškoće.¹¹ Prema nekim zapadnim izvorima, u vježbama snaga NATO-a u kojima su učestvovala najsavremenije podmornice, oko 25 do 50% uspijevalo je da probije (podroni) sve »poja-seve« protivpodmorničke odbrane i izvrši »napade« na konvoje. Napad na desant samo jedne podmornice sa više nuklearnih projektila može da bude presudan za cijelu operaciju.

Svi ovi problemi stavljaju pred stalnu dilemu stranu koja izvodi pomorskodesantnu operaciju — odakle joj prijeti najveća opasnost od »PDO«, koja je sada više protivdesantni napad, a ne odbrana u klasičnom smislu. Ta neizvjesnost i svi navedeni problemi će zahtijevati od napadača da se brani svuda, a da i dalje prethodno »umekšava« operativnu zonu iskrcavanja, iako to može da bude napad na sporedne ciljeve u PDO, bez većih posljedica za snage branioca koje su namijenjene da izvrše glavni udar na desant. Isto tako čitav sklop novih operativno-strategijskih uslova lišava stranu koja izvodi krupni pomorski desant poznate prednosti »odabira« operativne zone iskrcavanja na »slabije branjena vojišta« (npr. na teritoriju slabijeg saveznika druge strane) koje bi moglo poslužiti kao osnovica za naredne operacije. Sve navedene mogućnosti borbe protiv desanta već su odavno prešle iz sfere mašte želja i projekata, u oblast realnih ostvarenja u oružanim snagama velikih sila, sa tendencijom neprekidnog kvantitativnog rasta i kvalitativnog usavršavanja.

PRIPREME RM ZA POMORSKODESANTNE OPERACIJE

Potrebno je na kraju, sa aspekta analiziranih problema, razmotriti značaj i smisao priprema RM, naročito najjačih sila za ovu vrstu operacija. Sve ratne mornarice u odgovarajućoj mjeri posvećuju pažnju mirnodopskim pripremama za izvođenje pomorskih desanata u tehničkom i taktičkom pogledu. Razlozi i obim pripreme za svaku proizlazi iz njihove uloge u oružanim snagama, međusavezničkih obaveza, doktrine vođenja eventualnog rata i vojnogeografskog položaja zemlje. U ovome se posebno ističe priprema ratne mornarice SAD. Ova mornarica raspolaže jezgrom stalno ukrcanih desantnih snaga momentalno spremnih za akciju (mornaričcodesantne snage u sastavu Atlantske i Pacifičke flote — Druga flota u Karibima i istočnim obalama SAD, Šesta — u Sredozemlju — i Sedma na Pacifiku). Mornaričko desantne (kopnene i vazduhoplovne) snage SAD, organizovane u specijalne divizije, brigade i vingove, broje preko 200.000 ljudi. Ova mornarica radi na planskoj izgradnji najsavremenije desantne tehnike za prebacivanje desantnih snaga morem, a u posljednje vrijeme sve više i vazdušnim transportom. Na vježbama, samostalno i u okviru NATO, i oružanim intervencijama u pojedinim dijelovima svijeta, stalno stiče iskustva i usavršava taktičke postupke desantiranja i prebacivanja preko mora.

Međutim, sve ovo nikako ne znači i potvrdu da su nađena bitna

¹¹ U izvaji admirala Gorškova 3. marta 1966. god. o putu oko svijeta bez izronjavanja (40.000 km) grupe sovjetskih atomsko-raketnih podmornica, vrlo je interesantan podatak da su »opremljene uređajima pomoću kojih mogu da održavaju vezu sa komandnim punktom smještenim bilo gdje na okeanu«.

rješenja za krupne pomorskodesantne operacije u nuklearnom ratu.¹² U mjeri u kojoj je za sada neizvjesna i u doglednoj budućnosti nerješiva mogućnost izvojevanja zadovoljavajuće operativno-strategijske prevlasti na moru i u vazduhu, postoji neizvjesnost u uspjeh svake velike pomorskodesantne operacije. Ako je u prošlom ratu prevlast bila neminovna uslov za sve veće operacije ove vrste, nema nikakvih argumenata da to, u uslovima mnogo većih mogućnosti PDO i opasnosti po desant, neće važiti i ubuduće. Sasvim je izvjesno da do sada na to pitanje teorija ratne vještine nije dala pozitivan odgovor. Nisu dovoljna »prilagođavanja«, razne, makar i vrlo »obimne modifikacije«, dokle god se kreću u taktičkim okvirima i oko perifernih pitanja. Kvalitetno nove mogućnosti borbe protiv desanata, pomorskog saobraćaja i prebacivanja snaga morem, traže i kvalitetno nova rješenja za ove operacije. Da li će to u budućnosti biti podvodno prebacivanje ili neki drugi način, za sada se ne može reći, ali kvalitetno novih rješenja još nema niti se naziru.

Naravno, ne može se tvrditi da, na primjer, RM SAD u određenim uslovima i eventualnom nuklearnom ratu neće pokušati da izvodi i ovakve operacije i uz cijenu ogromnih rizika i žrtava. Geostrategijski položaj, na primjer, ove sile i njenih saveznika, njihovi strategijski planovi, neminovnom logikom vođenja rata prisiljavali bi ih i na pokrete morem. Ratne potrebe bi zahtijevale prevoženje žive sile, snabdijevanje frontova, a vjerovatno i izvođenje desantnih operacija velikih razmjera.

U vezi sa značajem i smislom sadašnjih priprema za pomorsko-desantne operacije potrebno je ukazati još na neke činjenice. Desantne snage, na primjer, mornarice SAD, izgrađuju značajnu ulogu u sprovođenju takozvane doktrine »elastičnog odgovora« i »strategije posrednog nastupanja«. One služe za brze intervencije na pojedinim vojištima lokalnih sukoba, ili kao policijske snage. Pošto takve potrebe, prema gledištima te doktrine, mogu biti sve veće i češće na raznim stranama svijeta — od Latinske Amerike, do Azije i Afrike — u skladu s tim se stalno povećavaju i zahtjevi za jačanje pomorsko-vazdušnih desantnih snaga.

Za slučaj opšteg nuklearnog rata — ako ne bi naglo izbio, nego bi bio posljedica proširenja lokalnih sukoba uz postepenu upotrebu (»eskalaciju«) nuklearnog oružja — američkom koncepcijom se polazi od mogućnosti korišćenja savezničkih teritorija i vojnopomorskih baza, koje su kružno raspoređene oko potencijalnog protivnika. Preko tih teritorija bi se moglo blagovremeno obezbijediti narastanje snaga na pojedinim vojištima i pravcima, prema potrebama planiranih ofanzivnih ili defanzivnih operacija, prije nego počne opšti nuklearno-raketni rat.¹³ Tu se ukazuje mogućnost da se za određeni period izbjegnju veliki

¹² Zar nije između dva svjetska rata u razvoju velikih RM najviše sredstava uloženo u izgradnju bojnih brodova kao glavne snage, dok praksa rata nije demantovala njihovu ulogu, a nova ratna tehnika ih smjestila u istoriju.

¹³ Ovo, kao i vojno-političke intervencije u pojedinim djelovima svijeta, spada među osnovne razloge upornog zadržavanja vojno-pomorskih baza na stranim teritorijama, kao i težnja za kontrolom operativno-strategijski važnih obala drugih kontinenata.

rizici u prebacivanju snaga morem. U prvoj fazi rata ne bi bilo potrebe za otvaranjem posebnih frontova na protivničkoj teritoriji, niti bi to, s obzirom na početni odnos snaga, bilo moguće. Dalji tok rata i operacija na pojedinim frontovima i pravcima ukazao bi i na to da li postoje realne mogućnosti za izvođenje krupnih pomorskodesantnih operacija.

U slučaju iznenadnog izbijanja opšteg nuklearnog rata — nužna potreba za intervencijom živom silom i tehnikom, na primjer, sa američkog kontinenta na druge, ostaje jedna od nerješivih velikih briga ne samo vojnopomorskih stručnjaka nego opšte strategije NATO, odnosno SAD, što priznaju svi koji realno ocjenjuju mogućnosti podmorničke i vazdušne flote, raketnog i drugog ratnog arsenala druge strane.

Stvar znatno drukčije izgleda sa pomorskim desantima taktičko-operativnog značaja sa relativno malim snagama, iz, tako reći »neposrednog dodira« i na kratkim pravcima izvođenja u uskim morima. Prilikom izvođenja operacija KoV na primorskom krilu na periferiji pojedinih vojišta (na primjer, na baltičko-sjeverno-morskom i crnomorsko-sredozemnom vojištu) u borbi sa ključne geostrategijske pozicije, kao i u dejstvima manjih ratnih mornarica u malim morima, ona strana koja u određenoj fazi rata bude imala operativno-strategijsku inicijativu, vjerovatno će morati da pribjegava i takvim pomorskodesantnim dejstvima. Karakter vojišta i potreba za dinamičnim odvijanjem operacija usloviće korišćenje i obilaznih manevara za koje more i pomorske snage pružaju velike mogućnosti, ukoliko procjena pokaže da su rizici prihvatljivi s obzirom na postavljene ciljeve. S navedenim »modifikacijama« i »prilagođavanjima« za umanjivanje opasnosti od taktičkih nuklearnih napada, i upotrebom sve savremenije desantne tehnike u ovim desantnim dejstvima, može se računati i na uspjeh.¹⁴

Prema podacima o razvoju flotnih desantnih snaga SSSR-a (u sastavu svih flota) može se zaključiti da se pripremama za desantna dejstva posvećuje ozbiljna pažnja. RM SSSR-a je jedna od dvije daleko najjače i najmodernije u svijetu, ali su njeni zadaci u odnosu na pomorske komunikacije i desante sasvim drukčiji od RM SAD. Njene objektivne potrebe za izvođenje pomorskih desanata ne bi prelazile okvire pomorske komponente u sklopu armijskih operacija KoV na primorskom krilu.

Sve operacije u eventualnom opštem nuklearnom ratu biće izvedene s velikim rizikom i gubicima u živoj sili i tehnici. Jedno je ipak evidentno — pomorskodesantne operacije i dalje ostaju najsloženije i najrizičnije vrste operacija, sa najviše neizvjesnosti. One su to u odnosu na druge vrste operacija bile i u prošlom ratu, ali bi u nuklearnim uslovima bile u neuporedivo većoj srazmjeri. Izvođenje pomorskodesantne operacije krupnijih razmjera će se izbjegavati kad god se na bilo koji drugi način mogu postići odgovarajući operativno-strategijski ciljevi, a vjerovatno ponekad i uz cijenu odustajanja od tih ciljeva. Gdje god bude postojala mogućnost da se krupne formacije KoV i njihova tehnika uvedu u napadne ili odbrambene operacije sa kopnene

¹⁴ Razmatranje problema i mogućnosti izvođenja ovih operacija pokrenuto je u diskusiji: »Tempo napada u savremenim uslovima« — VD 3/65.

operacijske osnovice, uz podršku s mora i iz vazduha, najvjerojatnije se neće pribjegavati velikim pomorskim desantima.

Realna procjena i sagledavanje novih uslova ne idu u prilog velikim pomorskodesantnim operacijama i prevoženju morem. Orijentacija na odbranu od velikih pomorskodesantnih napada s manje-više klasičnom PDO, ako potencijalni protivnik ima mogućnosti za druge oblike operacija, mogla bi takođe imati vrlo štetne posljedice. One bi se kod manjih mornarica ogledale u neadekvatnom usredsređivanju odbrambenih napora i upotrebi snaga, jer imaju ograničene ekonomske, ali takve tehničke mogućnosti i taktičke uslove, da se u odbrani svojih obala mogu orijentisati na ofanzivna dejstva.

Međutim, realna procjena neizvjesnosti, opasnosti i gubitaka u živoj sili i tehnici u izvođenju krupnih pomorskodesantnih operacija i odvijanja pomorskog saobraćaja u eventualnom nuklearnom ratu, može biti još jedan snažan faktor (i za najveće i najratobornije vojnopomorske sile) koji ukazuje na nužnost odbacivanja rata kao sredstva za ostvarivanje političkih ciljeva.

Kapetan bojnog broda
Dušan MILJANIĆ

NEKI PROBLEMI DOVOĐENJA I RAZVOJA SNAGA ZA NAPAD

Dovođenje snaga iz dubine, grupisanje i razvoj oduvek su bili jedan od osnovnih problema pripreme svake napadne operacije i boja. Savremeni rat još više ističe značaj ovog problema, pogotovo u situaciji kad se dovođenjem snaga iz dubine i njihovim grupisanjem na određenim pravcima obezbeđuje povoljan odnos snaga, kao bitan element operativno-taktičke nadmoćnosti. Problem se javlja ne samo kad se radi o krupnim formacijama i većoj udaljenosti snaga od linije fronta, već i kod dovođenja manjih jedinica, razmeštenih neposredno iza snaga koje su u borbenom dodiru.

Protivrečnost savremenih borbenih dejstava između zahteva za grupisanjem snaga kao uslovom za postizanje uspeha i zahteva za rastresitošću, posebno dolazi do izražaja kada se radi o dovođenju i razvoju snaga za napad.

U traženju najpovoljnijeg rešenja ovih protivrečnosti, danas je kod velikih i malih armija usvojen napad iz pokreta kao osnovni i preovlađujući način. Pri tome se polazi od pretpostavke da će snage pre prelaska u napad biti rastresito razmeštene, ali će, zbog visokog stepena pokretljivosti, biti u stanju da se brzo koncentrišu i bez dužeg zadržavanja u zonama bliže frontu i na polaznim položajima pređu u napad. Na taj način znatno se smanjuje mogućnost dejstva protivnika uopšte, a posebno efikasnost sredstava masovnog uništenja. Ukoliko, pored toga, snage koje prelaze u napad raspolažu nuklearnim borbenim sredstvima, u stanju su da vrlo efikasno neutrališu odbranu protivnika i bez velikih i dugih priprema pređu u napad. Brza koncentracija snaga, brzo uvođenje u borbu i dejstvo danas se smatra kao jedno od osnovnih načela savremenog napada.

Sve do pojave nuklearnih borbenih sredstava i usavršavanja raketne tehnike (praktično neograničenog dometa), koncentracija i grupisanje snaga za napad nije predstavljala tako ozbiljan i težak problem. Pokreti su se mogli vršiti bez opasnosti da jedinica na maršu ili u rejonu prikupljanja bude uništena, pa čak i da joj se nanese veći gubici. Međutim, pojavom ovih sredstava i usavršavanjem klasičnih (avioni sa velikim radijusom dejstva), rešavanje ovog problema u sklopu organizacije i pripreme napada postaje sve složenije i teže.

Činjenica da je protivnik u stanju da efikasno dejstvuje po snagama koje se dovode iz dubine, bez obzira na udaljenost, da im pre angažovanje u napadu nanese odlučujuće gubitke, dovela je do toga da se danas ovaj problem veoma ozbiljno studira i traže adekvatna rešenja.

Da bi se potpunije sagledao uticaj koji protivnik može ispoljiti na pokret i razvoj snaga za napad, potrebno je ukazati i na neke druge

objektivne i subjektivne faktore bez kojih sagledavanje ovog problema ne bi bilo potpuno.

U vezi sa problemom kretanja uopšte, a posebno sa grupisanjem, prostor kao faktor se javlja, pre svega, kao određena udaljenost koju treba savladati da bi se snage za napad dovele u odgovarajuće rejone, razvile i uvele u borbu po planu operacije ili boja. Međutim, to bi bilo suviše jednostrano gledanje na ovaj faktor, s obzirom na to da on sadrži više međusobno povezanih i zavisnih elemenata i da svaki od njih utiče na problem kretanja.

Opšte karakteristike zemljišta u zoni kretanja predstavljaju jedan od tih elemenata. Zavisno od tih karakteristika i drugih elemenata kretanja uopšte, dovođenje snaga može biti otežano ili olakšano. Poznato je, naime, da je kretanje jedinica na brdsko-planinskom zemljištu gotovo isključivo vezano za komunikacije, dok je na ravničastom zemljištu moguće i van puteva, bar za kraće vreme i za manje jedinice. Hidrološke i geološke karakteristike zemljišta, posebno kad se razmatraju u zavisnosti od određenih klimatskih i atmosferskih uslova, mogu često imati presudan uticaj na mogućnost kretanja. Pokrivenost i naseljenost ispoljavaće također značajan uticaj jer pružaju uslove za maskiranje pokreta, snabdevanje i zbrinjavanje jedinica, naročito zimi.

Međutim, na dovođenje i razvoj snaga, najveći i najneposredniji uticaj ispoljavaju broj i stanje komunikacija u zoni kretanja. Visok stepen zasićenosti tehnikom, koliko god pozitivno utiče na pokretljivost i uopšte na borbenu mogućnost jedinica, toliko ih istovremeno sve više veže za komunikacije, bez kojih mnogobrojna i raznovrsna tehnika i naoružanje ne mogu biti potpuno iskorišteni.

Danas se, na primer, smatra, da savremena divizija mora imati na raspolaganju najmanje 2—3 upravna i 1—2 rokadna puta dužine oko 180—250 km. Broj motornih vozila kojima raspolaže kreće se od 1800 do 3500, što znači da bi — pod uslovom da se uzme srednja norma od 15 vozila na 1 km puta — dubina kolone na maršu iznosila oko 120—230 km.

Imajući u vidu ove činjenice, nije teško pretpostaviti kakvi bi se sve problemi javili ako bi jedna takva jedinica na maršu i u izvođenju drugih borbenih radnji bila orijentisana samo na jednu komunikaciju.

Uzmimo, na primer, da je dubina divizije na maršu 150 km, brzina kretanja 15 km/čas, a marševski cilj udaljen 100 km. Za njeno dovođenje i prikupljanje bilo bi potrebno oko 17 časova, pod uslovom da se pokret izvede u savršenom redu i bez ikakvih smetnji. Ako bi se kretala samo noću, tu komunikaciju koristila bi ne 17 već preko 30 časova, jer ne bi vršila dnevne pokrete. Šta bi značilo kad bi se ta komunikacija morala koristiti i za drugi saobraćaj (dotur, evakuaciju, pregrupisanje itd.), ne treba posebno isticati.

Pod pretpostavkom da divizija koristi dva paralelna puta, vreme za dovođenje smanjuje se na 11 časova, praktično na samo jednu noć. Korišćenjem više paralelnih puteva to vreme još više bi se smanjilo, jer bi se znatno smanjila dubina pojedinih kolona, a povećala brzina kretanja. Broj puteva u zoni kretanja i dejstva jedinica, prema tome, ima presudan uticaj u organizovanju pokreta uopšte, a posebno kad se radi o dovođenju i razvoju snaga za napad.

Pored broja komunikacija, na probleme kretanja ispoljava bitan uticaj i njihov kvalitet. On se procenjuje, pre svega, kroz stanje i vrstu kolovoznog zastora (makadam, asfalt, kocka), broj i osetljivih objekata na trasi (useci, nagibi, krivine), broj i kvalitet veštačkih objekata (mostovi, vijadukti), postojanje putnih i saobraćajnih znakova i druge elemente. Sve ove karakteristike puta odražavaju se na njegov kapacitet i propusnu moć, što je pri organizovanju i izvođenju pokreta jedinica od posebnog značaja. Ako se posmatraju u povezanosti sa drugim elementima situacije u kojoj se vrši pokret, a pre svega sa mogućnim dejstvom protivnika, svaka od pomenutih karakteristika može biti od bitnijeg značaja za izvođenje planiranog pokreta.

Razumljivo je što se izolovanim razmatranjem prostora kao objektivnog faktora i karakteristika zemljišta kao osnovnog obeležja prostora, ne može steći prava slika, jer je ovaj faktor tesno povezan i zavisn od drugih. Tek se njihovom kompleksnom analizom može sagledati celokupna problematika kretanja, pa i dovođenja i razvoja snaga za napad.

Vreme, tj. odnos udaljenosti određene jedinice od rejona uvođenja i brzine kojom se, s obzirom na postojeće uslove, može kretati, ima kao faktor poseban značaj. U praktičnom rešavanju problema dovođenja i razvoja, trajanje te radnje, izraženo u časovima ili danima, uzima se kao osnovna proračunska jedinica, i to ne samo u planiranju pokreta i razvoju jedinica, već i u određivanju gotovosti, kao i drugih bitnih pitanja zamisli za predstojeća dejstva. Gledano s tog aspekta, vreme će uvek biti značajan činilac u svakom rešenju, pogotovo, ako imamo u vidu već pomenuti zahtev da se snage moraju koncentrisati i grupisati brzo i da pripreme za napad moraju biti kratkotrajne. Ako se u napad prelazi posle uspešno izvedene odbrane, što će biti najčešći slučaj, jedan od osnovnih preduslova uspeha biće upravo u tome da dejstva otpočinu što pre, zapravo još u fazi kad su napadne mogućnosti protivnika već iscrpljene, kad još nije uspeo da organizuje odbranu.

Međutim, tendencija da se u napad prelazi što pre, mora imati realnu osnovu. Vreme koje je potrebno jedinici da bi sa određene udaljenosti izvršila pokret, razvila se i uvela u borbu, rezultat je već pomenutih objektivnih faktora (udaljenost i brzina), pri čemu se moraju uzeti u obzir i svi mogući uticaji drugih (subjektivnih) faktora, a pre svega protivnik. Teorijski je taj uticaj nemoguće izraziti određenim merljivim koeficijentima, jer će za svaki slučaj biti različiti, ali je sigurno da se u praksi moraju ceniti i uvek uzimati u obzir.

Vreme se mora ceniti i kroz konkretne klimatske i atmosfereke uslove. Svako godišnje doba ima karakteristična obeležja, što se na određen način odražava na kretanje, a naročito na brzinu kojom se savlađuje prostor.

Iz ovoga sledi zaključak da se vreme kao faktor ispoljava, s jedne strane, kao trajanje, a sa druge, kao određeno stanje, ali da su oba ova elementa međusobno zavisna i izražavaju se kao dve komponente istog problema.

Leto je karakteristično po suvom vremenu bez padavina, kratkim noćima i visokim temperaturama. Te njegove karakteristike imaju bitan uticaj na mogućnost kretanja. Suvo vreme omogućava pokret van

puteva, što će ponekad imati veliki značaj. Kratke noći ne pružaju mogućnost za duže noćne marševe, ali su za to uslovi za dnevna kretanja povoljniji. Visoke temperature zahtevaju specijalne pripreme i režim marša.

Zima je, pre svega, karakteristična po snežnim padavinama, dužim noćima i niskim temperaturama. Noćni marševi, prema tome, mogu biti vremenski duži, ali se moraju preduzimati naročite mere radi obezbeđivanja od hladnoće. Poseban uticaj na kretanje ispoljava snežni pokrivač. Sneg od 5 do 10 cm već smanjuje brzinu kretanja na 15 km/čas, a kretanje putevima pri debljini snega od 25 cm nemoguće je bez prethodnog raščišćavanja. Kretanje motornih vozila van puteva je nemoguće, a pokret peške je vrlo otežan. Snežni nanosi na planinskom zemljištu mogu i za duže vreme paralisati svaki pokret.

Dnevna i noćna kretanja imaju svoje prednosti i nedostatke. Kretanja danju, ukoliko se vrše bez smetnje, imaju izrazitu prednost. Brzina je veća, a moguće je kretanje i van puteva. Ljudstvo se manje zamara, a tehnika manje troši, pa jedinica sa većim stepenom gotovosti može biti dovedena u određene rejone i uvedena u borbu. Nasuprot tome noćna dejstva su znatno teža i sporija. Međutim, kad je moguće efikasno dejstvo protivnika, ona postaju jedino mogućna i opravdana.

Sve to govori da se pri planiranju pokreta jedinice moraju realno sagledati i objektivno ceniti uticaji svih faktora konkretne situacije, da bi se došlo do realnog vremena potrebnog za njeno dovođenje, razvoj i uvođenje u borbu. Svako potcenjivanje ma kog od ovih faktora može imati veoma teške posledice.

Pošto će uticaj neprijatelja na pokret i grupisanje snaga biti jedan od najvažnijih faktora, potrebno je ukazati na još neke probleme koji će se javiti upravo kao posledica takvog uticaja.

Zahvaljujući razvoju savremenih tehničkih sredstava moguće je otkrivati i pratiti pojedine ciljeve na čitavoj dubini teritorije protivnika, a razvoj raketne tehnike i avijacije velikog radijusa dejstva omogućava vrlo efikasno dejstvo. To praktično znači da je protivnik u stanju da, i pored preduzimanja svih mera maskiranja i zaštite, vrlo efikasno dejstvuje po snagama koje se dovode iz dubine mnogo pre nego što sa njima uspostavi neposredni borbeni dodir. To dejstvo ponekad može da bude toliko efikasno da potpuno onemogućuje dovođenje i uvođenje jedinice u borbu, a to znači i izvođenje operacije ili boja po predviđenom planu. Raspolaganje takvim sredstvima omogućava branioču da vrlo efikasno izoluje bojište, spreči protivniku manevar snagama iz dubine i onemogućuje da angažovanjem svežih snaga preduzima ofanzivna dejstva. Na taj način branilac obezbeđuje vreme potrebno za dovođenje svežih snaga radi produžavanja napada, ili za organizovanje solidne odbrane. Za ovakve zadatke predviđa se angažovanje znatnih nuklearnih borbenih sredstava kao i 30—40% lovačko-bombarderske avijacije. Uopšte se smatra da će intenzitet ovih dejstava biti najveći na dubini oko 500 km od linije fronta, tj. u zoni najuspešnijeg dejstva taktičko-operativnih raketa i avijacije.

Nuklearna borbena sredstva mogu efikasno da dejstvuje po snagama napadača još u fazi prikupljanja i pripreme za pokret. To dejstvo može biti vrlo efikasno, pogotovo ako jedinice u rejonima koncentracije

nemaju uslova za rastresit raspored. Dejstvo nuklearnih borbenih sredstava po kolonama u pokretu nije najefikasnije u nanošenju velikih gubitaka živoj sili i tehnicima, ali ga treba očekivati u vezi sa drugim efektima kao što su rušenje komunikacija. Izgleda, međutim, da se najveći efekat postiže dejstvom po osetljivim objektima ili deonicama puta i to površinskim eksplozijama, radi kontaminacije većih površina.

Posledice takvog dejstva su mnogostruke i mogu u nekim slučajevima potpuno sprečiti dovođenje snaga iz dubine uz istovremeno nanošenje velikih gubitaka. Dovoljno je napomenuti da, na primer, dva nuklearna projektila od 20 KT, pri povoljnim atmosferskim uslovima, mogu kontaminirati oko 100 km puta, pri čemu intenzitet radijacije na većem delu te deonice iznosi oko 100 r/čas. Pri svakoj površinskoj eksploziji takvog projektila stvara se krater poluprečnika 50 m i dubine oko 20 m, a intenzitet radijacije u $h + 1$ na udaljenosti od 350 m iznosi čak 1000 r/čas. Ako se takvi udari izvrše po deonici koja je inače osetljiva, a pri tome nije moguće vršiti obilaske, problem savlađivanja kontaminirane prostorije dobija zaista takve razmere da je njegovo rešavanje veoma teško i komplikovano.

Pored nuklearnih borbenih sredstava, i avijacija može vrlo efikasno dejstvovati po jedinicama u pokretu, usporavati kretanje i nanositi ozbiljne gubitke. Premda savremena PVO raspolaže efikasnim sredstvima, mogućnosti su, naročito lovačko-bombarderske avijacije, veoma velike, a efekat dejstva vrlo snažan. Savremena lovačko-bombarderska avijacija, pored velike brzine i radijusa dejstva, ima i moćno i raznovrsno naoružanje čije je dejstvo vrlo efikasno po marševskom poretku i po objektima na putevima. Tako, na primer, grupa od 8 do 12 aviona LBA može lako onesposobiti jedan pontonski prelaz. Da bi se ponovo osposobio potrebno je 8—11 časova rada pod uslovom da pontoniri ne budu ometani. Avijacija je u stanju da, zahvaljujući savremenim sredstvima, efikasno dejstvuje noću i u nepovoljnim atmosferskim uslovima, što se mora takođe imati u vidu pri organizovanju i izvođenju pokreta.

Diverzantska dejstva u zoni kretanja mogu takođe znatno usporavati i otežavati pokret. Aktivnost diverzantata biće najčešće usmerena na rušenje i onesposobljavanje pojedinih objekata na komunikacijama za čije ponovno osposobljavanje treba utrošiti određena sredstva i znatno vreme.

Prema tome, neprijatelj je u stanju da, koristeći se raznovrsnim borbenim sredstvima, vrlo efikasno dejstvuje po snagama koje se dovode iz dubine, nanosi im ozbiljne gubitke, oteža, pa i potpuno spreči dovođenje. Ako se to dejstvo razmatra u vezi sa već pomenutim elementima prostora i vremena i u njihovoj međusobnoj zavisnosti i uslovljenosti, potpunije se može sagledati složenost problema kretanja u savremenim uslovima. Svaki od tih faktora posebno, i svi zajedno, ispoljavaće svoj uticaj na ovaj problem, a stepen tog uticaja može biti vrlo različit, što će zavisiti i od konkretne operativno-taktičke situacije u zoni kretanja i dejstva.

Dovođenje snaga iz dubine ima više faza sa posebnim karakteristikama i specifičnim problemima. Te specifičnosti su, pre svega, rezultat stepena uticaja već pomenutih i drugih objektivnih i subjektivnih fak-

tora. Pošto je prethodno razmatranje imalo u vidu više celinu radnje dovođenja i razvoja kao jednog od elemenata grupisanja, potrebno je nešto detaljnije razmotriti neke probleme samog razvoja i formiranja borbenog poretka za napad.

Poznato je da je razvoj radnja koja neposredno prethodi napadu. U njoj jedinice prelaze iz marševskog poretka u borbeni. Ta radnja počinje kad jedinica iz marševskog poretka prelazi u evolucioni, a završava se zauzimanjem polaznih položaja za napad, odnosno vatrenih položaja sredstava podrške. U toj fazi formira se predviđeni borbeni poredak, pri čemu svi njegovi elementi zauzimaju mesto prema donetoj odluci. Razvoj se najčešće vrši pod zaštitom snaga koje su već u neposrednom dodiru, mada ponekad to može da bude i pod zaštitom dela snaga iz sastava jedinice koja je podilazila. Ova faza traje kraće ili duže vreme, što zavisi od uticaja svih elemenata konkretne borbene situacije. U savremenom napadu trebalo bi da traje vrlo kratko, da se vrši u pokretu i bez ikakvog zastoja.

Međutim, to uvek neće biti moguće i u vezi s tim pojaviće se niz teškoća koje treba savladati. Pre svega, razvoj će se vršiti pri vrlo intenzivnom dejstvu neprijatelja, jer se odigrava u njegovoj neposrednoj blizini i u granicama dometa ne samo avijacije i raketa, već i artiljerije, minobacača i drugih borbenih sredstava. Međutim, tu ipak postoje neka ograničenja kad se radi o upotrebi nuklearnih borbenih sredstava. Često će zbog pravca strujanja i brzine vetra biti veoma riskantna upotreba ovih sredstava. Pored toga, napadačeve jedinice su u toj fazi raščlanjene na više manjih i većih kolona, pa udar nuklearnih projektila ne bi bio uvek rentabilan. Nasuprot tome, dejstvo artiljerije i minobacača biće vrlo efikasno naročito u zoni do 20 km od prednjeg kraja. Avijacija može efikasno dejstvovati čak i noću i u nepovoljnim atmosferskim uslovima, a intenzitet dejstva može biti toliki da se jedinicama nanese ozbiljni gubici i oteža blagovremeno zauzimanje borbenog poretka.

Pored dejstva neprijatelja, osnovni problem za brz razvoj predstavljaće zasićenost prostora, naročito postojećih komunikacija, jer se razvoj najčešće vrši u zonama jedinica koje se nalaze u neposrednom dodiru, bolje reći, prelaskom preko njihovog borbenog poretka. Čak i kad je zemljište u zonama razvoja vrlo komunikativno, to će biti ozbiljan problem. Kad je u pitanju brdsko-planinsko zemljište sa malo puteva, problem je mnogo teži i složeniji.

Uzmimo, na primer, diviziju koja se dovodi iz dubine i za pokret se koristi dvema paralelnim komunikacijama, a razvija se i prelazi u napad preko borbenog poretka divizije koja se nalazi u neposrednom dodiru. Odmah moramo pretpostaviti da će postojeće komunikacije, od linije dodira pa na oko 20 km po dubini, zauzeti elementi rasporeda divizije koja je u neposrednom dodiru (pozadinske ustanove i jedinice, artiljerija, komandna mesta itd. i da će na njima biti vrlo intenzivan saobraćaj. Pošto se nova divizija mora tim istim komunikacijama koristiti za svoj razvoj, opterećenost će se još više povećati. Zbog mogućnog dejstva neprijatelja divizija će se razvijati iz pukovskih kolona u bataljonske načelno ispred zone uspešnog dejstva taktičkih raketa i artiljerijskih oruđa, tj. na oko 15—20 km, a bataljoni u četne kolone ispred

granice dometa minobacača, tj. na oko 5—6 km od prednjeg kraja. To znači da bi već na 20 km prednjeg kraja bilo potrebno da svaki puk prvog ešelona ima na raspolaganju najmanje dve komunikacije.

Iz toga sledi zaključak da bi se praktično najveći broj snaga i sredstava obe divizije našao na dubini manjoj od 30 km od linije dodira, pri čemu bi svih 2500—3000 vozila ovih jedinica bilo upućeno na dve komunikacije 30—40 km dužine. Ako bi čak i 50% tih vozila bilo sklopljeno, opet bi bilo oko 15 vozila na 1 km puta. Pretpostavimo li mogućnost da bi protivnik mogao, makar i za najkraće vreme, jednu komunikaciju onesposobiti za saobraćaj — celokupan plan razvoja bio bi poremećen i jedinice bi se našle pred novim problemima. Verovatno je da bi kao posledica takvog dejstva vreme za razvoj bilo znatno povećano, što bi se odrazilo na početak napada, a imalo bi i druge nepovoljne posledice za predstojeća dejstva.

U dosadašnjim razmatranjima istaknuti su samo neki problemi koji će se javiti u vezi sa dovođenjem i razvojem snaga za napad. Nemoguće je davati ma kakve recepte za rešenje ovih pitanja, jer se rešenja moraju tražiti za svaki konkretan slučaj i u tesnoj povezanosti sa svim elementima operativno-taktičke situacije.

Složenost i kompleksnost problema zahteva pre svega da štab koji organizuje i izvodi pokrete, kroz procenu realno i objektivno sagleda problematiku koja će se javiti i da na bazi toga preduzme adekvatne organizacione i druge mere. Mnoge od njih mora preduzeti još pre nego što se jedinica pokrene, u toku pokreta stalno ih dopunjavati i korigirati u skladu sa novonastalim elementima operativno-taktičke situacije.

Pokret jedinica iz dubine mora početi sa takvim proračunom da i pored svih teškoća i smetnji koje će imati u toku približavanja, stigne u određene rejone u vreme koje najviše odgovara zamisli za izvođenje planirane operacije ili boja. Još u toku izvođenja prethodne operacije, u okviru priprema za narednu, vrši se odgovarajuće grupisanje snaga u kojem posebno mesto zauzima njihovo dovođenje iz dubine, pogotovo ako te snage treba da budu nosioci napada. Odluka se, prema tome, donosi pre nego što se prethodna operacija završi, upravo kad je već očigledno da napadna dejstva neprijatelja slabe i kada je, zbog nepovoljnog razvoja situacije, prisiljen da obustavi napad i pređe u odbranu.

Komanda koja planira novu napadnu operaciju mora u toku prethodne odbrambene operacije, pored ostalog, predvideti liniju gde će napad biti sigurno zaustavljen i koja će poslužiti kao oslonac za prelazak u protivnapad, protivudar ili protivofanzivu. Upravo ta linija predstavlja jedan od elemenata za planiranje dovođenja, grupisanje i razvoj snaga za novu operaciju.

Na osnovu udaljenosti jedinica koje treba dovesti planira se i organizuje njihov pokret, pri čemu se mora polaziti od pretpostavke da će u toku kretanja jedinica iz dubine do linije razvoja biti većih ili manjih smetnji. U proračunima se moraju predviđati i određeni faktori sigurnosti, ako se želi da napad otpočne organizovano i planski. To znači da rad štabova mora biti ne samo brz i ekspeditivan, već i do maksimuma precizan. Poznavanje situacije u zoni kretanja, a posebno na komunikacijama, bitan je preduslov za takav rad. Stanje puteva mora se poznavati do najsitnijih detalja, pri čemu se naročita pažnja mora

posvetiti osetljivim objektima, propusnoj moći i opterećenosti komunikacija, jer je bez detaljnog poznavanja tih i drugih elemenata nemoguće ma kakvo planiranje.

Posebno je važno istaći potrebu da se jedinice prethodnim naređenjima blagovremeno orijentišu na zadatak koji im predstoji. Moguće je približavati jedinice i bez prethodne odluke o njihovom angažovanju u napadu, kako bi po donošenju odluke bile na takvoj udaljenosti da se mogu organizovano i brzo uvesti u borbu.

Naročito značajno pitanje u vezi sa problemom kretanja je obezbeđenje puteva, mostova i drugih objekata. Ako je neprijatelj u stanju da vrlo efikasno deluje po komunikacijama, da uništava objekte, vrši kontaminaciju i zaprečavanje, ovo obezbeđenje ima prioritetan značaj. Ono pretpostavlja, pre svega, da jedinice raspolažu odgovarajućim materijalno-tehničkim sredstvima i da su solidno osposobljene za izvršenje ovog zadatka. Izgleda, međutim, da jedinica operativne vojske, kad bi se sama angažovala na ovom zadatku, ne bi bila uvek u stanju da sopstvenim snagama i sredstvima obezbedi nesmetan pokret i razvoj snaga, jer će potrebe redovno biti veće nego što su njene realne mogućnosti. Zbog toga se rešenje mora tražiti u angažovanju odgovarajućih snaga i sredstava ne samo viših komandi, već naročito vojnoteritorijalnih organa, s obzirom na to da su razmešteni na čitavoj teritoriji i u stanju su da blagovremeno vrše orgovarajuće pripreme (izviđanje, pripreme materijala, pravljenje obilazaka i dr.).

Formiranje marševskog poretka i organizacija kretanja uopšte moraju se prilagođavati uslovima konkretne operativno-taktičke situacije. Danas se teško može zamisliti formiranje i kretanje homogenih divizijskih, pa i pukovskih kolona, ne samo zbog opasnosti da budu efikasno tučene, već i radi celishodnijeg korišćenja postojećih puteva i pravilnije eksploatacije mototehnike. Sigurno je da će se za dovođenje snaga morati koristiti svi postojeći putevi, jer se na taj način ubrzava pokret, a znatno smanjuje mogućnost nanošenja težih gubitaka raznovrsnim dejstvima neprijatelja. To će, takođe, znatno smanjiti vreme za razvoj snaga, jer će jedinice pristizati na linije razvoja u manje ili više raščlanjenom poretku, iz kojeg je lakše dalje raščlanjavati i zauzimati definitivno borbeni poredak.

Organizacija kontrolno-saobraćajne službe dobija u savremenim uslovima poseban značaj. Složenost problema kretanja nameće potrebu da se pokret planski i organizovano izvede i da se stalnom i sistematskom kontrolom brzo uočavaju problemi, kako bi se odmah preduzele potrebne mere i pronašla odgovarajuća rešenja.

Da bi se određene praktične mere pripreme za izvođenje pokreta, razvoj i uvođenje snaga u borbu odvijale pod što povoljnijim uslovima, potrebno je u sklopu opštih priprema za operaciju preduzeti čitav niz i drugih mera radi stvaranja što povoljnije operativno-taktičke situacije u celini, a naročito u zoni kretanja i razvoja snaga. U datoj situaciji to će biti najvažniji zadatak u smislu obezbeđenja, grupisanja i razvoja, pa prema tome i najvažniji preduslov za uspeh u predstojećoj operaciji ili boju.

Celishodnijim manevrom snaga koje su već u neposrednom dodiru, a naročito nuklearnim udarima i dejstvom avijacije, treba prisiliti pro-

tivnika na što jače angažovanje na pravcima koji za predstojeća dejstva nemaju veći značaj, kako bi se što manje angažovao prema snagama koje se dovode, da bi se pokret i razvoj tih snaga odvijali pod što povoljnijim uslovima. Tim i drugim merama treba obezbediti da protivnik veći deo raspoloživih nuklearnih borbenih sredstava i avijacije angažuje na snage koje se nalaze u odbrani i mnogo su otpornije od onih u pokretu, jer su ove nezaklonjene i vrlo osetljive na udare ovih sredstava.

Preduzimanje mera operativnog maskiranja ima izuzetan značaj. Njihovom planskom i organizovanom primenom treba obmanuti protivnika o opštoj zamisli za izvođenje predstojeće operacije i na taj način skrenuti njegovu pažnju sa osnovnog pravca grupisanja, čime se znatno olakšava sprovođenje svih mera u pripremnom periodu, a naročito dovođenje i razvoj svežih snaga.

PVO pokreta i razvoja snaga u sklopu mera obezbeđenja, grupisanja i pripreme za napad imaće redovno veliki značaj. Pošto jedinica koja se dovodi iz dubine najčešće neće biti u stanju da sopstvenim snagama i sredstvima reši ovaj problem, pretpostavljena komanda mora preuzeti na sebe određene obaveze i odgovornost. Treba obezbediti najracionalnije iskorišćavanje svih raspoloživih snaga i sredstava, kako onih u sastavu jedinica, tako i onih koji su uključeni u teritorijalnu PVO, da bi se postigao što veći stepen obezbeđenja, naročito u pojedinim etapama pokreta i na pojedinim posebno osetljivim deonicama marš-rute.

Angažovanje avijacije za zaštitu trupa na maršu i obezbeđenje kretanja uopšte ima takođe veliki značaj, mada je teško govoriti o obimnijoj zaštiti, jer to zahteva veoma velike snage i vreme, što se neće uvek moći obezbediti. Zaštita će se, međutim, organizovati za kratko vreme i to pretežno u dnevnim kretanjima na manjim deonicama marš-rute ili posebno osetljivim objektima.

Izvođenje napadnih dejstava sa dalekosežnijim ciljevima nemogućna je ako nije obezbeđen povoljan odnos u nekim osnovnim elementima kao što su živa sila, nuklearna borbeno sredstvo i avijacija. Koji od ovih ili drugih elemenata u datoj situaciji mogu biti odlučujući za uspeh zavisi od mnogo činilaca i neće se razmatrati u ovom članku. Ono što treba istaći u vezi sa problemom grupisanja je to da će se operativno-taktička nadmoćnost na jednom ili više pravaca najefikasnije i najbrže postići avijacijom i nuklearnim borbenim sredstvima. Zahvaljujući manevarskim osobinama ovih sredstava, moguće ih je praktično momentalno angažovati na određenom pravcu ili objektu, za razliku od grupisanja jedinica, za šta je potrebno neuporedivo više vremena. Upravo ova činjenica pruža mogućnost pretpostavljenoj komandi da deo ovih sredstava angažuje i za obezbeđivanje dovođenja i razvoja snaga za napad.

Razumljivo je što u ovom članku nisu mogli biti potpuno rasvetljeni svi problemi dovođenja i razvoja snaga, niti su se mogla dati neka određena rešenja. Bitno je uočiti da je to pitanje složeno i da zahteva i teorijsku obradu, praktično proveravanje rešavanjem zadataka u škola i akademijama, i vežbama komandi, štabova i trupe.

Pukovnik
Jovo NINKOVIĆ

PRIMENA NUKLEARNIH BORBENIH SREDSTAVA U ARMIJSKOJ OPERACIJI

O primeni nuklearnih borbenih sredstava (Nb/s) u raznim vidovima borbe i na raznim stepenima već je pisano, naročito u stranoj vojnoj literaturi. Ovde bi se tretirala neka pitanja i problemi iz primene tih sredstava u armijskoj operaciji i to tako što će se prvo obraditi neka načelna, a zatim konkretnija pitanja. Pri tom će se početi od nekih opštih načela i gledišta o upotrebi, mestu i ulozi tog oružja koji su izraženi kroz pravila i stručnu literaturu nuklearnih sila i njihovih saveznika. Sa stanovišta našeg razmatranja značajna su sledeća:

Borbena dejstva karakterisaće se širokom primenom Nb/s i ona će biti, po pravilu, odlučujući element svih borbenih dejstava. Nb/s opredeljuju težište u operaciji, omogućavaju brzu izmenu odnosa snaga i prenošenje težišta sa jednog pravca na drugi bez pregrupisanja snaga. Strana koja je nadmoćna u Nb/s može da preduzme ofanzivna dejstva i kada nije ostvarila nadmoćnost u operativnim jedinicama u odnosu kakav je zahtevan u II svetskom ratu, a na pomoćnim pravcima, na bokovima i slično, u izvesnim situacijama može biti dovoljna samo upotreba Nb/s da bi se postigli isti rezultati kao sa operativnim jedinicama. Upotreba Nb/s mora omogućiti brz i dubok prodor oklopnih i motorizovanih snaga u slobodan operativni prostor; stoga je kod primene Nb/s proboj osnovni vid manevra, a nuklearni udari i oklopne i motorizovane jedinice daju savremenim operacijama vanredno velik tempo i zamah. Pravovremenom i dobro planiranom upotrebom Nb/s obezbeđuju se iznenađenje, premoć na zemlji i prevlast u vazduhu. Rezerve u Nb/s smanjuju potrebu stvaranja većih pešadijskih i oklopnih rezervi. Nuklearni udari eksploatišu se, po pravilu, oklopnim, motorizovanim i vazdušno-desantnim jedinicama. Veliki izbor lansirnih sredstava i nuklearnih projektila omogućava da se izvrše različiti operativno-taktički zadaci, a nuklearni cilj ne određuje se veličinom, već mestom i ulogom jedinice. Upotreba Nb/s mogućna je u »ograničenim razmerama« — kada operativne jedinice imaju veći značaj, i u »neograničenim« razmerama — kada se sa Nb/s rešava osnovni zadatak. Bobena dejstva počinju nuklearnim udarima koji se ostvaruju jednovremeno po čitavoj dubini operacijske zone; Nb/s su osnova vatrene pripreme i podrške.

Zadaci koji se u toku operacije rešavaju nuklearnim borbenim sredstvima su veoma raznovrsni, ali se u osnovi svode na: neposrednu nuklearnu podršku prvih ešelona; neutralisanje dubljih borbenih ešelona i ciljeva (rezervi, artiljerijskih i raketnih grupa, aerodroma i sl.), izolaciju bojišta (određenih rejona i pravaca) da bi se obezbedili bokovi, sprečio protivnikov manevar, poremetio saobraćaj i sl.; uništenje ljudskog i materijalnog potencijala teritorije (dejstvom po naseljenim mestima, privrednim, političkim i kulturnim centrima i objektima) kako

bi se dezorganizovao normalan i planski život, snabdevanje, izazvala panika, slamao moral itd.

To su opšti zadaci koji se rešavaju nuklearnim borbenim sredstvima. Njima su zahvaćeni svi ciljevi — objekti u armijskoj zoni. A za neposrednu podršku operativnih jedinica u armijskoj napadnoj operaciji, Nb/s se upotrebljavaju za: brz proboj taktičke dubine i izbijanje u »slobodan« operativni prostor; dalje slamanje odbrane po dubini i omogućavanje forsiranja i pokreta; uništenje rezervi u podilaženju; odbijanje protivnapada i protivudara; okruženje i uništenje glavnine branioaca. Na sličan način mogu se raščlaniti zadaci neposredne podrške jedinica nuklearnim sredstvima u armijskoj odbrambenoj operaciji.

Da bi se došlo do opštih normi na osnovu kojih bi se stvarale operativno-taktičke pretpostavke i kombinacije, često se u vojnostručnoj literaturi raspravlja sa koliko će Nb/s biti podržana jedna armijska operacija. Mislim da je danas nemoguće o tome govoriti, već da bi trebalo problem razmatrati odvojeno za svaki konkretan slučaj, imajući u vidu neke činioce koji utiču na obim i stepen nuklearne podrške.

Pre svega, ukupne količine Nb/s u svetu svakodnevno se povećavaju pa se, sledstveno tome, povećavaju i količine Nb/s namenjene neposrednoj podršci taktičkih i operativnih jedinica. Znači, gomilanje Nb/s tokom vremena deluje sve jače u pravcu neposredne nuklearne podrške jedinica.

Na obim i intenzitet nuklearne podrške imaće bitan uticaj zadatak, mesto i uloga pojedinih armija i operacija. Može se pretpostaviti da će operacije na glavnim i najvažnijim ratištima, na kojima će se sudariti osnovne snage nuklearnih sila, biti podržane nuklearnim sredstvima u znatno većem obimu nego operacije na pomoćnim ratištima i kod saveznika. Prema tome, nuklearna podrška biće različita po prostoru i objektu. Iz toga takođe proizlazi da će ona zavisiti i od strategijskih i operativnih zamisli u pojedinim fazama rata i pojedinim operacijama. Treba naglasiti da će nuklearne sile, u pogledu upotrebe Nb/s, biti u mnogo povoljnijem položaju, dok će njihovi saveznici (koji se takođe mogu stepenovati) biti uvek zavisni od situacije, spremnosti, procena i mogućnosti glavne nuklearne sile.

Iz ovih i drugih razloga teško je bliže određivati količine Nb/s kojima bi, načelno, bile podržane armijske operacije. U vojnostručnoj literaturi Zapada ima u tom pogledu različitih podataka koji globalno predviđaju količine Nb/s i one se uglavnom kreću od 100 do 300 nuklearnih projektila u napadnoj i 80 do 100 projektila u odbrambenoj operaciji armije. Mislim da se ovde imaju u vidu najvažnija ratišta i glavne nuklearne sile, te stoga u nekim slučajevima obim nuklearne podrške može biti manji.

U pogledu sredstava za lansiranje nuklearnih projektila i, s tim u vezi, mogućnosti za nuklearnu podršku armijske operacije, stanje u pojedinim armijama je takođe različito i zavisno od materijalnih mogućnosti i usvojenih koncepcija. Zajedničko im je, međutim, shvatanje da se nuklearna podrška mora pružati na celoj dubini armijske operacijske zone. Zbog toga bi bilo nužno da armija raspolaže (ili da bude podržana) svim sredstvima za lansiranje Nb/s (artiljerijom, raketama,

avijacijom), tako da je s njima u mogućnosti da tuče svaki cilj u operacijskoj zoni, primenjujući projekte svih vrsta (male, srednje i velike moći).

Poznato je da se u armiji SAD i nekim drugim vodećim armijama Zapada sredstva za lansiranje Nb/s nalaze već u divizijama (i borbenim grupama) i naviše. Tako u diviziji, korpusu i armiji postoje artiljerijske i raketne jedinice za lansiranje Nb/s, različitog dometa i sastava, a sve te jedinice mogu biti podržane i avijacijom. Ovde se vidi tendencija da se taktičke i operativne jedinice maksimalno osamostale u smislu upotrebe Nb/s, kao i da postoji velika decentralizacija Nb/s i sredstava lansiranja. Stanje kod drugih armija Zapada je u tom pogledu različito; za njih je karakteristična znatno veća centralizacija Nb/s i sredstava lansiranja i to na nivou korpusa, armije i vrhovne komande, a usvojena je nedostatkom tih sredstava i težnjom da se ova što racionalnije iskoriste. I u jednom i drugom slučaju nastoji se da sredstva lansiranja »pokriju« čitavu zonu operacije i lansiraju projekte male, srednje i velike moći. Razume se da će armija u većini slučajeva, u većoj ili manjoj meri, biti podržana Nb/s i sredstvima lansiranja više komande.

Nb/s, predviđena za armijsku operaciju, dele se po jedinicama i stepenima komandovanja. Prema navodima u zapadnoj stručnoj vojnoj literaturi, armija SAD zadržava u svojoj nadležnosti projekte velike moći i jedan njihov deo upotrebljava u prvoj fazi, a drugi zadržava u rezervi i za dejstva po zahtevu. Armija svojim Nb/s dejstvuje po operativnim rezervama, objektima vojnog i privrednog značaja, podržava vazdušne desante operativnog značaja i sl. Korpusi od ukupno dodeljenih nuklearnih projektila zadržavaju oko 40% u svojoj nadležnosti, dok ostale, pretežno male moći, dodeljuju divizijama. Najveći deo tih sredstava korpus upotrebljava u vreme vatrene pripreme po taktičkim rezervama i artiljerijsko-raketnim grupama. Divizije raspolažu nuklearnim projektilima pretežno male moći i upotrebljavaju ih uglavnom za udare po prednjem kraju, po prvim ešelonima, neutralisanjem taktičkih rezervi i ciljeva u taktičkoj dubini. U napadu divizije koriste 60 do 80% Nb/s za proboj, a ostalo za borbu po dubini. Naravno da se povećanjem ukupnih količina Nb/s, kao i usavršavanjem lansirne tehnike, menjaju i količine koje se predviđaju za pojedine jedinice, pa time i njihovi zadaci i način upotrebe. Mislim da se izneti podaci o raspodeli Nb/s i njihovoj upotrebi u okviru armije mogu danas uzeti kao verovatni. U onim armijama gde postoji veća centralizacija u primeni Nb/s, divizije ih ne dobijaju niti raspolažu sredstvima za njihovo lansiranje. One su, po pravilu, podržane Nb/s korpusa ili armije, a na osnovu njihovog predloga i zahteva. U tim armijama ovim sredstvima raspolažu komande armija i korpusa koje i imaju odgovarajuće jedinice i sredstva za njihovo lansiranje.

Iz ovoga se vidi da se u okviru armije Nb/s dele po količini a istovremeno se određuju i zadaci, ciljevi, objekti i zone u kojima pojedine jedinice i komande dejstvuju svojim Nb/s. Tako komanda armije sopstvenim Nb/s (pretežno velike moći) ostvaruje posrednu i neposrednu podršku i pripremu armijskih operacija. Ona izvodi tzv. prethodne udare po važnijim privrednim, administrativnim, političkim, saobraćajnim i drugim objektima i sprovodi izolaciju bojišta. U okviru neposredne po-

drške, armija organizuje nuklearne udare po operativnoj dubini, po dubljim borbenim ešelonima, armijskim oklopnim i pešadijskim rezervama, artiljerijsko-raketnim grupama, sredstvima lansiranja Nb/s i po vazдушnim desantima operativnog značaja. Istovremeno, ona podržava uvođenje svojih rezervi i ešelona, vazдушnih desanata, protivnapada i protivudara. Sve to ostvaruje nuklearnim sredstvima velike i srednje snage, kao i sredstvima lansiranja velikog dometa. Dakle, armija svojim Nb/s vrši posrednu i neposrednu pripremu i podršku operacija po vojnim i »nevojnim« ciljevima i objektima operativnog značaja i u operativnoj dubini.

Korpusi i divizije svojim Nb/s vrše udare po taktičkoj dubini i taktičkim ciljevima i objektima i tako obezbeđuju neposrednu pripremu i podršku. Zadaci koje izvršavaju svojim Nb/s u napadu su: proboj odbrane, odnosno razbijanje neprijateljevih prvih ešelona; udari po divizijskim odnosno korpusnim rezervama i drugim ešelonima, artiljerijsko-raketnim grupama, sredstvima lansiranja malog i srednjeg dometa; omogućavanje manevra i pokreta u taktičkoj dubini; udari po komandnim mestima i centrima veze; podrška protivnapada, kao i vazдушnog desanta taktičkog značaja. U armijama gde se Nb/s ne spuštaju u divizije, ove zadatke izvršavaju svojim sredstvima korpus i armija, na predlog i zahtev komande divizije.

Svaka jedinica i komanda deli dodeljena Nb/s i planira njihovu upotrebu po ciljevima — objektima, etapama — fazama operacije (po vremenu), pravcima (po prostoru), sredstvima lansiranja i jačini. One nastoje da već u pripremi operacije predvide i planiraju upotrebu Nb/s u svojoj zoni po ciljevima koji su poznati ili se mogu predvideti. Po svom karakteru to mogu biti: statički — nepokretni i pokretni ciljevi. U prvu grupu spadaju, na primer, aerodromi, privredni, saobraćajni i slični objekti, utvrđenja i uređeni položaji i posednuti fortifikacijski objekti, fortifikacijski uređena komandna mesta i sl., dok u pokretne ciljeve spadaju pre svega jedinice.

Iz dosadašnjeg izlaganja proizlazi da, po pravilu, više komande (armija, korpus) imaju više nepokretnih — stalnih ciljeva, a niže (divizija, pa i korpus) imaju pretežno pokretne ciljeve. Karakter cilja utiče na planiranje udara, otkrivanje i praćenje cilja, izbor projektila i sredstva lansiranja, vreme i način izvršenja udara, a često i na rezultate udara. Načelno se kod poznatih i nepokretnih ciljeva svi napred navedeni elementi mogu unapred i mnogo sigurnije planirati i predvideti nego ako se radi o pokretnim ciljevima.

Cilj podele Nb/s po etapama i fazama operacija jeste da se predvidi njihova planska upotreba po vremenu — shodno zadatku jedinice i praćenju nuklearnih ciljeva, te da se tako obezbedi stalna nuklearna podrška po zadacima i vremenu. Ta podela je uslovljena karakterom i obimom operacije (pre svega zadatkom koji se pred jedinicu postavlja), te je teško odrediti norme i proporcije za podelu Nb/s po etapama i fazama operacije. Radi ilustracije navodimo samo neka gledišta o podeli Nb/s u armijskoj napadnoj operaciji. Za proboj taktičke zone neprijateljske odbrane predviđa se upotreba 1/3 od ukupno dodeljenih Nb/s, za udare po neprijateljskim Nb/s i aerodromima do 1/4, a za uništenje i neutralisanje rezervi i važnijih objekata u pozadini do 1/3, dok se ostali

deo upotrebljava za uvođenje drugog ešelona, rezervu i druge zadatke. Ovo je samo jedan primer koji pokazuje globalnu podelu tih sredstava po fazama operacije i zadacima. Razumljivo je što može biti više kombinacija, zavisno od zadatka i karaktera operacije. Tako je mogućna takva podela da se od ukupne količine Nb/s predviđenih za armijsku operaciju, planira za prvu i drugu etapu po 24⁰%, a za treću 20⁰%, prethodne udare 12⁰% i za rezervu 10⁰%. (Nije namera da se ovim primerima postave nekakva pravila, već samo da se pokaže šta se podrazumeva pod podelom Nb/s po etapama i fazama operacije.)

Podela Nb/s u okviru svake komande i jedinice po pravcima i, u vezi s tim, po objektima, pokazuje njihovu upotrebu u prostoru i izražava težišta nuklearne podrške. Pretpostavimo da armija ima dva osnovna operacijska pravca i da je nužno raspoloživa Nb/s predvideti za upotrebu na oba pravca, za takozvane prethodne udare operativnog značaja i za rezervu. U tom slučaju bila bi mogućna takva podela da se, na primer, za osnovni pravac odredi 50⁰%, pomoćni 20⁰%, za prethodne udare 10⁰%, a u rezervu 20⁰% od ukupnih količina Nb/s. Ovakvih pretpostavki i kombinacija može biti mnogo.

Zadaci, uloga i mogućnosti pojedinih jedinica i komandi izraženi su i lansirnom tehnikom kojom raspoložu, pa su podele Nb/s po količinama i jačini, kao i podela zadataka, time opredeljeni. Tako divizije u armijama zapadnih zemalja raspoložu topovima i raketama dometa do 40 km, koje mogu lansirati projektele do 50 KT. Time je određena zona u kojoj te jedinice ostvaruju nuklearnu vatru, kao i jačina projektila (težište je na projektilima male snage). Korpusi raspoložu lansirnom tehnikom dometa do 150 km i mogućnošću lansiranja projektila do 200 KT. Armija ima rakete velikog dometa — do 300 km, kojima se mogu lansirati projektili megatonske snage; pored toga, armija raspolože ili može biti podržana avijacijom koja nosi nuklearne projektele (lovci-bombarderi i bombarderi) doleta do 1.000 km i mogućnošću da nose projektele megatonske snage. (Iz ovih podataka vidi se da je razumljiva podela ciljeva — objekata koja se u pogledu nuklearne vatre vrši između pojedinih jedinica i komandi.)

U pojedinim armijama različito se tretiraju planiranje i upotreba Nb/s. U osnovi, postoje dve tendencije u planiranju i pravu na upotrebu: veća centralizacija i decentralizacija. Sve komande same planiraju upotrebu dodeljenih Nb/s. Razumljivo je da pretpostavljena komanda može prilikom dodeljivanja postaviti određene zahteve i ograničenja. Obično sve komande dostavljaju potrebne podatke o planiranim nuklearnim udarima pretpostavljenoj komandi da bi se uskladila nuklearna vatra po ciljevima i vremenu. Znači, da se u nekim armijama nuklearna podrška planira već na nivou divizije i naviše, a u drugima počev od korpusa, zavisno od toga kakav je stav zauzet u pogledu dodeljivanja Nb/s i lansirnih sredstava. I u jednom i u drugom slučaju komande predlažu (u pripremi i toku operacije) pretpostavljenoj komandi, kada gde i na koji način da interveniše sopstvenim Nb/s. U slučajevima veće centralizacije kada se, na primer, diviziji ne dodeljuju Nb/s niti ona raspolože lansirnom tehnikom, određuje joj se izvestan broj i vrsta nuklearnih projektila za podršku. U tom slučaju komanda divizije takođe učestvuje u planiranju nuklearne vatre. Samo, nju tada ostvaruje

pretpostavljena komanda sopstvenim sredstvima, a po planu i na zahtev komande divizije. Isti odnos može postojati između komande divizije i komandi pukova ukoliko raspolažu nuklearnim sredstvima.

U pogledu načina (forme) planiranja postoji takođe različita praksa. Kod nekih armija se u svim onim komandama koje planiraju nuklearnu podršku, vodi poseban dokument — plan nuklearne podrške, dok se u nekim drugim armijama primena Nb/s planira kroz odgovarajuće planove avio i artiljerijsko-raketne podrške. Izgleda da je bolje raditi poseban plan nuklearne podrške koji je sastavni deo (ili prilog) plana operacije, izrađen pod neposrednim uticajem komandanta (radi ga uži štab). To je potrebno zbog uloge i značaja tog oružja u operaciji, potrebe za usklađenim dejstvom i maksimalnim korišćenjem učinka a, na kraju, i zbog toga što je to oružje u rukama komandanta kojim neposredno i odlučujuće utiče na tok operacije.

Pravo na primenu Nb/s, sa nekim ograničenjima, izjednačeno je s pravom i obavezom njihovog planiranja. To znači da ona komanda kojoj su Nb/s dodeljena i koja planira njihovu upotrebu, odlučuje i o ostvarivanju nuklearne vatre. To podrazumeva i odluku o izmenama u planu nuklearne podrške, naravno uz prethodno usaglašavanje i obaveštavanje odgovarajućih komandi. U sličnom su položaju i komande kojima su Nb/s dodeljena samo za podršku. One takođe samostalno odlučuju o upotrebi dodeljenih Nb/s, ali su u većoj meri zavisne od pretpostavljene komande koja svojim sredstvima, za njihov račun, ostvaruje nuklearne vatre. I u jednom i u drugom slučaju, pri upotrebi tog oružja postoje određena ograničenja koja se sastoje u obavezi da se pretpostavljeni prethodno obavesti, a često i traži saglasnost za izvršenje udara, uprkos tome što su već prethodno planirani i odobreni. To se objašnjava jačinom i učincima tog oružja (na neprijateljeve i sopstvene jedinice), potrebom da se maksimalno usklade dejstva i da se Nb/s racionalno koriste.

Najveća ograničenja biće nametnuta komandama u pogledu odlučivanja o tome da li u datom slučaju primeniti površinsku ili eksploziju u vazduhu. To je uslovljeno obimom, težinom i vremenskim trajanjem posledica koje nastaju kod površinskih eksplozija, jer kontaminirane površine u tom slučaju iznose, zavisno od jačine projektila, od nekoliko desetina do nekoliko stotina, pa i hiljada kvadratnih kilometara različitih intenziteta i trajanja. Stoga se površinske eksplozije primenjuju pre svega u odbrambenim dejstvima, na bokovima i spojevima, kao i kada se na određenim pravcima i prostorijama ne predviđaju sopstvena borbena dejstva. U svim slučajevima kada se planiraju površinske eksplozije, vremenski uslovi, a pre svega pravac i brzina vetra, ispoljavaju odlučujući uticaj. Zbog toga što takvi udari mogu odlučujuće uticati na tok operacije, u većini vojski pravo na njihovo odobravanje zadržava komandant armije.

Da pokušamo neke od iznetih problema i postavki obraditi na konkretnom primeru, s tim što bismo od tretiranih pitanja o upotrebi Nb/s u operaciji obradili: količine koje bi bile »potrebne« i šta je moguće postići raspoloživim količinama; u kojoj su meri pojedini ciljevi »osetljivi« na nuklearne udare; kako se dele raspoloživa Nb/s; kakva se ograničenja javljaju pri njihovoj upotrebi.

Pretpostavimo da armija izvodi odbrambenu operaciju, a problem upotrebe Nb/s razmatra se sa stanovišta napadača. Armija je sastava tri korpusa, sa potrebnim brojem armijskih jedinica i ustanova. Veličina armijske odbrambene zone iznosi oko 20.000 km², slabije je komunikativna, sa dva osnovna operacijska pravca. Zemljište je pretežno brdskog i brdsko-planinskog karaktera, s većim dolinama i kotlinama duž osnovnih pravaca. Naseljenost teritorije je takođe slabija i, recimo, iznosi u proseku 54 stanovnika na km². Postoji 13 gradova sa više od 10.000 stanovnika, od toga 1 sa preko 100.000, a 4 veličine od 30.000 do 50.000 stanovnika. Operacija se izvodi leti, a napadač raspolaže, odnosno predviđa upotrebu 100 nuklearnih projektila različite snage (od 5 do 200 KT). Takođe raspolaže svim vrstama sredstava za njihovo lansiranje. Napadač planira operaciju u trajanju od 10 do 15 dana. (Ne treba posebno naglašavati da su ove pretpostavke uzete sasvim proizvoljno i da dalje razmatranje ima jedini cilj da na iskonstruisanom primeru pokaže mogućan način primene nuklearnog oružja, njegove rezultate i posledice, te ukaže na način prilazanja pojedinim problemima.)

Razmotrimo šta može napadač postići raspoloživim Nb/s i kakve bi količine tih sredstava bile potrebne za postizanje određenih ciljeva. Pretpostavka je da napadač raspolaže sa 100 nuklearnih projektila različite jačine, ali će se pri proceni uzimati projektil prosečne vrednosti od 20 KT jer bi bilo veoma teško, pa i nerealno ceniti i obračunavati rezultate po mogućnim vrstama projektila. Iako napadač može biti podržan i određenim brojem projektila pretpostavljene komande, u proceni će se uzimati u obzir samo oni kojima stvarno raspolaže. Da bismo sagledali mogućnosti i potrebe, treba prvo videti koji su sve ciljevi za nuklearne udare u armijskoj zoni.

Napadač je predvideo nuklearne udare po trima osnovnim grupama ciljeva: saobraćajnim, privrednim i administrativnim centrima u dubini armijske zone, zatim po aerodromima, a osnovnu masu Nb/s predviđa za udare po jedinicama.

Napadač planira tri udara po gradovima, tj. po ciljevima iz prve grupe, i to po gradovima A, B i C koji se nalaze u dubini armijske odbrambene zone. Tim udarima on želi postići: ometanje pokreta i manevra jedinica; dezorganizaciju komandovanja i upravljanja; prekid i dezorganizaciju saobraćaja; uništenje materijalnih dobara i privrednog potencijala, kao i gubitke kod stanovništva; angažovanje »civilnog« i vojnog sektora na otklanjanju posledica i time slabljenja njihovih napora na frontu; stvaranje panike i demoralizacije kod stanovništva i jedinica.

Od svih navedenih najveći je grad A koji je ujedno značajan administrativni, privredni i saobraćajni centar. Ukupna površina grada iznosi 61 km² sa 168.000 stanovnika. Pretpostavimo da se početkom rata taj broj smanjio za oko 20%, tj. na 134.000 ljudi (prosečna gustina 2.200 na km²) i da pripreme za zaštitu nisu završene, te nije još izvršena evakuacija i disperzija. Napadač se odlučuje za udar projektilom od 50 KT i eksplozijom nisko u vazduhu da ne bi površinskom eksplozijom izazvao dugotrajne kontaminacije velikih razmera koje bi kasnije i njemu smetale. Takvim projektilom zahvatio bi zonom teških gubitaka

(85%) i rušenja 13 km², što iznosi skoro 1/4 ukupne površine cilja. Mogućni i verovatni gubici na toj površini iznosili bi oko 1.870 ljudi na km² (85% od 2.200), što ukupno iznosi 24.310 ljudi. Ako se uzme i zona lakih gubitaka i oštećenja, zahvaćena površina iznosila bi ukupno oko 50 km² (5/6 ukupne površine cilja), a mogućni gubici u ljudstvu 36.000 do 37.000 ljudi, što je oko 1/4 od celokupnog stanovništva. Primarni požari zahvatili bi površinu od oko 29 km² i verovatno bi se proširili na čitavo gradsko područje. U nultoj tački (NT) eksplozije došlo bi do indukovane radiološke kontaminacije zemljišta na površini od 3 do 4 km², koja bi se zadržavala danima i nedeljama, a čitavo gradsko područje bilo bi u većoj ili manjoj meri kontaminirano radioaktivnom prašinom.

Grad B ima ukupnu površinu 24 km² sa oko 26.000 stanovnika i prosečnom gustinom od oko 1.000 ljudi na km². Jak je saobraćajni centar i nalazi se u središtu značajne operacijske prostorije. Opšti uslovi su isti kao u gradu A. Napadač planira upotrebu projektila od 20 KT sa eksplozijom u vazduhu. Tim projektilom mogao bi postići ove rezultate: zona teških gubitaka i rušenja oko 7 km² (jedna trećina površine cilja); ukupno zahvaćena površina 23 do 24 km²; ukupni verovatni gubici oko 8.000 do 9.000 ljudi; primarnim požarima može odmah biti zahvaćeno 15 do 16 km², a zemljište bi postalo radioaktivno na površini od 2 do 3 km² oko NT, dok bi čitavo područje grada bilo pokriveno radioaktivnom prašinom.

Grad C je veoma značajan saobraćajni čvor, nalazi se u kotlini, površine 18 km², sa 22.000 stanovnika i prosečnom gustinom 1.200 ljudi na km². Opšti uslovi su isti kao u gradovima A i B, projektil od 20 KT sa eksplozijom u vazduhu dao bi iste efekte kao i u prethodnom slučaju. Radi veće gustine stanovništva gubici bi iznosili oko 9.000 do 10.000 ljudi, a rušeće dejstvo bilo bi pojačano jer je grad u kotlini i kao saobraćajni čvor bio bi sasvim uništen.

(U sva tri slučaja pošlo se za branioca od najteže pretpostavke, a to je da nije sasvim spreman za zaštitu i da je donekle iznenađen, te stoga napadač postiže napred iznete rezultate.)

Druga grupa ciljeva su aerodromi. Pretpostavimo da napadač planira udare na dva aerodroma, čija površina iznosi oko 16 do 20 km². Odlučuje se za projektil od 20 KT i na eksploziju u vazduhu, čime neće biti uništene poletno-sletne staze, već samo avioni (na površini) i nadzemni objekti i uređaji, a stvorice se i lokalna radijacija i time će se aerodrom privremeno neutralisati. Ako se ponove neki podaci, dolazi se do sledećeg: zona teških gubitaka i rušenja iznosi oko 5 do 7 km², tj. oko 1/3 ukupne površine cilja; ukupni učinci na površini — 23 do 24 km², što znači da je čitav cilj zahvaćen; primarni požari na 15 do 16 km² ili na 3/4 površine cilja; indukovana radijacija na 2 do 3 km², a radioaktivne padavine slabijeg intenziteta bile bi na površini od 24 do 26 km². Upoređivanjem ovih podataka vidi se da bi aerodromi bili verovatno neutralisani.

Osnovnu masu Nb/s napadač će upotrebiti u neposrednoj podršci za udare po jedinicama (treća grupa ciljeva). Kod toga deo udara planira unapred (za poznate ciljeve), a deo Nb/s drži u rezervi za novootkrivene ciljeve. Postavlja se pitanje: kakve su nuklearne mogućnosti

napadača sa 95 projektila koje planira za neposrednu podršku. (I ovde će se uzeti projektil prosečne vrednosti od 20 KT, čime se donekle odstupa od stvarnog stanja, ali se osnovni problemi i metod razmatranja mogu sagledati.) Sada treba utvrditi koliko ciljeva postoji kod branioca koji će se tući nuklearnim oružjem. Pošto su ovo teoretska, a ne konkretna razmatranja neke određene armije, problem će se malo uprostiti i kao nuklearni cilj uzeti bataljon — divizion, ne računajući druge moguće ciljeve (kao što su KM, pozadinske jedinice i ustanove, samostalne armijske jedinice itd.).

Ako se uzme proizvoljno da u armiji sa tri korpusa ima ukupno 173 bataljona — divizona, znači da toliko ima i nuklearnih ciljeva. Osnovne njihove karakteristike bile bi sledeće:

jedinica	broj jedinica	površina koju pokriva jedna jedinica	ukupna površina koju pokrivaju sve jedinice	gustina ljudstva na km ²
Pešadijski bataljon	75	10 km ²	750 km ²	60
oklopni bataljon	20	12 km ²	240 km ²	33
art. divizion	78	6 km ²	608 km ²	50
Ukupno:	173		1.598 km ²	

(Uzete su približne površine koje te jedinice posedaju u odbrani.)

Iz pregleda se vidi da navedeni nuklearni ciljevi »pokrivaju« oko 8% ukupne površine armijske odbrambene zone, sa različitom gustinom žive sile po km². Da bi se došlo do zaključka kakve su mogućnosti napadača sa raspoloživih 95 projektila, napominje se da zona teških gubitaka za projektil od 20 KT iznosi: za pešadiju u rovovima 3,14 km², za živu silu u oklopnim vozilima 3,75 km², a za artiljeriju na vatrenim položajima 5,3 km², dok bi ukupno zahvaćena površina (razaranja, požari i kontaminacije) iznosila 24 km².

Upoređivanjem ovih podataka došlo bi se do zaključka da bi za uništenje¹ tih ciljeva bio potreban sledeći broj projektila:

75 pešadijskih bataljona ukupne površine 750 km² — oko 225 projektila
 20 oklopnih bataljona ukupne površine 240 km² — oko 60 projektila
 78 art. divizona ukupne površine 608 km² — oko 156 projektila

Ukupno: 1.598 km² — oko 441 nukl. projektil.

Za izbacivanje iz borbe potrebna je jedna polovina navedene količine, što iznosi oko 220 projektila, a za neutralisanje 1/3 ili 147 projektila. Očigledno je da sa raspoloživim količinama napadač ne može rešiti ni jedan od pomenutih zadataka.

¹ Cilj se smatra uništenim ako je sva njegova površina zahvaćena zonom teških gubitaka, izbačenim iz borbe ako je zonom teških gubitaka pokriveno 50% njegove površine, a neutralisanim ako je zonom teških gubitaka pokriveno 30% njegove površine.

Teoretski, on bi mogao sa raspoloživih 95 projektila: uništiti 30, ili izbaciti iz borbe 60, ili neutralisati 90 pešadijskih bataljona; uništiti 32, ili izbaciti iz borbe 64, ili neutralisati 96 oklopnih bataljona; uništiti 39, ili izbaciti iz borbe 78, ili neutralisati 117 art. divizionu.

Ako bi se uzeo neki prosek (tačnije — aritmetička sredina) došlo bi se do zaključka da bi se moglo uništiti oko 30 do 33 bataljona — divizionu, što iznosi oko 17% svih ciljeva, izbaciti iz borbe 60 do 66 bataljona — divizionu ili 38% i neutralisati oko 90 do 100 bataljona — divizionu ili 57%. I ovo su samo teoretske mogućnosti jer treba pretpostaviti da će deo Nb/s biti upotrebljen protiv drugih ciljeva, deo zadržan u rezervi, a jedan broj projektila neće dati očekivane rezultate jer će promašiti ili otići uprazno iz bilo kog razloga (skretanje, tehničke greške, netačni podaci i sl.). Koliki će taj broj ili procenat biti, teško je reći, ali u nekim situacijama to može znatno umanjiti ukupne učinke. (Ipak, ne treba zaboraviti da u proračun nisu uzeti projektili kojima bi armija bila podržana.)

U ovim razmatranjima računali su se mogućni gubici u jedinicama — bataljonima i divizionima, a ne brojno. Teoretski bi se i to moglo učiniti, jer su dati podaci o prosečnoj gustini žive sile na km^2 , ali to ovde nije potrebno. Želi se, samo podvući da su gubici u gradovima gde je veća koncentracija žive sile (1.000 do 2.000 na km^2), neuporedivo veći od onih na frontu gde su te koncentracije manje (30 do 60 na km^2), što samo potvrđuje da su Nb/s najefikasnija protiv velikih koncentracija žive sile i materijala.

Izračunato je da bi sa 95 projektila prosečne snage od 20 KT zonom teških gubitaka bilo zahvaćeno 1.598 km^2 ili oko 8% površine armijske odbrambene zone. Ako bi se uzela ukupno zahvaćena površina (tj. zone teških i lakih gubitaka, požara i kontaminacije — što po projektilu iznosi 24 km^2), dobila bi se površina od oko 4.100 km^2 ili 20% od ukupne površine armijske zone. Na tim površinama su dejstva privremeno otežana. Takođe je rečeno da je zemljište u armijskoj zoni brdskog i brdsko-planinskog karaktera, sa kotlinama i dolinama, što znači da se borbena dejstva odvijaju samo na jednom delu teritorije i da je baš taj deo izložen nuklearnim udarima sa svim posledicama. To znači da će veći deo prostora na kojoj će se odvijati borbena dejstva biti zahvaćen posledicama nuklearnih udara. Sigurno je da bi napadač primenjivao eksplozije u vazduhu, na malim i srednjim visinama, jer bi mu površinske eksplozije u napadnim dejstvima više škodile nego koristile (površinskom eksplozijom projektila od 20 KT moguće je kontaminacijom zahvatiti površinu od oko 550 km^2 u trajanju od više dana). U navedenom primeru napadač bi, kod povoljnih vremenskih uslova, mogao primeniti takvu eksploziju radi zaštite bokova, kao i u velikoj dubini branioca da bi mu onemogućio ili otežao komuniciranje i manevar.

Zanimljivo je i pitanje kako bi napadač delio raspoloživa Nb/s po jedinicama i stepenima komandovanja.² Bilo bi realno da armija zadrži

² Takva podela po stepenima komandovanja učinjena je pod pretpostavkom da armija raspolaže sa 25 projektila pretežno srednje i velike snage (sa 5 vrši udare po gradovima i aerodromima, 10 zadržava u rezervi, a sa 10 interveniše u

na neposrednom raspolaganju oko 25 nuklearnih projektila srednje i velike moći, korpusi ukupno oko 40 projektila (na korpus po 13 projektila), uglavnom srednje snage, a divizije oko 35 projektila male snage (na diviziju prosečno 3 do 4 projektila). Pretpostavlja se da se raspolaže odgovarajućim sredstvima lansiranja i to divizija slobodnim raketama malog dometa i artiljerijom sposobnom da lansira projekte male i srednje snage, korpusi artiljerijom i vođenim raketama srednjeg dometa za projekte srednje snage, a armija artiljerijom, vođenim raketama i avijacijom velikog dometa koji su u mogućnosti da lansiraju projekte srednje i velike snage.

Pretpostavimo da napadač planira armijsku operaciju u tri etape, u trajanju od 15 dana. Predviđa se da prva etapa traje 5, druga 6, a treća 4 dana. Moguće rešenje za podelu Nb/s bilo bi: za udare po gradovima i aerodromima — 5 projektila, za neposrednu podršku u prvoj etapi — 35, drugoj — 30 i u trećoj — 20 projektila različite snage; u rezervi (za završetak operacije) — 10 projektila. Pošto bi se udari po gradovima i aerodromima izvodili u prvoj etapi, armija branioca pretrpela bi prosečno 8 nuklearnih udara dnevno, a u drugoj i trećoj prosečno po 5. To pokazuje u izvesnoj meri probleme i dnevno naprezanje u ublažavanju i likvidaciji posledica.

U pogledu podele Nb/s po pravcima, napadač bi najverovatnije (zavisno od opšte situacije i sopstvenih mogućnosti) na glavnom pravcu predvideo upotrebu 2/3, a na pomoćnom 1/3 raspoloživih projektila. U rezervi bi zadržao oko 10 projektila za zadatke u toku i na kraju operacije.

Ovim razmatranjima htelo se ukazati na neke probleme i posledice koji se javljaju pri upotrebi Nb/s u armijskoj operaciji. Ona su data u načelnom i konkretnom vidu (na proizvoljnom primeru), bez pretenzija da se obrade i iznesu svi problemi u vezi s tim pitanjem, kao i bez namere da se postave neka pravila za rešavanje tih problema. U svakom slučaju ukazuju na jednu od mnogobrojnih varijanti upotrebe i raspodele nuklearnih borbenih sredstava u armijskoj operaciji.

Pukovnik
Ivan FRANKO

toku operacije). Na svaki korpus otpada, prema ovom, oko 13 projektila što znači da može svaku diviziju podržati u proseku sa po 2 projektila, zatim da može tući izabrane korpusne ciljeve i zadržati neki projektil u rezervi.

Podela po etapama je izvršena sa pretpostavkom da se najviše projektila upotrebi za proboj i ovladavanje I i II pojasom odbrane, a manji deo u dubini.

Veći deo Nb/s upotrebljava se na glavnom pravcu jer je branilac na njemu skoncentrisao glavne snage, fortifikacijski taj pravac najbolje uredio, a mogućnosti za uspešnu nuklearnu podršku su najpovoljnije.

PRILAGOĐAVANJE PITOMACA ŠKOLE REZERVNIH OFICIRA NA ŽIVOT U ARMIJI

Navikavanje na armijske uslove života obično izaziva veće ili manje psihičke ili fizičke teškoće¹ kod pitomaca vojnih škola, kao i kod mladića koji služe vojni rok. To se odražava i na rezultate obuke i vaspitanja. Praksa je pokazala da ukoliko taj proces navikavanja teče brže i sa manje napora, utoliko se mogu očekivati veći vaspitno-obrazovni rezultati u radu sa pitomcima. U tome leži osnovni smisao i značaj proučavanja ovog problema.

Istina, ovaj problem prilagođavanja mladih ljudi na vojnički život i dosad je sagledavan, uočavan njegov značaj, o njemu se dosta raspravljalo i pisalo,² ali nekog ozbiljnijeg naučnog prilaženja, koliko nam je poznato, donedavno nije bilo ni u nas ni u drugim armijama. To je bio i osnovni razlog da se pristupi stručnijem prilaženju i proučavanju procesa prilagođavanja (adaptacije) vojnika, pitomaca vojnih škola i akademija i mladih starešina na život u armiji. S obzirom na to da pro-

¹ »Svi mladi ljudi koji dođu u vojsku, najednput prelaze iz porodične u potpuno novu i nepoznatu vojnu sredinu. Kao biljkama presađenim iz rasadnika u vrt potreban im je napor da uhvate korena u novoj sredini i da se aklimatizuju. Za njih je tada sve novo: kraj, mesto, ishrana, krevet, zajednički život. Za prvih nekoliko dana ništa im ne polazi za rukom: oči kao da ne vide, uši kao da ne čuju, mozak kao da ne misli. Potpuna novina u svakom pogledu osnovni je uzrok takve pometnje i zbuđenosti vojnika. Stoga je potrebno da ih u to vreme okružava mir i tišina. Govorimo im tada samo onoliko koliko je neophodno, govorimo im tiho. Dežurni podoficir ne treba da više iz sveg glasa kada želi da okupi svoje ljude. Neka im starešine tiho, bez žurbe i podizanja glasa objašnjavaju samo ono što je potrebno u vezi njihovih materijalnih potreba, neka se brinu da u što kraćem vremenu iščezne kod njih uzbuđenje i strah. Kada nestane straha sa njihovih lica treba im govoriti, mnogo govoriti, svima zajedno i svakom pojedinačno, unositi u njihovu sredinu veselje, živost, a naročito šalu i humor. Ne dozvoliti nijednu sekundu da neko sedeći na krevetu melanholično razmišlja neopažen sa više strane i neuposlen nekom aktivnošću. Ako želimo da se čovek dušom i telom iskreno posveti vojničkom životu i radu, treba da ulažemo sve napore da mu vojnički život bude prijatan.« (Poručnik Vajan, *Duša vojnika*, Pariz 1910, str. 25—26).

² U svojoj knjizi »Vaspitanje vojnika«, vojvoda Petar Bojović je još početkom ovog veka, između ostalog, pisao: »Po dolasku u vojsku pod zastavu mnogo im je što šta novo, strano, neobično i nepoznato. Nepoznato im je mnogo naziva, mnogo reči, mnogo izraza, mnogo stvari. Tu nastaju nove radnje, nove dužnosti i obaveze skopčane s puno tegoba i odgovornosti za njihovu mladost. Oni se nalaze u novoj nepoznatoj sferi, neobavešteni dovoljno, zašto se to tako desilo s njima, zašto su odvojeni od svega onoga što im je milo. Taj trenutak oficiri treba pravilno da shvate, pa da s ljubavlju, znalacki i s razumevanjem priteknu tim mladima u pomoć, ne samo da savladaju čežnju i tugovanje za svojom rodbinom i zavičajem, nego i da im olakšaju i novi način života, uvodeći ih u taj život bez pre nagljenosti i surovosti, tiho, blago, postupno i roditeljski, počivajući s najlakšim stvarima, više da im se u početku ispuni vreme u vidu lakog zanimanja i zabave, te da ih otrgnu od zamišljenosti, zabrinutosti i tugovanja. Na ovaj će način starešina jače vezati pažnju i misli regruta na ono što ih okružuje i čime se zanimaju.« (Petar Bojović, *Vaspitanje vojnika*, Beograd, 1907, str. 47—48).

ces adaptacije ima nečega specifičnog kod svih ovih kategorija, kod svake se posebno i proučava.

Na ovom mestu biće reči samo o nekim rezultatima do kojih se došlo proučavanjem procesa adaptacije na vojničku sredinu pitomaca škola za rezervne oficire.³

Prvi dani u vojsci. Prvi dani u vojsci praćeni su, po izjavama većine pitomaca, psihičkim nelagodnostima i većim fizičkim teškoćama. To je, svakako, razumljivo s obzirom na razlike između predarmijskog i armijskog života. Vojnički odnosi, disciplina, obuka, kasarnski način života, vojničko držanje i ponašanje — sve je to novo za njih, sve se to u mnogo čemu razlikuje od njihovog ranijeg načina života i rada. Sve to donosi i velika psihička i fizička naprezanja. To se reljefno sagledava iz odgovora koje su pitomci dali na pitanja kako su bili raspoloženi prvih dana u vojsci, 28,6% pitomaca je odgovorilo »dobro«, 39,4% »uglavnom dobro«, a 32% »loše«. U odgovorima na ovo pitanje nije bilo bitnijih razlika između pitomaca s obzirom na njihovu starost, školsku spremu, zanimanje i druga obeležja. Međutim, 72,8% odgovorilo je da se u vreme ispitivanja (4 meseca po dolasku u vojsku) mnogo bolje oseća nego prvih dana, 20,4% kao prvih dana, a samo 6,6% da se oseća lošije. Ovo govori da je proces adaptacije dosta uspešno tekao. To što se 6,6% ni posle 4 meseca nije adaptiralo može se donekle smatrati kao normalna pojava. Uvek se nađu pojedinci koji se teško prilagođavaju, ličnosti koje su psihički labilne i sl. Takvih ima u svakoj društvenoj sredini, pa i u vojsci. No, to ne znači da ih stoga treba zanemariti i prepustiti da se sami bore sa teškoćama koje doživljavaju na putu prilagođavanja. Naprotiv, ovakvim pitomcima treba ukazivati posebnu pažnju i pomoć kako bi se što lakše uključili u normalan vojnički život, preodoleli teškoće koje im stoje na putu a naročito one subjektivnog karaktera (slabost volje i psihičke energije da upravljaju svojim ponašanjem, emocionalna nestabilnost i sl.).

Kako je tekao proces adaptacije i kako su se pitomci osećali prvih dana vojničkog života ilustruju delom i njihovi opisni odgovori na neka pitanja iz dopunskog (otvorenog) upitnika. Tako, na pitanje kako su se osećali prvih dana vojničkog života, neki pitomci su davali i ovakve odgovore:

³ U ovom istraživačkom radu korišćena je metoda upitnika, intervju a i proučavanja školske dokumentacije. Priprema istraživanja, izrada i provera istraživačkih instrumenata, način anketiranja, obrada i analiza podataka izvršeni su prema naučno utvrđenim normama i postupku za primenu navedenih istraživačkih metoda. Anketiranjem je obuhvaćeno 600 pitomaca iz više škola za rezervne oficire. Po veličini i sastavu, anketirana grupa predstavlja reprezentativan uzorak za sve one koji su u vreme ispitivanja bili pitomci ŠRO. Od 18 do 20 godina starosti, u grupi je bilo 8,20% pitomaca, od 21 do 24 godine 56,6%, od 25 do 26 godina 27,0%. Preko 27 godina bilo je 8,2% pitomaca. Sa nepotpunom srednjom školom bilo je 18,8% pitomaca, sa srednjom 44,4%, sa višom 12,2%, a sa visokom 24,6%. Od njih su 14,8% bili radnici, 7,0% đaci, 11,0% studenti, 65,3% službenici, 1,2% ostalih zanimanja, a 0,6% slobodnih profesija. Od ukupnog broja 55,2% su bili članovi SKJ, a 44,8% neorganizovani. Na radnim akcijama je učestvovalo 66,0% dok 34,0% nije učestvovalo. U internatima je bilo 65,0% dok 43,2% nije bilo. Pri anketiranju korišćena su dva tipa upitnika: zatvoreni (sa formulisanim pitanjima i odgovorima) i otvoreni (sa pitanjima na koja se daje opisan odgovor). Prvi je bio osnovni. Način odgovaranja na pitanja obezbeđivao je, kod zatvorenog upitnika, apsolutnu anonimnost korespondenta.

»Veoma teško. Novi ambijent, novi uslovi života, nepoznata lica, red i disciplina, komande i obraćanje starešinama u stavu mirno, fizička naprezanja, jednolična i loše spremljena hrana, rano ustajanje, redovi za trpezariju, svakodnevno brijanje i čišćenje obuće — sve me je to dovodilo do očajanja. Lica oko mene u sivim bluzama i ošišana bila su mi antipatična. Danas su to moji odlični drugovi«.

»Vrlo neprijatno — pomalo usamljen, nesiguran. Neverovatno mi je teško padala — formalnost, žurba, nesređenost, pomanjkanje fizičke kondicije«. »Nikad nisam mogao stići na vreme na bilo koje mesto. Stalna žurba dovodila me je do psihičkog rastrojstva...«.

»U prvim danima bilo mi je najteže oštro ponašanje starešina, te sam smatrao da nisam sposoban da služim u armiji. Bojao sam se da neću opravdati ono poverenje koje sam dobio. Osetio sam se usamljenim«.

»Osećao sam se kao da su se sva vrata sveta za mnom zatvorila i da više neću biti ličnost. U uniformi nisam sebe lako prepoznavao u ogledalu. Zahvatila me je apatija i klonulost. Brzo sam se zamarao od svakog napora. Sam proces mišljenja teško mi je išao. Nisam bio zadovoljan sobom«.

»Nagla promena sredine i svega ispunjavali su me nekom setom. Zapisao sam negde »najradije bih zaplakao«. Ali kako je to sve sada drukčije, sasvim sam naviknut. Imam nove drugove i volim ih...«

»Nepoznavanje sredine i novog načina života stvara, u početku, osećaj izvesne zbuđenosti, neizvesnosti, koja postepeno iščezava. Pored toga, nemogućnost izlaska u grad prvih dvadesetak dana, stvara, zbog naglog ograničenja kretanja, osećaj stešnjenosti«.

»Bilo mi je u početku malo teže, ne radi objektivnih teškoća koje su postajale, već zbog pogrešne predstave o armiji koju sam stekao pod uticajem starijih drugova koji su već služili vojsku«.

»Često sam danima u slobodnom vremenu sedeo pored žice i gledao dinamiku života u gradu, i upoređujući raniji i sadašnji vojnički život još više sam padao u melanholiu. Sve veća angažovanost i saznanje o potrebi odbrane domovine učinili su da sam postepeno srastao sa životom u vojsci«.

»Prvih dana osećao sam teškoću i nedostatak svoje obitelji. Noću sam u snu osećao poznate glasove ukućana. Posle je to nestajalo stihijski, valjda, iznenadnom preokupacijom ili sugestijom da je sve neminovno. Sad se osećam veoma dobro i ugodno«.

»Prvih dana, na vlastito iznenađenje, nije mi bilo uopšte teško. Možda zbog toga što sam pred odlazak u vojsku mnogo strahovao od promene. Kako mi ništa ovde nije pričinjavalo teškoće, a strahovanja od mogućih promena se nisu ispunila, osećao sam se sasvim dobro«.

Navedeni iskazi, a i drugi podaci, govore da prilagođavanje i navikavanje na vojnički život stvara teškoće manje-više svim pitomcima, iako su uslovi života i rada u školama, tretman pitomca, međusobni odnosi i briga o čoveku na visokom nivou. Sve to upućuje na zaključak da starešine, naročito prvih dana, moraju posvetiti posebnu pažnju i brigu pitomcima. Od toga u velikoj meri zavisi proces adaptacije, odnos i stav pitomaca prema armiji i zadacima koji se pred njih postavljaju. Starešine treba da polaze od činjenice da je pitomcima mnogo toga

neobično, nepoznato, da nisu u mogućnosti da potpuno shvate potrebu i celishodnost svega onoga što se od njih zahteva. Otuda je nužno i značajno da im se od prvih dana pokazuje i objašnjava šta, kako i zašto treba tako da se radi i kako da se ponašaju.

Trajanje primarnog perioda adaptacije. Period adaptacije, kao što je poznato, uglavnom traje permanentno. Svaki novi teži zadatak, faza u obuci i službi i sl. predstavljaju za pitomce nove napore, specifične teškoće i analogno tome traže adekvatno prilagođavanje. Ali svakako je najteži, a samim tim i najznačajniji, prvi period prilagođavanja, odnosno ono vreme za koje se stiču osnovne navike vojničkog života i rada. Stoga je pokušano da se utvrdi koliko traje taj prvi, primarni period i kakve razlike u tom pogledu postoje između pojedinih grupa pitomaca, s obzirom na njihova osnovna obeležja (godine života, zanimanje, školsku spremu i pripadnost organizaciji SKJ) i kako pojedini faktori (starešina, kolektiv, SKJ, obuka i dr.) utiču na proces adaptacije pitomaca.

Što se tiče prvog, primarnog perioda, od 500 anketiranih pitomaca 39,4% odgovorilo je da taj period traje oko 15 dana, 44,6% oko mesec dana, 8% oko dva meseca, 3,8% više od dva meseca, a 4,2% pitomca je odgovorilo da se još nije prilagodilo.

Polazeći od tih podataka može se reći da za 84% pitomaca prvi adaptacioni period u proseku traje oko mesec dana, za 11,8% od jedan do četiri meseca, a za svega 4,2% preko četiri meseca. Iz tih podataka jasno se vidi da proces adaptacije ne teče istim tempom kod svih pitomaca i da, analogno tome, postoje i razlike u teškoćama koje oni tom prilikom doživljavaju. Značajno je da starešine to uočavaju i imaju u vidu razlike u tempu i adaptacionim sposobnostima pitomaca, zatim da zapaze one pojedince kojima naročito teško pada vojnički život i da u tome sagledaju ne samo njihove subjektivne slabosti, već i objektivne faktore vezane za konkretnu sredinu, koji mogu da budu značajan izvor teškoća u adaptaciji.

Odnos prilagođavanja i obeležja pitomaca. Ispitivanje je pokazalo da postoji veća ili manja uzajamna povezanost između godina života ispitanika, njegovog zanimanja, školske spremu, učešće na radnim akcijama, pripadnosti organizaciji SKJ i procesa adaptacije. Takva povezanost se može videti iz analize podataka dobijenih ispitivanjem. Podaci pokazuju da je dužina perioda adaptacije upravo srazmerna sa godinama života pitomaca, odnosno da se mlađi pitomci relativno brže adaptiraju nego stariji. U toku prvog meseca u osnovi se adaptira 90,3% pitomaca od 18 do 20 godina starosti, 84,8% od 21 do 24 godine, 82,2% od 25 do 27 godina i 78% onih koji imaju preko 27 godina. Među onima koji se uključuju veoma teško najveći je procenat starijih godišta, odnosno onih preko 25 godina starosti, a najmanji onih od 18 do 20 godina. Stariji pitomci teže se oslobađaju navika iz građanstva i sa većim naporima i sporije stiču nove vojničke navike. Teškoće su u tome pogledu najveće kod starijih od 25 godina.

U pogledu školske spremu, najveći procenat onih koji se teško uklapaju u vojničku sredinu otpada na pitomce sa višom i visokom školskom

spremom. Taj podatak se poklapa s prethodnim koji pokazuje da se starija godišta teže i sporije uključuju u armijsku sredinu, jer su najstariji pitomci, najčešće sa višim ili visokim školskim obrazovanjem.

Zanimanje takođe deluje na proces i tempo prilagođavanja. Prema iskazima pitomaca, u toku prvog meseca adaptiralo se: 93,2% radnika, 91,5% đaka, 85,2% studenata i 80,4% službenika. Kao što se iz podataka vidi, po brzini adaptacije prvo mesto zauzimaju radnici, a poslednje službenici.

Između članova SKJ i ostalih pitomaca ne postoje bitnije razlike u tempu prilagođavanja. U toku prvog meseca, u vojnički način života uklopi se 84,8% članova SKJ, a 83,2% nečlanova. Razlika je minimalna, u stvari beznačajna. Sličan je odnos i u vremenu dužem od mesec dana. Međutim, ima dosta pitomaca, članova SKJ, koji izjavljuju da im je rad organizacije SKJ mnogo pomogao da se lakše snađu i prebrode prve teškoće vojničkog života, što ne znači da i oni ne doživljavaju psihološke teškoće u procesu prilagođavanja. Svakako, druga je stvar što članovi SKJ manifestuju najčešće na drugi način ove teškoće i što ih sa više upornosti savlađuju nego što to čine ostali.

Učešće na omladinskim radnim akcijama se u osnovi pozitivno odražava na uklapanje u vojničku sredinu. Veoma brzo se i lako prilagodilo 48,8% pitomaca učesnika radnih akcija, a teže 42,4%, tj. onih koji nisu učestvovali u akcijama. Procenat onih koji se veoma teško uključuju dvaput je veći među drugima nego među prvima. Od anketiranih pitomaca, na radnim akcijama učestvovalo je 66%.

Na šta se pitomci najteže prilagođavaju? Iako je za pitomce armijska sredina gotovo u svemu nova, ipak se na pojedine stvari lakše, a na druge teže navikavaju. To se jasno vidi iz odgovora na pitanje o tome šta im pričinjava najveće teškoće u prilagođavanju na vojnički život. Za 33% pitomaca najveću teškoću prvih dana pričinjava navikavanje na vojnu disciplinu, za 32,3% navikavanje na ishranu, a za 20,4% na obuku. Prema datim odgovorima, disciplinu su najlakše podnosili i usvajali najmlađi pitomci, a ukoliko su stariji — sve teže, mada ne postoji neka bitna razlika u tom smislu.

Ispitivanje je pokazalo da su porodični i drugi problemi pitomaca takođe uticali na tempo i proces njihovog prilagođavanja. Te probleme imao je veliki broj ispitanih (39,7%). Od onih koji su imali ličnih problema 59% je izjavilo da su im oni dosta otežavali navikavanje na vojnički život, 39% da su im malo otežavali, a 20% — ni malo.

Preko polovine pitomaca (50,4%) izjavljuje da im u procesu adaptacije od svakodnevnih aktivnosti najveće teškoće pričinjavaju rano ustajanje, 43,6% da im najviše smeta nameštanje kreveta, 33,4% vršenje službi, 22,4% tačno pridržavanje vojničkog reda, 15,2% brzina u izvršavanju naređenja, 14,6% jutarnja fiskultura, a 6,2% izjavljuje da su to jutarnje smotre.

Kao što se vidi, upadljivo dominiraju dve stvari koje pitomcima padaju najteže prvih dana vojničkog života: rano ustajanje i pravljenje kreveta, a tek iza toga dolazi vršenje službe. Te obaveze, koje predstavljaju novinu za pitomce dok ne naviknu da ih obavljaju, moraju im, svakako, predstavljati izvesne teškoće. Korisno je da se te činjenice

poznaju, jer će to pomoći starešinama da ubrzaju navikavanje pitomaca na tačnost u radu.

Faktori koji pozitivno utiču na prilagođavanje. Podaci koje su pitomci dali o tome šta im je najviše pomoglo da se uključe u vojnički život veoma su značajni za vaspitnu praksu. Prema njihovim iskazima, na prilagođavanje pitomaca najpozitivnije utiče drugarstvo u kolektivu, zatim stalna zauzetost, briga starešina, urednost vojničkog života, predvojnička obuka i kulturno-zabavni i sportski život.

Drugarstvo u kolektivu i stalna zauzetost dominiraju kao faktori koji su pozitivno uticali na proces adaptacije pitomaca. Ti podaci potvrđuju činjenicu da od psihološke atmosfere u kolektivu, drugarstva, uzajamnog poštovanja, prijateljstva, uzajamne pomoći i saradnje zavisi u najvećoj meri kako će se pitomci osećati i sa koliko napora se uklopiti u novu sredinu. Navedeni podaci takođe pokazuju koliko su naši vojni kolektivi zdravi i koliki je stepen drugarstva u njima. I iz drugog podatka da stalna zauzetost stoji na drugom mestu, potvrđuje se već poznato mišljenje prema kojem je racionalno i celishodno angažovanje pitomaca u određenim aktivnostima veoma značajno za adaptiranje na vojnički život. Uostalom, armijsko iskustvo je to odavno i ubedljivo potvrdilo. Ali, ima još starešina koje ne sagledavaju značaj permanentne zauzetosti pitomaca za njihovo uspešno prilagođavanje. No, kad se pledira za aktivnost i zauzetost ne misli se svakako na ma koju zauzetost, na zauzetost radi zauzetosti, već na angažovanje pitomaca poslom od kojega će biti praktične koristi i za njih i za jedinicu.

Dosta ubedljivo pitomci ističu i ulogu starešina u prilagođavanju, što je i razumljivo. Od ličnih kvaliteta i osobina starešina, njihove pedagoško-psihološke spremne, brige o ljudima, nastojanja da upoznaju pitomce i pomognu im u savlađivanju objektivnih teškoća u velikoj meri zavisi uspeh u procesu adaptacije. Starešinu kao pozitivnog faktora prilagođavanja pitomci stavljaju na treće mesto.

Šta je pitomcima najviše pomoglo da se prilagode vojničkoj sredini, može se sagledati i iz njihovih opisnih odgovora. Tako, na pitanje »šta vam je najviše pomoglo da se prilagodite« ima i ovakvih odgovora:

»Moje nastojanje da ispunim zadatak koji mi je zajednica postavila i da postanem rezervni oficir, pomoglo mi je da otklonim poteškoće koje sam imao«.

»U procesu uklapanja u vojnički život, najviše mi je pomoglo: dobre starešine, dobar odnos prema pitomcima, udoban smeštaj i, uopšte, izgled cele kasarne«.

»Najviše mi je pomoglo u saživljavanju sa vojničkim životom velika angažovanost i jak tempo rada i života uopšte«.

»U savlađivanju prvih poteškoća najviše mi je pomogla fizička kondicija (jer sam aktivni sportista) kao i psihička priprema koju sam imao pre vojske. Tu se ne može zanemariti i prislan odnos starešina i njihova pomoć da bi se što lakše navikli na novi život«.

»Da bih savladao teškoće vojničkog života mnogo mi je pomogla predvojnička obuka, pravilan postupak starešina, kao i drugarstvo u kolektivu«.

»Najviše su mi pomogli svakodnevna nastava i zanimanje. Posebno su mi pomogli — briga i pažnja za svakog pojedinca od strane uprave škole, roditeljski odnos i očinska briga prema svakome. U takvoj situaciji nema teškoća koje ne bih mogao savladati«.

»Prve vesti i uspostavljen kontakt sa drugovima i porodicom pomogli su mi, umnogome, da savladam poteškoće, kao i ohrabrenje posle dobijanja pozitivnih ocena«.

»Da bih savladao teškoće vojničkog života, najviše mi je pomoglo što sam video da i moje starešine sve to stoički podnose (vežbe, sunce, zimu, kišu)«.

Prilagođavanje i obuka. Stepem napora za savlađivanje obuke i postignuti rezultati u njoj odražavaju se i na proces adaptacije pitomaca. Stoga je bilo potrebno utvrditi u kojoj meri obuka predstavlja psihološko opterećenje za pitomce u početnom periodu školovanja koji se poklapa s primarnim periodom adaptacije.

Na pitanje koliko je obuka bila teška u početku školovanja, pitomci su odgovorili da je obuka u fizičkom pogledu bila teška za 18,6%, umereno teška za 56,2% a laka za 25,2% pitomaca. Za većinu je, dakle, obuka umereno teška, a za manji deo teška. Najteža je u fizičkom pogledu za pitomce starije od 25 godina, a najlakša za najmlađe. Prema tome, fizički naponi mogu pričinjavati starijim pitomcima teškoće u prilagođavanju, naročito u početnom periodu dok ne steknu potrebnu fizičku kondiciju.

U intelektualnom pogledu obuka je teška za 12,2% pitomaca, umereno teška za 56,8% i laka za 31%. To govori, kad se uporedi s prethodnim podacima, da je obuka za pitomce lakša u intelektualnom nego u fizičkom pogledu. Procenat onih kojima je ona laka u intelektualnom smislu, dosta je veliki (31%). Šta je uzrok tome: da li neadekvatnost programa, nivo znanja i intelektualne zrelosti pitomaca ili nešto drugo, ne može se iz podataka zaključiti.

Za proces prilagođavanja pitomaca dosta je značajno kako teče obuka, kojim se tempom prelazi nastavno gradivo i koliki su nastavni zahtevi prvih dana u odnosu na kasniji period. Stoga je postavljeno pitanje kad su nastavni zahtevi bili najveći. Globalno uzeto, 35,2% pitomaca odgovorilo je da su nastavni zahtevi najveći u početku školovanja, a da su kasnije ravnomerniji. Šta je tome uzrok ne može se na osnovu dobijenih podataka sa sigurnošću odgovoriti, ali se može pretpostaviti da je nastava u početku za jedan deo pitomaca mnogo teža nego kasnije, zato što se nisu navikli na specifične uslove učenja, potpuno nove nastavne sadržaje i slično. U početku školovanja svi nastavnici prelaze novo gradivo koje se brzo nagomilava, a to pričinjava teškoću određenoj kategoriji pitomaca u njegovom savlađivanju, i samim tim i teškoću u procesu adaptacije. Evo šta o tome izjavljuju pitomci:

»Najteže mi je palo učenje na koje se nisam mogao dugo da naviknem. To me je psihički dosta umaralo«.

»Možda je prvih dana bilo naporno, više zbog preforsiranosti i tempa, zbog nenaviknutosti na takav način života i rada«.

»Koliko sam mogao do sada da zaključim, tempo života i rada u školama takve vrste dosta je naporan i ne daje dovoljno vremena za odmor. Stručni predmeti u ovoj školi nisu teški, ali bi bilo potrebno više vremena za njihovo postepeno savlađivanje«.

»Mislim da je odviše nagao prelaz na rad i učenje, a da čovek, tako reći, ne zna ni gde se nalazi«.

»Smatram da je dinamičan tempo života i rada u početku poželjan, ali ipak da ne bude suviše nagao. Treba da se povećava u prvih 15 dana i to svakog dana pomalo«.

Iz navedenih podataka izgleda da je nastava u početku veoma naporan za neke pitomce. No, ako se sudi po tome koliko dnevno uče, dobija se realna slika o tome. Na pitanje: koliko prosečno dnevno individualno učite? — 22,8% pitomaca je izjavilo da uči do 1 sat dnevno, 34,6% od 1 do 2 sata, 31,2% od 2 do 3 sata, a 11,4% više od 3 sata.

Motivisanost pitomaca za obuku. Motivisanost za obuku u najvećoj meri određuje stepen zalaganja pitomaca u učenju i uticaj obuke na proces adaptacije. Ukoliko su pobude za uspeh u nastavi pozitivnije i veće, utoliko se lakše podnose sva opterećenja vezana za nju.

Na pitanje: »Šta vas je najviše podsticalo na zalaganje u obuci?«, 82,6% je izjavilo da je to nastojanje da se opravda ukazano poverenje izborom za rezervnog oficira, 31,2% da je to interesantnost vojne obuke, 17,8% izjavljuje da je to želja za sticanjem priznanja u kolektivu, 17,4% ispitivanje i kontrola znanja, 17,0% bojazan od otpuštanja iz škole i 14,4% da je to zalaganje drugova sa kojima su učili.

Iz prednjih podataka se vidi da u učenju izrazito dominira motiv »da se opravda poverenje ukazano izborom za pitomca ŠRO«. To istovremeno upućuje na zaključak da najveći broj pitomaca veoma ceni status rezervnog oficira i da je svestan svojih obaveza prema socijalističkoj domovini, što je za uspeh u obuci i u adaptaciji takođe veoma značajno.

Ispitivanje je takođe pokazalo da između procesa adaptacije i uspeha u obuci postoji značajna povezanost. Što je prilagođavanje brže i uspeh je bolji. To se vidi iz podataka tabele 1 gde je ispitano 500 pitomaca.

Tabela 1

način prilagođavanja	u s p e h u o b u c i					
	odličan	vrlo do- bar	dobar	imao po- pravni	nije poznat uspeh	svega
1. veoma brzo i lako	66,7%	51,9%	38,2%	17,9%	54,8%	46,6%
2. sporije i sa izvesnim teško- ćama	26,5%	43,6%	51,7%	75,0%	42,8%	47,2%
3. veoma teško	6,7%	4,5%	10,1%	7,1%	2,4%	6,2%
U K U P N O:	3,0%	53,2%	29,8%	5,6%	8,4%	100%

Verovatno da teškoće u savlađivanju programa obuke utiču negativno na proces adaptacije, ali i obrnuto, da teškoće u adaptaciji negativno deluju na angažovanje pitomaca u učenju i praćenju obuke. Međutim, koliko sposobnost za adaptaciju utiče na uspeh i obrnuto, i koliko uspeh u obuci utiče na proces adaptacije teško je razgraničiti i utvrditi. Ali, ostaje činjenica da je uspeh u učenju proporcionalan brzini i lakoći u adaptaciji pitomaca. Pitomci bolji u učenju lakše se adaptiraju od ostalih. Tako prema navedenim podacima najlakše se uklapaju u vojničku sredinu pitomci s odličnim uspehom, a najteže oni koji su imali popravni ispit. Iz toga se može sagledati koliki značaj za prilagođavanje na vojničku sredinu i savlađivanje teškoća psihološkog i drugog karaktera imaju uspešno i dobro izvedena obuka i pomoć pitomcima da je s uspehom savladaju i koliko brzina prilagođavanja utiče na uspeh u obuci.

Sumirajući povezanost obuke i procesa prilagođavanja pitomaca može se istaći da obuka ni u fizičkom ni u intelektualnom pogledu ne predstavlja veliko opterećenje za najveći broj pitomaca ŠRO, i da su nastavni zahtevi u početku školovanja za jednu trećinu pitomaca preterano veliki, što može negativno da se odrazi na proces adaptacije vojničkom životu. U celini gledano, pitomci su pozitivno motivisani za učenje, a to predstavlja važan preduslov za rezultate u obuci i procesu adaptacije.

Prilagođavanje i disciplina. Proces adaptacije i razvijanje discipline uzajamno se prožimaju i uslovljavaju. Ukoliko se prilagođavanje ostvaruje sa manje teškoća, utoliko se može u većoj meri očekivati da će mladi ljudi sa više moralno-psihološke spremnosti i odgovornosti usvojiti i u praksi se pridržavati normi discipline i vojničkog rada. Slabo prilagođen vojnik obično je i nedisciplinovan, sklon da ne prihvati norme vojničkog života. Takav način ponašanja je, u stvari, jedan od objektivnih pokazatelja stepena i kvaliteta prilagođenosti pitomaca. Primenom neadekvatnih disciplinskih mera situacija takvih ličnosti može se samo pogoršati, a onima koji imaju više adaptivnih sposobnosti može znatno otežati prilagođavanje, odnosno uključivanje u armijski način života, rada i ponašanja. Sve je to bio jedan od motiva da se istraživanjem, bar delimično, zahvati i pitanje uzajamne zavisnosti i povezanosti discipline i prilagođavanja pitomaca. Njima su u tom smislu postavljena pitanja o uzrocima nediscipline, disciplinskih grešaka, vremenu kada se najčešće prave, merama starešina prema onima koji ispoljavaju nedisciplinu i drugo.

Kao uzroke disciplinskih grešaka pitomci su naveli: neraspoloženje zbog ličnih problema, jednoličnost (monotoniju) vojničkog života, neodgovoran odnos pitomaca prema zadacima, nepoznavanje pravila i propisa, odnose stariji — mlađi i odsutnost starešina iz jedinice (po podne).

Kao što se vidi, prema mišljenju pitomaca, uzrok disciplinskih grešaka je najčešće neraspoloženje zbog ličnih problema. Pod tim se podrazumevaju problemi vezani za vanarmijske faktore (porodicu, devojku i sl). Takvo neraspoloženje pitomaca može da bude ponekad ozbiljna posledica teškoća u prilagođavanju i uzrok disciplinskih grešaka. Ovde se potvrđuje poznata činjenica da su neraspoloženi ljudi

predisponirani za kršenje utvrđenih normi ponašanja i da u stanju emocionalne napregnutosti gube, najčešće, kontrolu nad samim sobom i svojim postupcima. Svakako je značajno da starešine sagledaju tu činjenicu u procesu vaspitno-obrazovnog rada sa pitomcima.

Veoma značajan procenat pitomaca (52,2%) je izjavio da je monotonija vojničkog života jedan od uzroka povreda discipline. Postavlja se pitanje: u čemu je uzrok i u kojim prilikama se ispoljava monotonija. Pošto je vreme zanimanja ispunjeno intenzivnim radom, a nastavna građa veoma raznovrsna, može se pretpostaviti da u toku procesa nastave monotonija ne dolazi do izražaja i da ne može biti u tom vremenu značajniji uzrok nediscipline. Istina, ovde se može ostaviti izvesna rezerva, s obzirom na to da do monotonije u nastavi ponekad može doći zato što pojedini nastavnici nisu dovoljno pedagoški umešni i spremni da ožive izlaganje i učine ga interesantnim. Ali, i pored takve mogućnosti, monotonija može da bude i posledica nedovoljne angažovanosti pitomaca u vannastavnom vremenu. Ako popodneвно vreme nije ispunjeno organizovanim radom i zanimljivim aktivnostima, učenjem, kulturno-umetničkim i fiskulturnim programima, pitomci se u to vreme mogu iz dosade orijentisati na aktivnosti i ponašanja koji nisu u skladu sa vojnom disciplinom i normama vojničkog života. Na takav zaključak upućuje i činjenica da u popodnevnom vremenu najčešće dolazi do povrede discipline i disciplinskih grešaka.

Kao uzrok disciplinskih grešaka pitomci ističu (37,4%) i svoj neodgovorni odnos prema zadacima. Taj podatak ukazuje ne samo na stvarno postojanje ovog uzroka nego i na samokritičnost pitomaca. Sama činjenica da oni u velikom broju uočavaju svoj nedostatak, može poslužiti starešinama kao snažna poluga da se putem pojedinačne i kolektivne kritike i samokritike podigne odgovornost onih kod kojih ona nije na potrebnj visini, i da se tako otkloni jedan od značajnih uzroka nediscipline, grešaka u ponašanju i radu pitomaca. To će se svakako istovremeno pozitivno odraziti i na proces adaptacije.

Pravilna primena prinudnih i podsticajnih vaspitnih metoda i sredstava u jačanju discipline takođe doprinosi uspešnom adaptiranju pitomaca, i obrnuto. Ispitivanje pokazuje da su se starešine uglavnom racionalno koristile represivnim i stimulativnim merama. Međutim, važno je konstatovati da su, prema iskazima pitomaca, stimulativne mere delovale mnogo pozitivnije nego represivne. Pitomcima su naročito teško padale prve kazne, a i kazne uopšte.

Odnosi u kolektivu i prilagođavanje. Odnosi između pitomaca, pitomaca i starešina i opšta atmosfera koja vlada u vojnom kolektivu, značajan su uslov, a istovremeno i indikator prilagođavanja pitomaca. Stoga je bilo nužno bolje sagledati međusobne odnose i njihov uticaj na proces adaptacije. Zato je pitomcima postavljeno nekoliko pitanja o tome. Dobijeni podaci pokazuju da je 69,4% pitomaca vrlo brzo i već u prvom mesecu uspostavilo bliske i drugarske veze. Međutim, 9% pitomaca takve veze nije uspostavilo ni posle četiri meseca boravka u školi. To se može označiti kao simptom slabe prilagodljivosti i nesocijalnosti tih pitomaca, a i kao posledica nedovoljno pozitivnog delovanja kolektiva, pre svega starešina, na pojedince i dr. Međutim, ako se

podsetimo na ranije podatke, iz kojih se vidi da oko 8% pitomaca teško podnosi armijski ambijent i sporo se adaptira, nije isključeno da se radi o tim istim pojedincima.

No, odnosi između pitomaca su pozitivni. To se može zaključiti na osnovu odgovora o drugarskim vezama i međusobnoj saradnji od prvih dana školovanja. Potpuno pozitivnu ocenu o drugarstvu dalo je 72% pitomaca, delimično pozitivnu 25%, a negativnu svega 3%. Iz toga se može zaključiti da su drugarstvo i odnosi među pitomcima u toku prva četiri meseca zajedničkog života zadovoljavajući.

Karakteristično je da ne postoji značajnija razlika u oceni drugarstva u kolektivu između pitomaca različite školske spreme, zanimanja i starosti. Razlike u tom smislu gotovo uopšte nema ni između pitomaca sa boljim i onih sa slabijim uspehom u obuci.

Prema odgovorima pitomaca, najčešće negativne pojave u međusobnim odnosima prvih dana bile su: netaktičnost pojedinaca (psovke, sitne svađe). Tu pojavu u svojim odgovorima navelo je 40,6% pitomaca. Zatim je 39% pitomaca istaklo da odnose najčešće kvari preosetljivost izražena kroz razne netolerantnosti, dok je 25,4% izjavilo da je to potcenjivanje drugih. U manjem broju su istaknute još neke pojave kao što su neiskrenost, netaktičnost i sl.

Proces formiranja unutrašnje atmosfere, kohezija i monolitnost kolektiva može se procenjivati i po tome koliki je stepen identifikacija (sraščivanja) svakog pitomca sa kolektivom. Po identifikaciji može se, takođe, sa dosta sigurnosti odrediti kako teče i na kojem je stepenu proces adaptacije. Polazeći od toga i da bi se, bar približno, odredilo vreme potrebno pitomcu za asimiliranje sa kolektivom, istraživano je kada pojedinci doživljavaju uspehe i neuspehe svoje jedinice (grupe, voda, čete i sl.) kao svoje sopstvene uspehe, odnosno neuspehe. Podaci o ovome pokazuju da se 62,2% pitomaca identifikuje sa svojim osnovnim kolektivom u toku prvih mesec dana, a u prva dva meseca 82%. Polazeći od toga podatka može se približno sigurno zaključiti da se za to vreme formira u osnovi kolektiv pitomaca s izgrađenim javnim mnjenjem i usvojenim kolektivnim normama života, rada i ponašanja koje važe u vojsci. Procenat neidentifikovanih s kolektivom posle 4 meseca školovanja 7,8% približno se poklapa s procentom teško prilagodljivih pitomaca. O tome je već bilo reči u prethodnim analizama.

Svi podaci o kojima je ovde bilo reči pokazuju da je problem adaptacije neposredno vezan sa svim stranama života, rada i ponašanja pitomaca. To znači da je on integriran sa celokupnim životom u armiji i da simultano teče sa procesom obuke i vaspitanja. Prema tome, problem adaptacije ne može biti izolovano rešavan od drugih zadataka i vaspitnih faktora u školi.

Iz podataka se može videti da je priprema pitomaca za život u armiji takođe veoma značajna za proces adaptacije. Prema tome ukoliko se mladi ljudi pre dolaska u armiju što svestranije i objektivnije upoznaju sa uslovima, načinom života, odnosima, zadacima, naporima, opterećenjima i specifičnostima vojničkog života, utoliko će se lakše i brže uključiti u njega.

Izneseni podaci mogu se smatrati kao činjenični materijal koji, uz druge pokazatelje, može da posluži za izvlačenje zaključaka teorijskog

i praktičnog karaktera, ne samo za ispitane nego i za neispitane pitomce. Oni se, dakle, mogu generalisati i smatrati opštim i od trajnijeg značaja. U tome i leži njihov pedagoško-psihološki značaj za unapređivanje prakse vaspitanja i obuke u školama za rezervne oficire.

No, treba podvući da i najpravilnija primena navedene istraživačke metode ima nedostataka (elemenata subjektivnog), te se i iz toga ugla mora gledati na dobijene podatke, pa i na sudove i zaključke donesene na osnovu njih. Ali, bez obzira na to, mišljenja pitomaca o ma kojem aspektu vojničkog života uvek su značajna za vaspitača i starešinu, pa bila ona objektivna ili subjektivna, pozitivna ili negativna. Sa mišljenjem ljudi mora se računati u vaspitnoj praksi kao sa činjenicom i od toga polaziti, usmeravajući vaspitni rad na pozitivnu promenu pogrešnih i na dalje učvršćivanje pozitivnih mišljenja i stavova. Sa takvog stanovišta mora se gledati na mišljenja pitomaca iznetih na ovom mestu. No, tamo gde su negativna mišljenja odraz objektivnog stanja i stvarnosti u školama, takva mišljenja treba menjati i promenom uslova u kojima oni žive i rade.

Pukovnik
Stevo JOVANOVIĆ

LOKALNI RATOVI U TEORIJI I PRAKSI NEKIH ZEMALJA ZAPADA

U savremenoj političkoj i vojnoj terminologiji pojam lokalni rat je prihvaćen kao sinonim za oružane sukobe koji su ograničeni u pogledu prostora i angažovanja snaga i sredstava i u kojima nisu neposredno konfrontirane vodeće sile Zapada i Istoka. Pod tim pojmom se obično podrazumevaju »mali« ratovi van Evrope, u kojima se upotrebljavaju konvencionalna borbena sredstva, s tim što su pretnje taktičkim nuklearnim oružjem i stvarne opasnosti od toga svakim danom sve prisutnije.

Za poslednjih dvadeset godina svedoci smo većeg broja lokalnih ratova, koji su u većoj ili manjoj meri potresali svetski mir i pretili čovečanstvu opštom katastrofom. Prema ciljevima i snagama koje su ih vodile ili vode, ti ratovi bi se mogli svrstati u sledeće osnovne kategorije:

a) Oslobođilački ratovi kolonijalnih naroda za slobodu, nezavisnost i ravnopravnost, među kojima osobitu pažnju privlače borba naroda Indonezije, dugogodišnji rat naroda Indokine protiv francuskih osvajača, herojska borba alžirskog naroda za slobodu i nezavisnost, oslobođilački ratovi naroda Malaje, Kenije i Kipra ili uporna i bespoštedna borba naroda Angole i takozvane Portugalske Gvineje protiv portugalskih kolonizatora.

b) Unutrašnji oružani sukobi (revolucije i kontrarevolucije). Najveći događaj te vrste u posleratnom periodu je kineska revolucija, koja je pobeđonosno završena 1949. godine. Kubanska revolucija otvorila je novo poglavlje u borbi naroda Latinske Amerike protiv hegemonije SAD. Nedavni prevrati u nekim zemljama Afrike nedvosmisleno ukazuju na to da bivše kolonijalne sile i njihovi neokolonijalistički partneri ne prezaju ni od najgrubljih metoda pritiska i otvorenog mešanja u unutrašnje poslove afričkih zemalja kako bi sačuvali svoje poslednje pozicije u tom delu sveta ili se povratili onamo odakle su već jednom isterani.

c) Oružani sukobi među novooslobođenim zemljama, čije korene, po pravilu, treba tražiti u nasleđu koje su im ostavili kolonizatori. Alžirsko-marokanski oružani sukob (1964), sukob Saudijske Arabije i Jemenske Arapske Republike, koji i danas predstavlja opasno žarište na veoma osetljivom srenjeistočnom području, i nedavni pakistansko-indijski rat, samo su neki od takvih oružanih sukoba, koji s vremenom na vreme izazivaju krize svetskih razmera.

d) Posebnu kategoriju lokalnih ratova čine oružane intervencije i agresije nekih zemalja pomoću kojih su pokušale ili pokušavaju da svoju volju silom nametnu drugim narodima i državama. Od završetka drugog svetskog rata do danas bilo je više primera takvih agresija i intervencija. Neke od njih su: francusko-britansko-izraelska agresija na

Egipat (1956), oružana intervencija SAD u Libanu (1958), na Kubi (1961), u Dominikanskoj Republici (1965), američko-britansko-belgijska oružana intervencija u Kongu (1964), agresra SAD u Vijetnamu koja iz dana u dan poprima sve šire razmere i neposredno ugrožava mir u svetu.

Svaka od ovih kategorija lokalnih ratova ima svoje osobenosti kako sa stanovišta ideološko-političkih okvira, ciljeva i sadržaja, tako i s obzirom na način vođenja oružane borbe. Pažljivom analizom i proučavanjem tih osobenosti došlo bi se do dragocenih saznanja i pouka o onom novom što karakteriše današnje lokalne ratove. To je utoliko neophodnije što u agresivnim krugovima u svetu (u njihovoj teoriji i praksi) u poslednje vreme sve više jača uverenje da su lokalni ratovi najpogodniji način da se upotrebom oružane sile postignu željeni ciljevi.

Lokalni ratovi su vekovima bili osnovno sredstvo nekih država za ostvarenje političkih ciljeva. To je bilo uslovljeno, pre svega, tadašnjim materijalnim snagama ljudskog društva, čija je nerazvijenost, ograničenost i rascepanost određivala i okvire svih odnosa među narodima i državama, pa i oružanih sukoba.

Nagli naučni, tehnički i privredni uspon društva na prelazu od 19. u 20. vek stvorio je uslove da međunarodna aktivnost države iziđe iz regionalnih razmera i dobije svetske dimenzije. Najrazvijenije i najmoćnije države tog doba pojavile su se sa svojim globalnim hegemonističkim težnjama i ciljevima. Da bi ih ostvarile, pribegle su prvom i drugom svetskom ratu, koji su čovečanstvu naneli do tada nepoznata stradanja, a njihovim inicijatorima nisu doneli željene rezultate.

NEKE PROMENE U SVETU POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Po završetku drugog svetskog rata na mnogim područjima ljudske delatnosti desile su se revolucionarne promene, koje presudno utiču i na formiranje mišljenja o ratu (opštem i lokalnom) kao sredstvu politike za postizanje određenih ciljeva. Današnje stavove vladajućih krugova nekih zemalja Zapada o ratu i miru moguće je pravilno razumeti jedino ako se imaju pred očima bar neke od tih promena.

Pre svega, došlo je do suštinskih promena u svetskoj privredi. SAD su zabeležile snažan privredni razvoj, bez većih potresa. Zapadna Evropa je doživela privrednu renesansu i po svojim materijalnim mogućnostima stala uz bok vodećih svetskih sila (SAD i SSSR-a). Najveću pažnju u tom delu sveta privlači SR Nemačka, koja je danas najjača zapadnoevropska industrijska sila, a na listi svetskih trgovinskih sila nalazi se na drugom mestu.

Socijalističke zemlje istočne Evrope, a posebno SSSR, postigle su u relativno kratkom vremenu veoma velike rezultate u razvoju svoje privrede, naročito industrije.

Za savremeno čovečanstvo najveći problem predstavljaju zemlje u razvoju. Njihovo apsolutno i relativno zaostajanje na privrednom polju postaje prvorazredno političko pitanje, od čijeg rešenja umnogome zavisi stanje međunarodnih odnosa u celini. Treba imati u vidu da na zemlje u razvoju otpada oko $\frac{3}{4}$ stanovništva (godišnji priraštaj 1,5% prema 0,5% u razvijenim zemljama), $\frac{4}{5}$ teritorije naše planete, a samo oko $\frac{1}{4}$ ukupnog svetskog bogatstva. Jaz među razvijenim i nedovoljno

razvijenim zemljama, koji se stalno produbljava, potkopava osnove međunarodne zajednice i ugrožava svetski mir. Veštačke prepreke, koje se stavljaju na put privrednom povezivanju država, znatno usporavaju razvoj proizvodnih snaga i unose opasne elemente u međunarodne odnose, koji su i bez toga opterećeni mnogobrojnim protivrečnostima.

Period posle drugog svetskog rata obeležen je epohalnim dostignućima u oblasti nuklearne energije, elektronike, automatizacije i na mnogim drugim poljima nauke, tehnike i tehnologije. Ti uspesi predstavljaju osnovu na kojoj počiva celokupno naoružanje modernih armija. Otkriće nuklearnog i termonuklearnog eksploziva i izrada novih sistema oružja otvorili su novo poglavlje u ljudskoj istoriji uopšte, a u istoriji ratova posebno. Ta oružja — svojim užasnim učincima (proizvedena su termonuklearna oružja jačine do 100 MT), dometom koji im omogućava da dosegnu svaku tačku na zemlji, brzinama koje iznose do 30.000 km na čas, visokim stepenom pokretljivosti i preciznosti gađanja, velikom autonomijom i sve manjom osetljivošću na dejstvo protivnika — dovela su eventualni nuklearni rat do potpune besmislice. Kada je reč o savremenim oružjima za masovno uništavanje, ne smeju se gubiti iz vida hemijska i biološka borbena sredstva, čija je upotreba stalno prisutan činilac u razmatranjima stranih vojnih stručnjaka, a neka od njih nalaze svoju primenu i u praksi (Južni Vijetnam). Čovekov prodor u kosmos otvorio je potpuno novo područje gotovo fantastičkih mogućnosti i za ubijanje ljudi i uništavanje materijalnih dobara. Tome treba dodati i činjenicu da je posle drugog svetskog rata učinjen ogroman napredak i u oblasti modernizacije i usavršavanja konvencionalnih oružja. Veličina rizika u odnosu na moguću »dobit« od rata u kome bi bila upotrebljena sva ta oružja toliko je porasla da, po nekim shvatanjima, to dovodi do paralisanja svake politike koja bi pokušala da međunarodne probleme rešava primenom oružja za masovno ubijanje i razaranje.

Naglo i nezadrživo rušenje kolonijalnog sistema i stupanje na međunarodnu scenu velikog broja novih, nezavisnih država je sledeća suštinska promena u društvenim kretanjima našeg doba. Glavne kolonizatorske sile bile su primorane da napuštaju svoje bivše posede. Neke od njih traže nove puteve i nova rešenja za održavanje svog kolikotolikog uticaja u tim zemljama. U želji da sačuvaju ostatke nekadašnjeg kolonijalnog carstva, nastoje da u odbranu svojih interesa uvuku i partnere iz blokova. Tako su mnogi »kolonijalni problemi« sada dobili znatno šire okvire. Posebnu ulogu imaju SAD, koje su napustile tradicionalnu doktrinu izolacionizma i u kontekstu svoje globalne politike nastoje da na nekim važnim stratezijskim tačkama u svetu zamene dojučerašnje kolonizatore. U ostvarenju tih ciljeva Vašington primenjuje neke nove metode, ali suština politike ostaje ista — nametanje svoje volje drugima, kako bi se obezbedili ekonomski, vojni i politički interesi SAD. To je praćeno proturanjem vrlo providne teorije o »vakuumu« koji je nastao u Aziji i Africi posle povlačenja nekih kolonijalnih sila. Taj »vakuum« treba što pre popuniti da bi se očuvala ravnoteža u međunarodnim odnosima i »slobodni svet« spasio od »komunističke opasnosti«, rezonuju tvorci ove teorije.

Početak pedesetih godina svet je bio podeljen na dve veštački stvorene grupacije država. Evropa je bila u središtu međunarodnih zbi-

vanja i glavna preokupacija dveju velikih sila (SAD i SSSR-a). U Latinskoj Americi su SAD imale neosporan uticaj. U Aziji i Africi su se, jedna za drugom, rađale nove, nezavisne države. Današnji svet nije više bipolaran. SAD i SSSR imaju i dalje odlučujuću ulogu u međunarodnim zbivanjima, ali su se pojavile nove snage koje imaju veliki uticaj na razvoj svetske politike.

Nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju imaju sve istaknutije mesto na međunarodnoj sceni i predstavljaju činilac koji se ne može posmatrati odvojeno od opštih kretanja u svetskoj politici.

Posebnu pažnju privlači NR Kina, koja sve više postaje prisutna u svim događajima, a pre svega u Aziji. Evropa je stala na vlastite noge, naročito u ekonomskom pogledu. Ona je i dalje u centru pažnje velikih sila, ali su joj se pridružile Azija i Afrika, na čijim su se prostranstvima sukobili mnogobrojni domaći i strani interesi, što tim regionima daje izuzetan politički, ekonomski i geostrategijski značaj. I Latinska Amerika doživljava previranja koja sve više zabrinjavaju Vašington. Kuba i Dominikanska Republika su samo nagoveštaj kretanja koja će, možda već sutra, biti prisutna i u mnogim drugim zemljama tog područja.

Savremeno društvo karakteriše stalno narastanje i jačanje socijalističkih, demokratskih i antiimperijalističkih snaga. Socijalizam je dao adekvatne odgovore na otvorene probleme današnjeg društva, posebno na pitanje mira i rata. Kao ideju vodilju istakao je tvrdnju da su progres, demokratija i mir nerazdvojni, da je rat moguće izbeći pregovaranjem, miroljubivom koegzistencijom i razvijanjem poverenja među narodima, što bi dovelo i do opšteg i potpunog razoružanja. Kao društveni sistem, socijalizam je stvarnost u nizu zemalja, a kao ideologija, kao pogled na svet, postao je podsticaj i putokaz milionima ljudi na svim kontinentima.

Osnovna nit koja se provlači kroz sve ove konstatacije je povezanost i međuzavisnost savremenog sveta. Na svim područjima ljudske delatnosti dolazi do integracije u globalnim okvirima, i pored brojnih smetnji i prepreka koje su se na tom putu isprečile. Narodi i države su upućeni jedni na druge. Oni su hiljadama vidljivih i nevidljivih spona međusobno povezani.

Postojeće vojno-političke grupacije su se, u ovakvim okolnostima, pokazale ne samo nedorasle da reše mnogobrojne međunarodne probleme, već su ih činile još složenijima. Te grupacije su proizvod jedne nenormalne situacije u odnosima među narodima. One danas predstavljaju ozbiljnu smetnju traženju savremenijih i pouzdanijih formula za očuvanje mira i garantovanje bezbednosti naroda. Svako poboljšanje međunarodne klime stvara povoljnije uslove za rušenje svih prepreka koje razjedinjuju narode i države. I obratno, svaka politička kriza daje nove podsticaje onim snagama koje se zalažu za konzervisanje prevaziđenih odnosa među državama. Međutim, i kada dolazi do povećane zaoštrenosti u svetu, to nije više ono isto što se dešavalo u nedavnoj prošlosti, kada su stavovi vodeće zemlje prihvatani (sa više ili manje rezerve) kao zajednički stavovi svih zemalja određene vojno-političke grupacije. Jačanje suvereniteta država i isticanje u prvi plan njihovih ekonomskih interesa umnogome utiču i na zauzimanje njihovih nezavisnih stavova u svim pitanjima spoljne politike.

U toku pedesetih godina zvanična strategijska koncepcija SAD bila je koncepcija »masovnih represalija«, čija se suština ogledala u rešenosti SAD da protivniku nametnu svoju volju pretnjom da će na svaki njegov postupak koji bi u Vašingtonu bio ocenjen kao neprihvatljiv odgovoriti upotrebom svih raspoloživih nuklearnih oružja.

Ta koncepcija je ostala na snazi sve do dolaska na vlast demokrata, početkom 1961. godine, ali je u međuvremenu bila osetno modifikovana. Najobimnija izmena je izvršena poznatim planom MC-70 (čija je realizacija počela 1958. godine), po kome je konvencionalnim snagama NATO, stacioniranim u Evropi, bila dodeljena uloga »štita«, a operativno-strategijskim nuklearnim snagama SAD uloga »mača«. Tim planom se od većine evropskih zemalja NATO zahtevalo da osetno povećaju svoje konvencionalne snage, u čemu se naziru prva nastojanja Vašingtona da se izbegne da svaki (čak i slučajno izazvan) oružani sukob Zapada i Istoka automatski preraste u opšti nuklearni rat. Jedan od osnovnih uzroka ovih izmena bila su dostignuća SSSR-a u razvoju nuklearnih oružja i raketne tehnike. Naime, polovinom pedesetih godina postalo je jasno da je SSSR ostvario značajne rezultate u proizvodnji najsavremenijih borbenih sredstava. Severnoamerički kontinent nije više bio izvan dometa oružja velike razorne moći. Američki vojni planeri i javnost suočili su se sa neprijatnim saznanjem da je vreme nuklearnog monopola ili nuklearne premoći SAD nad protivnikom jednom zauvek prošlo i da je neophodno tražiti nova rešenja ako se želi izbeći najgore.

Za čitav period u kome je dominirala koncepcija »masovnih represalija« karakteristično je nastojanje Pentagona da proširi mrežu vojnih baza na stranim teritorijama, koja bi, obrazujući neprekidan lanac oko zemalja Istoka, odigrala važnu ulogu u eventualnoj primeni u praksi te koncepcije.

Aktivnost SAD u protekloj deceniji bila je usmerena i na stvaranje multilateralnih i bilateralnih vojno-političkih aranžmana kojima su brojne zemlje širom sveta jače ili slabije povezane sa Vašingtonom. Tako je 1951. godine stvoren ANZUS-pakt, 1954. SEATO, 1955. CENTO (koji se dok Irak nije istupio iz njega zvao Bagdadski pakt), i niz bilateralnih ugovora sa Japanom, Filipinima, Južnom Korejom, Španijom i drugim zemljama.

Pogledi političkog i vojnog rukovodstva SAD na vojno-političku situaciju i odnos snaga u svetu početkom šezdesetih godina našli su svoj konačan izraz u strategijskoj koncepciji »elastičnog odgovora«. Po oceni nove (demokratske) administracije, koncepcija »masovnih represalija« nije više odgovarala izmenjenim uslovima unutar NATO-a, a ni svetu. Bila je suviše kruta, nije pružala dovoljno prostora za manevar, naročito u takvim situacijama koje nisu bile toliko ozbiljne da bi zahtevale angažovanje nuklearnih oružja, ali ni tako beznačajne da bi Vašington mogao ostati ravnodušan prema njima. Po mišljenju istih krugova, izbor koji je ova koncepcija nudila bio je veoma ograničen: opšti nuklearni rat ili povlačenje i kapitulacija pred protivnikom. Američka spoljna politika je, po tim ocenama, godinama uzimala, što je u sopstvenoj zemlji razvijalo defetizam, a kod saveznika SAD budilo sumnju u spo-

sobnost i rešenost velikog partnera da efikasno zaštiti njihove interese ako to bude trebalo. Zbog toga je, navodno, koncepcija »masovnih represalija« postala ne samo nesavremena nego i opasna, jer je omogućavala neprijatelju da niže uspehe u svetskoj politici. Protivnici te koncepcije naročito su isticali njenu neprilagođenost za geografska područja izvan onih koja pokrivaju NATO i Varšavski ugovor. Da bi bili ubedljiviji, oni su progresivna kretanja u Aziji, Africi i Latinskoj Americi prikazali kao »komunističku subverziju« i kao posledicu neefikasnosti koncepcije »masovnih represalija«.

Politički i vojni rukovodioci SAD došli su do zaključka da je zemlji potrebna takva globalna strategijska koncepcija koja će joj omogućiti da vodi elastičniju politiku, naročito u Aziji i Africi (Latinsku Ameriku Vašington smatra zonom svojih »životnih interesa«), i da bude slobodnija u izboru načina svoje akcije u konkretnim uslovima, kako SAD ne bi bile uvučene u rat u vreme, na mestu i na način koji ne bi želele. Tvorcima nove koncepcije rukovodili su se saznanjem i uverenjem da bi u opštem nuklearnom ratu i SAD pretrpele gubitke koji bi bili neuporedivo veći od eventualne koristi. U želji da izbegnu uništenje vlastite zemlje, proklamovali su potrebnu koegzistenciju sa Istokom na području »životnih interesa« obeju strana. Od severnoameričkog kontinenta žele da stvore »svetilište«, čiji opstanak ne bi smeo biti ugrožen čak ni po cenu žrtvovanja evropskih saveznika SAD. Došli su do zaključka da je na području koje je od »životnog značaja« za Zapad i Istok uspostavljena ravnoteža snaga, pre svega nuklearnih, i da bi svako narušavanje te ravnoteže moglo izazvati opšti rat.

Imajući i dalje u centru pažnje Evropu, politički lideri i vojni stručnjaci SAD formulisali su strategijsku koncepciju »elastičnog odgovora«, koja je inspirisana potrebama američke globalne politike. Ona se zasniva na uverenju da ni Istok ne želi da jednostrano naruši postojeći odnos snaga u Evropi i da je situacija na tom najosetljivijem području gotovo zamrznuta. Međutim, po njihovoj oceni, situacija u Aziji i Africi početkom šezdesetih godina pružala je veoma povoljne šanse da Zapad (u prvom redu SAD), ne izlažući se opasnostima opšteg nuklearnog rata, postiže poen po poen i da na taj način u dogledno vreme poboljša svoje pozicije u svetskim razmerama. Pri tome su oni imali u vidu sukobe među pojedinim zemljama tih područja, najčešće podsticane spolja, zatim objektivne teškoće Istoka da obezbedi svoje prisustvo u tim regionima i, pre svega, sovjetsko-kineski spor koji je zauzimao sve šire razmere. Amerikanci su, osim toga, računali sa svojom premoći na morima koja okružuju Afriku, južnu i istočnu Aziju. Smatrali su da se njihove oružane snage mogu i vazдушnim putem, oslanjajući se na mnogobrojne baze na tuđim teritorijama, brže i sigurnije prebaciti u te oblasti u slučaju potrebe. To su samo neki elementi koje su inicijatori nove strategijske koncepcije uzeli u obzir prilikom njene izrade.

Iz svega proističe da doktrina »elastičnog odgovora« ima dve komponente: jednu namenjenu regionima od »životnog značaja« za Zapad (SAD) i drugu namenjenu ostalim područjima u svetu, pre svega Aziji i Africi.

Iako je prva komponenta zadržala osnovna obeležja koncepcije »masovnih represalija«, ipak su i u njoj zastupljeni izvesni elementi elastičnosti. To se ogleda u shvatanjima da je opasnost od opšteg nu-

kleranog rata stalno prisutna, ali da je neophodno preduzeti mere da do njega ne dođe mimo želje glavnih aktera i da svaki oružani sukob u zoni »životnih interesa« ne mora automatski prerasti u opšti nuklearni rat. U vezi s tim treba posmatrati i nastojanja Vašingtona da zaustavi širenje nuklearnog kluba unutar Zapada i zadrži u svojim rukama pravo odlučivanja o upotrebi nuklearnih oružja, kao i insistiranje SAD na jačanju konvencionalnih snaga njihovih evropskih partnera.

»Elastičnost« nove strategijske koncepcije osobito dolazi do izražaja u komponenti namenjenoj Aziji i Africi. Negirajući opšti nuklearni rat kao sredstvo politike, a u praksi nastavljajući da i dalje užurbano razvijaju strategijska oružja za masovno ubijanje i razaranje, SAD se nisu odrekle primene oružane sile za ostvarivanje ciljeva svoje spoljne politike, nego su, štaviše, širom otvorile vrata »malim« lokalnim ratovima. Sve češće se naglašava da bi u takvim ratovima mogla biti upotrebljena i taktička nuklearna oružja, bez bojazni da takav oružani sukob preraste u opšti, nuklearni, a u nekim slučajevima su već primenjivana hemijska borbena sredstva. Čuju se mišljenja da su u sadašnjoj konstelaciji snaga u svetu lokalni ratovi moguć i u Evropi.

Da bi ta koncepcija mogla biti i uspešno ostvarena, u oružanim snagama SAD učinjeno je u toku poslednjih godina veoma mnogo na polju modernizacije konvencionalnih oružanih snaga i njihovog prilagođavanja raznim sredinama u kojima bi mogle biti upotrebljene. Osobita pažnja se poklanja organizaciji, naoružanju i obuci »specijalnih snaga« (za gerilsko i protivgerilsko ratovanje), jedinicama za intervenciju i vojnom vazдушnom transportu. Sistematski se razrađuju načela upotrebe tih snaga i sredstava, da njihovo učestalo angažovanje pruža mogućnost stručnjacima Pentagona da ta načela neprestano proveravaju u praksi i usavršavaju.

INTERVENCIONISTIČKI RAT SAD U VIJETNAMU

Rat u Vijetnamu je najočigledniji, iako ne i jedini primer primene u praksi novijih američkih gledišta o lokalnim ratovima. Stiče se, čak, utisak da Vijetnam, pored ostaloga, treba da posluži kao poligon za ispitivanje ispravnosti tih gledišta i efikasnosti nove strategijske koncepcije u celini.

Politički cilj intervencije u Vijetnamu, koju Vašington uzaludno pokušava da opravda »kineskom opasnošću za slobodni svet« i »komunističkom subverzijom«, vrlo je providan. Naime, SAD pokušavaju da primenom nasilja i pretnjom očuvaju, konsoliduju i ojačaju svoje pozicije ne samo u Južnom Vijetnamu nego i na širem području jugoistočne Azije. Tom području — kao izvoru nekih strategijskih sirovina, pre svega kalaja, kaučuka i jute, raskrsnici važnih pomorskih i vazдушnih komunikacija i osloncu za eventualna dejstva u dubini azijskog kontinenta — u američkoj vojnoj strategiji je dodeljeno izuzetno značajno mesto.

Već sutradan posle poraza francuske kolonijalne politike u Indokini, koja je završni udarac dobila u poznatoj bici kod Dien Bien Fua (januar—maj 1954. godine), SAD su požurile da ispune nastali »vakuum« i što pre likvidiraju svaki dalji uticaj Pariza u tom području. Da bi imao odrešene ruke u svojoj akciji u jugoistočnoj Aziji,

Vašington nije pristupio Ženevskim ugovorima, potpisanim u julu 1954. godine, kojima je okončan višegodišnji period uzaludnih nastojanja Francuske da oružjem sačuva kolonijalnu vlast u Indokini. Francuska je bila prinuđena da prizna poraz i napusti to područje. Samo nekoliko meseci posle potpisivanja Ženevskih ugovora SAD su na tom prostoru organizovale SEATO-pakt (članovi: SAD, Velika Britanija, Francuska, Australija, Novi Zeland, Pakistan, Tajland i Filipini), pod čiju je »zaštitu« stavljena i teritorija Kambodže, Laosa i Južnog Vijetnama.

Neposredno mešanje SAD u unutrašnje stvari Južnog Vijetnama postalo je intenzivnije već od početka 1955. godine, kada je u Sajgonu počela da funkcioniše američka vojna misija, od oko 350 oficira. Do kraja pedesetih godina SAD su težište svojih vojnih napora u Južnom Vijetnamu usmerile na jačanje i modernizaciju domaćih oružanih snaga, kojima je bilo stavljeno u zadatak da uguše sve masovniji otpor nendarodnom režimu u Sajgonu. Međutim, rezultati su bili slabi. Broj ustanika je stalno rastao, nezadovoljstvo stanovništva, naročito seoskog, postajalo je sve jače, korupcija vladajućih krugova sve veća a moral vladinih trupa zabrinjavajući. Južnovijetnamska armija nije bila sposobna da se suprotstavi oslobodilačkim snagama, koje su vrlo umešno primenjivale partizanski način ratovanja.

U to vreme je u SAD došlo do smene vladajućih krugova, što je bilo praćeno prihvatanjem nove strategijske koncepcije u kojoj je vidno mesto pripalo lokalnim ratovima i »specijalnim snagama« za njihovo vođenje. Pod uticajem nove koncepcije, američki vojni »savetnici« u Južnom Vijetnamu, kojih je 1961. godine bilo oko 800, pristupili su stvaranju većeg broja južnovijetnamskih jedinica za intervenciju (tipa rendžera), bolje prilagođenih za borbu protiv »gerile«. Sledeći korak na putu osposobljavanja južnovijetnamske armije za vođenje teritorijalnog rata učinjen je početkom 1962. godine, kada je u Sajgonu formirana jedna američka vojna komanda, na čelu sa generalom Harkinsom. Amerikanci su tada postali odlučujući činilac u celokupnoj aktivnosti sajgonskog režima. Koristeći britanska iskustva iz »pacifikacije« Malaje, oni su u Južnom Vijetnamu pristupili organizovanju takozvanih strategijskih naseobina. U tim zaseocima, ograđenim palisadama i bodljikavom žicom i posednutim snagama bezbednosti, pokušali su da silom odvoje južnovijetnamske seljake od ustanika i da tako, deo po deo, ostvare kontrolu nad čitavom zemljom.

Uporedo s tim, Amerikanci su pristupili jačem angažovanju »specijalnih snaga«. Pojedine »timove« postavljali su na važne tačke širom zemlje, verujući da će oko njih okupiti deo domorodaca u borbi protiv Nacionalnog fronta oslobođenja (NFO). Pored toga, Amerikanci su podsticali i stvaranje i jačanje vladinih poluvojnih jedinica i organizacija. Pristupili su i sistematskom uništavanju vegetacije (lišća) pomoću hemikalija, misleći da će na taj način lakše otkrivati ustanike. To je bila široka akcija za stavljanje stanovništva pod čvrstu kontrolu sajgonskog režima i postepeno izolovanje i uništenje oslobodilačkih snaga.

Međutim, američki politički i vojni stručnjaci su se i ovog puta prevarili u svojoj računici. Očekivani uspeh je izostao. Kada su, u leto 1963. godine, postali toga svesni, oni su — ogorčeni neuspehom — odlučili da se još neposrednije umešaju u celokupan život Južnog Vijetnama. Najpre je, uz njihovu podršku, vojna hunta organizovala udar,

oborila i ubila predsednika Diema. Novoj vladi stavljeno je u zadatak da pojača borbu protiv NFO. Broj američkih vojnih »savetnika« povećan je do kraja 1963. godine na oko 16.000 ljudi. Oni su tada doprli do najnižih jedinica južnovijetnamske armije. Bile su ojačane i »specijalne snage«. Obrazovana je vazduhoplovna operativna grupa (aviona i helikoptera).

Od početka 1964. godine (u toj godini je u Sajgonu izvršen veliki broj pučeva) američko vojno angažovanje u borbi protiv oslobodilačkih snaga je postepeno narastalo, uporedo sa dovlačenjem novih snaga na to područje i stvaranjem ostalih uslova za proširivanje oružane intervencije. Američke vojne jedinice su tada stupile u otvoreni rat protiv NFO.

To je bilo prećutno priznanje vlade SAD da se oslobodilačka borba naroda Južnog Vijetnama ne može ugušiti osloncem na sajgonski režim, kome su godinama obilat davani dolari i deljeni politički i vojni »saveti«. Ujedno, to je bio i krah pokušaja da se upotrebom »specijalnih snaga« i njihovih »timova« likvidira »gerila« koju je organizovao i uspešno vodio NFO.

Pentagon je bio prinuđen da izradi novi strateški plan, čije je sistematsko ostvarenje počelo početkom 1965. godine. Bombardovanje DR Vijetnama u avgustu 1964. godine, nazvano »odmazdom« za navodni napad na jedan američki razarač u Tonkinškom zalivu, bio je prvi nagoveštaj nove strategije SAD u Vijetnamu.

Informacije iz američke štampe pružaju mogućnost za zaključke da su primarni ciljevi novog strateškog plana bili sledeći: oduzeti inicijativu oružanim snagama NFO, prisiliti ih na odbranu, a zatim uništiti; psihološkim akcijama, pretnjama i nasiljem zastrašiti civilno stanovništvo, odvojiti ga od NFO i pasivizirati ili privući na svoju stranu; bezobzirnim bombardovanjem DR Vijetnama osujetiti pomoć sa severa i obeshrabriti svakog drugog ko bi pokušao da dirne u južnovijetnamski »zabran« SAD; proširiti ratna dejstva i na sva ostala susedna područja za koja se oceni da bi na bilo koji način mogla koristiti snagama NFO; stalnim narastanjem vrste, obima i intenziteta borbenih dejstava staviti do znanja protivnicima da su SAD rešene da po svaku cenu sačuvaju svoje pozicije u jugoistočnoj Aziji; uvlačenjem u rat nekih svojih azijskih i evropskih saveznika dati mu obeležje koalicijom, krstaškog pohoda protiv komunizma; ne dozvoliti da rat u Vijetnamu izmakne ispod kontrole Vašingtona i dobije neželjene dimenzije.

Za ostvarenje ovog plana Pentagon je do sada angažovao velike snage i sredstva, a novi kontingenti stalno pristizu. U januaru 1965. godine još je bilo reči o vojnim »savetnicima«, čiji je broj tada iznosio oko 23.000 lica. U martu iste godine u Da Nangu se iskrcao prvi odred od 3.500 pripadnika mornaričke pešadije, da bi se početkom maja ove godine, prema zvaničnom saopštenju Vašingtona, ukupan broj američkih vojnika u Južnom Vijetnamu popeo na oko 250.000 ljudi, ne računajući 60.000 — 70.000 lica ukrcanih na brodovima Sedme flote, čiji delovi neposredno učestvuju u ratu. Pretpostavlja se da bi u ovoj godini, ako ne dođe do primirja, američke snage u Južnom Vijetnamu mogle porasti na 350.000 ljudi, a u nekim prognozama su te cifre osetno veće (do 500.000). Da bi se imala tačnija predstava u veličini američ-

kog angažovanja u Vijetnamu, treba imati u vidu da su u korejskom ratu oružane snage SAD narasle do 407.000 ljudi.

Što se tiče načina na koji Amerikanci pokušavaju da ostvare strateški plan, pažnju privlače, u prvom redu, nastojanja da sačuvaju slobodu akcije i da ne budu uvučeni u iscrpljujući rat na kopnu («čovjek na čoveka»), sličan onom koji je doveo do nedavnog sloma francuske vladavine u tom delu sveta. Polazeći od premoći na moru i u vazduhu, Amerikanci su odlučili da najpre stvore snažna vojna uporišta na morskoj obali Južnog Vijetnama. Ona treba da im posluže i kao sigurne baze za prihvatanje novih ojačanja koja pristižu vazdušnim i morskim putem. Do sada je stvoren lanac takvih uporišta (enklava) na morskoj obali, među kojima su najvažnija: Hue, Da Nang, Ču Laj, Na Trang, Kam Ran i Vung Tau. Povezujući te odvojene rejone u jednu celinu («mrlja mastila»), Amerikanci žele da potpuno ovladaju morskom obalom i da na tom pravcu odseku snage NFO od spoljnog sveta. U isto vreme, tako organizovan mostobran treba da odigra značajnu ulogu u postepenom nadiranjju ka unutrašnjosti zemlje, radi ovladavanja centralnom visoravni (oblast Kontum-Plejku) i glavnim komunikacijama i odsecanja Južnog Vijetnama od njegovih suseda na severu i zapadu (DR Vijetnama, Laosa i Kambodže). Na tako izolovanom prostoru, po oceni Pentagona, veoma pokretljivim i nadmoćnim američkim snagama ne bi bilo teško uništiti protivnika i dobiti bitku za Južni Vijetnam. U tim dejstvima oružanim snagama sajgonskog režima dodeljena je pomoćna uloga, najčešće na zemljištu gde su uslovi života izvanredno teški.

Komentarišući ovu zamisao dejstva, neki vojni stručnjaci SAD posebno naglašavaju veliku vazdušnu pokretljivost i superiornost američkih jedinica u naoružanju i opremi. Oni ističu da bi bila učinjena fatalna greška ako bi američke snage u Južnom Vijetnamu prihvatile nekadašnji francuski sistem nepokretnih utvrđenih garnizona. Umesto toga, zalažu se za taktiku u kojoj bi uporišta služila samo kao oslonci za dejstva manevarskog karaktera, podržana dalekometnom artiljerijom sa brodova i snažnom avijacijom. Smatraju da su američke jedinice organizovane, naoružane i obučene upravo za takva dejstva. Samo retki od njih pridaju odgovarajući značaj moralno-političkom faktoru i ulozi čoveka u vijetnamskom ratu.

Međutim, da li će se američke snage u Južnom Vijetnamu boriti po receptu koji je odredio Pentagon ne zavisi samo od njih nego, isto toliko, i od protivnika. Iako su informacije o načinu dejstva oružanih snaga NFO oskudne, ipak se može pouzdano tvrditi da Amerikanci nisu uspeli da nametnu svoj stil ratovanja. Naprotiv, svakodnevni izveštaji sa južnovijetnamskog ratišta govore u prilog tome da je inicijativa i dalje u rukama NFO i da premoć u ratnoj tehnici ne donosi Amerikancima prednosti koje su očekivali. Borci NFO, visokom političkom svešću, patriotizmom i velikim borbenim iskustvom, veoma često odnose značajne pobeđe nad brojno i tehnički jačim protivnikom koji oružjem u ruci pokušava da slobodarskom narodu i suverenoj državi (DR Vijetnamu) ospori pravo na slobodu, nezavisnost i ravnopravnost. To potvrđuju i podaci o dosadašnjim gubicima Amerikanaca u Vijetnamu. Prema saopštenju američkog ministarstva odbrane, do kraja 1965. go-

dine SAD su imale oko 1.600 poginulih, 7.600 ranjenih i 180 nestalih i zarobljenih pripadnika oružanih snaga.* Čak kada bi se ovi podaci uzeli bez ikakve rezerve, cifra od skoro 10.000 poginulih, ranjenih, nestalih i zarobljenih rečito govori o vrlo visokoj ceni koju Amerikanci plaćaju za svoju agresiju u Vijetnamu.

Naročitu pažnju privlači američka teorija »eskalacija« i njena primena u Vijetnamu. Pod pojmom »eskalacije« Amerikanci podrazumevaju postepeno narastanje vrste, obima i intenziteta borbenih dejstava zavisno od postupaka neprijatelja i ciljeva koji se žele postići. O narastanju američkog angažovanja u Vijetnamu vrlo ubedljivo govore i podaci o novčanim izdacima SAD za oružanu intervenciju. Do januara 1964. godine rat je već koštao oko 3 milijarde dolara. Kasnije je objavljeno da su i toku 1964. godine SAD trošile preko 1,5 milion dolara dnevno. Ti troškovi su stalno narastali, da bi u decembru 1965. godine dostigli gotovo neverovatan nivo od 16,5 miliona dolara dnevno. Vlada SAD je bila zbog toga primorana da traži naknadno povećanje kredita za oružane snage, tako da će vojni budžet za fiskalnu 1967. (koja počinje 1. jula o.g.) biti znatno veći od budžeta za 1966. godinu.

Što se tiče vrste i obima borbenih dejstava američkih jedinica angažovanih u Vijetnamu, nije teško uočiti njihovo stalno proširivanje. Tako, na primer, američko vojno vazduhoplovstvo je u toku 1965. godine izvršilo više od 32.000 borbenih letova u Južnom Vijetnamu (u januaru oko 800, a u novembru oko 5.300). Isti je slučaj i sa napadima američke avijacije na ciljeve u DR Vijetnamu, čiji se broj iz meseca u mesec povećava, obuhvatajući sve šire područje i sve više objekata od životnog značaja za ovu zemlju. »Eskalacija« tu nalazi svoju najočigledniju i najpotpuniju primenu, a tvorci te koncepcije sa zadovoljstvom konstatuju da je ona položila ispit i pokazala se efikasnom. Kratkovidni stratezi preporučuju da SAD nastave tim putem, ne prezajući ni od upotrebe taktičkih nuklearnih oružja. Oni su ocenili da Peking podstiče Vijetnamce na rat, ali da se dobro čuva da i sam bude uvučen u taj oružani sukob, u kome bi Amerikanci svoja borbeno dejstva (uglavnom bombardovanje iz vazduha) mogli da prošire i na kinesku teritoriju. S druge strane, oni su došli do zaključka da SSSR — zbog svog političkog i geografskog položaja i zbog sukoba sa NR Kinom — ima vezane ruke u politici u jugoistočnoj Aziji. Zasnivajući svoju politiku prema jugoistočnoj Aziji na takvim i sličnim sumnjivim procenama, Amerikanci su stvorili u tom delu sveta vrlo opasnu situaciju, čije posledice mogu biti sudbonosne za čitavo čovečanstvo.

Poseban vid »eskalacije« u vijetnamskom ratu predstavlja nastojanje Vašingtona da u taj oružani sukob uvuče što veći broj svojih azijskih i evropskih saveznika. Do sada su SAD uspele da za tu avanturu pridobiju samo mali broj azijskih zemalja, uglavnom onih u kojima je njihov uticaj dominantan ili jako naglašen. Pod pritiskom SAD, Južna Koreja je uputila u Južni Vijetnam jednu diviziju, sa oko 21.000 vojnika, Australija jedan pešadijski bataljon i jednu artiljerijsku bateriju, sa oko 1.500 ljudi, a Novi Zeland jedan artiljerijski divizion, sa

* Prema saopštenju NFO, gubici Amerikanaca u Južnom Vijetnamu u toku 1965. godine iznose 19.200 ljudi.

oko 300 ljudi. Od vlade nekih zemalja Evrope (u prvom redu Velike Britanije) stižu samo izrazi »razumevanja i simpatija« za američku politiku u Vijetnamu, dok su retke zemlje pružile i materijalnu pomoć režimu u Sajgonu (SR Nemačka). To je još jedan dokaz nepopularnosti politike sa pozicije sile. Nasuprot tome, u stalnom porastu je podrška koju demokratske snage u svetu pružaju pravednoj borbi vijetnamskog naroda.

GLEDIŠTA NEKIH DRUGIH ZEMALJA ZAPADA NA LOKALNE RATOVE

Britanska imperija se vekovima širila i održavala lokalnim, kolonijalnim ratovima, tako da je ova vrsta oružanih sukoba bila stalno prisutan činilac u njenoj spoljnoj politici. Od nekadašnje imperije su ostali ostaci, ali lokalni ratovi su i danas sredstvo kojemu Velika Britanija često pribegava u uzaludnim nastojanjima da sačuva svoje pozicije u vanevropskim regionima. U toku poslednjih 20 godina London je u više navrata upotrebom oružane sile pokušavao da uguši oslobodilačke pokrete i zaustavi tok istorije u nekim zemljama Azije i Afrike (Malaja, Kenija, Kipar, UAR, Kuvajt, Jordan i dr.).

Današnja laburistička vlada stoji na stanovištu da je situacija u Evropi »zamrznuta«, da je nerealan verovati da bi se u tom delu sveta mogao voditi konvencionalan rat, budući da bi svaki oružani sukob brzo prerastao u opšti nuklearni rat. Ocenjujući da je veoma smanjena verovatnoća izbijanja opšteg nuklearnog rata između Istoka i Zapada, vlada pridaje osobiti značaj području »istočno od Sueca«. Stiče se utisak da je, čak, glavni vojni napor Velike Britanije sada usmeren na to područje. Na tom prostoru, na kome su raspoređene i glavne britanske vojne baze u inostranstvu (Aden, Bahrein, Singapur), Britanci drže oko 67.000 ljudi (kojima treba pribrojiti 14.000 Gurka stacioniranih u Malajskoj Federaciji) i jednu trećinu svojih ratnih brodova. Posle SAD Velika Britanija je najjača vojna sila Zapada na azijskom kopnu i vodeća vazduhoplovno-pomorska sila Zapada na Indijskom okeanu. U strategiji namenjenoj tom području Velika Britanija ide dotle da predviđa i upotrebu dela svojih nuklearnih snaga (aviona sa atomskim bombama), kojima je poverena misija »zastrašivanja« protivnika i njegovog »obraćanja« od namere da na silu odgovori silom.

Zbog otpora koji narodi Azije i istočne Afrike pružaju britanskom prisustvu na području »istočno od Sueca« i u težnji da jedan deo izdataka za realizaciju politike namenjene tom području prebace na svoje saveznike, pre svega na one koji su i sami zainteresovani za taj prostor (nafta i dr.), Britanci propovedaju potrebu globalizma i međuzavisnosti u politici i strategiji NATO. S tim u vezi naročitu pažnju privlače planovi Londona i Vašingtona da zajedničkim snagama i sredstvima organizuju lanac vojnih baza na retko naseljenim ostrvima Indijskog okeana, od ostrva Aldabra (severno od Madagaskara) i Sejšelskih ostrva preko ostrva Dijego Garsija (arhipelag Čagos) i ostrva Kristmes (Kokosova ostrva) do zapadnih obala Australije. Te baze bi, verovatno, imale višestruku namenu. Bile bi oslonci pomorskim, vazduhoplovnim i kopnenim snagama koje bi tu stacionirale ili bi, u slučaju potrebe, stigle kao ojačanje. Za SAD bi one predstavljale i sponu između Sedme

flote, čiji brodovi povremeno zalaze u Indijski okean, i Šeste flote koja operiše u Sredozemnom moru. Nije isključeno da bi u nekima od tih baza bile instalirane i stanice za vođenje elektronskog rata i strategijsko izviđanje ili izgrađeni važni centri veza.

Jedan od osnovnih problema koji se javlja u realizaciji britanske strategijske koncepcije u vanevropskim područjima je manevar strategijskih rezervama, koje su ograničene (jedna divizija i jedna vazdušnodessantna brigadna grupa u Metropoli, delovi britanskih snaga u SR Nemačkoj i jedinice raspoređene u glavnim vojnim bazama u inostranstvu) i nedovoljno pokretljive, s obzirom na potrebu sve češćeg angažovanja na udaljenim bojištima Azije i Afrike. Iz tih razloga Britanci pridaju veliki značaj razvoju vojnog vazdušnog i pomorskog transporta i uporno nastoje da zadrže punktove koji im na putu od Velike Britanije do jugoistočne Azije ili južne Afrike služe kao oslonac za vazduhoplovne i pomorske snage koje tim pravcima komuniciraju (Gibraltar, Kipar, Aden, Bahrein, ostrvo Asansion, Simenstaun, Sejšelska ostrva i dr.). Tražeći najpogodniji način za brzu intervenciju na području »istočno od Sueca«, s obzirom na to da vreme u takvim situacijama ima prvorazrednu ulogu, oni su deo svojih snaga »specijalne namene« (komandosa) ukrcali na brodove nosače helikoptera koji stalno krstare vodama Indijskog okeana. Međutim, ta i slična rešenja ne mogu da zaustave proces oslobađanja kolonijalnih i zavisnih naroda Azije i Afrike.

Težište vojne politike SR Nemačke je u Evropi. Osnovna nit koja se provlači kroz čitavu strategijsku koncepciju bonskih militarista je teza da bi bilo kakav oružani sukob u centralnoj Evropi mogao biti od samog početka nuklearan, što znači da bi vrlo brzo prerastao u opšti nuklearni rat. Iz tih razloga bonska vlada i rukovodstvo Bundesvera podržavaju sve stavove ili sami podnose predloge koji su usmereni na jačanje nuklearnih snaga NATO u Evropi i čine neskrivene napore da se SR Nemačkoj obezbedi ravnopravno učešće u planiranju upotrebe i odlučivanja o primeni tih snaga. Nuklearna oružja u rukama Bundesvera trebalo bi da budu detonator koji bi izazvao ratnu eksploziju u svetskim razmerama. To je, ustvari, pokušaj Bona da pretnjom nuklearnim ratom osigura sebi jedno od vodećih mesta u međunarodnoj politici i ostvari svoje evropske i svetske pretenzije.

U vanevropskim područjima SR Nemačka sada nastoji da zauzme vidno mesto oslanjajući se, u prvom redu, na svoj ekonomski potencijal. U nekim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike već se oseća i vojno prisustvo Bona (vojna pomoć, savetnici, prodaja oružja i dr.). S obzirom na velike materijalne mogućnosti SR Nemačke i poznate aspiracije njenih rukovodećih krugova, treba očekivati da će to prisustvo biti u budućnosti još jače izraženo. Čvrsta sprega sa SAD može dovesti i do neposrednog angažovanja SR Nemačke u nekim lokalnim oružanim sukobima u Aziji ili Africi. Sadašnja »pomoć« Bona sajgonskom režimu možda je samo prvi korak u tom pravcu.

Današnji politički i vojni rukovodioci Francuske realnije gledaju na efikasnost upotrebe sile u spoljnoj politici. Oni vode samostalnu politiku koja ima odraza i na njihovo gledanje na lokalne ratove. Smatraju da bi svaki rat u Evropi imao dalekosežne posledice. U poslednje

vreme neki od njih zastupaju mišljenje da ni Evropa nije imuna od ograničenih ratova, u kojima bi gotovo sigurno bila upotrebljena i taktička nuklearna oružja.

Iako je današnja spoljna politika Francuske okrenuta prema Evropi u mnogo većoj meri nego u nedavnoj prošlosti, Pariz se, ipak, nije potpuno odrekao svojih kolonijalnih ambicija. Istina, današnja Francuska nastoji da svoje ciljeve u vanevropskim područjima ostvari, pre svega, pomoću političkih, psiholoških, ekonomskih i sličnih aktivnosti, ali ne isključuje ni upotrebu oružane sile tamo gde drugi metodi ne bi doneli željene rezultate.

U generalštabovima, vojnim školama i drugim vojnonaučnim ustanovama zapadnih zemalja, u prvom redu SAD i Velike Britanije, istražuju se i izučavaju razni aspekti lokalnih ratova. Formulisu se strategijske koncepcije i taktički principi, organizuju i obučavaju posebne snage, razvijaju i proizvode najpogodnija i najefikasnija borbeno sredstva za njihovo naoružanje. Naročiti značaj se pridaje taktičkoj pokretljivosti jedinica namenjenih za lokalne ratove i njihovom brzom dovođenju na mesto upotrebe. Stalno raste uloga strategijskog vazdušnog transporta. Traže se nova rešenja za pravovremeno prevoženje teškog naoružanja na udaljena ratišta. Osobiti značaj imaju veliki plovni sastavi (flote) koji neprestano krstare u blizini rejona u kojima se predviđa njihovo angažovanje. Ratno vazduhoplovstvo dobiva brojne zadatke u svim varijantama lokalnih ratova. Znatno je porasla uloga helikoptera, a ostale vrste letelica, čak i one najmodernije, nalaze primenu u lokalnim ratovima. Pozadinsko obezbeđenje snaga predstavlja najsloženije probleme za koje se traže rešenja. Naročita pažnja se poklanja razvijanju obaveštajne delatnosti i psiholoških akcija koje imaju za cilj da se pokoleba moral protivnika i pridobije stanovništvo. Oružane snage koje se odupiru intervencijama i agresijama stekle su bogata ratna iskustva koja takođe zaslužuju najveću pažnju.

Budući da su lokalni ratovi danas stvarnost, da u sebi sadrže mnoge elemente koji će biti prisutni u svakom eventualnom ratu, to njihovo pažljivo praćenje i temeljito izučavanje može doprineti da se dođe do dragocenih saznanja i zaključaka o fizionomiji i načinu vođenja savremenih ratova.

Pukovnik
Berislav BADURINA

ULOGA VOJNIH BAZA NA TUĐIM TERITORIJAMA

POLITIČKI ASPEKT

Boravak stranih trupa i držanje vojnih baza na tuđim državnim teritorijama za vreme mira nije tako stara praksa.¹ U istoriji je bilo slučajeva da su po međunarodnom mandatu strane trupe obavljale poverene dužnosti na tuđoj državnoj teritoriji, ili pak da je država domaćin po raznim osnovama dozvoljavala boravak stranim trupama ili ratnom brodovlju, ali tek neposredno pred drugi svetski rat, a naročito u toku i posle njega, počelo je naveliko da se praktikuje da saveznici jedan drugom ustupaju izvesne regione za izgradnju vojnih instalacija, baza i za smeštaj trupa. To je pravdano zajedničkim akcijama protiv neprijatelja i važnošću te teritorije za dalje ratne operacije. Zajednički interesi saveznika često su u ratu zahtevali da jači ratni partner drži svoje efektivne na domaku vojišta. U protivnom, slabiji saveznik bi se našao u nepovoljnoj, a možda i kritičnoj situaciji. Taj razlog je tada bio toliko jak da se ustupanje delova svojih teritorija nije ni postavljalo kao politički problem.

U drugom svetskom ratu postojao je čitav sistem vojnih baza koji se mogao pravdati zajedničkim ratnim interesima. Međutim, u objavljenim ugovorima i tada se moglo nazreti da, pored zajedničkih ratnih interesa, korisnici baza imaju i druge, posebne interese i dalekosežnije ciljeve. Tako je, npr. Velika Britanija sporazumom od 27. marta 1941. god., pošto se nalazila u ratnim teškoćama, ustupila Sjedinjenim Američkim Državama neke baze za 99 godina i dala im pomorske i vazduhoplovne olakšice u svojim posedima kao što su: Nova zemlja, Bermudi, Jamajka, Santa Lucia, Trinite, Antigu i Brit. Gijana.² Danska je 1941. ugovorom dozvolila SAD da u rejonu Grenlanda koriste izvesne prostorije dok opasnost po mir i bezbednost Amerike ne iščezne.³ Novim sporazumom posle rata to je obnovljeno, iako je opasnost prošla. Island je 1. jula 1941. ustupio SAD nekoliko vazduhoplovnih baza koje su posle rata ukinute, da bi se 5. maja 1951. obnovile. Ekvador je 1942. ustupio Sjedinjenim Državama baze na Salinosu i ostrvima Galapagos za 99 godina. U septembru 1942. kao i februaru 1943. godine Kuba je ustupila SAD baze dok traje rat. One su kasnije evakuisane, sem baze Gvantanamo koju još drže SAD.⁴

Iz gornjih primera mogu se izvući dva vrlo interesantna zaključka. Prvo, mnoge od ovih baza ostale su u posedu velikih sila i posle rata, tj. posle razloga koji su očigledno prestali da postoje. One su i dalje

¹ Pod ovim se ne podrazumeva boravak trupa metropole u kolonijama, s obzirom na to da su se ove teritorije smatrale integralnim delom metropole.

² Nations Unies, *Treaty Series*, V. 88, 1951; V. 66, 1950; L. 173, 1953.

³ Maurice Flory, *Les bases militaires à l'étranger*, *Annuaire Français de Droit International Public*, 1955, str. 4—27.

⁴ Charles Rousseau, *Droit International Public*, Paris 1953, str. 229.

služile jednom moćnom članu ratne koalicije i po prestanku drugog svetskog rata, u vreme mira. Drugo, rok od 99 godina, koji je utvrđen za neke baze, sigurno nije bio zamišljen kao rok trajanja drugog svetskog rata, što znači da je korisnik baze želeo time da postigne i druge, dalekosežnije ciljeve.

I ostale velike sile dobile su u toku drugog svetskog rata izvesne vojne baze. Tako je Velika Britanija, na primer, dobila od Islanda baze na aerodromu Rejkjavik, a 1943. od Portugalije baze na Azorskim i ostrvu Terceira.

Posle drugog svetskog rata karta sveta je išarana vojnim bazama. One postaju stalan sistem u strategiji velikih sila. Zavisno od odnosa država i strategijskih koncepcija, povremeno je dolazilo do raznih pre-dislokacija, pojačanja itd. ali su baze kao sistem ostale da služe politici velikih sila. Posle drugog svetskog rata, samo Sjedinjene Države koristile su u svoje svrhe do sada oko 500 baza u svetu.⁵

Ratno savezništvo koje je postojalo tokom rata i među državama suprotnih političkih sistema, počelo se rušiti posle rata. Protivrečnosti koje su postojale uslovile su takav završetak rata koji je nosio niz nerešenih međunarodnih problema. Posledica toga je — rađanje dveju moćnih vojno-političkih koalicija koje simbolizuju ovu podvojenost, ali sada na sasvim drugoj osnovi. Javlja se niz socijalističkih zemalja u Evropi i Aziji, praćen procesom emancipacije i oslobađanja kolonijalnih naroda, kao i borbom protiv ugnjetavanja unutar samih kapitalističkih zemalja. Područje dejstva imperijalizma se sužava. Svet se nalazi u procesu tipičnog prelaska ka novoj društveno-ekonomskoj formaciji, pri kojem stari, preživeli sistem nastoji da zadrži svoje pozicije po svaku cenu. Otuda su u planovima imperijalista socijalističke države i novooslobođene zemlje kao i pokreti za oslobađanje od kolonijalizma važni ciljevi napada. Pri tome oni računaju da će pretnjom ili upotrebom sile sa ovih baza, kao i raznim formama mešanja i pritiska postići ono što žele. Politiku sa pozicija sile, kojoj služe i baze podržavali su neki krugovi kao najcelishodniji metod za rešavanje mnogih pitanja u međunarodnim odnosima. Iz takvog shvatanja rodila se i ideja o potrebi pohoda protiv komunizma radi takozvanog »slobodnog sveta«.

To je bila dobra osnova za podgrejavanje ratnohušakačkih strasti. Trka na naoružavanju i nerešavanje vitalnih problema za mir i bezbednost u svetu (razoružanje, zabrana upotrebe nuklearne energije u ratne svrhe, Nemačka i sl.) bili su logična posledica takve politike.

Politika sile u međunarodnim odnosima oslanja se, pored ostalog, i na vojne baze koje su postavljene kao stražari imperijalističkih interesa u raznim područjima sveta. Jasno je da se time samo produbljuje antagonizam koji već postoji između osnovnih vojno-političkih grupacija.

Iz politike sile izrodili su se sukobi u posleratnom periodu (Koreja, Egipat, Vijetnam, Kongo i sl.) u kojima baze imaju veoma važnu ulogu. Međutim, dok su se u ovakvim sukobima i takozvanim »lokalnim« ratovima baze pokazale kao pogodan mehanizam sile, njihovo

⁵ Ch. Rousseau, op. cit. str. 228.

držanje danas sve više postaje besmislica čak i sa stanovišta opštevojne politike. Interkontinentalne rakete koje prenose najrazornija sredstva i u najudaljenije krajeve sveta, ne ostavljaju prednost, kao nekada, ni državama koje drže baze. Sve govori da je vojnički značaj baza prevaziđen i besmislen iako ih imperijalisti uporno i tvrdoglavo drže s potajnom nadom da će im to, sa ostalom silom, pomoći da održe stare pozicije i odnose u svetu.

Iz dosad registrovanih međunarodnih ugovora u Generalnom sekretarijatu OUN vidi se da su baze stvarane na osnovu međunarodnog multilateralnog ugovora o zajedničkoj vojnoj akciji radi kolektivne odbrane, ili na osnovu bilateralnog sporazuma o vojnoj saradnji. Pri tome su ističane obostrane obaveze, tj. i korisnika baze i države domaćina, ostavljajući naknadnim dogovorima specifikaciju preostalih odnosa i obaveza.

Ugovor o severoatlantskoj organizaciji — NATO, koji su potpisali 4. aprila 1949. u Vašingtonu Belgija, Danska, Francuska, Island, Italija, Kanada, Luksemburg, Holandija, Norveška, Portugalija, SAD i Velika Britanija jedan je od najvažnijih i najinteresantnijih za našu temu. Posebnim protokolom potpisanim u Londonu, ovih 12 država je 1951. godine pozvalo Grčku i Tursku da pristupe ovom ugovoru. Kasnije im je prišla i Savezna Republika Nemačka. Ugovorom se utvrđuju obaveze učesnica u zajedničkoj odbrani severoatlantskog područja koje obuhvata teritoriju država ugovornica u Evropi i Severnoj Americi, kao i Tursku, departmane Alžira i ostrva pod jurisdikcijom nekih država severno od ekvatora (Rakov polutar).⁶ Ista je obaveza ako neko u celom severnoatlantskom području, uključiv tu i Sredozemlje, kao i Atlantik severno od navedene linije, napadne kopnene i vazduhoplovne snage, kao i brodove neke od učesnica.

Takva ideja o zaštiti navedenog područja uslovila je svakako i odgovarajući raspored baza, te je formalno poslužila zvaničnim politikama tih zemalja kao opravdanje za razmeštaj i planirane akcije u tom području. Njihovo prisustvo opravdava se kao nužno za zaštitu postojeće opasnosti koja se veštački stvara i podgrejava.

Pri okvirnim aranžmanima sveopšta suprematija vodeće sile je neosporna. Ona je, kao zaštitnica drugih država članica saveza, u stanju da svoju vojsku i sredstva razmesti gde joj najviše konvenira. Tako su SAD još 1948. godine koristile 288 baza u zoni Evrope i Atlantika. One su posedovale znatne vojne efektivne na teritorijama država članica organizacije NATO i pre njenog formiranja i obezbedile svoj položaj vodeće sile, kako po broju baza tako i po jačini svojih oružanih snaga u njima. Potpisani sporazum je došao samo kao formalno pokriće i ozakonjenje već postojećeg stanja.

Druga vojno-politička grupacija, stvorena za prostor jugoistočne Azije — SEATO, u svom ugovoru potpisanom u Manili septembra 1954. god. utvrđuje obavezu SAD, Velike Britanije, Francuske, Australije, Novog Zelanda, Filipina i Tajlanda da preduzmu zajedničke mere u slučaju da bilo ko do njih bude napadnut u području koje ugovornice označe, a to je značilo i ustupanje baza i teritorije za zajednička dej-

⁶ Peaslee-International Governmental Organisation, sec. ed. V. II, Martinus-Nijhoff, str. 522.

stva. Prema posebnom ugovoru, u to područje bi došla i Kambodža, Laos i teritorija pod jurisdikcijom Južnog Vijetnama, iako ove države nisu članice SEATO-pakta. Po ovom ugovoru, SAD prihvataju obavezu za akciju samo u slučaju komunističke opasnosti.⁷ U drugim slučajevima one će se naknadno konsultovati o potrebi preduzimanja zajedničkih mera.

Prvobitna namena Organizacije američkih država (OAD) davno je prevaziđena nastojanjima SAD da na tom području obezbede svoj monopol i da američki kontinent bude nepristupačan za druge države. Na konferenciji u Petropolisu, ugovorom o međusobnoj pomoći od 2. septembra 1947. godine rešeno je da, ako bilo koju ugovornicu napadne neka država, druge će joj pružiti oružanu pomoć. Ugovorom se utvrđuje pojas bezbednosti u kome su obuhvaćeni posedi drugih država i Kanade.⁸

Pored ovih, među državama postoji mnoštvo bilateralnih ugovora, bilo u okviru sporazuma o uzajamnoj pomoći ili posebnih ugovora radi ustupanja baza. Na primer, 1947. god. potpisan je ponovo sporazum o uzajamnoj pomoći između SAD i Filipina, u novembru 1952. između V. Britanije i Belgije, a u junu 1951. između SAD i Saudijske Arabije.

Sam raspored ovih baza ukazuje i na ciljeve njihovog postojanja. Snage SAD, na primer, koje se nalaze na Pacifiku južno od Japanja, kao i britanske u Malezijskoj Federaciji, došle su tu da obezbede svoje ekonomske, političke i vojne ciljeve. Ovo, inače neuralgično područje sveta, usled emancipacije naroda i pojave socijalističkih sistema, sve više postaje problem za imperijalističke sile koje nastoje svim snagama da u njemu zadrže svoje pozicije. Da bi u ovom području obezbedile svoje preimućstvo, SAD su još 1948. godine imale na Pacifiku 195 raznih baza, a u Indijskom okeanu 11.

Iz istih razloga imperijalističke sile poseduju ogromne snage na Formozi, u Japanu, Južnom Vijetnamu i sl. U tim zemljama one uporno podržavaju preživjele reakcionarne režime, a svoje prisustvo i akcije sa tih baza pravdaju formalno-pravnim aranžmanima o vojnoj pomoći. Pri tome, velike ploveće baze kao, na primer, VII flota, služe kao dopuna postojećim snagama, spremne za sadejstvo u slučaju potrebe.

U ovim ugovorima ili specijalnim aranžmanima utvrđuju se uslovi boravka, razne pogodnosti, status ovih snaga i instalacija. Ugovori su mahom trajnog karaktera, ili su bar tajni specijalni dopunski sporazumi u njima. Tajni su, jer se želi sakriti činjenično stanje, veličina trupa, oprema i sl. od potencijalnog neprijatelja, a isto tako i suština tih ugovora od svetskog javnog mnjenja, posebno od naroda zemlje koja ustupa teritoriju, s obzirom na to da bi u mnogim slučajevima došlo do nezadovoljstva širokih narodnih masa.

U razmatranju baza posebno je važno istaći još jednu stvar. Naime, njihov je zadatak da svojim oružanim snagama čuvaju kolonijalne interese i pomažu neokolonijalističke pretenzije. Ovaj zadatak je sada veoma aktuelan za baze na afričkom i azijskom kontinentu i na teri-

⁷ Peaslee, op. cit. st. V. II, str. 662—664.

⁸ Andrassy, *Međunarodno javno pravo*, Zagreb 1961, str. 274.

torijama koje su nekada bile pod kolonijalnom upravom. Svakako, ovde se moraju imati u vidu izvesne razlike kod raznih država, bivših kolonija, koje su nastale posle oslobođenja od metropola. Neka rukovodstva ovih zemalja su odmah energično raskinula sa kolonijalizmom i pošla na put nezavisnosti, dok druga i danas prave kompromise sa bivšom metropolom, dozvoljavaju uspostavljanje baza na svojoj teritoriji i daju mnoge beneficije i olakšice.

Ukidanje kolonijalnih poseda bio je jedan od zahteva posle drugog svetskog rata. Šta više, u Povelji OUN unosi se za njih novi naziv »nesamoupravne teritorije«, što se, u stvari, odnosi na teritorije sa kolonijalnim režimom. Po jednoj rezoluciji Generalne skupštine, 1946. godine postojale su 74 takve teritorije. Na taj način Organizacija Ujedinjenih nacija je htela da izbaci naziv »kolonija«, pa čak i mandate koji su nekad stajali u Paktu Društva naroda, ali su se mnogo kompromitovali u svetu.

Borba tih naroda za slobodu i nezavisnost imala je i svoje rezultate. No, usled napora metropola i kroz Ujedinjene nacije da očuvaju svoje pozicije, nije se mnogo poboljšao položaj ovih naroda, uprkos deklaracijama i obećanjima. Tek je neposredna borba naroda i u mnogim kolonijama obavezala svetsku zajednicu da jače interveniše i posreduje. Tako 1960. godine dolazi u Ujedinjenim nacijama do usvajanja »Deklaracije o davanju nezavisnosti kolonijama i narodima pod kolonijalnom upravom«, u kojoj se proklamuje neophodnost brzog i bezuslovnog okončanja kolonijalizma »u svim njegovim oblicima i manifestacijama«.

I do tog vremena intenzivno je počeo da se odvija proces dekolonizacije. Danas se članstvo u OUN više nego udvostručilo u odnosu na stanje neposredno posle drugog svetskog rata. Mnoge od tih država, nekadašnjih kolonija, danas igraju vrlo važnu ulogu u međunarodnom životu.

Nesumnjivo je da je gubitak ovih poseda značio za metropole i gubitak velikih ekonomskih bogatstava i vojno-strategijskih pozicija. Rukovodstva nekih pokreta su uspevala da nezavisnost dobiju na bezbolniji način, dok su neki narodi morali godinama da vode borbu za nezavisnost. Vlade drugih zemalja su opet buduće odnose sa metropolom utvrđivale prisnijim vezama, nekom vrstom državnih zajednica koje su pratili razni ugovori o garantijama i bezbednosti. Posledica toga bila je ustupanje metropoli privilegija i reiona za stacioniranje vojnih baza. Tako je, na primer, Francuska sklopila takve pakte sa 12 svojih bivših kolonija. Ona je držala ili još drži baze na gotovo svim teritorijama tzv. Afričko-malgaškog saveza kao na Obali Slonovače, u Gabonu, Dahomeju, Kamerunu, Kongu (Brazavilu), Mauritaniji, Malgaškoj Republici, Nigeru, Senegal, Centralnoafričkoj Republici i Čadu.⁹

Druga grupa država koje su dobile nezavisnost tek posle teških žrtava u ljudstvu i materijalu morala je to da plati pristankom da na svoju teritoriju primi strane baze i oružanu silu bivših kolonizatora, protiv kojih se godinama borila. Takav je slučaj i sa ugovorom o neza-

⁹ Иванов И.: Военные базы колонизаторов в Африке, *Международная жизнь*.

visnosti Kipra koji je potpisan u Njujorku 1960. između Velike Britanije, Grčke, Turske i Kipra ili sa Evijanskim sporazumom o proglašenju nezavisnosti Alžira koji su potpisali Francuska i Alžir, itd.

Vojne snage u bazama služe kao materijalna osnova za obezbeđivanje preostalih ekonomskih pozicija i elemenata neokolonijalizma. One su jak instrument u rukama bivših kolonijalnih sila i predstavljaju opasnu prepreku za definitivnu emancipaciju ovih naroda.

Na nekim teritorijama koje su pod kolonijalnom upravom, te se ne smatraju nezavisnim državama, kolonizatori još drže svoje trupe kao da su stvarni vlasnici ovih područja. Ove trupe služe, u prvom redu, kao snaga za očuvanje kolonijalnog režima. Stacionirane su po kasarnama i garnizonima i uvek spremne da stupe u borbu protiv pokreta za oslobođenje, s obzirom na to da kolonijalne sile ne smatraju takve pokrete ilegalnim, već kao običnu pobunu u okviru jedne državne teritorije koje su one dužne da uguše. To je bio slučaj sa francuskim bazama u Alžiru koje su ustale protiv pokreta FLN, španskim trupama u Ifni, portugalskim u Mozambiku, Angoli, Portugalskoj Gvineji i sl. Klasično shvatanje kolonijalnog poseda kod tih sila još nije prevaziđeno, iako se to pitanje, prema nizu dokumenata OUN, ne smatra više samo kao stvar metropole. Kolonijalne sile ne smatraju se obaveznim da odgovore na razne opomene koje dolaze od međunarodne zajednice, a teritorije svojih kolonija smatraju integralnim delom svoje države.

Posebna uloga koja je namenjena vojnim bazama u međunarodnim odnosima je u tome što su to veoma pogodni mehanizmi za direktnu intervenciju oružjem ili pretnju silom suverenim državama i narodima određenog regiona sveta. One su se u praksi kao takve i najviše eksponirale. Pri tome treba istaći da je bilo dosta slučajeva da oružjem interveniše u poslovima države domaćina, kao i sa teritorije te države na teritoriju drugih, pogotovo suseda.

Kroz ceo posleratni period ne prestaju intervencije nekih država iako u Nacrtu deklaracije OUN o pravima i dužnostima država kaže se da je svaka dužna da se uzdrži od ma kakvog mešanja u unutrašnje ili spoljne poslove druge države, i od podsticanja na građanski rat na tuđoj teritoriji.¹⁰ Na mnogim međunarodnim skupovima, kao, na primer, na Bandunškoj konferenciji, I i II konferenciji nesvrstanih itd. u nekoliko navrata su isticane ove obaveze. U progamu za mir i međunarodnu saradnju, usvojenom na Kairskoj konferenciji nesvrstanih, izričito se osuđuje upotreba sile za sprečavanje i korišćenje prava naroda na samoopredeljenje. Tamo se kaže da konferencija osuđuje »upotrebu sile i sve oblike prinude, mešanje i intervenciju koje imaju za cilj sprečavanje korišćenja tog prava«. U istom programu se podvlači da se svaka država mora uzdržati od mešanja, otvorenog ili prikrivenog, subverzija i drugih raznih oblika političkog, ekonomskog ili vojnog pritiska.

Dosad su se snage sa vojnih baza često uplitala u stvari drugih zemalja, zemlje domaćina, u prvom redu, bilo pretnjom, bilo direktnim oružanim akcijama.

¹⁰ United Nations — General Assembly — A. C. 6/L. 537 Rev. 1, str. 55—57.

Jedan od najdrastičnijih vidova mešanja oružanom silom je kad strane trupe iz baze intervenišu u unutrašnjim stvarima zemlje domaćina da bi izmenile ili održale neko političko stanje. Tako je, na primer, poznat slučaj baze u Bizerti iz koje su francuske trupe preduzele agresivne akcije protiv Tunisa baš kada je postavljen zahtev da se ona ukloni sa ove teritorije. Sličan je bio slučaj i sa bazama Kamina, Kitone i drugih koje su poslužile kolonizatorima kao osnovica za borbu protiv legalne kongoanske vlade i radi secesije Katange. Za vreme nacionalnooslobodilačke borbe Alžiraca, francuske trupe iz Alžira vodile su operacije protiv alžirskog naroda. U dokumentaciji koja je objavljena na Kubi ukazuje se da je 1961. godine baza Gvantanamo poslužila za smeštaj štaba saveznika i da je bivši komandant ove baze Šenveis rukovodio čitavom akcijom.¹¹

Vlasnici baza nikada ne nazivaju ovakve akcije napadima, agresijom, već poduhvatima za zaštitu tobožnjih vitalnih interesa svojih građana i sl. Na taj način oni žele da ovim akcijama pripišu opravdan i ograničen cilj za razliku od rata, ali za narode koji su napadnuti to je, u stvari, prava agresija koja se često naziva malim ili lokalnim ratom, da bi se tako istakla njegova bezopasnost po svetski mir i ublažila osuda od međunarodnog javnog mnjenja. No, gledajući stvar sa političkog i pravnog aspekta, svaka upotreba ili pretnja silom koja nije usmerena na odbranu političke nezavisnosti ili teritorijalnog integriteta države i nije u skladu sa ciljevima UN, pravno je protivzakonita i politički neopravdana. Država koja je razmestila ove baze daleko od svoje zemlje ne trpi uzvratne udarce, njena teritorija ostaje pošteđena, ali narodi na čije se glave sruči ova snaga, u stvarnoj su ratnoj situaciji, sa svim materijalnim i ljudskim žrtvama koje rat donosi.

Pored ovakvih slučajeva kada su baze korišćene za intervenciju u stvarima država gde su smeštene, one se vrlo često koriste i za intervencije na drugim, najčešće susednim teritorijama. Tako, na primer, sa vojnih baza provedene su 1947. akcije oružjem za ugušivanje nacionalnooslobodilačkog pokreta na Madagaskaru, vođen je kolonijalni rat u Keniji 1952—56, intervencija protiv Egipta 1956. itd. Trupe iz Kenije su 1963. upućene radi ugušivanja štrajkačkog pokreta u Svezi-lendu, a iz Kenije, Rodezije i drugih protiv Libana, Jordana i Kuvajta. Na sličan način korišćene su baze iz Turske i Italije protiv Libana 1958. god. Dakle, proces oslobađanja Afrike bio je praćen baš ovakvim akcijama, ali slično su se baze koristile i na drugim područjima sveta kao, na primer, sa Filipina, Japana, Južne Koreje i Formoze u korejskom ratu, ili baze iz Nikaragve protiv Gvatemale 1955. godine, itd.

Kao što se vidi, intervencije oružanom silom, koje su danas dobile široke razmere, preduzimane su uglavnom sa vojnih baza. Praksa intervencija oružjem ukazuje da su i u ovim poduhvatima velike sile sa svojom vojskom imale prvorazrednu ulogu. One su spremne da godinama vode ovakve operacije i uporno drže baze koje joj služe i za borbu protiv naroda koji se bori za svoju slobodu. Pri tome se ne obaziru na razne međunarodne norme koje se direktno kose sa njihovom praksom. Tako, na primer, iako je Ženevskim sporazumom 1954. god.

¹¹ М. И. Лазарев: *Империалистические военные базы на чужих территориях и международное право*, Москва, 1963, стр. 90—91.

rešeno pitanje nekad francuske Indokine, priznato postojanje dve države Vijetnama sa perspektivom ujedinjenja kroz slobodne izbore, i utvrđen demilitarizovani status bez prisustva stranih trupa, to nije smetalo SAD da na teritoriju Južnog Vijetnama dovedu toliko svojih vojnika i organizuju baze za borbu protiv Fronta nacionalnog oslobođenja Južnog Vijetnama, kao i za direktne agresije protiv Severnog Vijetnama.

U vezi sa ovakvom ulogom baza implicitno se postavljaju još mnogi problemi u odnosu na položaj države na kojoj se nalaze baze. Pomenućemo samo neke. Naime, postavlja se pitanje — kakav položaj ima zemlja koja je ustupila svoju suverenu teritoriju stranoj sili za baze, ako sa te baze sprovodi akcije oružjem protiv suvereniteta druge države. Objektivno gledajući, država i narod protiv kojih se akcije preduzimaju mogu, u najblažem smislu reći, takvu državu smatrati pomagačem, odnosno saučesnikom u agresiji.

Mnoge baze ranije su morale biti silom prihvaćene, ali danas su se okolnosti izmenile, razlog za njihovo držanje je nestao zbog čega i vlasti zemlje domaćina uporno traže da se likvidiraju. Takav je slučaj sa bazama u Alžiru, na Kubi itd. U ovom slučaju, država na čijoj su teritoriji baze nema kontrolu nad akcijama, pokretima itd. pa prema tome ne može ni da kontroliše, a kamoli da spreči akciju oružjem protiv drugog naroda.

Ovakva situacija se može jasno uočiti iz tekstova ugovora koji se javnosti prezentiraju, a svakako je još izrazitija u onim ugovorima koji se sakrivaju od javnosti. Sa terena ovih baza često uzleću avioni, putevi se koriste za transport materijala i trupa, a vazdušni prostor i obalne vode za razne vežbe i manevre. Pored toga, negde se i dobar deo građana te zemlje koristi kao radna snaga u bazama. Olakšice, beneficije, isključenje iz jurisdikcije, oslobađanje od carina i sl. mogu se naveliko videti u ugovorima kao, na primer, u ugovoru SAD — Kanada od juna 1958. godine ili SAD — Filipini od marta 1947. godine. U ovom poslednjem se izričito navodi da snage SAD mogu slobodno da se koriste instalacijama, zonama, vodom itd. i da imaju pravo prolaza i inspekcije i sl. U tom ugovoru se dalje utvrđuje da ove snage mogu slobodno da se koriste određenim putevima, kao i da imaju slobodu ulaska i izlaska na utvrđenim pomorskim, vazdušnim i kopnenim teritorijama.¹² Na isti način je istaknuto i u ugovoru između V. Britanije i SAD u pogledu centra za vežbe sa projektilima na Bahamskim ostrvima. U Evijanskom sporazumu ističe se da se francuske jedinice slobodno kreću između svih baza, a u ugovoru o uspostavljanju republike Kipra od 1960. stoji aneks da V. Britanija ima pravo da kontroliše i slobodno se koristi putevima, bazama, da ima razne olakšice za svoje pomorske trupe i konvoje, kao i da nadleće Kipar bez restrikcija.¹³

Na taj način baze služe i kao sredstvo da se unosi razdor u jedinstvo među novooslobođenim državama određenog područja (na primer, Afrike) i veštački podriiva proces solidarnosti. Sa ovom činjenicom se i te kako računa u planovima kolonijalnih gospodara, jer je solidarnost ovih zemalja opasna za njihove pozicije.

¹² *Treaty Series*, Union Nations V. 185, od 1954.

¹³ *Op. cit.* V. 382, 1960. No 5475.

Nadalje, baze su uperene i protiv svih procesa demokratizacije i politike nesvrstavanja kojoj teže zemlje u ovim područjima. Političke akcije ovih država u okviru politike nesvrstavanja protiv se stranim vojnim bazama. Otuda strane baze ometaju borbu protiv politike sile, upotrebe nuklearnog oružja i mešanja u poslove drugih zemalja.

Strane vojne baze na tuđoj teritoriji ograničavaju državni suverenitet i u drugim bitnim elementima. Odvajkada se smatra da je suverenitet osnovni atribut bez kojeg država nije ravnopravni partner u međunarodnom životu. To svojstvo je čini sposobnom da se obaveže i ostvari svoja prava prema drugim suverenim državama. Suverenitet se izražava kroz slobodu delovanja u unutrašnjem i spoljnopoličkom životu, bez ikakve prinude koja bi ograničavala ili sprečavala samostalnu aktivnost te zemlje. Davanje stranoj sili takvih koncesija kao što je uspostavljanje vojnih baza, predstavlja u punom smislu povredu ovog osnovnog prava države.

Iako se često u ugovorima kojima se uspostavlja baze načelno garantuje suverenost države domaćina i nad teritorijom koja je ustupljena, praksa pokazuje sasvim drukčiju sliku. Štaviše, negde se u ugovorima i ne krije priznavanje pune eksteritorijalnosti trupa i instalacija, pa čak i suvereniteta države korisnika baze nad ustupljenom teritorijom. Zato kod nekih pisaca, u političko-pravnim razmatranjima, projevava, čak se i pravda, nužnost suvereniteta države čije su baze nad ustupljenom teritorijom. U tom pogledu ima ugovora gde se eksplicitno ističe suverenitet u dobijenoj zoni. Tako se u aneksu »A« čl. 1 ugovora o uspostavljanju Republike Kipra, zona Akrotiri i Dhekelija kvalifikuju kao britanska »suverena zona«. U posebnom aneksu pomenutog ugovora ukazuje se na 12 terena u kojima se britanske snage koriste svojim instalacijama bez restrikcija, kao i na još 13 područja kojima se mogu služiti. U drugim, pak, ugovorima to se implicitno podrazumeva. Tako, na primer, u ugovoru o zakupu Santa Lucije između V. Britanije i SAD od 29. jula 1952. ova se oslobađa naknade za štete koje budu prouzrokovane zbog reokupacije pomenute teritorije, a zone mogu kontrolisati samo vojne vlasti SAD.¹⁴ U ugovoru između istih država u vezi sa bazama na Bermudima, Bahamskim ostrvima, Jamajci, Santa Luciji, Trinite, Antigvi i Britanskoj Gijani utvrđuje se isključivo pravo jurisdikcije SAD u rejonima zakupa i na svim deliktima koji nisu kažnjivi po zakonima ovih teritorija.¹⁵ To znači da se sa bazom uvodi i tuđi pravni poredak. Neograničena prava tuđe države pred kojima abdicira i nacionalni suverenitet nalazimo u ugovoru između Čang Kaj Šekove Kine i SAD od 21. novembra 1956. god. Tu se SAD daju neophodne prostorije sa nizom ovlašćenja za izgradnju instalacija, aerodroma, korišćenje voda itd. U ugovoru između V. Britanije i Jordana 1958, V. Britanija je ostvarila pravo da se koristi svim bazama jordanskih oružanih snaga, kao i da na njima stacionira 20.000 svojih vojnika i oficira. A u ugovoru između SAD i Japana, po administrativnom sporazumu od 1952. SAD uživaju totalnu jurisdikciju na svim vojnim snagama i civilima u svojim bazama, sem ako nisu japanske nacionalnosti. Velika Britanija je dobila pravo od

¹⁴ Nations Unies, V. 179, 1953, No 2362.

¹⁵ Op. cit. V. 88, 1951.

Južnoarabijske Federacije da zadrži pod suverenitetom i kontroliše svaki deo zemlje koji smatra neophodnim za vojne ciljeve.

Državama NATO dat je čitav niz povlastica za trupe, instalacije, razna dobra, arhive, kurire itd. Iako su na to pristale sve članice ovog mnogostranog ugovora, ipak se tim privilegijama mahom koriste velike sile, jer su one jedino u stanju da odvoje svoje jedinice i sredstva a da ih detašuju u druge države. Pripadnici vojnih snaga u ovim bazama su oslobođeni pasoša, viza, obaveza registrovanja stranaca i sl., njihova pošta se ne cenzuriše, a stvari su oslobođene carina.¹⁶

Teritorije država koje su ustupljene stranim bazama mogu biti razne veličine. One su načelno označene, ali se proširuju izvesnim dodatnim (refleksnim) zonama oko baza, i to sa svim vazдушnim, kopnenim ili pomorskim putevima i terenima. Praktično u ove teritorije ne spadaju samo mesta konstantnog boravka trupa i sredstava, već mnogo šira teritorija. Navodi se, na primer, da baza Gvantanamo (Kuba) pokriva površinu oko 29.000 akri zemljišta i da je na njoj podignuto 1.450 građevina, sa velikim brojem garnizona. Baza u Maroku koristila je svojeveremeno oko 8.000 ha, baze Velike Britanije kod Antverpena 400 kvadratnih milja, a pomorska baza u Kuvajtu 11 kvadratnih km. Iz priložene karte u već pomenutom sporazumu o nezavisnosti Kipra vidi se da su baze razmeštene po celom ostrvu. U literaturi se ističe da su 1955. godine u Saveznoj Republici Nemačkoj baze pokrivale 500.000 ha zemljišta. Po Evijanskom sporazumu Alžir je ustupio Francuskoj na korišćenje vazduhoplovne i pomorske baze u Mers-El-Kebiru za 15 godina. Alžir se obavezao da na određenim tačkama oko baze dodeli olakšice za njeno normalno funkcionisanje u opštinama El Ankor, Bu-Tlelis i Misergin, kao i na ostrvima Habibas i Plane. Francuska raspolaže radarima u Regiju i Bu-Ziziju, a isto tako Francuzima se daje pravo da mogu upotrebiti sve telefonske i telegrafske linije u Alžiru itd.

Kao što je istaknuto, ovo otuđivanje suvereniteta može biti vremenski veoma dugo i, kao što smo videli, u nekim ugovorima se proteže na 15, 20, pa čak i 99 godina.

Država koja ustupa zemljište stranim bazama dosta smanjuje svoju nezavisnost, ograničava nadležnosti svojih mesnih vlasti, slobodu raspolaganja prirodnim bogatstvima itd. Najzad, treba konstatovati da strane vojne baze u današnjim međunarodnim odnosima predstavljaju veliku prepreku na putu potpunog oslobađanja tih naroda.

Potpukovnik
dr Gavro PERAZIĆ

¹⁶ M. Flory op. cit. str. 6—16.

MOGUĆNOSTI I EFEKTI DEJSTVA PSIHOOTROVA

Dostignuća savremene nauke i tehnike, koja bi se mogla primeniti i iskoristiti u eventualnom ratu, na takvom su stepenu da se gotovo svakodnevno pojavljuju informacije o stvaranju sve brojnijih moćnih oružja i sredstava namenjenih masovnom razaranju i uništavanju. Između ostalog, i razni izvori iz teoretsko-vojne literature prezentiraju masu činjenica o karakteristikama i aspektima mogućnog termonuklearnog, biološkog i hemijskog ratovanja.

U okviru ovih pitanja elaborirane su i pojedine specifične teme, sa gledišta rodova i službi, u raznim armijama. Međutim, kada se pristupa obradi bojnih otrova (BOt) najveći deo radova tretira ovaj problem pretežno sa gledišta njihovog dejstva na razne organske sisteme, pri čemu se zanemaruje i odvađa psiha od tela. Ovakav način je veštački, jer savremena gledišta zahtevaju da se čoveku prilazi kroz striktno jedinstvo psihe i tela, pošto je to nedeljiva celina. A do sada, kad se govorilo o hemijskom ratu (odnosno o slovu »H« koje u združenoj skraćenici NHB rata ukazuje na hemijsku komponentu ovog rata), obično se podrazumevalo ono što je vezano za nervne bojne otrove, a gotovo nije bilo asocijacija o takozvanim »pravim« psihootrovima.

Danas, posle intenzivne biohemijske orijentacije u psihijatriji, došlo je do fenomenalnih otkrića na polju psiho-hemijskih supstanci, što zahteva da im je nužno posvećivati veću pažnju i pratiti razvoj na ovom polju. Zbog toga će i ovde biti reči o nekim aktuelnim pitanjima iz oblasti psihootrova, odnosno o savremenim bojnim otrovima.

Iz praktičnih razloga uobičava se da se sva toksična savremena hemijska sredstva dele na nervne bojne otrove ili trilone (to su: tabun-GA, sarin-GB, soman-GD, DEF, itd.) i psiho-hemijske bojne otrove.

Pronalaskom novih psiho-hemijskih supstanci, uz »oživljavanje« starih »fantastikuma«¹ (radi komparativnih ispitivanja), biohemijska orijentacija u psihijatriji sve više zauzima dominantne pozicije. Osnovna tendencija ovakve orijentacije jeste da se psihički poremećaji shvate kao biohemijski fenomeni. Nesumnjivo, time se daju snažni impulsi psihijatrijskoj terapiji, a, s druge strane, psihijatrija pruža nove podstreke sve većem razvoju psihohemijskih agenasa.²

Ispitivanje raznih svojstava psiho-hemijskih supstanci obavljaju mnogi hemičari, biohemičari, farmakolozi, neurofiziolozi, neuropatolozi,

¹ Poznato je da su odavno razni narodi, posebno pojedina plemena, upotrebljavali izvesne droge radi fantastičnih, vizionarnih doživljavanja da bi trenutno »pobegli« od realnosti, zatim radi umirivanja, stišavanja, itd. Farmakološkim rečnikom ovakve droge se označavaju pojmom fantastikumi, a tu spadaju meskalin, hašiš, alkohol, itd.

² Agens (lat.) — delotvorni, radni princip, sila koja pokreće, pokretač.

psihijatri i psiholozi. Ova ispitivanja idu toliko daleko da se oformila jedna nova naučna disciplina — hemopsihologija, koja se bavi proučavanjem psihičkih promena izazvanih hemijskim jedinjenjima. Drugim rečima, domeni ove mlade nauke su dejstvo psihofarmaka.³ U celini uzevši, psihofarmakologija pokušava da objasni mehanizme dejstva pojedinih psihofarmaka i da nađe zavisnost između slike dejstva farmaka i njegove hemijske strukture. Dobijeni rezultati služe i u vojne svrhe.

Angažovanje čitavog niza stručnjaka raznih specijalnosti na polju istraživanja psiho-hemijskih supstanci, pored nesumnjivog doprinosa nauci, uslovlilo je i izvesne teškoće koje se rađaju zbog preteranog uplitanja jednih u domene drugih. Iz tih razloga mnoge pojave pod dejstvom psiho-hemijskih agenasa nekada se krivo analiziraju i interpretiraju, tako da se stvara veštačko izjednačavanje psihopatoloških fenomena kod duševnih bolesnika sa fenomenima koji su izazvani dejstvom ovih agenasa. Ovakve okolnosti upozoravaju da je nužno realno procenjivanje svih pojava izazvanih psiho-hemijskim supstancama. U vezi s tim valja istaći da su se ustalili mnogobrojni kontradiktorni pojmovi koji bi, svaki za sebe, simbolično trebalo da označe dejstvo psiho-hemijskih supstanci. Tako se srećemo sa nazivima: »psihotropne droge«, »halucinogene droge«, »psihomimetici«, »fantastikumi«, »iluzionogene supstance«, »psihotoksikumi«, »psihodisleptici«, »depersonalizanti«, itd.

U razvoju psihootrova nesumnjivo je 1943. godina bila najznačajnija. Naime, tada je (16. aprila) jedna slučajna intoksikacija, koja se desila američkom naučniku Hofmanu, postepeno privlačila sve veću pažnju naučnika. Radeći u svom laboratorijumu on je doživeo trovanje lizergičnom kiselinom, nakon čega je dao izvrstan opis dejstva ove kiseline na psihi. Posle njega na hiljade raznih stručnjaka sprovode autoeksperimente, kako bi na sebi isprobali celokupno dejstvo ove kiseline. Iza toga je vrlo brzo razvoj psiho-hemijskih supstanci primio fantastične razmere. Tako već do sada ima oko dvadeset sintetizovanih i polusintetizovanih derivata samo ove kiseline. Jasno je da se psihotoksični efekat i intenzitet između pojedinih derivata razlikuju. Međutim, evidentan efekat jednog od najreprezentativnijih amida lizergične kiseline, LSD-5, prouzrokovao je da se psihičke pojave izazvane njegovim dejstvom odraze na raznovrsne načine. Tako su nastali pojmovi: »eksperimentalna shizofrenija«, »model psihoza«, »veštačka psihoza«, »organska psihoza«, »diencefaloza«, itd.

Pored LSD-5 nađeni su i do detalja ispitani efekti moćnih psiho-hemijskih supstanci, kao što su psilocibin, sernil, itd. Međutim, menjanjem molekularne strukture, što je nekada sasvim jednostavno, može se dobiti serija supstanci sa prilično različitim karakteristikama. Najzad, što je posebno značajno, naučnik može da diriguje efektima koji treba da dominiraju, odnosno može da se odabere posebni oblik reagovanja koji se želi postići kod određenog ljudstva. Ovakvo dirigovanje, odnosno usmeravanje željenih efekata, ne odnosi se na sve psiho-hemijske agense, već samo na neke.

Bez obzira na činjenicu da ni izbliza nije poznato sve ono što je od interesa kada se govori o ovim supstancama, ipak se može reći da su

³ Farmako — (grčki) predmetak u složenicama sa značenjem: lek (npr: farmakologija — nauka o sredstvima za lečenje i njihovom dejstvu na organizam).

izvesne psiho-hemijske supstance sasvim dobro poznate, kao i njihovi efekti. Isto tako, bilo da se o psiho-hemijskim supstancama govori na uobičajeni način, odnosno opštepoznatim imenima u naučnom svetu, bilo da se označavaju šifriranim skraćenicama, ipak može da se govori o okvirima njihovih delovanja. Ovo se ističe zbog toga što se, pored pomenutih, susreću i psihootrovi pod nazivima »B-7«, »JB«, »gas za spavanje«, »gas za oslepljenje«, itd.

Istovremeno ne treba gubiti iz vida da su proizvedeni i agensi za vlastite potrebe, za »odbrambene« svrhe, kao što su: supstance za umanjivanje straha i napetosti kod sopstvenog ljudstva; agensi za potenciranje borbenosti (a da se pri tom ne remete druge funkcije); za jačanje pažnje, odnosno budnosti; za delovanje na ubrzavanje reakcionog vremena, radi pospešivanja efikasnosti; za bolje i brže sintetizovanje čulnih utisaka; za ubrzavanje procesa adaptacije u raznovrsnim situacijama, itd. Isto tako, postoje razni antidoti, odnosno supstance koje farmakološki prekidaju dejstvo psihootrova. Ovde, pak, treba istaći činjenicu da su ovi protivotrovi, sa praktičnog gledišta, efikasni samo u eksperimentima i u kliničkim uslovima, dok je veoma teško i nerealno računati sa mogućnostima njihove primene u ratnim uslovima.

Za nas su posebno značajna pitanja vojne prirode, vezana uz primenu ovih otrova u eventualnom ratu.

Upravo zbog mogućnosti da se relativno lakim menjanjem molekularne strukture mogu dobiti čitave serije psihotoksičkih supstanci i sa prilično varijabilnim karakteristikama, kao i sa svojstvima da se diriguje efektima, stručnjaci su uspeli da pobude veliki interes kod najviših vojnih rukovodstava za ovo novo oružje. Nagli razvoj savremenih BOT doveo je do toga da se pretpostavlja da je već sada kapacitet proizvodnje bojnih otrova zapadnih sila oko 600.000 tona godišnje. Isto tako, u okviru navedenih kontingenata svakako da postoje i prilične zalihe psihootrova. Aktualnost i ozbiljnost psihootrova može da se sagleda i kroz činjenicu da je o tome, pre nekoliko godina, bilo govora i na godišnjoj konferenciji lekara NATO, kada je usvojeno mišljenje da su psihootrovi »revolucionarno oružje budućnosti«.

U zapadnoj stručnoj vojnoj literaturi se sa najviših mesta, od veoma kompetentnih ličnosti, govori o interesantnim pitanjima koja se odnose na upotrebu psihootrova. Na veoma ubedljiv način se ističu prednosti biološkog i hemijskog oružja nad termonuklearnim i raketnim oružjem, kao na primer: termonuklearno i raketno oružje je skup, dok su biološka i hemijska sredstva daleko jeftinija; ona ne uništavaju materijalna i kulturna dobra koja je čovečanstvo vekovima stvaralo; zona dejstva im je veoma široka, jer se mogu rasturati na velikim površinama, a nošena vetrom mogu da se uvuku svuda; hemijska oružja imaju znatna preimućstva u odnosu na klasične eksplozive i nuklearno oružje, i u pogledu transportovanja, magaziniranja, i sl.; izvesni psihootrovi su efikasni i u ekstremno malim dozama.

Putevi primene ovih otrova mogu biti raznovrsni, mada se čini da je najbolji način u vidu aerosola na ogromnom prostoru.

Međutim, upravo zbog napred navedenih prednosti koje pružaju psihootrovi, kao i zbog nekih drugih svojstava, pojavljuju se teze o tako-

zvanom »neletalnom (nesmrtonosnom) ratu«. Izvesni entuzijasti i vojni stručnjaci razvijaju teoriju da bi rat sa ubijanjem ljudi trebalo zameniti ratom bez ubijanja. Međutim, ironija jedne ovakve teorije ne može da prikrije činjenicu da se i u takozvanom »neletalnom« ratu ipak ljudi ubijaju ne samo psihološki, u »mišolovci«, već više na produženi način.

Nedavno, kada je u Južnom Vijetnamu upotrebljen psihootrov »B-7«, koji ljude ošamućuje i dovodi do privremenog psihotičnog stanja sa intenzivnim halucinacijama, čule su se iz SAD reči da je upotrebljeni otrov humaniji od avionske bombe, a sa najvišeg mesta je dodato: »Upotreba ovog gasa je bolja nego ubijanje ljudi«.

Ne manja ironija je prisutna i u tendenciji da se kroz svrsishodan izbor aktivnog agensa poremeti kod neprijateljskog vojnika držanje i ponašanje, a da se pri tom telesno ne povredi, s ciljem da bi bio lako zarobljen. Najbolji primeri za ovo su: gas za uspavljivanje i gas za oslepljenje. Kod njihove primene izazvana stanja su privremena, dok je krajnji cilj jednostavno i lako zarobljavanje (ili bolje »hvatanje«) ljudi, kako onih na bojnopolju tako i civilnog stanovništva. Očigledno je da ovi simbolični nazivi samo prividno određuju pravi cilj i posledice.

Da bi ubedili ljude u svojoj zemlji u humanost teorije o »neletalnom ratu« sa psihootrovima, na Zapadu je uloženo trud da se veoma široko, preko televizije i velikog publiciteta u dnevnoj štampi, prikaže ponašanje mačke prema mišu u eksperimentu pre i posle davanja psihootrova. Nema sumnje, izvrsno pripremljene ilustracije i celokupan efekat ovog akta ostao je svima u veoma dubokom sećanju, pa se ne krije da je to bila »dvodnevna senzacija«.

Ovde je potrebno osvrnuti se i na klasifikaciju psihootrova da bi se konkretnije uočili njihovi najvažniji efekti.

Iako danas postoji više klasifikacija za psihofarmakološke agense, ipak ni jedna od njih ne zadovoljava u potpunosti. Dok su postojeće klasifikacije donekle prihvatljive sa farmakološke ili kliničke strane (zavisno o kojoj se klasifikaciji radi), dotle se teško može dati odgovarajuća klasifikacija sa toksikološke strane, odnosno sa gledišta njihovih toksičnih svojstava kao psihičkih bojnih otrova.

Po nekim teoretičarima psiho-hemijska sredstva delila bi se u dve velike grupe: u jednoj bi bila »psihotropna« jedinjenja — koja deluju direktno na centralni nervni sistem (bilo da ga razdražuju, umiruju ili ublažuju) — kao što su fenotijazinski derivati, a drugu grupu bi sačinjavala »psihotomimetska« jedinjenja, ili »psihodisleptika« — koja izazivaju psihičke promene — kao što su derivati lizergične kiseline. Međutim, očigledno je da ova klasifikacija nije najadekvatnija, jer i psihotropne i psihotomimetske supstance deluju preko centralnog nervnog sistema.

U vojnom pogledu, kad je reč o psihootrovima, daleko su značajnija psihotomimetska jedinjenja, pa ćemo se osvrnuti na najvažnije predstavnike iz ove grupe.

Dejstvo LSD-25. Visoka psihotoksičnost LSD-25 može najbolje da se vidi ako se ovaj otrov uporedi sa meskalinom koji je takođe jedan od starijih psihotoksikuma. Da bi se dobilo »meskalinsko pijanstvo« potrebna je doza od 5 mgr meskalina na kilogram telesne težine, dok je za evidentno dejstvo LSD-25 dovoljno 0,5 do 1 gram na kilogram telesne

težine (što je nekoliko hiljada puta manja doza od doze meskalina). Konkretnije, smatra se da je LSD-25 pet hiljada puta jači od meskalina. Za čovečiji uzrast je potrebno oko 50 grama da bi se dobio psihotoksični efekat, a dejstvo nastupa 20—30 minuta posle apsorpcije ovog agensa. Pored vegetativnih promena, do kojih relativno brzo dolazi, javljaju se intenzivne psihičke pojave, od kojih bi najvažnije bile: ekscitacija, euforija ili depresija, poremećaji opažanja, halucinacije, depersonalizacija. Dominira poremećaj mišljenja, misaoni tok je jako ubrzan, a u odnosu na halucinacije najvažnije su optičke (opažaju se izvijena lica, kuće se pomeraju, rastojanja se kolebaju, menjaju se dimenzije prostora). Bitne promene nastaju u osećanju vlastitog tela: javlja se osećanje težine tela, predstava da je sopstveno telo strano samom sebi. Veza sa svetom izgleda prekinuta: »svi mostovi su porušeni«, postoji »gust neprobojan obruč oko vlastite ličnosti«. Celokupno stanje, koje traje više časova, najviše podseća na endogeno duševno oboljenje shizofreniju. Iz tih razloga, brojni autori označavaju dejstvo LSD-25 kao »eksperimentalnu shizofreniju«.

Dejstvo psilocibina. On ima gotovo identično dejstvo kao i LSD-25. I kod njega su u prvom planu promene u psihičkoj slici, tako da celokupno stanje pod dejstvom ovog agensa pruža sliku psihoze. Čini se da su poremećaji opažanja pod njegovim dejstvom daleko neprijatniji nego što je to pod dejstvom LSD-25. I kod psilocibina celokupan efekat traje više časova. Međutim, da bi se postigao pun efekat pod dejstvom psilocibina potrebne su doze između 5 i 10 mgr, koje iako su male, ipak su u komparaciji sa LSD-25 sto puta veće.

Dejstvo sernila. Poznat je i pod drugim imenima: »PCP«, »Phencyclidin«, itd. Doze su mu 10 mgr da bi se postigao toksični efekat, što je u gornjim granicama psilocibina, s kojim ima dosta zajedničkog i u odnosu na psihičke pojave, naročito u pogledu uticaja na mišljenje i proces opažanja (remeti logično mišljenje, uslovljava fluktuacije u doživljavanju vremena i prostora, dovodi do psihomotorne zakočenosti, do grubih poremećaja u sferi površnog senzibiliteta, menja elektrofiziološku aktivnost moždane kore; dominira ošamućenost i stanje opšte konfuznosti). I kod sernila toksično stanje se održava više časova.

U pogledu mehanizma dejstva navedenih psiho-hemijskih agensa najviše se održava tumačenje da je to uticaj toksičnih supstanci na encime mozga, i to pre svega preko serotonina. Naime, serotonin, kao najvažniji encim mozga, odgovoran je za psihičku ravnotežu, odnosno za normalno psihičko stanje. Dejstvom psihotoksičkih agensa ova ravnoteža bi bila poremećena.

S obzirom na sve veći izbor psihootrova, izvesni vojni toksikološki centri u SAD ističu da bi se savremene psihotoksične supstance mogle svrstati, zavisno od efekta kakav se želi postići, u dve grupe: prvu, sa direktnim posledicama na psihi, u smislu privremenog psihotičnog stanja (»Off the rocker«) i drugu (dejstvo takođe preko centralnog nervnog sistema), gde se ispoljava neposredan efekat na ispadanje pojedinih funkcija u somatskoj oblasti (»On the floor«). Konkretnije, razni agensi sa dejstvom u somatskoj oblasti, prispevši u centralni nervni sistem, svojim centralnim dejstvom isključuju iz funkcije senzorijske i senzomotorne centre u mozgu, što praktično onesposobljava čoveka kao da

je paralizovan. Uglavnom, radi se o takvim hemijskim agensima koji izazivaju borbenu nesposobnost smetnjama i ispadima u psihofizičkim ili somatofizičkim sferama. Najbolji primer za ova dejstva su supstance pomoću kojih se preko centara za vid u mozgu izazove privremeno slepilo ili, takođe preko centara u mozgu, intenzivno poremeti ravnoteža, itd, tako da je krajnji ishod, i u jednom i u drugom slučaju, potpuna nemogućnost kretanja, a time se postiže izvrsna mogućnost da se ovako onesposobljeni ljudi zarobe.

Pokušaji da se koliko-toliko izdiferencira dejstvo raznih toksičnih agensa na pojedine centre ili na pojedine funkcije, nailaze, iz razumljivih razloga, na poteškoće u praksi. Ovo je uslovljeno neminovnom promenljivošću kompleksa simptoma na terenu soma-psiha i to, pre svega, zbog jedinstva tela i psihe. Ne mogu toksični efekti u jednoj sferi kod jedne individue da ostanu bez odgovora u drugoj sferi. U svemu teško je, strogo fizevši, razgraničavati hemijske toksične agense na one koji striktno »fizički« i one koji striktno »psihički« onesposobljavaju.

Na kraju, iz svega što je do sada poznato sasvim je očigledno da se svakodnevno gomilaju sve veće količine savremenih bojnih otrova, a i da se poseban značaj pridaje psihootrovima. Čitav niz prednosti koje ovi otrovi pružaju, kao i činjenica da su veoma efikasni i u do krajnosti malim dozama, svakodnevno pobuđuju velik interes i otkrivaju neslućene mogućnosti jednog novog moćnog oružja. Fantastičan razvoj u domenu psiho-hemijskih agenasa stvorio je mogućnosti da oni odigraju ulogu kako ofanzivnog, tako i defanzivnog oružja. Pri svemu tome sasvim je sigurno da nije data definitivna reč u odnosu na mnogobrojna pitanja koja se odnose kako na već poznata, tako i na nepoznata svojstva i mogućnosti primene ovih agenasa. Iz tih razloga, upravo su sva ova pitanja jedna od stalnih i aktuelnih preokupacija stručnjaka u raznim armijama.

Pukovnici
prof. dr *Branko KANDIĆ*
doc. dr *Gojko KAPOR*
potpukovnik
dr *Dragoljub ĐORĐEVIĆ*

VELIČINA PROSTORIJE BRANJENE PROTIVAVIONSKOM ARTILJERIJOM I RAKETAMA

Osnovni cilj ovog napisa jeste da se pokuša pokazati metod izračunavanja i određivanja veličine prostoriije branjene pomoću PAR jedinica. Međutim, pošto je u *Vojnom delu* br. 1/66. objavljen članak *Branjena prostorija i borbene mogućnosti PAA*, a postupak pri izračunavanju prostoriije branjene pomoću PAA i PAR je analogan, neophodno je osvrnuti se na neke postavke i zaključke iz tog članka.

PROSTORIJA BRANJENA POMOĆU PAA

Uzmimo iz članka samo neke osnovne konstatacije, iz kojih proizlaze i ostale: »Očito je da jedna jedinica PAA brani prostoriju koju prekriva vatrom...«, »Ako znamo da ona (baterija — prim. R. S.) takav cilj može gađati na bilo kom pravcu u granicama svog dometa, onda proizlazi da može braniti prostoriju čija je veličina ravna veličini projekcije zone vatrenog dejstva dotične baterije«, »... pri odbrani nekog objekta baterijom 40 mm od 12 oruđa, moglo bi se smatrati da odbrana tog objekta zadovoljava ukoliko je on u celosti obuhvaćen zonom vatrenog dejstva baterije«, »... veličina branjene prostoriije bila bi pokazatelj borbenih mogućnosti svake jedinice PAA«, »... ona bi bila norma koja bi se mogla uzimati za osnovu pri proračunima ... pri organizaciji odbrane neke prostoriije i jedinica na njoj«.

Najpre o pojmu »branjena prostorija«. Pri sadašnjem stanju napadnih sredstava iz vazduha očito je da se, praktično, gotovo ne može ostvariti stopostotna odbrana bilo koje prostoriije, jer su i sredstva PVO i njihove mogućnosti ograničeni. Ako napadač rizikuje da ima velike gubitke, biće u stanju da probije i najsolidniju odbranu. Znači, branjena prostorija ne može se potpuno i odbraniti. Ali, svaka »branjena prostorija«, da bi to uopšte bila, mora biti branjena do zadovoljavajućeg stepena, što će biti diktirano značajem te prostoriije, odnosno objekta na njoj. Tako se, na primer, može zahtevati, pa i ostvariti, 30%, 50%, 70% zaštita nekog objekta ili prostoriije, odnosno mogu se tačno proračunati, na osnovu odnosa snaga napadačeve avijacije i PAA, vatrene mogućnosti i mogućnosti zaštite — odbrane.

Podimo od pretpostavke da se brani prostorija od napada samo jednog aviona. Poslužimo se primerom autora: za obaranje aviona brzine 250 m/sek potrebno je ispaliti 200 metaka, što se ostvaruje iz 4 topa 40 mm za 24 sek. Znači, može se očekivati da će ovaj avion biti sigurno (teoretski) oboren tek nakon 24 sekunde leta kroz zonu dejstva pav-baterije za koje će vreme preleteti 6.000 m, praktično kroz celu zonu.

Ako ovaj učinak (sigurno obaranje aviona) označimo sa 100%, verovatnoća obaranja na početku zone dejstva biće bliska nuli, nakon 4 sek (1.000 m) približno 16%, nakon 8 sek. (2.000 m) oko 32% itd.¹ Kad napadačev avion bude nad baterijom može se ostvariti tek 50-postotna sigurnost obaranja, što bi tek, po mom mišljenju, predstavljalo neki kvalitet u odbrani, tj. tek odavde bi se i moglo računati da se nešto stvarno brani; to bi bio minimalni stepen odbrane kojim bi se moglo zadovoljiti (ako ona isključivo leži na PAA).² Međutim, ako bi umesto jednog aviona napadala dva, kojima se suprotstavljaju ista 4 topa, procenat zaštite se smanjuje za polovinu — u visini VP ostvarila bi se zaštita od 25%, a na 1.000 m u dubini zone samo 8%. Prema tome, »branjena prostorija« nije ravna veličini projekcije zone vatrenog dejstva pav-baterije.

Na osnovu procenjenog odnosa snaga (jačine napadača, tj. broja očekivanih grupa koje će dejstvovati po branjenom objektu, broja aviona u grupi, intenziteta doleta, brzine i visine leta, vrste i količine ubojnih sredstava i načina napada, te broja oruđa, broja ispaljenih zrna u jedinici vremena tj. potrebnog vremena dejstva na procenjeni cilj), za svaki poseban slučaj može se izračunati stepen branjenosti — procenat sigurnosti odbrane neke prostorije svakim kalibrom oruđa, odnosno potreban broj pav-oruđa ili jedinica za odgovarajući stepen zaštite određenog objekta — prostorije.

Međutim, to nije sve. Pri izračunavanju veličine branjene prostorije ne može se zanemariti ni domet bombe, jer otkaćena sa periferije zone dejstva, uleće u zonu. Domet bombe zavisi od visine i načina bombardovanja i brzine nosača bombi. Ako se uzme da napadač (avion-nosač bombe) leti brzinom 250 m/sek. i bombarduje iz horizontalnog leta,³ domet bombe će pri bombardovanju sa visine od 1.000 m biti oko 3.000 m, sa 2.000 m oko 4.500 m, a sa 4.000 m oko 6.000 m. S većim brzinama aviona povećava se i domet bombe. Dakle, napadač može da odbaci bombu daleko ispred zone vatrenog dejstva PAA, da uopšte i ne uđe u ovu zonu, a da je bombarduje. Iz ovog proizlazi da veći deo projekcije vatrene zone dejstva PAA nije uopšte branjen (tj. da branjena prostorija nije jednaka projekciji zone dejstva pav-baterije). Ako je prečnik zone dejstva, na primer, 3.000 m, ta pav-jedi-

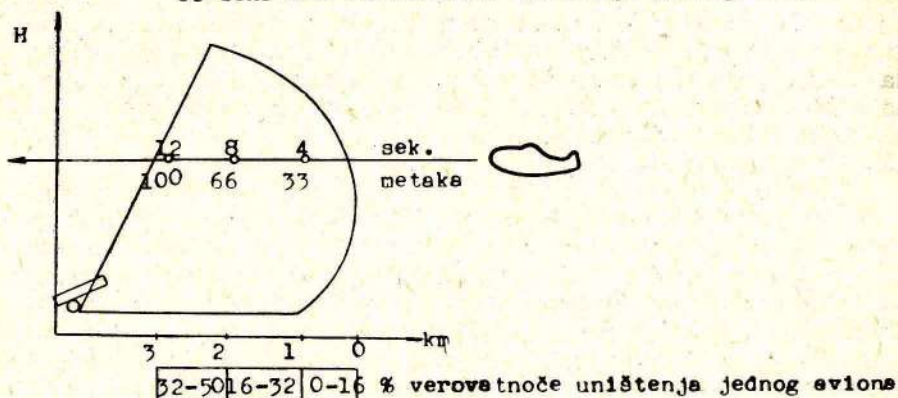
¹ Verovatnoća pogađanja u jedinici vremena (na jednakom putu) raste po meri približavanja cilja ka vatomnom položaju PAA. Međutim, ovde je radi lakšeg, jednostavnijeg, objašnjenja uzeto da je verovatnoća pogađanja ista za celo vreme gađanja, što se kod stvarnih proračuna ne sme nikako uzeti.

² Uzet je verovatan slučaj da će avion leteti ka bateriji. Nije bitno da li on stvarno leti od oboda ka centru branjene prostorije, jer će biti isti učinak ako leti i po samom obodu. Bitno je koliko vremena provede u zoni uspešnog i efikasnog dejstva pav-oruđa.

³ Odgovarajućim postupkom mogu se izračunati dometi bombi i pri ostalim načinima bombardovanja. Na osnovu procene neprijatelja i branjenog objekta zaključuje se koji će način bombardovanja najverovatnije biti primenjen, pa se na osnovu toga i radi proračun.

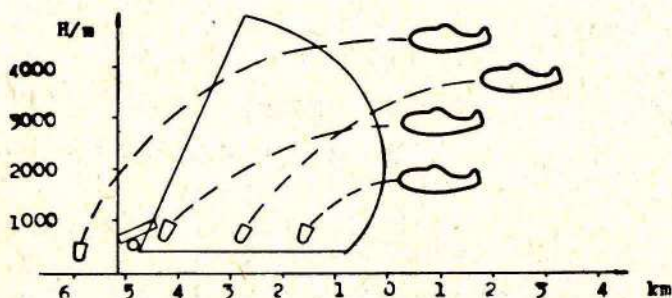
nica apsolutno ništa ne brani na prvih 2.000 m ukoliko se objekt bombarduje sa visine od 1.000 m. Pogledajmo ovo i na skicama 1 i 2.

Vertikalni presek zone vatrenog dejstva PAA, količina ispaljenih metaka u određenom vremenu leta cilja kroz zonu 1% verovatnoće uništenja jednog cilja.

Skica 1

Dometi bombi sa raznih visina bombardovanja (odbačene bombe ispred zone dejstva padaju na proračunu projekcije zone dejstva)

Skica 2

Ako se sad istovremeno razmotri stanje pokazano na skici 1 i 2, kao što to u praksi i biva, i poče od pretpostavke da se zadovoljava samo sa 16-postotnom sigurnošću uništenja cilja, domet bombe računa se ne od spoljne ivice projekcije zone dejstva PAA, već od tačke gde će se cilj naći nakon 4 sekunde leta, itd.

Potpuno bi se promašilo ako bi se pri rasporedu PAA baterija (... »pri organizaciji odbrane neke prostorije i jedinica na njoj«) polazilo od tvrdnje da jedna baterija 40 mm brani prostoriju veličine 28 km². Ne samo što je ne brani, već cela ta prostorija može biti bombardovana odgovarajućim manevrom, a da baterija nije u stanju da imalo ugrozi napadača; može se dejstvovati po celoj ovoj dubini, a da se i ne uleće u vatrenu zonu dejstva pav-baterije.

Na osnovu svega ovoga ne može se izvlačiti zaključak da je PAA neefikasna. Naročito ne LPAA. Ali je njena efikasnost relativno znatno smanjena u odnosu na efikasnost iz II svetskog rata. Efikasnost svakog oruđa u uništenju ciljeva sa određenim brojem ispaljenih metaka je poznata. Međutim, mogućnosti PAA u odbrani prostorije (objekata) od aviona velikih brzina znatno su izmenjene.

Formula za izračunavanje branjene prostorije, koja je vredela u II svetskom ratu, u osnovi je ispravna. Po mom mišljenju, trebalo bi je samo nešto modificirati. Naime, da bi se dobio poluprečnik branjene prostorije nužno je, u svakom slučaju, od efikasnog dometa oruđa odbiti domet bombe plus put koji avion preleti za vreme dejstva kojim se u konkretnom slučaju zadovoljavamo (na primer, ako se radi o naročito važnom objektu odbrane, tražiće se 100% verovatnoće obaranja jednog cilja, tj. u našem primeru 24 sek · Vc, odnosno ako se zadovoljava sa 32% verovatnoćom, to će biti 8 sek · Vc itd.). Znači, ne bi se, kao ranije, uzimala dužina borbenog leta aviona,⁴ već samo onoliki deo puta koliko je potrebno na osnovu zahteva o stepenu odbrane koji se želi ostvariti. Prema tome, formula za izračunavanje poluprečnika branjene prostorije bila bi:

$$rbp = rzd - (Db + tg \cdot Vc)$$

A kad se radi o odbrani koju čini više vatrenih jedinica:

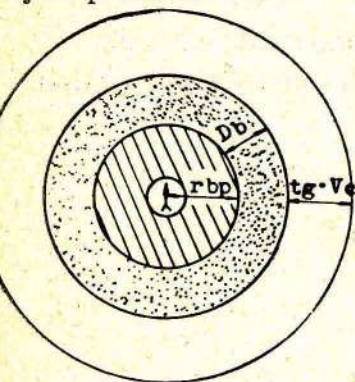
$$rbp = rzd + ri - (Db + tg \cdot Vc)^5$$

Primer 1 (skica 3): rzd = 4.000 m;
Db = 1.500 m; tg = 8 sek;

$$Vc = 200 \text{ m.}$$

$$rbp/32\% = 4.000 - (2.000 + 8 + 200) = 900 \text{ m.}$$

$$32\% \text{ branjena prostorija} = 0,9^2 \cdot \pi = 2,8 \text{ km}^2.$$

Skica 3

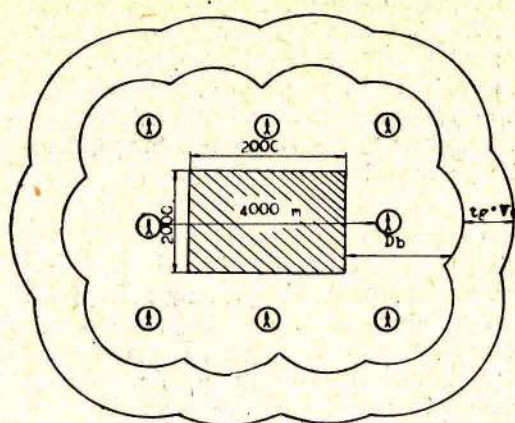
Primer 2 (skica 4): rzd = 4.000 m; Db = 2.000 m; tg = 12 sek;
Vc = 250; ri = 4.000.

⁴ Ranije se smatralo da je potrebno gadati avion na celoj dužini borbenog leta (20—40 sek), da bi ga se moglo oboriti, što je zaista i bilo realno i obezbeđivalo veliki stepen branjenosti prostorije (objekta).

⁵ rbp — poluprečnik branjene prostorije, rzd — poluprečnik zone vatreneog dejstva, Db — domet bombe, tg — vreme gaganja, koje se smatra dovoljnim za postizanje odgovarajućeg procenta zaštite, Vc — brzina cilja i ri — polovina rastojanja između vatrenih jedinica, tj. poluprečnik prostorije koja se nalazi između vatrenih položaja.

$$\text{rbp}/50\% = 400 + 2.000 - (2.000 + 12 \cdot 250) = 1.000 \text{ m.}$$

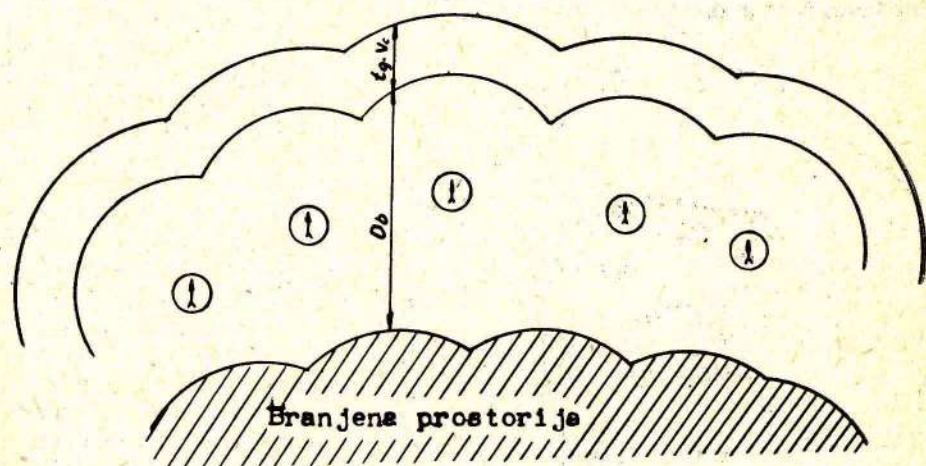
$$50\% \text{ branjena prostorija} = 1^2 \cdot \pi = 3,14 \text{ km}^2.$$

Skica 4

Ovim postupkom može se izračunati odakle počinje branjena prostorija (njena prednja granica) pri linijskom rasporedu PAA, što se vidi na skici 5.

Iz ovih primera je očigledno da su branjene prostorije relativno vrlo male i nedovoljno branjene. To je i razumljivo i logično jer PAA nije mogla pratiti razvoj avijacije. Samo odgovarajućom brojnošću i dovoljnim isturanjem vatrenih položaja PAA ispred prostorije koju se želi braniti, moguće je delimično nadoknaditi relativno

Skica 5

zaostajanje PAA. Većom koncentracijom obezbeđuje se ispaljivanje većeg broja metaka u jedinici vremena, a time i srazmerno veća verovatnoća uništenja cilja na kraćem putu. Udaljavanjem vatrenih položaja PAA od ivice prostorije koju se želi braniti može se parirati veliki domet bombi i omogućiti dejstvo PAA i u odlazećim kursevima, pre nego što avion baci bombe.

Zaključak: da bi se organizovala solidna PVO pomoću PAA, neophodna su mnogobrojna sredstva; organ PVO mora za svaki konkretan slučaj procenom i proračunima doći do zaključka u kom stepenu ostvariti odbranu određene prostorije (objekta) i na osnovu toga zaključiti kakvo mora biti grupisanje PAA (gustina vatrenih jedinica i

njihovo udaljenje od ivice branjene prostorije — objekta), a time će doći i do podatka o veličini branjene prostorije. Očigledno, veličina branjene prostorije sa određenim pav-jedinicama nije stalna, već zavisi od karakteristike cilja, načina bombardovanja i stepena branjenosti.

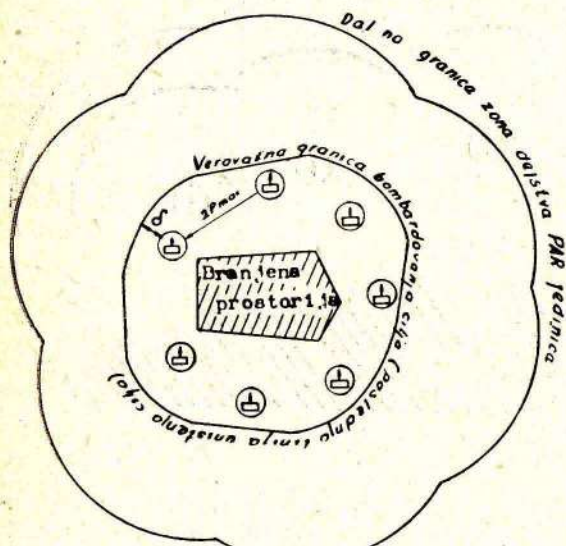
Polazeći od ovoga u predlogu za PVO trebalo bi (pored ostalog) precizirati šta se (koji objekti-prostorije) treba i može braniti sa 100%, 50% itd. Takođe, pretpostavljeni komandant zahtevao bi od PAA odgovarajući stepen (procenat) zaštite pojedinih objekata-prostorija, na osnovu njihovog značaja u konkretnoj situaciji.

PROSTORIJA BRANJENA POMOĆU PAR

Analogno napred iznesenom postupku može se proračunati i veličina prostorije branjene pomoću PAR. Međutim, ovde će se, iz metodskih razloga, poći obrnutim putem: od načina grupisanja osnovnih vatrenih PAR-jedinica kojima se obezbeđuje odbrana neke prostorije (objekta). Znači, određena je veličina prostorije koju treba braniti.

U procesu donošenja odluke o grupisanju osnovnih vatrenih PAR-jedinica za odbranu određene prostorije (objekta), odgovorni starešina, pored ostalog, na karti ucrtava granice prostorije (objekta) koju treba braniti; na osnovu procene neprijatelja, očekivanih napadača i

visine bombardovanja, izračunava i na kartu ucrtava verovatnu granicu bombardovanja (sa koje odbačena bomba pada na ivicu branjene prostorije)⁶; izračunava potrebna rastojanja između vatrenih jedinica (2 Pmx) i udaljenja vatrenih položaja od granice verovatnog bombardovanja (poslednje linije uništenja cilja), pa na osnovu proučavanja zemljišta definitivno određuje rejone vatrenih položaja. (Ovo je prikazano na slici 6, gde su još ucrtane i horizontalne projekcije zone dejstva vatrenih jedinica.)

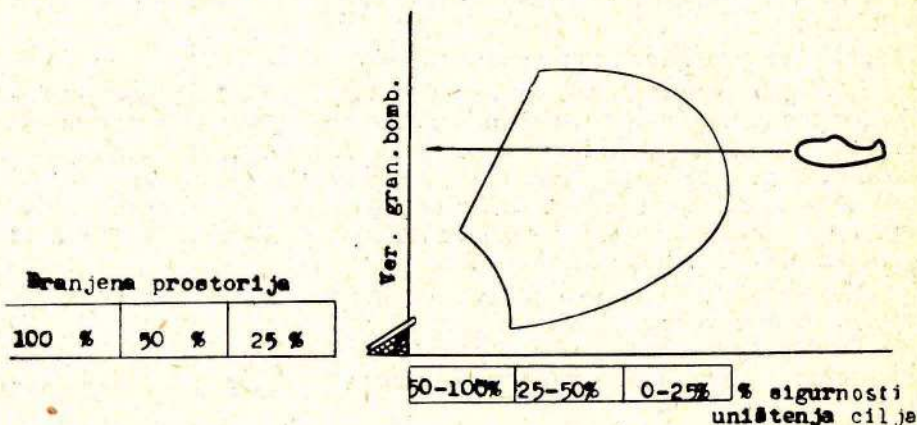

Slika 6

⁶ Ovde se pretpostavlja bombardovanje klasičnim načinom i klasičnim bombama, iz horizontalnog leta. Izračunavanje dometa bombe, odnosno linije do koje se mora uništiti avion-nosač bombe (nazvao bih je, uslovno, »poslednja linija uništenja cilja«) koji bombarduje (napada) ostalim načinima, zahteva posebnu obradu. No, u tom slučaju, umesto verovatne granice bombardovanja, izračunavala bi se i ucrtavala na kartu »poslednja linija uništenja cilja«, koja bi bila negde oko tačke prelaska aviona u manevar za izvršenje napada.

Da bi se određena prostorija uspešno odbranila, neophodno je izvršiti takvo grupisanje koje će obezbediti vatrenu vezu između osnovnih jedinica (ako se želi kružna odbrana) i toliko isturiti vatrene položaje ispred branjene prostorije, da bi zone dejstva bile dovoljne dubine ispred verovatne granice bombardovanja, kako bi u njima napadači bili sigurno uništeni pre nego što odbace bombe.

Kako bi se, na osnovu ovoga, izračunala veličina branjene prostorije (sa određenim brojem osnovnih vatrenih jedinica), može da posluži grafički prikaz na skici 7 (to je, u stvari, vertikalni presek skice 6).

Skica 7

Pođe li se od pretpostavke da će napadač biti sigurno uništen tek na bližoj granici zone dejstva PAR, dakle negde oko verovatne granice bombardovanja, 100-postotno branjena prostorija biće iza ove granice za veličinu dometa bombe. Međutim, i ovde postoji verovatnoća da će cilj biti uništen i ranije, a to znači da se branjena prostorija (sa odgovarajućim procentom branjenosti) povećava. U ovom slučaju domet bombe računaoće se od linije do koje se predviđa da će cilj biti uništen sa odgovarajućom verovatnoćom. (Na primer, ako se cilj uništi na kraju druge trećine zone dejstva, 50% branjena prostorija nalaziće se iza ove linije za veličinu dometa bombe, i sl.)

Pošto dometi bombi zavise od visine bombardovanja i brzine aviona-nosača bombi, i ovde branjena prostorija nije stalna veličina za jednu ili više osnovnih vatrenih PAR-jedinica, već je treba izračunavati u svakom konkretnom slučaju. Napred iznete formule za izračunavanje poluprečnika prostorije branjene pomoću PAA vrede i za PAR-jedinice. Razlika je samo u izračunavanju potrebnog tg koje će prvenstveno zavisiti od efikasnosti, vatrenih mogućnosti tog sistema i vrste vatre.

Evo nekoliko primera izračunavanja veličine prostorije koju brane četiri osnovne vatrene PAR-jedinice efikasnog horizontalnog dometa 40 km.⁷

⁷ Sve veličine su sasvim proizvoljne. Efikasni horizontalni domet istog sistema manji je na malim i vrlo velikim visinama, a maksimalan na srednjim.

Primer 1:

$V_c = 250$ m/sek; H bombardovanja⁸ = 8.000 m, $r_i = 10.000$ m.
 $rbp/100\% = 40.000 + 10.000 - (8.500 + 120 \cdot 250) = 11.500$ m
(11,5 km),

100% branjena prostorija = $11,5^2 \cdot \pi = \sim 415$ km².

Primer 2:

$V_c = 400$ m/sek; H bombardovanja = 18.000 m; $r_i = 20.000$ m.
 $rbp/50\% = 40.000 + 20.000 - (16.000 + 40 \cdot 400) = 27.200$ m
 ~ 27 km.

50% branjena prostorija = $27^2 \cdot \pi = \sim 2.225$ km².

Analogno ovome proračunava se i prednja ivica branjene prostorije (rejona, zone) ako se osnovne vatrene PAR-jedinice raspoređuju linijski, tj. iznalazi se linija odakle je, sa određenim stepenom, branjena neka prostorija. (U ovom slučaju oduzima se $Db + tg \cdot V_c$ od zone dejstva, počev od pravca doleta neprijatelja.) Ako odbranu samostalno ograničuje samo jedna osnovna vatrena PAR-jedinica, njena će branjena prostorija biti = $rzd - (Db + tg \cdot V_c)$.

Ako se zaključi da je dubina zone dejstva nedovoljna za 100% odbranu, a ona se želi ostvariti, potrebno je ili grupisati PAR u dve ili više uzastopnih linija, eventualno gušćih, ili sa PAR ići na niži procenat odbrane, a dopuniti je ostalim sredstvima PVO, prvenstveno lovačkom avijacijom.

To bi bila neka razmatranja o veličini branjene prostorije i mogućnostima odbrane pomoću PAA i PAR u današnjim uslovima.

Potpukovnik
Radovan SREČKOVIĆ

⁸ U proceni se opredeljujemo za najverovatnije brzine cilja i visine bombardovanja, odnosno za nas najnepovoljnije uslove koji se mogu očekivati.

BORBE 15. UDARNOG KORPUSA ZA OSLOBOĐENJE SLAVONSKE POŽEGE

Glavni štab Makedonije je, posle oslobođenja Makedonije, a u duhu direktive Vrhovnog štaba NOV i POJ, izvršio u decembru 1944. godine reorganizaciju svojih jedinica.

15. udarni korpus* u čiji su sastav ušle 42. i 48. udarna divizija određen je da učestvuje u završnim borbama za oslobođenje Jugoslavije. U prvoj polovini januara 1945. godine prebačen je i razmešten na prostoriju: Zemun — Stara Pazova — Surčin. Početkom marta jedinice su dobile sovjetsko pešadijsko i artiljerijsko naoružanje i reorganizovane su po novoj formaciji.

Da bi se jedinice osposobile u rukovanju novim oružjem i pripremile za borbe u novim uslovima odmah se pristupilo intenzivnom i planskom radu na obuci. Borački i starešinski sastav morao je da uloži mnogo truda i napora da bi za kratko vreme savladao predviđeni plan i program koji je bio vrlo obiman. Za starešinski sastav, počev od komandira vodova do komandanata bataljona i oficira u štabovima brigada i divizija organizovani su kursevi. Obuka se prilagođavala uslovima borbe u ravnici, naseljenim mestima i šumama, tj. terenu na kome se predviđala upotreba jedinica korpusa. Borci su se obučavali u savlađivanju manjih reka i kanala, minskih i žičnih prepreka, ukopavanju, maskiranju, itd. U svim jedinicama izvršeno je po nekoliko gađanja iz novog oružja. Naročito veliki napor su morali uložiti borci specijalnih jedinica, kojih ranije nije bilo, npr.: topografi, izviđači, vezisti, pioniri i dr. U jedinicama je organizovano takmičenje u rasklapanju i sklapanju automatskog oružja zavezanih očiju da bi borci mogli brzo otklanjati zastoje i noću. Jednovremeno sa vojnom obukom vršena je i svestrana politička priprema.

Do napada na Slavonsku Požegu jedinice korpusa učestvovala su u probouju sremskog fronta, u borbama za oslobođenje Vinkovaca, Stri-

* Sastav 15. udarnog korpusa:

— 48. udarna divizija: 1, 2. i 14. makedonska udarna brigada i 2. artiljerijska brigada, pionirski bataljon, bataljon za vezu, hemijska četa, izviđačka četa, protivavionska četa, komanda pozadine (u njenom sastavu su bili: medicinsko-sanitetski bataljon, veterinarska bolnica i pekarsko-mesarska četa).

Brojno stanje divizije oko 6.500 ljudi.

Naoružanje divizije: 2.597 pušaka; 347 pištolja; 252 puškomitraljeza; 1.655 automata; 54 mitraljeza; 8 protivavionskih mitraljeza; 54 laka bacača; 54 minobacača 82 mm; 103 protivtenkovske puške; 162 snajperske puške; 36 artiljerijskih oruđa od 45 do 122 mm i 18 minobacača 120 mm;

— 42. udarna divizija: 3, 7. i 16. makedonska brigada i 1. artiljerijska brigada sa približno istim brojnim stanjem, naoružanjem i formacijom kao 48. udarna divizija;

— dopunska brigada sa oko 2.500 boraca.

zivojne, Vrpolja, Piškorevca i Budrovca i tako stekle iskustva u borbama na ravničarskom zemljištu.

IZBIJANJE JEDINICA KORPUSA U REJON SLAVONSKE POŽEGE

Posle proboja fronta: Đakovo — s. Budrovci — s. Strizivojna — Vrpolje, neprijatelj se povukao ka Slavonskom Brodu i Slavonskoj Požegi, ostavljajući zaštitne delove po naseljenim mestima, sa zadatkom da usporavaju napredovanje naših jedinica i svojim glavnim snagama omogućće izvlačenje prema zapadu. Na ranije dobro pripremljenim i utvrđenim položajima kod Broda, Pleternice i Slavonske Požege neprijatelj je ograničio odbranu jačim snagama.

Štab 1. armije je, prema razvoju događaja, zaključio da će neprijatelj uporno braniti prilaze Slavonskom Brodu, pa je odlučio da bočnim dejstvom delom snaga severno od grebena planine Dilja prema rejonu Pleternice ugrozi neprijateljske snage na pravcu Đakovo — Slavonski Brod.

Da bi ostvario ovu ideju štab armije je izvršio sledeći raspored snaga:

— 11. divizija, ojačana konjičkom brigadom, imala je zadatak da izbijanjem u rejon Odvoraca izvrši obuhvat Slavanskog Broda sa severozapada;

— 6. divizija sa prostorijske južno od Ruševa da napadne Slavonski Brod sa severa;

— 5. i 17. divizija dobile su zadatak da razbiju neprijatelja na liniji: Klokočevac — Novo i Staro Topolje — Oprisavci, a zatim da ga gone ka Slavonskom Brodu i da napadnu grad sa istočne strane.

— 21. divizija da se prebaci iz rejona Đakova u rejon Pleternice radi sadejstva 1. diviziji u napadu na Pleternicu;

— 15. udarni korpus (42. i 48. udarna divizija) da izvrši usiljeni marš pravcem: Kondrić — Ruševo — Buk, da prethodno delom snaga ovlada Hrkanovcima i Lapovcima i olakša 5. diviziji pokret ka Slavonskom Brodu, a zatim da nastupa ka Slavonskoj Požegi.

Snage predviđene za napad na Slavonski Brod i Pleternicu počele su svoja dejstva 18. aprila.¹

Po prijemu zadatka, štab 15. udarnog korpusa izdao je zapovest divizijama za marš 18. aprila u 5 časova. 48. udarna divizija je krenula glavnom komunikacijom za Slavonsku Požegu pravcem: s. Andrijevi, s. Dragutin, s. Majar, s. Slobodna Vlast, s. Paka. Pošto se raspolagalo podacima da na pravcu pokreta neprijatelj ima zaštitne delove, štab 48. udarne divizije je u prethodnicu odredio 1. makedonsku brigadu. Za 48. udarnom divizijom istim pravcem kretala se i 42. udarna divizija. Kao što se vidi korpus je marševao u jednoj koloni, što je, svakako, znatno usporavalo kretanje.

Iako su jedinice 15. udarnog korpusa, kao i ostale snage 1. armije, bile fizički iscrpljene žestokim i teškim borbama, koje su tri dana danonoćno vodile kod Strizivojne i Vrpolja, borački i starešinski sastav

¹ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. Vojnoistorijski institut (VII) JNA, 2. knjiga, II izdanje — Beograd 1965, str. 582—584.*

je izražavao želju da se što pre krene i dođe u kontakt s neprijateljem. Borci su bili ozlojeđeni zbog zverstava koje je neprijatelj učinio nad njihovim drugovima u Vrpolju.²

Po izbijanju prethodnice 48. udarne divizije u visinu s. Lapovci — s. Trnova, neprijateljski delovi, jačine do bataljona, ojačani mitraljezima i minobacačima otvorili su vatru sa ivica ovih sela s namerom da uspore nastupanje naših jedinica i svojim glavnim snagama stvore više vremena za organizovanje odbrane u dubini. Za borbu kod s. Trnave prvo se razvio 1. bataljon 1. makedonske brigade, koji je bio u čelnom redu. Kasnije je uveden u borbu 1. bataljon 14. makedonske brigade iz glavne divizije, a 1. bataljon 1. brigade povučen iz borbe. Cilj ove zamene je bio da sveže snage što pre razbiju osiguravajuće delove i omoguću brži pokret jedinica.

Procenivši situaciju štab divizije je odlučio da u ovim borbama angažuje samo 1. bataljon 14. makedonske brigade, a glavnim snagama divizije sa jačim marševskim obezbeđenjima produži marš ka marševskom cilju. U pravcu pokreta uputio je izviđačke delove radi prikupljanja što iscrpnijih podataka o neprijatelju. Takva odluka se pokazala kao ispravna. 1. bataljon 14. makedonske brigade je do 16 časova proterao neprijateljske delove, a snage divizije su, ne zadržavajući se i ne čekajući da se ova sela očiste, nastavile pokret. 48. udarna divizija je do pada mraka izbila na prostoriju: s. Slobodna Vlast — s. Imbrijevi — s. Paka, gde je i zanoćila.³

Jedinice korpusa su marševale danju jer neprijatelj nije imao mogućnosti da im svojom avijacijom ometa pokret. Sem toga sama borba za Slavonsku Požegu trebala se voditi u toku noći pa su jedinice do početka napada trebale stići na polazne položaje.

² Prema usmenoj zapovesti komandanta 1. armije 48. udarna divizija je u toku noći 15/16. aprila trebalo da ovlada s. Strizivojnom i Vrpoljem, pa je ojačana 3. makedonskom brigadom 42. udarne divizije. Za napad na Vrpolje bile su predviđene 1. i 3. makedonska brigada.

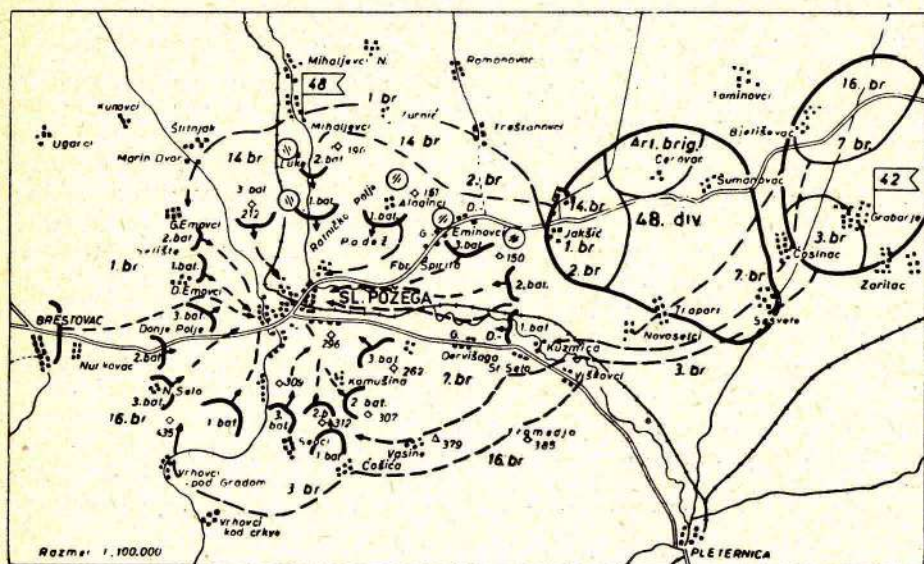
Po povlačenju neprijatelja sa položaja kod železničke pruge kod Ančića St. 3. makedonska brigada (bez 3. bataljona koji je zakasnio) upala je u Vrpolje i probila se u grad do crkve i mlina. Neprijatelj se poslužio lukavstvom. Povukao je svoje jedinice i dozvolio snagama brigade da upadnu u mesto, a zatim otvorio jaku vatru sa bliskog odstojanja, tako da su naše jedinice, trpeći teške gubitke, bile prinuđene na povlačenje. Istovremeno se neprijatelj snagama od 500 do 600 ljudi pojavio kod kanala južno od Čaklavića St. — Ančića St., izvršio pritisak na 3. bataljon, i tako snage 3. makedonske brigade doveo u poluokruženje. Pod vrlo teškim uslovima i uz velike gubitke brigada se uspela povući.

Do ovog neuspeha je došlo zato što nije izvršen jednovremeni napad glavnih snaga 48. udarne divizije već je to učinila samo 3. makedonska brigada. 1, 2. i 14. makedonska brigada su zadocnile, čekajući popunu municijom. Kasnije ni one nisu mogle da pomognu 3. makedonskoj brigadi, jer su bile jako angažovane u borbama na svojim osecima. Napad je ponovo organizovan, pa su Vrpolje, Strizivojna i Piškorevci oslobođeni sutradan.

Kod Vrpolja je samo 3. makedonska brigada imala 110 mrtvih, 140 ranjenih i 44 nestalih. Među ovim gubicima bila su 43 rukovodioca. Neprijatelj je u Vrpolju počinio velika zverstva nad zarobljenim borcima. Stanovnici sela su pričali da su Nemci i ustaše bajonetima i noževima prvo probadali zarobljenike, a zatim su one koji su davali znake života streljali. Neke od njih, tako izmrcvarene, još žive, zakopavali su po dubrištima i baštama.

³ Zapovest za marš, borbeni izveštaj, bojna relacija 48. divizije i izveštaj 15. korpusa od 18. IV 1945. godine — Arhiv VII — kutija 652 — dok. br. 1—4/3; kutija 1364 — dok. 5/3 i 14/1; kutija 1365 — dok. 16/1.

U toku 19. aprila korpus je nastavio marš u pravcu Slavonske Požege. Do 19 časova jedinice 48. udarne divizije su izbile na prostoriju: s. Jakšić — s. Trapari — s. Sestete — s. Šumanovac (oko 10 km od Slavonske Požege), gde su i zanočile, dok su se jedinice 42. udarne divizije prikupile na prostoriju: s. Beliševac — s. Grebarje — s. Čosinac. U toku ovoga dana nije bilo dodira s neprijateljem te su jedinice neometano izbile na ovu prostoriju.⁴ (Skica 1)

Skica 1

ORGANIZACIJA ODBRANE

Slavonsku Požegu su branili: 4. domobranska brdska i 14. ustaška brdska brigada, delovi ustaško-domobranske 9. brdske divizije i 150 vojnika iz sastava nemačke divizije za naročitu upotrebu »Štefan«. Ceni se da je jačina ovih snaga iznosila 2.500 — 3.000 vojnika.

Grad je odranije bio uređen za kružnu odbranu. Na somoj ivici i unutar grada bio je izgrađen veliki broj betonskih pokrivenih i otkrivenih bunkera, kombinovanih streljačkim i mitraljeskim gnezdima. Na istočnoj ivici grada, na osetljivim mestima, bile su podignute žičane i minske prepreke. Pojedine zgrade su bile podešene za odbranu, a po ulicama, raskrscnicama, trgovima i parkovima su izgrađeni fortifikacijski objekti. Rejon oko crkve i kasarne je bio najutvrđeniji deo grada. Mostovi na r. Orljavi, administrativne zgrade i prilazi gradu bili su minirani. Van grada, na spoljnoj liniji odbrane, bili su izgrađeni streljački zakloni i mitraljeska gnezda, ponegde otkriveni bunker i a mestimično žičane i minske prepreke.

⁴ Zapovest za marš štaba 1. armije i 15. korpusa, borbeni izveštaj i bojne relacije 42. i 48. divizije — Arhiv VII — kutija 652 — dok. 17/1; kutija 1315 — dok. br. 9/7 i 3/11; kutija 1365 — dok. 17/1; kutija 1364 — dok. 5/3; i kutija 1316 — dok. 3/10.

Spoljna linija odbrane se protezala približno na 1—3 km od grada preko: k. 147 na r. Orljavi — istočnija ivica s. D. Emovci — zaselak Loznica — k. 175 — Padež (k. 158) — s. G. Eminovci — Rosulje — k. 139 — preko žel. pruge k. 133 — južno od r. Orljave linijom Vranduk — k. 296 — kamen (k. 309) — Sokolovac.

Na pravcu napada 42. udarne divizije naročito su bili jako utvrđeni položaji: Vranduk, Kamen, Sokolovac, a posebno k. 296 — jugoistočnije od grada — koja je dominirala Slavanskom Požegom i predstavljala ključ odbrane sa južne strane. Ovde je neprijatelj imao izgrađene betonske i otkrivene bunkere, koji su štitili sve prilaze gradu s juga.⁵

PLAN I RASPORED NAŠIH JEDINICA ZA NAPAD NA SLAVONSKU POŽEGU

Kad su jedinice 15. udarnog korpusa izbile na pomenutu prostoru, glavne snage 1. armije su već 20. aprila, posle jednodnevnih uličnih borbi, oslobodile Pleternicu i Slavonski Brod i prinudile neprijatelja da se povuče za Novu Gradišku.

U ovakvoj situaciji, u cilju brzog i energičnog prodora ka Novoj Gradiškoj, Pakracu i Zagrebu, komanda 1. armije izdala je 20. aprila u 7 časova zapovest 15. udarnom korpusu da sa 42. i 48. udarnom divizijom u 16 časova izvrši napad na Slavonsku Požegu, obuhvatajući je sa severne i južne strane uništi neprijateljske snage u gradu a zatim nastavi energično nastupanje u pravcu Nove Gradiške. Slavonsku Požegu je trebalo osloboditi 20. aprila do 24 časa. Severno od Požege preko planine Papuk nastupale su snage 6. korpusa.

Po zamisli štaba 15. udarnog korpusa grad je trebalo zauzeti pošto se neprijatelj prethodno okruži i dovede u situaciju da se preda ili da bude uništen. 48. udarna divizija je dobila zadatak da obrazuje deo obruča oko grada severno, a 42. udarna divizija južno od r. Orljave.

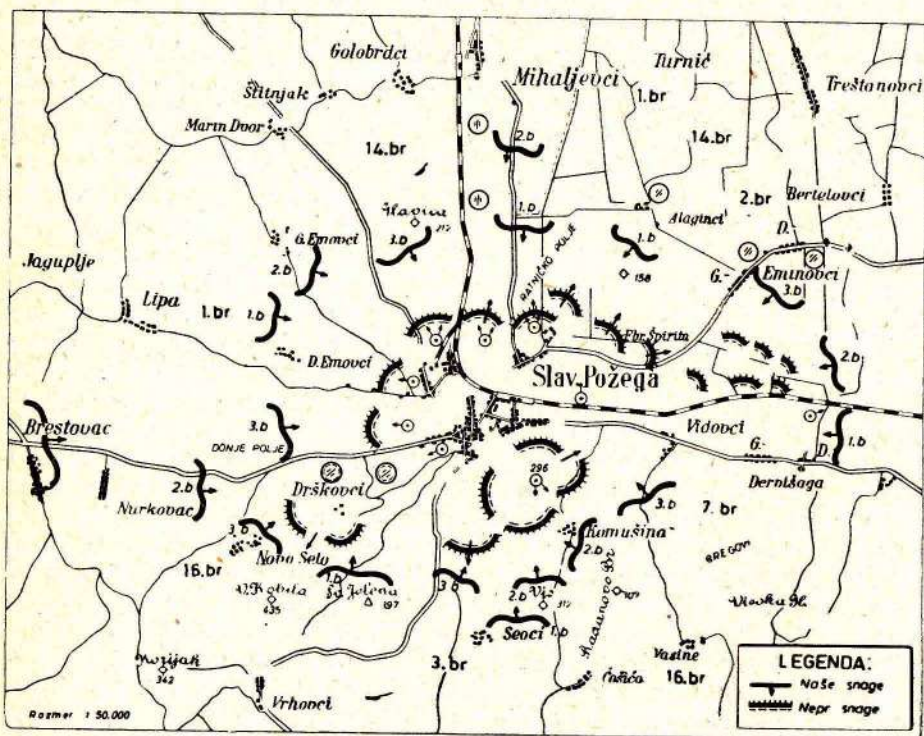
Da bi se ova ideja ostvarila, neke jedinice su u toku dana morale izvršiti dosta dug i naporan marš kako bi izbile na određene polazne položaje za napad. Štabovi 42. i 48. udarne divizije su 20. aprila oko 9 časova brigadama izdali zapovest za napad i precizirali im pravce pokreta, polazne položaje za napad i pravce napada na grad. Kao što se vidi vreme za pripremu napada bilo je veoma kratko. Vreme od prijema zadatka komande 1. armije do izdavanja zapovesti za napad štabova divizija iznosilo je svega 2 časa. U ovome vremenu se morao obaviti čitav organizacioni proces na pripremi i donošenju odluke i naređenja za napad. Moralo se raditi vrlo brzo kako bi se ostvarila ideja manevra. Svako gubljenje vremena isto bi u korist neprijatelju i omogućilo mu da, pod zaštitom slabijih delova, izvuče glavne snage iz Slavonske Požege za Novu Gradišku.

Ipak, štabovi divizija su propustili da odmah, po prijemu podatka, izdaju prethodna naređenja za pokret jedinica i tako dobiju u vremenu.

⁵ *Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije 1944—1945.* — VII JNA — Beograd 1957. godine — str. 595—596. *Hronologija Oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945.* VII — Beograd, 1964. god. str. 1099; Arhiv VII, — Bojna relacija 48. udarne divizije — kutija 1364 — dok. 5/3.

Naime, jedinice su mogle da maršuju ka marševskom cilju dok su štabovi cenili situaciju i pripremali odluke za napad.

Do 16 časova, kada je trebalo otpočeti s napadom, 1. makedonska brigada je morala izvršiti obilazak u pozadinu neprijatelja da bi posela polazne položaje za napad zapadno od grada i tako zatvorila pravac Slavonska Požega — Nova Gradiška. To je zahtevalo veliki napor, jer je do početka napada trebalo preći odstojanje od 15 do 20 km po slabim seoskim putevima na domaku neprijatelja. Da ne bi kompromitovala ideju manevra i da bi se ostvarilo planirano opkoljavanje, brigada je upućena pravcem: s. Turnić — s. Mihaljevci — s. Marin Dvor — s. G. i D. Emovci i u određeno vreme izbila na polazne položaje. Ovaj manevar je uspeo jer su jedinice raspolagale podacima o protezanju spoljne linije odbrane. U obilazak su upućene pošumljenim zemljištem na 5—7 km od grada, tako da su ostale neotkrivene od neprijatelja. U toku pokreta su ispred prethodnice brigade upućeni izviđački delovi koji su izveštavali štab brigade da na pravcu pokreta nema neprijateljskih delova, što je omogućavalo brže kretanje.

Skica 2

Jedinice 42. udarne divizije morale su usiljenim maršem po pošumljenom, brdovitom i ispresecanom zemljištu stići južno od Požega i u toku dana poseti određene polazne položaje za napad. Naročito težak marš je morala izvršiti 16. makedonska brigada, koja je u toku dana trebalo da pređe oko 25—30 km po teškom terenu. Ona se kre-

tala pravcem: s. Beliševac — s. Sesvete — s. Trpari — s. Viškovci — s. Kuzmići — s. Vasine i Čosine Laze — s. Vrhovci i dalje prema s. Brestovcu. Manevar ove brigade bio je sličan manevru 1. makedonske brigade. Međutim, 16. makedonska brigada stigla je na polazne položaje tek 20. aprila oko 22.30 časova, kada su se već uveliko vodile borbe za Slavonsku Požegu.

Granica 42. i 48. udarne divizije bila je put i železnička pruga koja vodi iz Pleternice za Slavonsku Požegu. Brigade su dobile svoje odseke i pravce za napad na grad.

Raspored i zadaci jedinica 42. divizije (vidi skicu br. 2):

— 1. makedonska brigada sa polaznih položaja G. i D. Emovci je imala za datak da napada grad sa zapadne strane i da jednovremeno zatvori pravac za Novu Gradišku i onemogući izvlačenje neprijatelja iz grada. Borbeni poredak: sva tri bataljona u liniji, četa automatičara u rezervi.

— 14. makedonska brigada sa polaznih položaja severnije od k. 175 — severnije od Padeža imala je zadatak da napada na grad sa severne strane duž komunikacije: s. Mihaljevci — Slavonska Požega. Borbeni poredak u dva ešelona. 2. bataljon sa prištapskim jedinicama u II ešelonu kretao se za 1. bataljonom, na levom krilu brigade.

— 2. makedonska brigada sa polaznih položaja severnije Padež (k. 158), šuma južnije od s. G. Eminovci — železnička pruga imala je zadatak da napada na grad sa severoistočne strane, pravcem: fabrika špiritusa — kasarna — crkva u gradu. Borbeni poredak: sva tri bataljona u liniji, četa automatičara i protivtenkovskih pušaka u rezervi.

— Artiljerijska brigada posela je vatrene položaje po divizionima i širem rejonu: s. Alaginci — k. 150 — Luke (k. 157), sa zadatkom da podržava nastupanje brigada.

— Komandno mesto divizije nalazilo se u s. Mihaljevci. Tu su bile prištapske jedinice (divizijska rezerva).

— Osmatračnica komande divizije nalazila se na k. 150 pored komunikacije s. Mihaljevci — Slavonska Požega.

Raspored i zadaci jedinica 42. divizije (vidi skicu br. 2):

7. makedonska brigada sa polaznih položaja: desna obala reke Orljave (za 200 m jugoistočno od fabrike špiritusa) — željeznička pruga i put Pleternica — Požega imala je zadatak da sa jugoistoka napada na grad preko Vranduka i k. 296. Borbeni poredak: sva tri bataljona u liniji, četa automatičara i protivtenkovskih pušaka u rezervi.

— 3. makedonska brigada, ojačana 1. i 2. baterijom 3. divizionu, sa polaznih položaja s. Komušina — Vučji Potok imala je zadatak da sa juga preko Kamena napada grad, odvajajući deo snaga za napad na k. 296 na koju je napadala i 7. makedonska brigada. Borbeni poredak u dva ešelona. 1. bataljon bez jedne čete u II ešelonu, a u rezervu čete automatičara i protivtenkovskih pušaka.

— 16. makedonska brigada, ojačana 3. baterijom 3. divizionu, sa polaznih položaja: Sokolovac — komunikacija Požega — s. Brestovac imala je zadatak da delom snaga napada na grad sa jugozapada, a jačim snagama da posedne komunikaciju Požega — s. Brestovac i zatvarajući taj pravac zajedno sa snagama 1. makedonske brigade onemogući izvlačenje neprijatelja za Novu Gradišku. Borbeni poredak: sva tri bataljona u liniji, četa automatičara i protivtenkovskih pušaka u rezervi.

Artiljerijska brigada podržavala je nastupanje brigada, s tim što 2. divizion minobacača 120 mm nije učestvovao u borbama, pošto nije imao municije, dok je 3. divizion po baterijama pridat 3. i 16. brigadi radi neposredne podrške.⁶

Ovakvim rasporedom snaga i planom dejstva korpusa Slavonska Požega je bila obuhvaćena sa svih strana, stvoren je обруч oko grada i uslovi za zarobljavanje i uništavanje neprijateljskih snaga.

⁶ Arhiv VII, bojne relacije 42. i 48. divizije — kutija 1315 — dok. 9/7 i kutija 1364 — dok. 5/3; bojne relacije brigada — kutija 1364 — dok. 3/7, 4/4, 5/5, 4/6; kutija 1315 — dok. 9/7; kutija 1316 — dok. 3/10, 7/11-I, 8/11-I, 9/11-I i 2/11-II.

Štab 15. udarnog korpusa, imajući u vidu da brigade 42. udarne divizije neće moći do 20. aprila u 16 časova da izbiju na određene polazne položaje za napad, tražio je da se napad odloži za 21. april u zoru ili, pak, ukoliko 'situacija dozvoli, da se izvede u toku noći 20/21. aprila. Međutim, pošto su u pokretu jedinice naišle na neprijatelja i otpočele borbu, napad se nije mogao odlagati, jer bi to neprijatelju stvorilo povoljne uslove da izvuče snage iz grada i povuče se u pravcu Nove Gradiške.⁷

Brigade 48. udarne divizije krenule se u napad sa polaznih položaja 20. aprila oko 16 časova. Pre početka napada nije izvršena artiljerijska priprema zbog štednje municije, jer je nije bilo u dovoljnim količinama. Do 18 časova jedinice su uspele da većim delom probiju spoljnu liniju odbrane i izbiu ispred glavne odbrambene linije, koja se protezala ivicom grada, ali bilo je uređenih položaja i u unutrašnjosti grada, odakle je neprijatelj pružao vrlo jak otpor.

2. makedonska brigada je još u pokretu ka polaznim položajima (oko 14 časova) naišla na slabije neprijateljeve delove koje je odbacila i produžila sa nastupanjem. Uz podršku artiljerije i u sadeistvu sa 1. bataljonom 7. makedonske brigade, ovladala je fabrikom špiritusa i bolnicom. Njeno dalje nastupanje je zaustavljeno na ivici grada. Borba je nastavljena nesmanjenom žestinom i u toku noći se napredovalo sporo zbog jakog otpora neprijatelja.

Jedinice 14. makedonske brigade otpočele su napad u 16,15 časova i nastupale komunikacijom s. Mihaljevci — Slavonska Požega do ivice grada gde su dočekane jakom pešadijskom i artiljerijskom vatrom. Neprijatelj je za odbranu grada uspešno koristio bunkere, jače zgrade, svaku ruševinu i magacin. Ipak su se borci privukli na 150 metara severno od grada. Do 18 časova, uprkos jakom otporu, bataljoni su uspeali da prodru 100 do 200 metara u grad, gde su u toku noći zadržani.

1. makedonska brigada, koja je nastupala pravcem D. Emovci — Slavonska Požega, naišla je, oko 16,30 časova, na jači otpor neprijatelja koji je slomljen i brigada je brzo ovladala spoljnom linijom odbrane. Pri prvom sumraku jedinice su ovladale većim brojem kuća na zapadnoj ivici grada i produžile da prodiru u unutrašnjost grada, gde je neprijatelj iz bunkera i utvrđenih tačaka pružao jači otpor.

Oko pola noći počeli su izbijati vencem ispred grada i delovi 16. makedonske brigade 42. udarne divizije, tako da je opkoljavanje grada sa zapadne strane bilo završeno, iako još nije bio uspostavljen neposredan kontakt sa delovima 16. makedonske brigade. Neprijatelj je pokušao da se probije iz grada, ali mu to nije pošlo za rukom.

Ocenivši opasnost od prodora neprijateljevih snaga sa pravca Nove Gradiške, koje bi mogle ugroziti pozadinu jedinica što su napadale na grad, a i zbog vatre u bok i pozadinu sa severnih padina Sokolovca (pošto je 16. makedonska brigada kasno izbila na polazne položaje, štab 1. makedonske brigade je naredio 3. bataljonu da se infiltrira u neprijateljjev raspored i posedne položaje u reionu s. Brestovca, zatvori komunikaciju, spreči njegovo izvlačenje iz Slavonske Požege i ne dozvoli

⁷ Arhiv VII — knjiga depeša 15. udarnog korpusa — kutija 652 — dok. 1-6/3, 1-7/3 i 1-9/3.

pristizanje pojačanja iz Nove Gradiške. Bataljon je u toku noći uspeo da se neprimećen infiltrira i posedne položaje kod s. Brestovca, odvojivši se na taj način oko 7 km od svoje brigade, spreman da samostalno deluje. Ovaj bataljon će odigrati značajnu ulogu u zatvaranju pravca Slavonska Požega — Nova Gradiška i uništavanju neprijateljskih snaga koje su nastojale da se izvuku iz grada.

Kao što je izneto, jedinice 48. udarne divizije su u toku noći produžile napad. Brigade su u noćnim borbama uspele da ovladaju pojedinim kućama na periferiji grada. Na pojedine bunkere koji su ometali nastupanje jedinica upućene su bombaške i udarne grupe, jačine do desetine boraca ojačane mitraljeskim odeljenjima. Ove grupe su uspele da u toku noći likvidiraju nekoliko bunkera i posade u njima.⁸

Od svih jedinica 42. udarne divizije 7. makedonska brigada je imala da izvrši najkraći marš. Ona je 20. aprila već oko 14,30 časova izbila u rejon Kuzmica. Tu je štab brigade dobio saopštenje štaba divizije da napad neće početi u planirano vreme, tj. u 16 časova, jer 3. i 16. makedonska brigada zbog dužine marša neće moći na vreme da izbiju na određene polazne položaje, ali 7. makedonska brigada treba na vreme da posedne svoje polazne položaje. Dok su jedinice brigade posedale položaje, 2. makedonska brigada 48. udarne divizije krenula je u napad, što je navelo i štab 7. makedonske brigade da samoinicijativno odmah uvede svoj 1. i 3. bataljon u borbu na frontu r. Orļjava — Vranduk i na taj način olakša napad 2. makedonskoj brigadi.

U toku noći 2. i 3. bataljon 7. makedonske brigade vodili su dosta teške borbe i uspeli su da podiđu jako utvrđenoj k. 296, odakle je neprijatelj pružio vrlo žilav otpor. Izvršeno je pregrupisanje snaga na taj način što je i 1. bataljon orijentisan za napad na k. 296, a u prostor između 1. i 3. bataljona uvedena je četa automatičara koja je bila u brigadnoj rezervi. Iako je izvedeno nekoliko juriša brigada nije uspeła da ovlada otpornom tačkom zbog nekoordiniranog napada sa 3. makedonskom brigadom.

3. makedonska brigada je zbog ispresecanosti terena zakasnila tako da je bataljonima zaposela određene polazne položaje tek u 19,45 časova. 3. bataljon je odmah počeo da nastupa i prođe kroz s. Seoce ne naišavši na otpor. Po izlasku iz sela odbacio je slabije neprijateljske delove ali je naišao na jak otpor kod k. 309, kojom je posle dosta oštih borbi uspeo da ovlada tek 21. aprila u 00,55 časova. Za ovo vreme 2. bataljon je očistio s. Komušina i produžio napad preko Dolova ka k. 296 gde je naišao na snažnu unakrsnu vatru neprijatelja i bio zadržan. Posle toga u borbu je uveden II ešelon (1. bataljon) preko grebena Kamen, koji je glavne snage usmerio ka k. 296. Nakon toga izvršeno je rokiranje snaga brigade tako da su svi bataljoni brigade, pa i četa automatičara, bili orijentisani prema ovoj vrlo jakoj otpornoj tački, koja je sada bila obuhvaćena sa više strana. 21. aprila oko 5 časova privučena je i brigadna artiljerija koja je neposrednim gađanjem tukla položaje na k. 296 i Sokolovcu i neutralisala bunkere i vatrene tačke iz kojih je otvarana bočna vatra na naše jedinice. I pored preduzetih mera otpor neprijatelja je bio još uvek jak. Oko 6,30 ča-

⁸ Arhiv VII, bojna relacija 48. udarne divizije — kutija 1364 — dok. 5/5; bojne relacije 1, 2. i 14. brigade — kutija 1364 — dok. 4/4, 5/5 i 4/6.

sova osetilo se dejstvo i 16. makedonske brigade preko s. Drškovaca i Sokolovca, koja je, takođe dovlačila artiljerijska oruđa u streljački stroj kako bi iz blizine tukla bunkere i vatrene tačke neprijatelja. Kombinovanim manevrom bataljona i kratkom i efikasnom artiljerijskom vatrom brigada je tek u 8,35 časova uspela da ovlada Kamenom i k. 296.

Očito je da prvobitno grupisanje snaga nije bilo dobro tj. glavne snage nisu bile orijentisane na ključne objekte u sistem neprijateljeve odbrane (Kamen i k. 296) te su se jedinice u toku napada morale rokirati što je usporavalo napad. U toku dejstava jedinice su ispoljile inicijativu, snalažljivost u upotrebi artiljerijskih oruđa i upornost što je odlučilo u razbijanju otpora u gradu.

Jedinice 16. makedonske brigade su na određene položaje stigle tek oko 22,30 časova (znači sa zakašnjenjem više od 8 časova). 1. bataljon poseo je položaje južnije od 3. makedonske brigade prema s. Drškovcima i Sokolovcu, 2. bataljon duž komunikacije Požega — s. Brestovac, 1 km ispred s. Nurkovca, a 3. bataljon bio je raspoređen pored komunikacije, između 1. i 2. bataljona. U toku noći bataljoni su uspeli da ovladaju visovima kod s. Drškovaca.⁹

U svanuće 21. aprila, posle kraće artiljerijske pripreme, jedinice 42. i 48. udarne divizije produžile su opšti napad na grad sa svih strana. Brigade su upale u grad, posle žilavog otpora u uličnim borbama, slo-mile su neprijatelja i oko 10 časova oslobodile Slavonsku Požegu. Neprijatelj je pokušavao da odstupi i izvuče jedinice na zapad komunikacijom s. Brestovac — Nova Gradiška, ali u tome nije sasvim uspeo. Ova komunikacija je bila pod jakom koncentričnom vatrom artiljerije i automatskog oružja jedinica 42. i 48. udarne divizije. Osim toga komunikaciju kod s. Brestovca zatvorio je 3. bataljon 1. makedonske brigade koji se, kao što je poznato, u toku noći neprimećeno infiltrirao i zauzeo položaje kod ovog sela. Južno od ove komunikacije su bile jedinice 16. makedonske brigade koje su je, takođe, kontrolisale.

U borbama za oslobođenje grada najžešći otpor neprijatelj je pružio u rejonu crkve i kasarne, gde su bile i najjače odporne tačke. Kroz ulice se napadalo u manjim kolonama a u streljačkom stroju su se kretala i artiljerijska oruđa za neposrednu podršku pešadije. Pionirske jedinice su bile angažovane u pravljenju prolaza u minskim poljima kojih je najviše bilo na prilazima gradu i oko utvrđenih otpornih tačaka. Po oslobođenju grada obeležene su zgrade koje su bile minirane.

Pošto je pretrpeo osetne gubitke i uočio opasnost od potpunog uništenja u gradu, neprijatelj je odlučio da odstupi. Međutim, to njegovo odstupanje se pretvorilo u panično bekstvo uz velike gubitke od efikasne artiljerijske i pešadijske vatre koja ga je obasipala sa svih strana. Sa čela je dočekan jakom automatskom vatrom kod s. Brestovca od 3. bataljona 1. makedonske brigade i delova 16. makedonske brigade, u leđa su ga tukle jedinice koje su ga gonile. Neprijatelj je u takvoj situaciji bio izgubljen, nije znao kojim pravcem da krene, nastalo je komešanje jedinica u rejonu: Ada, Dönje Polje, Tukovo. Zbijene grupe

⁹ Arhiv VII, bojna relacija 42. divizije — kutija 1315 — dok. 9/7; bojne relacije 3, 7, 16. i artiljerijske brigade — kutija 1315 — dok. 9/7 i kutija 1316 — dok. 3/10 i 11-11/I.

vojnika predstavljale su rentabilan cilj za našu artiljeriju i automatsko naoružanje. Samo pojedine manje razbijene grupe bez oružja i opreme uspele da se izvuku pošumljenim terenom preko Babine Gore za Novu Gradišku, u pravcu Vilića Sela i s. Orljavca. Tako je neprijatelj kod Slavonske Požege bio potučen, a grad oslobođen.¹⁰

Jedinice 15. udarnog korpusa postigle su veliki uspeh u oslobodjenju grada zahvaljujući dobroj zamisli i planu za napad, dobrom grupisanju snaga i moralu jedinica. Međutim, jedinice 42. udarne divizije, zbog udaljenosti nisu u planirano vreme posele polazne položaje za napad nije počeo jednovremeno sa 48. udarnom divizijom. Jednovremeni napad glavnih snaga korpusa, verovatno, bi brže slomio odbranui i grad bi bio oslobođen iste noći kako je planom i bilo predviđeno. Inicijativa štabova brigada i nižih komandi, koje su brzo i smelo uvodile jedinice u borbu, — kako su stizale ka objektima napada — i moral jedinica znatno su doprineli uspehu. Posebno treba naglasiti vrlo uspešan i smeo manevr 3. bataljona 1. makedonske brigade koji se ubacio u pozadinu neprijatelja, zatvorio mu pravac za izvlačenje kod s. Brestovca i tako ga potpuno iznenadio i onemogućio mu plansko i organizovano izvlačenje i stvorio povoljne uslove za uspešno nastupanje naših snaga.

Po oslobodjenju grada jedinice 48. udarne divizije su bez zadržavanja preduzele gonjenje razbijenih delova koji su se uspeli povući u pravcu: Vilića Selo — s. Orljevac — s. Buč — i 22. aprila izbili na prostoriju: Pakrac — Omanovac — Kusanje. U toku gonjenja divizija nije nailazila na organizovaniji otpor neprijatelja, jer su se njegove razbijene jedinice i manje grupe razbežale i posakrivale po šumarcima i obližnjim selima. Za gonjenje nisu formirane goneće kolone, već se krenulo u marševskom poretku sa potrebnim osiguravajućim delovima. Formirana su jača bočna obezbeđenja (do čete) sa zadatkom da oko komunikacije čiste teren od razbijenih neprijateljskih grupa. Izviđački delovi su bili isturani dalje ispred prethodnice radi održavanja kontakta i prikupljanja podataka o jačim snagama neprijatelja. I jedinice 42. udarne divizije su, takođe, produžile gonjenje neprijatelja u pravcu Daruvara, sem 16. makedonske brigade i jednog bataljona 3. makedonske brigade, koji su ga gonili prema Novoj Gradiški.

Ako analiziramo ova dejstva jedinica 15. udarnog korpusa, tj. prikupljanje, pripremu i organizaciju napada na grad, možemo izvući sledeće zaključke.

Kada je korpus bio određen za napad na Slavonsku Požegu, bilo bi celishodnije da se ranije, još u toku marša, razmišljalo o ideji na-

¹⁰ U borbama za Slavonsku Požegu prema našim podacima neprijatelj je pretrpeo sledeće gubitke: oko 550 poginulih, oko 350 ranjenih i 866 zarobljenih vojnika i starešina. Zarobljena je kompletna domobranska hirurška ekipa i vojna muzika. Zaplenjeno je: oko 1.160 pušaka, 56 puškomitraljeza, 30 mitraljeza, 6 minobacača, 12 topova, 2 kamiona, 5 limuzina, 80 kola sa odećom, obućom i drugim ratnim materijalom, nekoliko magacina sa ratnom opremom, odećom, obućom, hranom i dr. 16. makedonska brigada je zaplenila zastavu 4. domobranske brdske brigade. Dosta ustaša, domobrana i Nemaca uspeo je da se presvuče u civilna odela i sakrije. Docnije su bili otkriveni od organa bezbednosti. Ovaj broj iznosio je oko 1.000 vojnika (nije uračunat u pokazanu cifru zarobljenika). Naši gubici: iz 48. divizije: 54 je poginulo, oko 180 ranjeno i 1 je nestao; iz 42. divizije: 20 je poginulo, oko 100 ranjeno i 5 nestalo.

pada na grad, kako bi se u skladu s tom idejom izvršilo prikupljanje jedinica, što bi omogućilo jednovremeni napad glavnih snaga. Necelishodno je bilo prikupljanje jedinica 42. udarne divizije na prostoriju: s. Beliševac — s. Graborje — s. Čosinac, odakle su 3. i 16. brigada morale vršiti vrlo dugačak i naporan marš da bi posele polazne položaje za napad. Kao što je poznato početak napada je određen za 16,00 časova, a 3. makedonska brigada je posela polazne položaje u 19,45 časova, dok je 16. makedonska brigada to učinila tek u 22,30. Korisnije bi bilo da su jedinice 42. udarne divizije još u toku marša bile orijentisane i prikupljene severoistočnije od Pleternice.

Do odlaganja početka napada na grad nije moglo doći, jer su delovi 48. udarne divizije već stupili u borbu sa neprijateljevim obezbeđujućim delovima, te bi mu se omogućilo da blagovremeno, možda pod zaštitom slabijih obezbeđujućih delova, izvuče snage iz Slavonske Požege. Zato je odluka da se u 16 časova otpočne sa napadom na grad sasvim na mestu iako je zahtevala veliki napor da se sprovede u delo.

Greška neprijateljevog komandovanja je u tome što nije dobro procenio situaciju u toku noći 20/21. aprila. Kada je uvideo da na grad napadaju naše jače snage i da neće moći izdržati pritisak, mogao je iskoristiti položaje koje još nije posela 16. makedonska brigada i da pošumljenim zemljištem jugozapadnije od grada izvuče glavne snage, pod zaštitom slabijih obezbeđujućih delova. Pogotovu je mogao iskoristiti moment dok 3. bataljon 1. makedonske brigade još nije bio zauzeo svoje položaje kod s. Brestovca.

Karakteristično je napomenuti da su štabovi 42. i 48. udarne divizije u svojim rezervama zadržali samo prištapske jedinice divizije i nisu imali u svojim rukama jače snage radi eventualne intervencije na nekom pravcu, dok su štabovi brigada imali druge ešelone i jače rezerve koje su ubacivali u kritičnim momentima u dodeljenim odsecima za napad i uspešno pomoću njih intervenisali.

Sasvim je na mestu samoinicijativa štaba 7. makedonske brigade koji je uveo u borbu 1. i 3. bataljon da sadejstvuje 2. makedonskoj brigadi 48. udarne divizije, jer je već napadala, iako je štab 42. udarne divizije obavestio štabove brigada da se odlaže početak napada.

I ovom prilikom se noć pokazala kao veliki saveznik naših jedinica. Jedinice su udarnim i bombaškim grupama u toku noći 20/21. aprila uspele da likvidiraju i unište nekoliko bunkera, mitraljeskih gnezda i otpornih tačaka, što danju nisu mogle učiniti, čime su olakšale energičnije i brže nastupanje u toku 21. aprila.

Artiljerija je uspešno podržavala napad jedinica, jer je raspolagala podacima o rasporedu neprijateljskih otpornih tačaka, bunkera i drugih fortifikacijskih objekata i svojom vatrom znatno pomogla njihovom likvidiranju.

Napad na Slavonsku Požegu je poučan primer iz koga se može izvući iskustvo u stvaranju obruča oko utvrđenog grada i borbe sa okruženim neprijateljevim jedinicama. On pokazuje kako se mogu postići vrlo krupni rezultati ako jedinice shvate ideju pretpostavljene komande, ako uporno izvršavaju postavljene zadatke i samoinicijativno preduzimaju akcije koje su u duhu zamisli i ideje postavljenog zadatka.

peš. pukovnik
Boro MITROVSKI

FRANCUSKA I NATO

Ed-memoarom od 9. marta 1966. francuska vlada je svim zemljama — članicama Severnoatlantskog saveza na zvaničan način izložila svoje stavove i zahteve u odnosu na njegovu vojnu organizaciju. Ovaj korak se može, u određenom smislu, smatrati pre završnim nego početnim činom, budući da je Francuska u poslednjih nekoliko godina svojim postupcima uveliko suzila i modifikovala svoje obaveze prema NATO-u, a analogno tome i prava ove koalicione vojne organizacije. Radi se o izvlačenju francuske Sredozemne i Atlantske flote ispod odgovarajućih komandi NATO-a, zabrani baziranja američkih projektila i aviona naoružanih nuklearnim oružjem na francuskoj teritoriji, neispunjavanju obaveza Francuske u pogledu planirane jačine kopnenih i vazduhoplovnih kontingenata na centralnoevropskom vojištu i njihovom lociranju bliže granicama zemalja — članica Varšavskog ugovora a u duhu tzv. »isturene strategije« itd. Posebno treba navesti da je Francuska od početka odbijala da prihvati stavove i ideje sadašnje američke strategijske koncepcije sadržane u tzv. »strategiji elastičnog protivdejstva«. Francuska vojno-strategijska misao se distancirala od ovog američkog koncepta oko koga se već nekoliko godina vodi pravi publicistički rat i obostrano iznose argumenti i kontraargumenti, često sa oštrinom koja prelazi granice »fer pleja«.

Pomenuti dokument sadrži uglavnom sledeće motive i razloge koji i navode Francusku da i formalno i potpuno raskine sa vojnom organizacijom NATO-a:

Zapadna Evropa se više ne nalazi pred neposrednom i pretećom opasnošću od napada sa Istoka,¹ što se nekada smatralo kao glavni razlog za stvaranje NATO-a;

zapadnoevropske zemlje su obnovile i ojačale svoju privredu i došle u mogućnost da same organizuju svoju odbranu;

Francuska je stvorila vlastita nuklearna sredstva koja se po svojoj prirodi ne mogu integrisati sa nuklearnim sredstvima drugih zemalja, što je dokazala i praksa dosadašnjeg nuklearnog razvoja;

umesto američkog nuklearnog monopola u vreme stvaranja saveza, sada postoji nuklearna ravnoteža između SAD i SSSR, što je uticalo na promenu opštih uslova za odbranu Zapada;

i, na kraju, Evropa, po francuskim ocenama, nije više centar svetske krize, pošto se ovaj premestio van Evrope, prvenstveno u Aziju.

¹ »Ko još veruje u pretnje sovjetske invazije? ... zapitao je general De Gol na sastanku ministarskog saveta u Parizu 9. marta 1963. g. Naprotiv, prisustvo američkih baza i snaga u Francuskoj i pripadanje jednoj vojničkoj organizaciji koja se nalazi pod američkim rukovođenjem preči da jednog dana uvuče Francusku i protiv njene volje u konflikt koji se nje uopšte ne tiče«. (*De Golova opklada* — NIN od 23. III 1966).

Na osnovu ovakvih razloga i ocena, Francuska sada konkretno zahteva:

izuzimanje svog kopnenog i vazdušnog kontingenta oružanih snaga stacioniranog u SR Nemačkoj ispod koalicione vojne komande. Francuska je spremna da te snage i dalje ostanu tamo na bazi ugovora od 23. X 1954.² godine, ali isključivo pod nacionalnom komandom i u sporazumu sa vladom SR Nemačke;

sve integrisane savezničke komande koje se nalaze na francuskoj teritoriji (Vrhovna komanda savezničkih snaga za Evropu i Komanda savezničkih snaga za centralnu Evropu) treba da je napuste;

povlačenje svih francuskih oficira iz sastava ovih komandi;

sve američke i kanadske vojne instalacije, kao što su skladišta, aerodromi, štabovi i naftovodi treba da budu napušteni ili stavljeni pod francusku vlast;

olakšice date nemačkim snagama u pogledu korišćenja poligona, skladišta i drugog na francuskoj teritoriji moraju da podlegnu ponovnoj diskusiji koja bi isključila obzire i obaveze prema NATO-u, ukoliko su ranije uticali na ove aranžmane;

Francuska predlaže da se razmotre odnosi i veze njenih nacionalnih vojnih komandi i odgovarajućih komandi NATO-a, kao i Vojnog komiteta³ i Stalne grupe,⁴ u slučaju da dođe do rata i situacija nametne potrebu neposrednog ili posrednog sadejstva u operacijama.

Iz iznetog, a što vlada i eksplicitno navodi, proizilazi da Francuska ostaje verna Severnoatlanskom ugovoru koji je potpisan 9. IV 1949. godine u Vašingtonu. Ona samo istupa iz njegove integrisane vojne organizacije i odbacuje sve bilateralne i multilateralne vojne aranžmane do kojih je došlo posle potpisivanja pomenutog ugovora. Štaviše, francuska vlada se u ed-memoaru obavezuje da se neće ni 1969. godine koristiti pravom koje joj pruža član 13. ovog ugovora i istupiti iz Saveza.

Ne ulazeći šire u političke motive i ciljeve navedenog koraka francuske vlade (o njima je dosta pisano i u našoj štampi pa su poznatiji od užih vojno-strategijskih motiva), zadržaćemo se samo na argumentima vojno-strategijskog karaktera koji, iako nisu najglavniji, nesumnjivo predstavljaju jedan od bitnih uzroka istupanja Francuske iz ove organizacije. Tačnije rečeno, novi odnos Francuske prema NATO-u treba da dovede do promene njenog političkog statusa u okviru Zapada i do postizanja političkih ciljeva na širem svetskom planu.

Već su dugo poznate ideje predsednika Francuske Republike o Evropi od Atlantika do Urala i njegova koncepcija da zapadna Evropa ima sve mogućnosti da se organizuje kao treća svetska sila. Takva Evropa bi se postavila u ravnopravan položaj sa SAD i SSSR-om, a sam istorijski, politički, kulturni i geostrategijski položaj Francuske predo-

² Radi se o sporazumu tri savezničke sile (SAD, V. Britanije i Francuske) i SR Nemačke sklopljenom u Londonu, po kome prestaje okupacioni status savezničkih snaga u SR Nemačkoj i one dobijaju pravni status snaga NATO-a.

³ Čine ga predstavnici načelnika Generalštaba SAD, V. Britanije, Francuske i SR Nemačke. Sedište mu je u Vašingtonu.

⁴ U njoj se nalaze vojni predstavnici SAD, V. Britanije i Francuske i predstavlja u stvari najglavniji plansko-strategijski organ NATO-a i obavlja izvršne funkcije Vojnog komiteta. Sedište joj je u Vašingtonu.

dređuje joj da bude vodeća nacija u okviru nje. U sklopu francuskih političkih stavova važno mesto zauzima i njen odnos prema nemačkom problemu. Tu na prvo mesto treba istaći poznate francuske stavove o ujedinjenju Nemačke, granicama na istoku, njenom naoružanju, a posebno nuklearnom statusu. U novije vreme sve više dolaze do izražaja drukčiji praktično-politički stavovi francuske vlade prema SSSR-u i drugim socijalističkim zemljama.

Sve ove i druge političke ideje i stavovi dobijaju i svoj vojni izraz u tzv. »evropskoj strategiji« čiji su tvorci i protagonisti francuski vojni krugovi — vatreni sledbenici De Golovog političkog kursa.

Teoretičari francuske strategije, kao i zvanični vojni predstavnici, već dugo koncentrišu svoju aktivnost na četiri krupna strategijska problema koji čine suštinu celokupne strategijske orijentacije Francuske. To su njeni stavovi u odnosu na vrstu i karakter eventualnog rata u Evropi, mirnodopsku organizaciju i pripremu oružanih snaga, način strategijske upotrebe oružane sile, kao i problem koalicione vojne organizacije i integracije u okviru NATO-a.

Vlastiti stavovi i pogledi na sve ove probleme razrađuju se širokom konfrontacijom različitih mišljenja i oštrom polemikom sa američkim stavovima i praktičnim rešenjima, pri čemu se francuska vojno-strategijska misao, a to odmah treba reći, najdirektnije, pa donekle i na pragmatičan način, inspiriše aktuelnim zahtevima politike svoje zemlje.

Stav prema ograničenom ratu u Evropi. Ova kategorija rata proizišla je iz procene američkih strategijskih teoretičara i planera po kojoj je moguće voditi rat za ograničene ciljeve i sa glavnim protivnikom i na bilo kom svetskom ratištu, uključujući tu i Evropu. U ograničenom ratu se ne predviđa upotreba strategijskih nuklearnih sredstava velike moći, i on ne mora da dovede do opšteg nuklearnog rata. Po istim procenama, ili bolje rečeno, hipotezama, ograničeni rat može biti konvencionalan, taktičko-nuklearan, ili pak kombinovan na taj način što bi se u prvo vreme vodio samo konvencionalnim snagama i sredstvima, a kasnije — ukoliko to situacija bude zahtevala — i taktičkim nuklearnim sredstvima. Zapadna Evropa, prema tome, nije više za Sjedinjene Američke Države dovoljan »ulog« za otpočinjanje opšteg nuklearnog rata.

S obzirom na činjenicu da Francuska odbacuje ovakvu američku procenu kao nerealnu i nevažeću za nju, njena strategija je stavljena u novu objektivnu situaciju koju je ona i iskoristila. Pri ovom se upotrebljavaju najrazličitiji argumenti koji su, iz njenog ugla posmatranja, više ili manje ubedljivi, ali su za ostale saveznike još neprihvatljivi. Francuski kontraargumenti se baziraju na sledećim razmatranjima:

Ograničen rat kome Amerikanci posvećuju sve više pažnje mogao bi zaista biti ograničen za Ameriku, ali za Francusku bi takav rat bio potpun i opšti.

Sadašnja vojna organizacija (NATO) nastala je na bazi američke strategijske nuklearne moći koja je predstavljala »mač« Saveza. Ako je upotreba strategijske nuklearne sile danas iracionalna (kako kažu sami Amerikanci) onda je u istoj meri iracionalan i NATO — kako njegove ugovorne obaveze, tako i vojna organizacija.

Kakvo je to savezništvo i u čemu je njegov smisao kada neka oružja ne mogu biti upotrebljena za odbranu svih partnera i gde jedan isti problem posmatran iz Pariza ili Bona ima kapitalan značaj a iz Vašingtona marginalan — postavljaju pitanje Francuzi.

Vašington je od granica eventualnog protivnika udaljen 6.000 do 12.000 km, a Pariz samo 1.000 km, što znači da se ne može imati jednaka vizija sveta i rata u Francuskoj i u SAD.

Može nam se prebaciti — kažu figurativno Francuzi — da ne vidimo šumu od drveta, ali onaj ko se nalazi najbliže drvetu koje pada mora o njemu voditi više računa nego o šumi.

Sam De Gol istakao je na jednoj od svojih konferencija za štampu da dok su Amerikanci sami raspolagali atomskim sredstvima, ispoljavali su volju da ga neposredno upotrebe za odbranu Evrope. U to vreme se za Francusku nije ni postavljalo pitanje invazije, jer je napad bio neverovatan. Ali sada i SSSR ima nuklearna oružja koja su dovoljno moćna da dovedu u pitanje život SAD, te se Amerikanci nalaze pred hipotezom direktnog uništenja. Prirodno je što oni sada nastoje da organizuju pre svega svoju odbranu, dok se Evropa nalazi u drugom planu. U takvim okolnostima niko ne može reći da li će, gde će, kako i u kojoj meri američko nuklearno oružje biti upotrebljeno za odbranu Evrope.

Sličnih argumenata ima još. Pri svemu tome je od suštinskog značaja ideja da se Amerikancima ne dozvoli da u ograničenom ratu — u kome bi u sudaru sa glavnim protivnikom upotrebili konvencionalne ili taktičko-nuklearne snage — od zapadne Evrope naprave taktičko-nuklearni poligon sa svim posledicama koje otuda proizilaze. Ovakva američka orijentacija, pored osnovne ideje da se izbegne opšti nuklearni rat u kome bi SAD, iz poznatih razloga, najviše izgubile, sadrži i potcenjivački odnos prema evropskim saveznicima za koje se »ne isplati« vođenje opšteg nuklearnog rata. Ovo, na određen način, znači i političko rangiranje koje ni u doba mira ne nudi ovim zemljama, među kojima je i Francuska, poziciju veću od protektorata, bez dovoljno političke samostalnosti i prava da se mešaju u svetske političke poslove.

Odbacujući američke strategijske procene o ograničenom ratu u Evropi, Francuzi se, u stvari, zalažu za to da se Evropa podigne na isti nivo sa SAD i SSSR i da se tako, od marginalne zone kakvom je smatra američka strategija, pretvori u treću svetsku silu sa svim atributima koji uz to idu, a u prvom redu, da se dve svetske super-sile ne mogu pogađati preko njenih leđa. Kad je reč o »pogađanju«, Francuzi sasvim realno sagledavaju da takvoj Evropi veća opasnost pretili od SAD nego od SSSR-a, koji je, pored ostalih razloga, kao evropska sila više zainteresovan za njeno mesto i budući pozitivni razvoj nego Amerika.

Mirnodopska organizacija i priprema oružanih snaga. Ovaj problem u svetlu francuske strategijske misli sadrži najmanje četiri aktuelna aspekta kao što su: neophodnost izgradnje vlastitih nuklearnih snaga, nemogućnost njihove vojne integracije sa nuklearnim snagama drugih zemalja, veličina savremenih armija i nemogućnost da se pripreme izvode istovremeno za dve vrste rata — konvencionalni i nuklearni.

Po ocenama i pretpostavkama francuskih vojnih krugova u današnjem svetu, u kome je ostvareno međusobno zastrašivanje dve svetske nuklearne super-sile, koaliciona vojna izgradnja je nemoguća iz prostog razloga što se glavna nuklearna sila neće žrtvovati radi efikasne zaštite svog većeg ili manjeg saveznika. Velike nuklearne sile se nalaze pod »autozaštitom« i svaka od njih predstavlja »svetilište« koje druga ne sme dirnuti i ugroziti. Vojni savez je još jedino mogućan oko bezbednosti zajedničkih marginalnih pozicija, koje bi se štitile konvencionalnim snagama i sredstvima, dok kada su u pitanju najvažniji interesi, takva vojna koalicija nije mogućna.

Prema tome, stvar odbrane mora biti nacionalna obaveza svake države, što ne isključuje mogućnost vojne koordinacije u izvođenju ratnih dejstava. Integracija i super-nacionalna vojna vlast su za Francusku neprihvatljive u miru i ratu. Po francuskoj oceni zbog ovih razloga, je stvaranje multilateralne ili atlantske pomorsko-nuklearne flote u vojnotehničkom smislu čista besmislica, a u političkom pogledu antifrancuski potez — što verovatno nije daleko od istine.

U polemici američki oponenti i razni autori ističu svoju glavnu tezu: francuska orijentacija na izgradnju vlastite nuklearne sile je uzaludno trošenje sredstava bez adekvatnog vojnog jačanja saveza kao celine; Amerikanci imaju dovoljno nuklearnih sredstava za veliki koalicioni kišobran, pa je mnogo celishodnije da se saveznici, među kojima i Francuska, orijentišu na izgradnju i modernizaciju konvencionalnih snaga. Francuzi oštrim replikama odbacuju takvu orijentaciju argumentima da, iako sredstva kojima će raspolagati ni izdaleka neće biti jednaka masi sredstava kojima raspolažu dva svetska nuklearna diva, to ne znači — kažu oni — da jedan narod treba da ostane lišen najefikasnijeg oružja zbog toga što njegov eventualni glavni protivnik i njegov glavni saveznik raspolažu sredstvima nadmoćnijim od njegovih.

Za francusku strategiju je važno da raspolaže sredstvima iste prirode kao i protivnik, dok je njihova dimenzija manje važno pitanje koje se u merenju odnosa snaga i ne postavlja u apsolutnom smislu, već relativno i zavisno od drugih činilaca i faktora. Naime, tvrdnje Francuza zasnivaju se na tome da je moć velikih masa uništena od kada je moguće velike količine energije smestiti u male šarže. Vojna moć je evoluirala, danas se stotine hiljada tona borbenih flota, desetine i stotine divizija, hiljade aviona i tenkova, mere kroz prizmu stotina kilotona. Nuklearna moć SAD bazira na 2.000 raketa i bombardera, dok Velika Britanija projektuje svoju nacionalnu odbranu sa svega 4 nuklearne podmornice i 50 bombardera. Dimenzija nuklearne snage igra manju ulogu nego kod konvencionalnog oružja u klasično doba. Kuba je pokazala da jedna od najvećih svetskih sila nije mogla trpeti 40 raketa i toliko bombardera blizu svojih granica, ali su ova sredstva bila dovoljna da od Kube naprave »nedirljivo svetilište«.⁵

⁵ Neki francuski autori procenjuju da će američka strategija »elastičnog protivdejstva« evoluirati ka »strategiji minimalnog zastrašivanja« što će omogućiti redukciju sadašnjih strategijskih nuklearnih efekativa na strani obe svetske nuklearne sile i svesti ih otprilike na meru da svaka raspolaže samo sa toliko sredstava kojima može protivniku naneti maksimalne gubitke od 25 miliona stanovnika. Pretvoreno u ekvivalent naoružanja, to bi značilo da bi SSSR-u bilo dovoljno 12 interkontinentalnih raketa za 12 američkih gradova »talaca«, a SAD 40 raketa za 40 sovjetskih gradova.

Francuzi iz ovog izvlače za sebe logičan zaključak da savremene oružane snage ne treba da budu masovne, njih treba izgrađivati oko nuklearnog oružja kao jezgra i u takvoj integralnoj povezanosti da njihova odvojena ili dvojna upotreba (klasična ili nuklearna) ne može doći u obzir.

Najkraći rezime iz razmatranja ovog strategijskog problema sastoji se u tome da Francuska mora da poseduje vlastitu nuklearnu snagu (bez pomisli na njenu integraciju sa bilo kim). Ona će predstavljati kostur inače malobrojne ratne armije koja bi se za odbranu zemlje mogla jedino integralno upotrebiti u jednoj jedinstvenoj vrsti rata.

Razume se da ovde ne možemo ulaziti u kompletnu i meritornu ocenu ovih i sličnih francuskih argumenata i stavova zbog različitih pozicija u posmatranju ovih problema. Međutim, njena osnovna politička orijentacija na vojnoblokovsku dekompoziciju je opravdana, prihvatljiva i progresivna, a to u čitavoj stvari i jeste najbitnije. S obzirom na karakter ovog osvrta, mogli bi se pod znak pitanja podvesti jedino stavovi o malobrojnosti savremene armije i njenoj pripremi za rat, o nemogućnosti odvajanja konvencionalne od nuklearne komponente u opštoj strukturi oružanih snaga. Racionalnost ovih francuskih stavova verovatno je oštećena u vatri polemike sa njenim oponentima. Na ovo upućuju činjenice da Francuska nema, niti će uskoro imati, velike nuklearne stokove, kao i okolnost što predviđa krupne i masovne konvencionalne kontingente, naročito one predodređene za tzv. »unutrašnju odbranu«. U ovom smislu je i suviše pojednostavljeno prikazivanje vojne moći SAD i V. Britanije samo kroz broj raketa i aviona.

Međunarodni politički problem savremenog sveta — borbu za neširenje nuklearnog oružja — Francuzi namerno ostavljaju po strani, u želji da dostignu i ostvare svoje nacionalne političke ciljeve. U tome protivnici njenih stavova u NATO-u, u prvom redu Amerikanci, mogu naći i nalaze argumente za odbranu svojih teza i pozicija, kvalifikujući francuski politički kurs kao izraz uskog i preživelog nacionalizma.

Način strategijske upotrebe oružane sile. Ovde ćemo, kao uostalom i u ranije pomenutim problemima, izneti samo one strategijske aspekte u kojima se francuska i američka vojna misao potpuno razilaze i direktno sukobljavaju. U tom fokusu kao dominantni pokazuju se problem: američke tzv. »strategije vojnih ciljeva«, koja je evoluirala u strategiju »ograničene štete«, konvencionalnih i taktičko-nuklearnih dejstava na centralnom evropskom vojištu; jedinstvenog kataloga vojno-strategijskih ciljeva kao i zajedničkog komandovanja i koalicionog rukovođenja.

Sve do 1964. godine američko strategijsko rukovodstvo je, u okviru svog šireg strategijskog koncepta oličenog u »strategiji elastičnog protivdejstva«, insistiralo na primeni i prihvatanju tzv. »strategije vojnih ciljeva«. Pri tome je polazilo od pretpostavki da raspolaže većim brojem bolje zaštićenih strategijskih sredstava, da je u nepovoljnijem po-

ložaju u pogledu demografske i industrijske koncentracije, a da se glavni protivnik nalazi u obrnutoj situaciji.

Međutim, u poslednje dve godine Amerikanci su, uglavnom zbog promena u stratezijskoj moći glavnog protivnika, korigovali koncepciju »vojnih ciljeva« i evoluirali ka koncepciji »ograničene štete«. Te promene se sastoje u povećanom broju interkontinentalnih (i drugih) sredstava i njihove bolje lokacije i zaštite (silosi, podmornice, pokretna sredstva, efikasnija PVO itd.). Kao dopunski razlog navodi se nepotpuna sigurnost vlastitih sistema stratezijskih oružja u pogledu preciznosti gađanja, mogućnosti proboja kroz protivničke odbrambene sisteme i ostale protivmere itd. Ove korekcije nisu vodile prostom vraćanju na strategiju udara po gradovima i pretnji stanovništvu kao u vreme strategije »masirane odmazde«, već pretnji stanovništvu na taj način da će (eventualno) biti napadnuto, ali prema izboru, u većoj ili manjoj proporciji, a ne kao ranije »sve ili ništa«. Sadašnjom američkom strategijom »ograničene štete« predviđaju se udari samo po vojnim ciljevima, udari samo po gradovima, udari po obe vrste ciljeva jednovremeno ili uzastopno i selektivni ili opšti udari.

Francuski teoretski oponenti su se veoma oštro okomili na »strategiju vojnih ciljeva« kvalifikujući je kao gotovo nebuloznu ideju bez ikakvih realnih postulata i izgleda na uspeh. Oni su izneli niz ubedljivih argumenata koji su je potpuno diskvalifikovali i učinili neprihvatljivom za Francusku.

Ne postoje — kažu Francuzi — čisto vojni ni čisto civilni ciljevi niti su dovoljno udaljeni jedni od drugih da bi se mogla primeniti ova strategija. Očigledna je kontradiktornost između teorije o neranjivosti stratezijskih nuklearnih snaga i »strategije vojnih ciljeva«. Bilo bi apsurdno da jedan od protivnika istroši svoja stratezijska sredstva (projektili) tučenjem protivničkih rampi, a da za uzvrat izgubi svoje gradove. Amerikanci su predložili stvaranje multilateralnih nuklearnih snaga (na brodovima) i time sami upali u kontradikciju sa proklamovanom »strategijom vojnih ciljeva«, pošto je takva nuklearna flota jedino sposobna za tučenje gradova — što znači da sami ne veruju u efikasnost proklamovane koncepcije ili pak u svrsishodnost projektovane multilateralne pomorske nuklearne snage.

Na sličan način se u francuskoj vojnoj publicistici »ratuje« i protiv »strategije ograničene štete« kao sastavnog dela američke ideje »ograničavanja« u ratu, bilo da se radi o vrsti ciljeva, geografskim prostorijama, vrsti i sistemu oružja koje treba primeniti i sl.

Kratko rečeno, francuski teoretičari su protiv bilo kakve ideje ograničavanja, pošto je to nerealno i suprotno prirodi rata. Naime, ona strana koja počne da gubi rat neće se pridržavati nikakvog ograničavanja već će upotrebiti sva sredstva kojima raspolaže da bi izbegla vlastiti poraz. Uz to, u vreme mira »strategija neograničene pretnje«

predstavlja mnogo efikasnije sredstvo predupređivanja i sprečavanja rata (»deterent«).⁶

U najtešnjoj vezi sa ovim stavom je i francuski odnos prema ideji o nuklearnoj »pauzi«, većem ili manjem nuklearnom »pragu« i tzv. »isturenoj strategiji« u centralnoj Evropi.

Naime, američka strategija je preokupirana idejama da bi se i u centralnoj Evropi, bar za početak, mogla izvoditi dejstva konvencionalnim snagama i sredstvima, dok se ne utvrdi o čemu se radi i kakve je ciljeve neprijatelj pred sebe postavio. Kasnije bi se, ukoliko se ukaže potreba, upotrebila (i to stepenovano) taktička nuklearna sredstva, s tim da se odluka o opštem nuklearnom ratu i upotrebi velikih strategijskih sredstava pomeri što dalje, tj. da se ne donosi sve dok ne postane jasno da je opšti nuklearni rat neizbežan.⁷ Na ovoj liniji su i američki zahtevi da njihovi evropski saveznici treba, pre svega, da jačaju svoje konvencionalne snage.

Francuzi su se decidirano i zvanično preko svog načelnika generalštaba⁸ izjasnili protiv bilo kakve konvencionalne, taktičko-nuklearne i svih ideja o »pauzama«, nuklearnim ili konvencionalnim »pragovima« ili bilo kakvom ograničavanju po ciljevima i objektima u slučaju da Francuska bude ugrožena. Oni smatraju da sve svoje snage koje pripremaju za rat upotrebe prema integralnim principima operativne strategijske namene bez ikakvih uslova o vrsti rata, stepenu neprijateljstava ili slično. Svaki zajednički katalog ciljeva ili bilo kakvu integraciju i zajedničko komandovanje Francuzi odbijaju. U načelu prihvataju mogućnost, a i potrebu, međusavezničkog sadejstva u ratnim operacijama, koje ne bi obavezno pretpostavljalo i stvaranje zajedničkih koalicionih komandi, već koordinaciju po principu zajednički dogovorenih i podeljenih uloga i zadataka.

Tako u najkraćim potezima izgledaju razlike u strategijskim koncepcijama i stavovima Francuske i njenih partnera u NATO-paktu, u prvom redu SAD. Istini za volju treba reći da ni do sada, u NATO-u nije bilo pune harmonije. Suprotnosti i sporovi su se odnosili na druga manje važna pitanja, kao što su: veličina finansijskih sredstava za zajedničke potrebe, problemi lokacije nuklearnih sredstava na teritorijama pojedinih zemalja — članica, broj i raspored mesta u integrisanim komandama različitog stepena u prvom redu komandnih, operativnih i planerskih, teškoće u stvaranju multilateralnih nuklearnih snaga itd.

⁶ Pri ovom se Francuzi sa dozom ironije pozivaju na to kako su danas u svetu samo oni i SSSR protagonisti strategije neograničenih nuklearnih udara.

⁷ Nemci su protiv konvencionalne »pauze«, što znači da zahtevaju momentanu upotrebu taktičkih nuklearnih sredstava, bez obzira na vrstu i veličinu protivničkog poteza. Na upotrebu strategijskih sredstava velike moći moglo bi se, po nemačkim stavovima, eventualno i sačekati.

⁸ General Ailleret »*Opinion sur la théorie stratégique de la flexible réponse*« — *Revue de défense nationale*, VIII i IX, 1964. godine.

Međutim, sada se radi o fundamentalnim, stratezijskim problemima, tj. o takvim razlikama i suprotnostima koje ne mogu a da ovu vojnoblokovsku organizaciju ne uzdrmaju do temelja. Upravo zato su ovi francuski stavovi sastavni deo šire političke orijentacije koja je proizvod dubljih svetskih procesa, a samim tim, premda su prevashodno vojno-stratezijske prirode, ne mogu a da ne budu istovremeno i politički. Zbog toga na iznete argumente i kontraargumente treba gledati ne kao na stvar spretnosti, veće ili manje oštroumnosti ovog ili onog vojnog teoretičara, već kao na stavove koji su izraz objektivno različitih, pa i suprotnih, pozicija za koje je nemoguće definisati iste i zajedničke poglede i koncepcije. Sasvim je normalno i prirodno što američka gledišta ne odgovaraju Francuzima u istoj meri u kojoj francuska nisu u skladu sa američkim političkim i stratezijskim merilima.

Logično je što se, na kraju ovog osvrtu, nameće pitanje budućnosti NATO-a bez Francuske. Ne pretendujući na potpun odgovor (za što, uostalom, još nema dovoljno elemenata), čuvajući se nesigurnih prognoza, mogu se izneti samo neki faktori koji će pre ili posle, u većoj ili manjoj meri, objektivno uticati na dalji tok stvari.

Prvo, Francuska zauzima centralnu i najglavniju kopnenu i pomorsku geostratezijsku poziciju u evropskom delu NATO-a. Najveći deo izgrađene infrastrukture NATO-a (stovarišta, skladišta, KM, sistemi, veze, naftovodi, dublji aerodromi i sl.) nalazi se na njenoj teritoriji. Jednostavnim premeštanjem ovih objekata stvar se, naravno, ne može do kraja rešiti.

Drugo, istupanjem Francuske iz NATO-a ova vojna organizacija gubi jedinstvenu kopnenu osnovicu (koja je i do sada bila razvučena i plitka) i neposrednu teritorijalnu vezu između centralnog i južnog vojišta, odnosno između ostalih zemalja — članica na severnom i centralnom delu Evrope i Italije na jugu. S ovim je vezano i korišćenje francuskih sredozemnih luka na koje više ne mogu računati ni koalicione pomorske snage u Sredozemlju ni savezničke logistike na centralnom vojištu.

Treće, normalno je očekivati da će u nastaloj situaciji Savezna Republika Nemačka i Španija (koja nije formalno član NATO-a) i neke druge zemlje dobiti u stratezijskom značaju (što će imati i određene političke implikacije), čime se ipak ni izdaleka ne može nadomestiti »gubitak« Francuske sa njenom političko-stratezijskom pozicijom. Svakako da je i položaj severne Afrike izmenjen i da ona poprima veći značaj za zapadne zemlje. Kad je reč o daljim odnosima u NATO-u teško je zamisliti vojnu koheziju između malih zapadnoevropskih i skandinavskih zemalja i SR Nemačke bez prisustva Francuza. Pogotovu kad se ima u vidu ostrvski položaj Velike Britanije.

Sve u svemu, koliko god SAD nastojale da politički održe NATO i zakrpe »rupu« nastalu izlaskom Francuske, gubitak Francuske u vojno-stratezijskom pogledu ostaje nenadoknadiv za zapadnu koaliciju.

Ovo utoliko više važi za njegov evropski deo, odnosno za Vrhovnu komandu savezničkih snaga za Evropu. Međutim, američki politički i vojno-strategijski planeri se ne mire sa francuskim potezima već čine sve, a činiće i u buduće da ovu »jeres« ograniče i da ne dozvole da ona postane primer za druge, pa čak i više, da Francusku posle De Gola vrate na »staro mesto« unutar NATO-a.

Francuski korak je otvorio listu novih, bezbrojnih praktičkih problema između nje i njenih dosadašnjih vojno-koalicionih partnera, čije će rešavanje biti teško i voditi daljnjoj kristalizaciji političkih stavova a preko toga i do novih procesa, na širem evropskom, pa i svetskom političkom i vojno-strategijskom planu.

General-major
Nikola PEJINOVIĆ

ŠESTA AMERIČKA FLOTA

Pod nazivom Šesta američka flota (6. AF) već šesnaest godina krstari Sredozemnim morem ovaj plovni sastav, opremljen naoružanjem velike moći. Po namjeni, to je strategijska i u isto vrijeme taktička snaga, čija borbena spremnost omogućava njene brze intervencije u bilo koje vrijeme i na bilo kome mjestu njenog operacijskog područja.

Nastanak i razvoj. Poslije završetka drugog svjetskog rata u Evropi borbeni dijelovi američke RM napustili su Sredozemno more. U njegove luke uplovljavali su zatim uglavnom američki pomoćni brodovi radi snabdijevanja njihovih garnizona na kopnu. Međutim, završetak rata na Pacifiku i sve složenija politička situacija u Evropi dali su povoda Amerikancima da ponovo počnu posjećivati Sredozemno more i to u početku povremeno, povodom nekih prigodnih događaja, a onda sve češće, dok nisu pripremili uslove da u njega detašuju jaku flotu. Kao početak tog taktičkog nastupanja može se uzeti 6. mart 1946. godine, kada je bojni brod *Missouri* posjetio Tursku.¹ Koristeći svoj boravak u Turskoj, Amerikanci su zatražili dozvolu da ovaj njihov bojni brod posjeti i grčku luku Pirej.²

Za dobre poznavaoce američke spoljne politike to nije bila obična kurtoazna posjeta, već »politička demonstracija«, kako ju je u to vrijeme okarakterisao publicista V. Lipman, predznak da su SAD odlučile da se umiješaju u događaje u istočnom basenu Sredozemnog mora ukoliko, po njihovoj ocjeni, prilike to budu zahtijevale. Nekoliko mjeseci kasnije u SAD je objavljena vijest da će jedna flota, pod komandom admirala Hjuita, a pod nazivom *United States Naval Forces Mediterranean*, otploviti za Sredozemlje. Mada se radilo o plovnom sastavu zemlje s kojom su bile u savezništvu u drugom svjetskom ratu, odnosno u prijateljskim odnosima poslije rata, sredozemne države, uključujući tu i V. Britaniju kao veoma zainteresiranu, nisu bile ravnodušne prema pojavi nove pomorske sile u moru koje je do tada predstavljalo isključivo njihovu interesnu sferu. Međutim, sve intenzivniji razvoj politike hladnog rata i zaoštavanje situacije u Evropi

¹ Posjeta je uslijedila u vrijeme građanskog rata u Grčkoj. Da bi prikriili stvarni cilj posjete, Amerikanci su prevezli u Tursku posmrtnu ostatke njenog ambasadora u SAD, koji je umro dvije godine ranije.

² Posjeta je realizovana od 10. do 13. aprila 1946. godine. Amerikanci su bili zadovoljni boravkom u Pireju i efektom koji su tom prilikom postigli, mada se u grčkim vodama nisu pojavili sa onim snagama koje su ranije planirali. Naime, zbog internog nesporazuma između američkog Ministarstva inostranih poslova i američke RM, prilikom te posjete nisu učestvovali nosači aviona *Midway* i *Roosevelt*, najimpresivniji brodovi tog vremena.

išli su u prilog Amerikancima. Oslobođeni i iscrpljeni ratom, njihovi evropski saveznici počeli su da nalaze opravdanje za postojanje jedne jake američke flote, kakvu oni nisu mogli da formiraju, u Sredozemnom moru. Britanski prvi pomorski lord ser Džon Keningem dao je 1946. godine javno izjavu u tom smislu. Sličan stav zauzeli su i Francuzi i Italijani. Kada su obezbijedili sebi mjesto u Sredozemnom moru diplomatskim putem, SAD su formirale prvi plovni sastav od svega tri broda: jedne krstarice i dva razarača. Ta jedinica je bila odveć mala prema mogućnostima američke RM, ali što je vrijeme više odmicalo, Amerikanci su mijenjali njenu formaciju, uključivali u njen sastav sve modernije brodove i povećavali joj broj zadataka dok nije preuzela mjesto i ulogu koju danas ima u okviru nacionalnih pomorskih snaga i snaga NATO-a. Na osjetniji porast ove flote i na preuzimanje sadašnjeg statusa bitno su utjecali izvjesni važni događaji u istočnom basenu Sredozemnog mora, a u prvom redu stalno napeta situacija u nekim zemljama Bliskog istoka (formiranje izraelske države, arapsko-izraelski rat, ustanak na Kipru, nacionalizacija Sueca, revolucija u Iraku, zategnuta situacija u Jordanu, kriza u Kuvajtu, revolucija u Jemenu itd.), nagli razvoj arapskog nacionalizma i proces oslobađanja afričkih zemalja. SAD su godinama uporno stvarale sistem baza u svijetu u skladu sa koncepcijom okruženja SSSR-a; one su bile inicijator formiranja paktova i saveza, prikupljajući pod zastavu »borbe protiv komunizma«, ili »odbrane slobodnog svijeta«, zemlje koje su, zbog svojih posebnih interesa, zastupale isto stajnište, ili bile ekonomski zavisne od SAD. Usprkos nastojanju Amerikanaca da održe takvo stanje, na već uspostavljenoj liniji okruženja pojavile su se slabe tačke i karike u lancu su počele da popuštaju. Poslije dekolonizacije, neke zemlje na obalama Sredozemnog mora postale su svojom politikom nesvrstavanja kočnica vojnopolitičkim planovima SAD. Međutim, kada je riječ o upornosti SAD da održe u Sredozemlju postojeće stanje, pored vojno-političkih, treba imati u vidu i ekonomske razloge. Naime, u petrolejsku industriju Bliskog i Srednjeg istoka investirano je oko bilion dolara američkog kapitala.

Stoga sada postaje razumljivije zašto su SAD na onakav način angažovale svoju vojnu silu u libanskoj krizi 1958. god. Dok zbog svojih posebnih interesa nisu podržale V. Britaniju i Francusku u napadu na Egipat, u libanskoj krizi su reagirale samostalno,³ brzo i potpuno. Svega jedan dan poslije poziva predsjednika Šamuna da mu priteknu u pomoć, brodovi 6. AF bili su pred obalom Libana. To je bilo ujedno prvo veće angažovanje Amerikanaca u Sredozemnom moru poslije drugog svjetskog rata.

Međutim, na formiranje, baziranje i jačinu 6. AF u Sredozemnom moru nisu samo utjecali politički razlozi. Tokom šezdesetih godina SSSR je vanrednom brzinom, intenzitetom i uspjehom razvio raketnu tehniku. Vanjske manifestacije tog razvoja, u prvom redu uspjesi koje je postigao sa satelitima

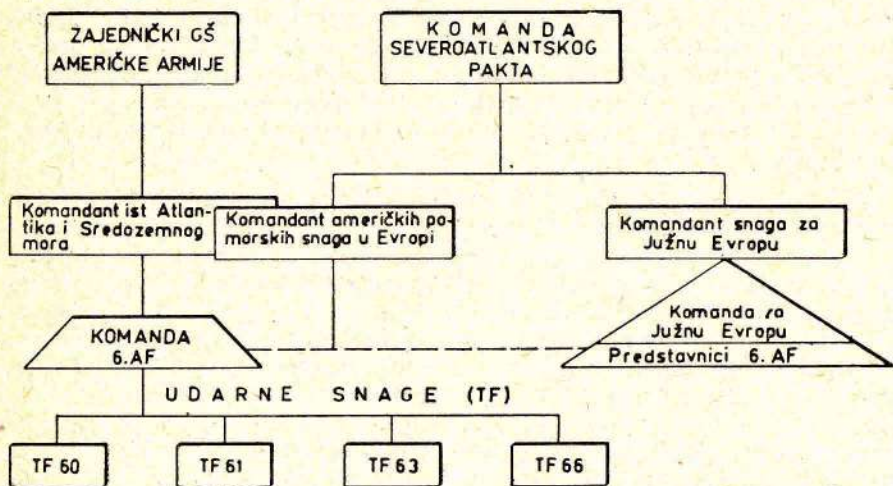
³ Poziv su dobili u isto vrijeme Amerikanci, Francuzi i Britanci. Budući da se Britanci i Francuzi nisu odazvali pozivu, Amerikanci su sami uputili dijelove 6. AF sa zadatkom da hitno iskrcaju na obalu bataljon pomorskodesantne pješadije. Brodovi su bili spremni za izvršenje ovog zadatka u 04,00 časa 15. jula 1958, ali je »Č« iskrcavanja odložen zbog toga što se to vrijeme moralo poklopiti sa Ajzenhauerovom izjavom o intervenciji.

i višestepenim raketama za orbitalne letove, pokazale su, da je na tom putu osjetno odmakao ispred SAD. Pored toga, saznanje Amerikanaca da tako moćne rakete, lansirane sa sovjetske teritorije, mogu da dosegnu sve njihove baze u svijetu bilo je bolno za njih. Da bi izgradile ove baze, SAD su morale da ulože mnogo diplomatskih napora i materijalno-finansijskih sredstava u pojedinim zemljama i na mjestima koja su najbolje odgovarala šemi okruženja SSSR-a (Norveška, Danska, V. Britanija, Francuska, Španija, Italija, Grčka, Turska, Saudijska Arabija, Formoza, Okinava i Japan). U takvoj situaciji 6. AF dobila je još više u važnosti. Pošto su je u pogledu sastava udarnih snaga i, unutar njih, strukture vrsta, klasa i tipova brodova pretvorili u potpuno autonomnu snagu, nezavisnu od luka i snabdjevačkih centara u Sredozemnom moru, SAD su djelimično nadoknadile ono što su njihove baze na kopnu izgubile s obzirom na snagu i domete novog sovjetskog oružja.

Kada je riječ o bazama treba napomenuti da uprkos promijenjenim koncepcijama o njihovom mjestu i ulozi u ratu, SAD uporno nastoje da zadrže stare i formiraju nove. Međutim, na tom putu nailaze na niz teškoća od kojih ćemo spomenuti samo neke. Koristeći se poslijeratnom situacijom u Sredozemlju, one su uspostavile bazu u Libiji u kojoj se, prema nekim podacima, nalaze nuklearne bombe i rakete. I pored pokušaja Libije da se oslobodi stranih vojnih baza, Amerikanci nastoje da što više odgode taj momenat. Ovo zato što su oni ranije, ili njihovi partneri iz NATO-a, silom ili na osnovu sporazuma, morali da napuste neke važne pozicije u sjevernoj Africi (u UAR, Tunisu, Alžiru i Maroku). Pored ove, Amerikanci imaju velike brige oko riješavanja niza protivriječnosti koje postoje među zemljama — članicama NATO-a, a koje, ponekad, poprimaju vrlo oštre forme. U tom smislu karakterističan je slučaj Francuske koja je, nezadovoljna povlaštenim položajem SAD u NATO-u, još ranije povukla svoje pomorske snage ispod nadležnosti NATO-a, a uskoro treba i da napusti ovaj savez. Realizacijom ove svoje namjere, Francuska će lišiti pomorske snage SAD odličnih baza na svojoj teritoriji. Mada ne u takvoj formi kao u slučaju sa Francuskom, odnosi SAD sa V. Britanijom isprepliću se nizom suprotnosti. V. Britanija, nekada najjača pomorska sila na svijetu, sa moćnom flotom i bazama u Sredozemlju, danas raspolaže u tom moru samo simboličnim snagama. Od niza nekada jakih pomorskih upcrišta, ona još uvijek najupornije čuva Gibraltar, ali izložena stalnim pritiscima Španaca, koji ponekad poprimaju oblik prijetnji, većih trgovačkih manevara itd., vjerovatno će morati da zadovolji neke od Frankovih zahtjeva. Teško je vjerovati da bi ovolika bezobzirnost španskog diktatora, prema jednom od glavnih partnera savezničke koalicije u drugom svjetskom ratu, bila moguća da ga odnos sa SAD u tom smislu ne ohrabruje. Izgleda da su baze koje je Španija ustupila američkim pomorskim snagama dovoljan razlog za ovakve odnose. Dalje, zategnuti odnosi između Grka i Turaka zbog Kipra pojavili su se kao uzročnik nesređenih odnosa u NATO-u, a s tim i teškoća SAD u Sredozemlju. Na koncu, pri razmatranju položaja SAD u Sredozemnom moru treba imati u vidu i faktore van organizacije NATO-a, u prvom redu sve snažnije tendencije zemalja u basenu Sredozemnog mora za vođenjem što samostalnije politike i njihovim nastojanjima da politiku mira suprotstave politici zategnutih odnosa i rata. Pored ostalih, i ovaj faktor treba uzeti kao značajan doprinos sve većem sužavanju manevarskog prostora SAD u Sredozemnom moru.

Organizacija komandovanja i sastav snaga. U složenoj shemi komandovanja NATO-a, 6. AF zauzima posebno mjesto. U vrijeme mira ona je potčinjena komandantu američkih pomorskih snaga u Evropi, a u vreme rata 6. AF treba da nosi naziv *Naval Striking and Support Forces Southern Europe*⁴ i da bude potčinjena Komandi snaga NATO-a za južnu Evropu.

Mesto 6. AF u mirnodopskoj shemi komandovanja NATO-a

Kao što se iz *sheme* vidi, pomorske snage priobalnih zemalja Sredozemnog mora ne spadaju u ovaj lanac komandovanja, već se nalaze pod komandom Sredozemlja,⁵ a preko ove komande (posredno) pod komandantom NATO-a.

Organizacija, struktura plovnih sastava i veličina 6. AF nisu stalne i mijenjaju se prema potrebi. Međutim, od 1950. godine, od kada nosi sadašnji naziv, ova flota sastavljena je, u prosjeku, od oko 50 brodova, 200 aviona i 25.000 ljudi.

Komandi 6. AF potčinjena su stalno tri, a povremeno još jedan plovni sastav. Organizacija tih sastava specifična je po tome što je struktura brodova usaglašena sa njihovom operativnom namjenom. Umjesto administrativne podjele po vrstama brodova, 6. AF raspolaže sa sedam do osam tzv. »udarnih snaga« (*Task Forces*)⁶ čiji nazivi karakterišu njihovu namjenu (za

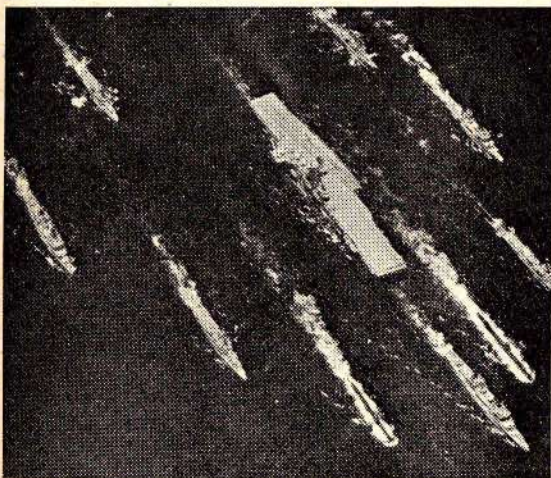
⁴ »Mornaričke udarne snage i snage za podršku južne Evrope.«

⁵ Ovo je specifična mornarička komanda, a obuhvata pet potkomandi. Svako potkomandi potčinjen je dio snaga jedne od zemalja-članica NATO-a u Sredozemlju. Potkomandi u Gibraltaru potčinjene su britanske, u Napulju italijanske, u Atini grčke, u Ankari turske, a na Malti britanske pomorske snage. Kada nisu operativno potčinjene komandi Sredozemlja, pomorske snage ove komande uklapaju se u shemu komandovanja nacionalnih RM.

⁶ Ovaj naziv potječe još iz drugog svjetskog rata. U nedostatku adekvatnijeg izraza u našem jeziku, upotrijebili smo ovaj, mada naziv »Task Force« u suštini označava plovni sastav određene namjene, bilo da se radi o borbenim ili pomoćnim brodovima. — Prim. Z. O.

napad, za iskrcavanje, za protivpodmorničku borbu i za pozadinsko obezbjeđenje).

Udarne snaga 60 (Task Force 60 — Attack Carrier Striking Force) obuhvata 2 do 3 nosača aviona, 3 krstarice, 20 razarača i 4 do 6 podmornica. Jezgro i udarna snaga ovog, a i ostalih plovniha sastava 6. AF, jesu nosači aviona. Zbog česte zamjene brodova u ovoj floti nije moguće odrediti konkretne klase, odnosno tipove nosača aviona koji ulaze u njen sastav. Dosađajna praksa je pokazala da su od 3 nosača aviona u njenom sastavu dva uvijek bila napadnog, a jedan eskortnog tipa. Sve do angažovanja SAD u ratu u Vijetnamu to su bili najmoderniji američki brodovi. Među njima je posebno mjesto zauzimao *Enterprise*, jedini u svijetu nosač aviona na nuklearni pogon. Po istom kriteriju su birani i drugi brodovi udarne snage, krstarice i razarači. U njenim redovima nalazili su se do kraja jula 1964. godine još dva broda na atomski pogon — krstarica *Long Beach* i fregata *W. Bainbridge*. Ovo su do sada i jedini površinski ratni brodovi na nuklearni pogon u američkoj RM.

Po potrebi, udarna snaga 60 dijeli se na dvije udarne podgrupe (*TG 60.1* i *TG 60.2*). Načelan sastav svake podgrupe je: 1 nosač aviona, 1 krstarica, do 10 razarača i fregata.

Po potrebi, udarna snaga 60 dijeli se na dvije udarne podgrupe (*TG 60.1* i *TG 60.2*). Načelan sastav svake podgrupe je: 1 nosač aviona, 1 krstarica, do 10 razarača i fregata.

Udarne snaga 61 (Task Force 61 — Amphibious Striking Force) obuhvata: 1 komandni brod, do 10 transportnih brodova za prevoz ljudstva i opreme i 4 do 6 minolovaca. U sastavu ove udarne snage nalazi se jedan bataljon pomorskodesantne pješadije (do 2.000 ljudi). Imajući u vidu namjenu i zadatke ovog bataljona, komanda američke RM dodijelila je 6. AF brodove specijalne gradnje. U sastavu ove udarne snage nalazi se komandni brod (*Auxiliary Cargo Ship — AGC*), 1 nosač helikoptera (*Amphibious Assault Ship — LPH*), 1 veći desantni transportni brod novije konstrukcije (*Amphibious Transport Dock — LPD*), 1 desantni brod za prevoženje ljudstva (*Attack Personnel Ship — APA*), 1 desantni brod za prevoženje tehnike (*Attack Cargo Ship — AKA*) i 2 veća desantna broda za iskrcavanje ljudstva i tehnike na obalu (*LST* i *LCT*). Ovakvom kombinacijom brodova moguće je iskrcati desantni odred morskim i vazdušnim putem za najkraće vrijeme i blagovremeno mu obezbijediti na obali pripadajuću mu tešku tehniku (tenkove, samohodna oružja, vozila itd.).

Udarne snaga 63 (Task Force 63 — Service Force) samo je po nazivu »udarna«. U stvari, to je plovidbeni sastav pomoćnih brodova namijenjen za pozadinsko obezbjeđenje borbenih dijelova flote. Načelno, ovaj sastav obuhvata 10 do 12 brodova, od čega: 1 brod-hladnjaču, 3 broda-skladišta, 1 brod za municiju, 4 tankera i 2 razarača-remorkera. On omogućuje da u po-

gledu snabdijevanja borbeni dijelovi u Sredozemnom moru budu nezavisni od luka i skladišta na kopnu (na čemu su Amerikanci naročito insistirali kada su formirali Šestu flotu) i da pri izvršenju zadatka mogu provesti što više vremena a da ne uplove u luke.

Udarna snaga 66 (Task Force 66 — Antisubmarine Warfare Force) jeste plovni sastav koji je specijalno formiran za borbu protiv podmornica. Obuhvata 1 nosač aviona i do 6 razarača. Samo se povremeno nalazi u sastavu 6. AF.⁷ Kada nije u njenom sastavu, nalazi se u Atlantiku. Da bi se ova udarna snaga mogla bez većih teškoća da priključi raznim dijelovima velike atlantske (2. AF) i sredozemne flote, uvećava se sa njima u miru na bazi unaprijed razrađenih dokumenata ili ugovorenih postupaka (KOD, pozivni znaci, tablice talasnih područja, itd.). Brodovi ovog plovnog sastava nisu stalno vezani za istu organizacijsku jedinicu. Pored ovih, postoje i »udarne snage« TF-62, TF-67, TF-68 i TF-69.

U organizacijskim šemama iznijeta je samo načelna podjela flote po udarnim snagama. Međutim, u pogledu broja, vrsta, klasa i tipova brodova, Amerikanci primjenjuju fleksibilan sistem. Po pravilu, razmjena brodova između 2. i 6. AF vrši se svakih šest mjeseci. Dok se nalaze u sastavu sredozemne flote, brodovi provode približno pola vremena na otvorenom moru, a ostatak po lukama (uglavnom italijanskim i francuskim).

Zadaci. Prema interpretaciji američkih autora,⁸ 6. AF ima slijedeće mirnodopske zadatke: upoznavanje sredozemnog vojišta; zaštita američkih interesa u zemljama koje se oslanjaju na Sredozemno more; prisustvo u lukama prilikom dolaska visokih funkcionera američke administracije; u toku posjeta stranim lukama — uspostavljanje što prisnijih veza sa narodima tih zemalja i, u granicama mogućnosti, pružanje pomoći ovima; održavanje (u odgovarajućem stepenu) borbene spremnosti i pripravnosti plovnih sastava radi stalne kontrole mora i zaštite slabijih saveznika ili »nevinih žrtava agresije« i tijesno saradivanje sa zemljama-članicama NATO-a i njihovim RM.

Ratni zadaci 6. AF su: održavanje flote u najvećem stepenu borbene spremnosti radi nanošenja početnog i slijedećih udara protivniku, pri čemu treba maksimalno da koristi prednosti koje pruža Sredozemno more; obezbjeđenje (SAD i savezničkim zemljama) slobodnog korištenja pomorskih komunikacija, a u prvom redu »petrolejskog puta« koji vodi od Srednjeg istoka u Zapadnu Evropu; sprečavanje neprijatelja da se domogne pozicija u sjevernoj Africi i pružanje pomoći zemljama-članicama NATO-a u oružju, opremi i drugim potrebama, kao i njihovo podržavanje raspoloživim taktičkim i strategijskim oružjem.

⁷ Za vrijeme libanske krize 1958. god. TF 66 se nalazila u sastavu 6. AF. Kada su se Amerikanci povukli iz Libana, nosač aviona *Essex*, u stvari, komandni brod TF 66, pridat je 7. AF na Pacifiku.

⁸ William H. Hessler — *Sixth fleet: Beefed up for bigger job* i Dr Stephen G. Xydis — *The genesis of the sixth fleet* — Proceedings-VIII/1958. g.

Po mišljenju jednog sovjetskog autora,⁹ Sredozemno more je za SAD »jugoistočni bok NATO, odskočna daska za napad na SSSR i druge zemlje socijalističkog lagera, kao i za gušenje narodnooslobodilačkih pokreta u Aziji i Africi.«

Konfrontacijom zadataka, koje smo naveli iz dva suprotna izvora, lako je uočiti neslaganje po pitanju tumačenja uloge 6. AF u Sredozemlju. Međutim, posmatraču koji bi apstrahirao postojanje formulisanih zadataka i pristupio analizi organizacije i formacije ove flote, njenih postupaka od formiranja do danas, te mjesta i uloge koju stalno ima u vježbama NATO, nametnuli bi se, kao prirodni, slijedeći zaključci: da je 6. AF po strukturi brodova i njihovih borbenih sredstava izrazito ofanzivna snaga i da, s obzirom na položaj gdje se nalazi, zauzima jedno od isturenih pozicija u okviru plana okruženja SSSR-a, što njoj, kao i cijelom planu, daje agresivan karakter.

Borbene mogućnosti. Taktičko-tehničke karakteristike brodova i njihovih borbenih sredstava pružaju komandantima mogućnost da učestvuju u izvršavanju velikog broja raznovrsnih zadataka. Ako se apstrahuju neka dejstva koja brodovi izvode radi samoodbrane, borbeni zadaci 6. AF mogli bi se svesti u osnovi na tri: bombardovanje neprijateljeve teritorije, iskrčavanje desanata manjih razmjera samostalno ili u sadejstvu sa snagama kopnene vojske, i protivpodmornička borba.

Za bombardovanje neprijateljeve teritorije 6. AF raspolaže bombarderskom avijacijom na nosačima aviona koja, pored klasičnih, može da nosi i nuklearna oružja. Pošto se u formaciji ove flote ne nalazi uvijek isti sastav brodova, to se o njima ne mogu dati podaci trajnog karaktera. Međutim, na osnovu dosadašnje prakse vidi se da Amerikanci drže u sastavu 6. AF dva do tri nosača aviona, koji po pravilu pripadaju najnovijim klasama i tipovima; pošto se imena tih brodova objavljuju, moguće je saznati ili procijeniti kakvim snagama raspolaže ova flota. U pregledu 1 naveden je samo dio nosača aviona koji su u posljednje vrijeme proveli svoj turnus u sastavu 6. AF. Kao što se iz pregleda vidi, u njoj su se nalazila dva najnovija nosača aviona *Enterprise* i *America*. Mada svi nosači aviona nisu naoružani podjednakim brojem aviona, niti je struktura njihova ista, ipak je moguće — na osnovu avio-naoružanja jednog od njih — upoznati uglavnom stanje na drugima. Kao primer nosača aviona predviđenih za napadna dejstva može da posluži *Enterprise*. Na njemu se nalazi: 1 eskadrila aviona tipa *F-8U Crusader*, 3 eskadrile *A-4D Skyhawk*, 1 eskadrila *A-D6 Skyraider*,¹⁰ 1 eskadrila *F-4H Phantom II*, 1 eskadrila *A-3J Vigilante* i nekoliko izviđačkih aviona. Pošto svaka eskadrila ima po 12 aviona, *Enterprise* bi morao, pri punoj materijalnoj formaciji, da ima preko 80 aviona. Od sedam eskadrila na njemu pet je osposobljeno za nošenje nuklearnih oružja (*Skyhawk*, *Phantom II* i *Vigilante*). To je jaka snaga pogotovu što se u sastavu 6. AF istovremeno nalaze 2 do 3 nosača aviona približno iste udarne moći.

⁹ A. B. Кафман — Средоземно море — чвор империалистичких противуречности — Морнарички зборник X 1965. г.

¹⁰ Jednomotorni klipni avion za blisko dejstvo, koji je pokazao izvanredne osobine u podršci jedinica koje se, uz primjenu klasičnog naoružanja, bore na obalskom pojasu. Zamjenjuje ga suvremeniji *Skyhawk*.

NOSAČI AVIONA

Red. broj	Nosач aviona	Deplasman u tonama	Dimenzije u metrima		Avioni	Rakete	Art.	Razno	Brzina u č	Lični sastav		PRIMEDBA
			duž.	širina						Posada	Ukupno	
1	ENTERPRISE (CVA/N/65)	75.000/ 85.350	350	86	do 80	2 II lansera za TERRIER	—	Avio-oprema: 1 hangar, 4 lifta, 4 parna katapulta	33	2870	4674	Na nuklearni pogon
2	AMERICA (CVA 66)	64.000/ 77.600	337	86	do 80	— „ —	— „ —	— „ —	33	2670	4600	
3	FORRESTAL (CVA 59)	60.000/ 75.900	335	86	60 do 80	— „ —	4 × 127	Avio-oprema: 4 parna kata- pulta	35	2659	4583	
4	ROOSEVELT (CVA 42)	51.000/ 62.000	305	60	50 do 76	REGULUS	10 × 127 22 × 76	Avio-oprema: 3 parna kata- pulta	33	2587	4000	
5	SHANGRI LA (CVA 38)	33.100/ 40.800	265	44	44 do 70		8 × 127 28 × 76	Avio-oprema: 2 parna kata- pulta	33	1990	3290	
6	RANDOLPH (CVS)	30.000/ 38.500	265	31,5	oko 35		12 × 127		33	1517	3230	Prvi sa Pel-om
7	LPH											

Iz klase ESSEX ili specijalno građeni brodovi klase GUADALCANAL

Napomena: Upotrebljene kratice znače:

- CVA — nosač aviona za napadna dejstva (Attack Aircraft Carriers)
 CVS — ASW — nosač aviona za protivpodmornička dejstva (ASW Support Aircraft Carriers)
 CVS — nosač aviona za podršku (Support Aircraft Carriers)
 LPH — nosač aviona za desantna dejstva (Amphibious Assault Ships)

AVIONI NA NOSAČIMA AVIONA

Naziv i oznaka aviona	Vrsta aviona	Naoružanje	Performanse		PRIMEDEBA
			maks. brzina	dolet u km	
CRUSADER F-8D i E	Jednosed lovac za sve uslove	— 4 × 20 mm — 32 rakete v — v — 2 rakete SIDEWINDER	oko 2 Mach	770	Od marta 1957. god. u naoružanju RM. Pored toga, ima ga i RV.
D. SKYHAWK 4-4D	Jednosed lovac bombarder	— 2 × 20 mm — razne vrste oružja (klasično i nuklearno) u ukupnoj težini 1.360 kg	1.100 km	3200	U naoružanju RM od 1962. godine. Pogodan za sve palube NA. Nosi razne kombinacije oružja i to: nuklearnu bombu, rakete v-z, v-v, torpeda, opremu za elektronsko ometanje itd.
PHANTOM II F-4B	Dvosed lovac	— 6 raketa SPARROW ili 4 SPARROW i 4 SIDEWINDER — nuklearne ili klasične bombe — art. radar	2,6 Mach		U naoružanju RM od 1962. god. Penje se na visinu od 3000 m za 35 sek., 9000 m 62 sek. 15.000 m 1 min. i 54 sek., i na 30.000 m za 6 min. i 11,5 sekundi.
SKYWARRIOR A-3 B	Lovac bombarder za blisko dejstvo	— 2 × 20 mm — nuklearno oružje	1.100 km	4500	Pored aviona napadnog tipa primenjuje se još i tipovi za ometanje rada elektronskih sredstava i izvidanje.
VIGILANTE A-5a	Dvosed lovac-bombarder	— rakete v — z — termonuklearno oružje	više od Mach-a	3200	Ovaj avion izrađuje se u više verzija: lovac-bombarder (A-5A), izviđač (A-5C), za daleko dejstvo (A-5B). Nalazi se u naoružanju RM od 1962. god. NA ENTERPRISE je prvi naoružan s ovim avionima. Može se popunjavati gorivom u letu.

Međutim, ovako velika potencijalna snaga ima i dva velika nedostatka. To su: ograničeni akcioni radijus aviona (oko 1.600 km) i slabe mogućnosti za maskiranje brodova. Upravo zbog ovih razloga nosači aviona su i izgubili svoje ranije mjesto u američkim planovima »odmazde«, ustupajući ga raketnim podmornicama čije naoružanje ima dolet do 5.000 km. Pored toga, ovo oružje ima veću vjerovatnoću stizanja do cilja od aviona, a podmornica, kao njegov nosač, neuporedivo veće mogućnosti maskiranja i, što je posebno važno, gađanja predviđenih ciljeva iz zaronjenog stanja. Prilikom preategorizacije nosači aviona su svrstani u tzv. »snage opšte intervencije«¹¹, sa zadatkom da i dalje služe kao udarna snaga u nenuklearnim i ograničenim ratovima a, po potrebi, i kao pomoćna snaga odmazde. Sudeći po perspektivi razvoja američke RM, oni će se zadržati u stroju do 1970. godine (najviše do 15 nosača aviona), kada će početi da ustupaju mjesto plovim objektima povoljnijih taktičko-tehničkih osobina i jeftinijim.¹²

Što se tiče maskiranja brodova, SAD moraju računati na mogućnost da će njihovi potencijalni protivnici, pomoću suvremenih tehničkih sredstava izviđanja i drugih formi prikupljanja podataka, biti u stanju da stalno prate pokrete brodova 6. AF i da ih, ako to situacija bude zahtevala, izlože udarima najsuvremenijih sredstava (raketa, aviona, podmornica). U sklopu tih mogućnosti trebalo bi, pored ostalog, posmatrati orijentaciju pomorskih snaga SAD na baze u zapadnom dijelu Sredozemnog mora, posebno na Rotu u Španiji.

U udarnoj snazi 60 nalaze se, pored nosača aviona, i krstarice i razarači. Njihova je uloga u plovnom sastavu drugostepena, a svodi se u osnovi na osiguranje nosača aviona, mada mogu dejstvovati, pojedinačno ili u sastavu, protiv ciljeva na moru i na obali.

Iskrčavanje desanta i sadejstvo snagama na obali je drugi važan zadatak u kome 6. AF može da ispolji svoje borbene mogućnosti. Za taj vid dejstva njoj stoje na raspolaganju u prvom redu avioni, zatim brodska artiljerija i rakete. U zavisnosti od situacije na kopnu, flota može da izdvoji za taj zadatak TF 60 u cjelini, jednu udarnu grupu, jednu vrstu brodova ili pojedinačne brodove, s tim da se mogu koristiti nuklearnim ili klasičnim oružjem.

U procjeni svojih borbenih mogućnosti Amerikanci daju veliki značaj stalno ukrcanom bataljonu pomorskodesantne pješadije. Mada se radi o jedinici čije brojno stanje iznosi oko 2.000 ljudi, oni smatraju da je ovakav sastav od neocjenjive važnosti, i to ne toliko zbog broja vojnika, već zbog mogućnosti brze intervencije, kako oružja iz organskog sastava ove jedinice, tako i broskog oružja, koje može da je podržava. Kada su razmatrali koju jedinicu držati ukrcanu, Amerikanci su se, na osnovu iskustava iz drugog svjetskog rata, rata u Koreji i mirnodopske prakse, odlučili za bataljon — po jedan i u 6. i 7. AF.¹³

¹¹ Snage američke armije podijeljene su u budžetskim stavkama po namjeni (snage: *strategijske odmazde* — bombarderi, interkontinentalne rakete, podmornice naoružane balističkim raketama; *opšte intervencije* — dio snaga KoV, RM i RV; *za odbranu od napada aviona i raketa*; *transportna sredstva* RM i RV i *snage u rezervi*). Vidi *Vojno delo* br. 5/1965. god. str. 140 (tekst i tabela) — prim. Z. O.

¹² *Enterprise* košta 550, *America* 370 i *Roosevelt* 260 milijardi starih dinara.

¹³ Ukrcani bataljon, kome su Amerikanci dali naziv »bataljonski desantni odred« (*Batalion Landing Team*), sastavni je dio komande pomorskodesantne pje-

6. AF je intervenirala takvim bataljonom 1958. godine u Libanu. Petnaestog jula 1958. godine pojavila se pred libanskom obalom sa šest desantnih brodova na kojima je bio ukrcao 2. bataljon pomorskodesantne pješadije. Za podršku desanta bili su predviđeni razarači i nosači aviona. Amerikanci su se iskricali bez otpora na plaži dugačkoj 8.500 m za svega 20 minuta. Iskrčavanje je izvršeno desantno-iskrcnim sredstvima (amfibi-jama i plovnim sredstvima male tonaže).

Uključivanjem u svoj sastav novih brodova, *TF 60* je postala osjetno operativnija nego što je bila 1958. godine. Uz njihovu pomoć bitnije će se izmijeniti vrijeme i način iskrčavanja desantne jedinice. U zavisnosti od situacije, *TF 60* može primijeniti manevar iskrčavanja samo brodovima, helikopterima ili kombinovanim sredstvima. Pomorskodesantna pješadija stalno se obučava za oba vida iskrčavanja. Od borbenih sredstava kojima raspolaže ukrcaja pješadija treba spomenuti nova amfibijska vozila koja direktno isplovljavaju iz plavljenih prostorija novih desantnih brodova (*LPD*), šestocjevna samohodna protivtenkovska oružja *Ontos* i dva samohodna oružja sa nuklearnim zrnima: top 155 mm (domet 23.000 m) i haubicu 203 mm (domet 18.000 m).

Iz pregleda snaga i sredstava desantne jedinice proizlazi da ona, iako relativno mala, raspolaže jakom vatrenom moći i pokretljivošću. Međutim, na primjerima Libana i Vijetnama ne bi trebalo, kao što se to često čini na stranicama zapadne stručne štampe, stvarati zaključke o apsolutnim vrijednostima ovakve jedinice pri izvršavanju zadataka u svim uslovima. Treba naglasiti da su se desantne jedinice iz sastava 6. i 7. AF do sada iskrčavale bez otpora na obalu i bez bojazni da budu onemogućene nuklearnim oružjima. Pretpostavljajući ovakvu opasnost za desantne jedinice, sigurno je da bi one izgubile mnogo od svoje pokretljivosti, efikasnosti i udarne snage.

Borba protiv podmornica. U sastavu 6. AF povremeno se nalazi *TF 66* koja je formirana radi aktivne borbe protiv podmornica. Premješajući se povremeno iz Atlantika u Sredozemno more, i obratno, ona izvršava u isto vrijeme mirnodopske zadatke (protivpodmorničke vježbe sa brodovima svog sastava i u sadejstvu sa dijelovima 2. i 6. AF u raznim operacijskim područjima) i borbene zadatke (stalna borbena spremnost jedinica za izvršenje ratnih zadataka). Plovni sastavi za borbu protiv podmornica nisu po broju, strukturi brodova i tipovima oružja danas takvi da bi mogli zadovoljiti procijenjene potrebe. Amerikanci čine velike napore kako bi ubrzanim tempom stvorili jedinice koje će se moći uspješno boriti protiv jake podmorničke flote svog potencijalnog protivnika. Tu žurbu i nastojanja ubjedljivo potvrđuju riječi jedne od najpozvanijih ličnosti američke *RM*¹⁴ za borbu protiv podmornica:

šadije u čijem se sastavu nalazi 2. divizija i 2. krilo avijacije. Za prevoženje i iskrčavanje ove divizije postoji posebno formirana komanda desantnih brodova, koja ima 6 plovnih sastava. Jedan ovakav plovni sastav je dovoljan za smještaj bataljona pomorskodesantne pješadije, njegovog naoružanja i opreme, i za njegovo iskrčavanje na obalu. Načelno, plovni sastav se sastoji od: 1 specijalno uređenog komandnog broda, 1 univerzalnog desantnog broda, 1 desantnog broda za prevoženje ljudi, 1 transportnog broda za prevoženje tehnike i 2 veća desantno-iskrcna broda. Stare i sporije brodove, namijenjene samo za prevoženje ljudi ili tehnike, postepeno će zamijeniti univerzalni brodovi.

¹⁴ Viceadmiral John W. Tach — *The ASW Navy of the Seventies — The Navy*, 3 i 4/1963.

»Danas je program izgradnje sovjetske RM orijentisan na nuklearno-raketne plovne objekte. Kako ona izvršava taj program? Na osnovu mnogih indikacija može se dati samo jedan odgovor, 'bolje nego što bi se to moglo očekivati'. Rusi stalno povećavaju broj operativnih podmornica u Pacifiku i Atlantiku. Oni naoružavaju klasične podmornice balističkim raketama i tvrde da su gađali balističkom raketom sa zaronjene podmornice. Znam da nema razloga da u to sumnjamo.«

Zbog navedenih razloga Amerikanci pridaju veliku važnost formiranju najsuvremenijih jedinica za borbu protiv podmornica. Po njihovoj ocjeni, Sredozemno more ne bi u ratu bilo lišeno prisustva protivnikovih podmornica. Zato osjećaju potrebu da povremeno ojačavaju 6. AF specijalnom udarnom snagom, predviđajući za nju dva važna zadatka: posredno obezbjeđenje pomorskih komunikacija i zaštitu flote. Nije isključeno da Amerikanci, kada brojno stanje suvremenih protivpodmorničkih brodova to bude dozvoljavalo, priključe svojoj floti u Sredozemnom moru TF 66 kao stalan sastav.

U pogledu strukture brodova ove udarne snage, sada se traže rješenja koja će osjetnije poboljšati njene borbene mogućnosti. Dosadašnja formacija *Hunter Killer Groups*¹⁵ dozvoljavala je da ove snage djeluju samo u dvije dimenzije: na moru i u vazduhu. Manevarske sposobnosti podmornica na nuklearni pogon nametnule su nove probleme protivpodmorničkim snagama i potrebu da se vidovi dejstva prošire na treću dimenziju, tj. pod vodu. Ovi zahtjevi doveli su privremeno u sastav *Hunter Killer Groups* podmornice lovcе podmornica koje su na tom zadatku pokazale vanredne vrijednosti. Izgleda da se ipak radi o jednom prelaznom rješenju. Prava rješenja očekuju se tek poslije 1970. godine do kada će, na osnovu ispitivanja specijalnih instituta, početi proizvodnja sredstava pomoću kojih će se daleko uspješnije moći voditi borba protiv podmornica nego danas. Očekuje se da će ta sredstva omogućiti lakše pronalaženje i uništavanje najnovijih podmornica, koje se postojećim sredstvima mnogo teže pronalaze nego podmornice na klasični pogon.

Neki podaci o naoružanju i opremi brodova 6. AF. S obzirom na geografsko područje u kome se nalazi i raspored snaga potencijalnog protivnika, za brodove ove američke flote najopasniji su podmornički napadi i napadi iz vazduha. Za odbranu od napada iz vazduha oni raspolažu, pored klasičnog naoružanja, raketama *Talos*, *Terrier* i *Tartar*. Domet ovih raketa iznosi od 10 (*Tartar*) do 100 km (*Talos*). Od brodskih protivpodmorničkih sredstava spomenućemo dva i to *Asroc*, balističku protivpodmorničku raketu koja vazdušnim putem prenosi torpeda (ili dubinsku bombu) u neposrednu blizinu podmornice, i *Dash*, mali helikopter bez pilota kojim se diriguje sa broda do mesta na kojem, još uvek po komandi s broda, ispušta torpeda (dubinsku bombu). Za oba ova sredstva bitno je napomenuti slijedeće: koristeći se njihovim taktičko-tehničkim osobinama, brodovi su osjetno povećali daljinu

¹⁵ Formacija *Hunter Killer Groups* je načelno sastavljena od 1 nosača aviona (tipa CVS), preuređenog za borbu protiv podmornica, i razarača. Za vrijeme traženja podmornica dio aviona leti ispred brodova, otkriva podmornice (grupa *Hunter*), a drugi dio ih uništava (grupa *Killer*). Razarači imaju prvenstveno zadatak da štite nosač aviona. Po potrebi i oni učestvuju u traženju i napadu na podmornice.

gađanja (do krajnjih granica dometa podvodnog električnog lokatora), torpedo — doveden u bliži rejon otkrivene podmornice — po ulasku u vodu nastavlja sam, uz pomoć sredstava samonavođenja, da traži podmornicu i, konačno, bojeve glave jednog i drugog oružja mogu da imaju klasično i nuklearno punjenje. Usprkos usavršenosti, ova i druga borbená sredstva s kojima raspolaže 6. AF ne garantuju potpunu sigurnost njenim brodovima.

Pozadinsko obezbjeđenje. Pri izboru tipova brodova za TF 63 Amerikanci su se služili bogatim iskustvom iz drugog svjetskog rata, imajući u vidu mjesto i ulogu 6. AF u doba mira i rata i zahtjev da to bude autonomni plovni sastav sposoban da nadomjesti borbenim brodovima skladišta po bazama. Ranije su snabdjevački brodovi dopremali plovnim sastavima materijalne potrebe u pojedine luke ili formirane baze, odakle su ih borbeni dijelovi flote izuzimali kada je to bilo nužno. Međutim, danas je TF 63 spremna da snabdijeva brodove na otvorenom moru, na mjestu i u vrijeme koje zahtijevaju operativni zadaci. Snabdjevački brod nije više ploveće skladište materijala koje može da posluži i improvizirana posada, već to mora biti dobro obučena momčad koja zna da čuva raketno oružje i manipuliše njime (*Regulus, Talos, Terrier, Sidewinder, Sparrow, Bullpup, Subroc, Asroc* itd.). Samo takvom ljudstvu mogu se, pored ostalog, povjeriti nuklearna oružja (avio-bombe, topovska i raketna zrna za gađanje ciljeva na površini i u moru itd.). Za ocjenu koliko je složen zadatak snabdijevanja suvremenih borbenih brodova najbolje služi podatak da brodovi snabdjevači nose u svojim skladištima preko 20.000 raznih rezervnih dijelova za elektronske uređaje. Slijedeći problem snabdjevačima predstavljaju suvremeni avioni, za koje pomoćni brodovi moraju da nose čitave sklopove rezervnih dijelova. Na koncu, i ljude, odvojene od matičnih luka mjesecima, treba snabdijevati tako da im život bude što snošljiviji. Na osnovu ovih i drugih potreba Amerikanci su se odlučili za slijedeće tipove brodova u jedinici pozadinskog obezbjeđenja: tankere, snabdjevače municijom, snabdjevače hranom, brodove radionice, remorkere, dokove, bolničke brodove itd.

Da bi se izbjeglo obavezno sjedinjavanje pomoćnih i borbenih brodova na otvorenom moru, praktikuje se snabdijevanje nekih brodova na zadatku pomoću helikoptera. U prosjeku, helikopter može za jedan čas da prebaci s broda na brod oko 20 tona svih vrsta materijalnih potreba, osim goriva.

Dosadašnja iskustva sa 6. i 7. AF idu u prilog izgradnji većih, bržih i univerzalnijih transportnih brodova.

Zaključak. Od prve poslijeratne posjete bojnog broda *Missouri* Turskoj i Grčkoj proteklo je dvadeset godina. Za to vrijeme 6. AF je izgradila svoju stalnu formaciju, neprekidno se obnavljala novim brodovima i borbenim sredstvima i svakim danom postajala sve jača.

Održavanju 6. AF u Sredozemlju ide u prilog većina razloga koji su i doveli do njenog formiranja; od mirnodopskih u prvom redu treba pomenuti — zaštitu američkih interesa u ovom operacijskom području, demonstraciju vojne moći i, po potrebi, preduzimanje intervencionističkih mjera, a od ratnih — podršku jedinicama komande NATO-a za južnu Evropu.

Međutim, na postepeno opadanje značaja 6. AF utiču više razloga:

a) Nosači aviona, koji čine jezgro 6. AF, izgubili su prioritetno mjesto u sastavu RM i ustupili ga podmornicama na nuklearni pogon. Osim toga, zbog cijene koštanja i sve težih uslova skrivanja, a s tim i mogućnosti samozaštite, u SAD postoje jaki i utjecajni krugovi koji su protiv dalje izgradnje nosača aviona. No, i pored toga, najvjerojatnije je da u tom pogledu neće biti radikalnijih izmjena sve do 1970. godine.

b) Dolaskom u Sredozemno more podmornica na nuklearni pogon, naoružanih balističkim projektilima, podijeljeni su uloga i zadaci između ove dvije snage.

c) Sve veći razvoj naoružanja, u prvom redu raketnog i podmornica, ide u prilog napuštanju velikih površinskih brodova. Sredozemno more pruža relativno mali manevarski prostor i nedovoljan za potpunije maskiranje brodova. Stalnim osmatranjem sa obale, iz vazduha (avioni i sateliti) i ispod mora, može se obezbijediti stalno praćenje udarnih snaga 6. AF i, u slučaju izbijanja rata, napad na njih odgovarajućim oružjima.

d) Jačanjem svojih ekonomskih i vojnih potencijala, Italija i Francuska žele da u perspektivi njihove RM zauzmu mjesto koje je ranije zauzimala RM V. Britanije, a danas SAD; ovo, naravno, u skladu sa izmijenjenom situacijom u ovom basenu i u svijetu, kao i sa interesima i politikom ovih dviju zemalja i borbenim mogućnostima njihovih pomorskih snaga.

Kap. fregate
Zvonimir OŠTRIĆ

LITERATURA:

- *Sixt Fleet: Beefed Up for a Bigger Job* — William H. Hessler — *Proceedings* — VIII/1958.
 - *The Genesis of the Sixth Fleet* — Dr Stephens G. Xydis — *Proceedings* VIII/1958.
 - *Order Firm but Blexible* — MP — H. A. Hadal — *Proceedings* X/1962.
 - *The American Landing in Lebanon* — Robert Mc Clintock — *Proceedings* X/1962.
 - *Nato's Southern Exposure* — Norman Locksley — *Proceedings* XI/1962.
 - *Support Bay the Ton* — Harvey Hall — *Leatherneck* III/1963. god.
 - *La marine des Etats Unis en 1964.* — J. Labayle Couhat — *La Revue maritime* IV/1964.
 - *Balanced Power* — Gerhard Elser — *Marine Rundschau* VI/1965. god.
 - *Impiego portaerei dal 1950 a oggi* — A. David Mc Donald — *Rivista marittima* III/1965.
- Vijesti i novosti iz časopisa *Mornarički glasnik*, *Revue maritime*, *Rivista marittima* i *Proceedings* od 1960. do 1965.

AKTIVNA VAZDUŠNA ODBRANA

PROBLEMI, MOGUĆNOSTI I GRANICE

U uvodnom delu autor¹ ističe da je razvoj savremene borbene tehnike (nuklearne, raketne, elektronske), kao što je poznato, doveo do toga da su danas neki pojmovi, na primer, »prostor«, »vreme«, »front« i »pozadina« izmenili svoje nekadašnje značenje. Ove činjenice nalažu organizovanje i izgradnju daleko efikasnije vazdušne odbrane, čija se glavna snaga mora zasnivati na njenoj stalnoj spremnosti (i to vrlo visokog stepena) i efikasnom sistemu oružja.

Posle ovakvog kraćeg uvoda i izlaganja o stanju vazdušne odbrane u Nemačkoj u drugoj polovini poslednjeg svetskog rata, autor napominje da njegove stavove u ovom napisu ne treba uzeti kao zvanično gledište ratnog vazduhoplovstva Bundesvera, već kao pokušaj da se neki problemi vazdušne odbrane osvetle sa današnjeg stanovišta.

Elektronika kao novo oružje. Prošlo je već 25 godina otkako su elektronski uređaji prvi put počeli da igraju važnu ulogu kao borbena sredstva u napadu ili odbrani. Međutim, uprkos mnogim primerima njihove korisne upotrebe na obe strane u toku drugog svetskog rata, u to vreme još uvek nije bilo sasvim jasno kakve sve mogućnosti pruža upotreba radio i radarskih uređaja, tako da su stručnjaci za elektroniku i obaveštajnu službu u oblasti ove nove dimenzije savremenog rata u vazduhu nastupali suviše sporo i oprezno.

Nasuprot tome, danas je, ističe autor, elektronika zagospodarila celokupnom strategijom rata u vazduhu, ako ne i onom na kopnu i moru. Poznati sovjetski nuklearni fizičar general Prokovski izjavio je pred stručnjacima sovjetskog ratnog vazduhoplovstva: »Neprijateljeve mere radio-ometanja mogu vrlo ozbiljno da poremete upotrebu naših raketa, da ih učine neefikasnim i osude na pasivnost. Snage ratnog vazduhoplovstva, kao i tenkovi i ratni brodovi, opremljeni su elektronskim uređajima, a time su istovremeno i automatski izloženi i neprijateljevom radio-ometanju. Radari i elektronika igraju sve veću i važniju ulogu i mi moramo računati s tim da ćemo u oblasti radio-izviđanja, radio-navođenja, radio-ometanja i radio-protivmera u budućnosti nailaziti na sve nove i nove pronalaskе kod protivnika. Borba za prevlast na polju elektronike u stratosferi i oko nje biće u eventualnom sukobu od ogromnog značaja. U tom smislu i teorija verovatnoće, u sklopu celokupnog vojnog planiranja, dobija sve veću važnost.«

Neke od ovih tvrdnji generala Prokovskog, navodi dalje autor, pokazale su se u međuvremenu kao tačne. Tako, na primer, nuklearna eksplozija koju su Amerikanci uspešno izveli u stratosferi u leto 1961. godine, pokazala

¹ Članak *Aktive Luftverteidigung*, koji ovde prikazujemo, objavljen je u nekoliko nastavaka u časopisu *Wehrkunde*, Zapadna Nemačka, za mart, april, jul, avgust i septembar 1965. god. Autor je potpukovnik *Gustav Böker*.

je da se njome mogu uništiti čitave interkontinentalne rakete ili njihov inerciono-navigacioni sistem, odnosno mehanizam upaljača, na koji se inače do tada nije moglo da utiče nekim drugim sredstvima.

Događaji za vreme berlinskog vazdušnog koridora pokazali su da i na području radarskog spektra postoje efikasni uređaji za ometanje. Vrlo je verovatno, smatra autor, da ovi uređaji mogu da dejstvuju i sa sovjetskih podmornica i da su na taj način u stanju da stave van dejstva čitav američki PV-sistem blagovremenog obaveštavanja, ili da mu, u najmanju ruku, osetno naškode. Tako je u velikoj meri smanjena i vrednost američkih obaveštajnih satelita *Samos* ili *Midas*, pošto postoji mogućnost ometanja na njihovim radarskim frekvencijama.

Autor smatra da nisu samo strategijske vazduhoplovne snage podložne ovakvom ometanju, već su i taktičke vrlo osetljive na mere radio-ometanja i to baš zbog toga što se njihovo dejstvo mora navoditi sa zemaljskih istaknutih osmatračnica, sa kojih vazduhoplovni oficiri za navođenje prenose naredenja kopnenih komandanata i ukazuju na ciljeve.

Završavajući deo članka o elektronici, autor još jednom citira sovjetskog generala Prokovskog: »U budućnosti će radio-talasi, nesumnjivo, razviti još žešći okršaj na području radio-veza, radio-navođenja i radio-izviđanja radi ometanja i pogrešnog orijentisanja.«

Pri osvrtu na istorijski razvoj vazdušne odbrane autor ističe da se pri tome nameću dva zaključka:

a) u oblasti vazdušne odbrane nije još nijednom došlo do nekog većeg preokreta u tehnološkom razvoju, već je samo postojalo postepeno poboljšavanje i usavršavanje radarskih uređaja, aviona, oruđa i dr.;

b) koncepcije njene upotrebe i oružja nisu se u toku niza godina bitno izmenile; ovim se ne tvrdi da je postojeća koncepcija upotrebe loša (tj. današnji metodi regionalne vazdušne odbrane), već da bi ona sasvim drukčije mogla da izgleda kada razvoju oružja za vazdušnu odbranu učini značajniji i odlučujući napredak.

Ne može se osporavati, nastavlja autor svoja razmatranja, da današnji potencijal vazdušne odbrane SR Nemačke nije bolji od onog u bivšoj Nemačkoj i da se njeno dejstvo stalno ne poboljšava. Današnjoj SR Nemačkoj potrebni su, po njegovom mišljenju, lovci-presretači i vođene rakete koji mogu da se uhvate u koštac sa raketama vazduh-zemlja, sa protivpodmorničkim raketama, a naročito sa raketama srednjeg dometa i interkontinentalnim balističkim. Sve je ovo neodložno, jer vazdušna odbrana u savremenim uslovima predstavlja neophodnu bazu celokupne odbrambene strategije SR Nemačke.

Autor smatra da pojam vazdušne odbrane nije lako tačno definisati.

Jedna grupa vojnih stručnjaka smatra da vazdušna odbrana predstavlja samo zaštitu vazdušnog prostora iznad sopstvene državne teritorije od napada iz vazduha, i to borbenim sredstvima stacioniranim na zemlji. Prema tom shvatanju, napad na naoružani neprijateljski avion koji se približava vazdušnom prostoru napadnute strane, ali koji se još uvek nalazi iznad sopstvene teritorije, ne spada više u vazdušnu odbranu u užem smislu. Prema tome, još manje se pod vazdušnom odbranom podrazumeva napad na neprijateljev aerodrom, bez obzira na to što bi pri ovakvom napadu bili

uništeni baš oni avioni koji se kasnije moraju oboriti iznad sopstvene teritorije — uz daleko veći utrošak municije.

Druga grupa vojnih stručnjaka pod pojmom vazдушna odbrana podrazumeva sve one mere koje uopšte mogu da posluže da se oslabi, odnosno uništi protivnikov potencijal za izvođenje vazдушnih napada. Ovakvo shvatanje vazдушne odbrane obuhvata, na primer, i napade na fabrike, kao i značajna vazduhoplovna postrojenja. Razmatranjem ovih različitih shvatanja postaje jasno da definisanje pojma vazдушna odbrana ima još samo praktičan značaj. Ranija, klasična odbrana od neprijateljevih napada iz vazduha iznad sopstvene teritorije postaje danas, sa povećavanjem brzina aviona i prelaskom od dosadašnjih klasičnih na nuklearne eksplozive, ionako sve više problematična.

Da bi ova dva različita shvatanja još jednom uporedio, autor navodi ovakav primer: prema prvom shvatanju, da bi se oborilo 50 neprijateljevih aviona iznad sopstvene teritorije, potrebno je upotrebiti 50 pav-raketa ili 50 lovaca-presretača, sa svom onom komplikovanom organizacijom obaveštavanja i navođenja na zemlji; naprotiv, prema drugom shvatanju, ovih 50 neprijateljevih aviona moguće je uništiti još dok se nalaze na samom aerodromu, i to jednom jedinom bombom.

Zbog ovoga autor vazдушnu odbranu deli na: defanzivnu i ofanzivnu.

Pod pojmom defanzivna vazдушna odbrana obuhvaćene su sve mere neophodne da se, prema NATO-koncepciji »primanja prvog udara«, nanese što veći gubici iznenadnom napadaču i da se, po mogućstvu, što veći broj objekata na sopstvenoj teritoriji zaštiti od razaranja pri ovom njegovom prvom udaru.

Ofanzivna vazдушna odbrana predstavlja, nasuprot tome, skup svih mera ratovanja u vazduhu koje su, posle izvedenog protivnikovog napada, usmerene protiv potencijala njegovih vazduhoplovnih snaga, ali ne i protiv njegovog stanovništva i ekonomskog potencijala. Odavde proizlazi da ofanzivna vazдушna odbrana predstavlja aktivan oblik odbrane. Ova podela na ofanzivnu i defanzivnu vazдушnu odbranu ne sme, međutim, nikad da izazove pometnju, ističe autor, pa da se zaboravi da vazдушna odbrana u celini predstavlja jedinstven zadatak, za čije ispunjenje treba sve mere vrlo brižljivo usaglasiti.

Prema mišljenju autora, već danas je potrebno utvrditi kakvi se zahtevi postavljaju za uspešnu vazдушnu odbranu 1970. godine, pošto je za razvoj nekog novog borbenog sredstva, počev od njegovog prototipa pa do usvajanja za upotrebu u trupi, najčešće potrebno od 6 do 8 godina. Šta se sve od naoružanja i borbenih sredstava u pojedinim većim armijama na Zapadu i na Istoku sprema i razvija, obično se malo sazna. Objavljeni podaci o budžetu koji se odnose na vojni aparat i na vojne izdatke ne predstavljaju siguran oslonac, jer, kao što se to obično svuda radi, važni budžetski rashodi najčešće se prikrivaju izdacima na neke druge manje uočljive stavke.

Za vazдушnu odbranu je od odlučujućeg značaja podatak da li će eventualni protivnik svoju serijsku proizvodnju, na primer 100%, usmeriti na niskoleteće lovce-bombardere, sposobne da nose nuklearne bombe, ili će sasvim napustiti proizvodnju aviona s ljudskom posadom i početi da proizvodi samo rakete srednjeg dometa, ili će, pak, tražiti neki drugi odnos između ove dve vrste oružja. Međutim, već i samo pitanje da li će on zastarele avione baciti u staro gvožđe ili će ih sačuvati i eventualno ubaciti

u vazdušni napad od velikog je značaja za vazdušnu odbranu, jer se na radarskom ekranu svaki protivnikov avion pojavljuje kao jedna svetla tačka, ne dajući pri tom nikakve podatke u pogledu njegovog tipa ili naoružanja. Ovim autor želi istaći da ukoliko je nejasnija slika o protivniku, utoliko su veći i materijalni izdaci za sopstvenu vazdušnu odbranu, jer ona u tom slučaju treba da bude pripremljena za sve moguće vrste napada, kao i vrste naoružanja. Za sada se može reći, a to će — po njegovom mišljenju — sigurno važiti i za sledećih 5 do 8 godina, da glavnu okosnicu vazduhoplovnih snaga eventualnog protivnika predstavljaju jednomotorni mlazni lovci-bombarderi, od kojih je veći deo osposobljen da nosi nuklearne bombe i koji su u stanju da na malim visinama postižu brzinu skoro jednaku brzini zvuka, dok na velikim visinama i brzinu od 2 maha. Veći deo ovih vazduhoplovnih snaga još uvek koristi aerodrome sa betonskim poletno-sletnim stazama, dok se pre 1970. godine ne mogu očekivati u protivnikovim borbenim jedinicama avioni koji bi uzletali i sletali vertikalno.

Po autorovim procenama, ukoliko bi eventualni protivnik upotrebio rakete srednjeg dometa sa nuklearnom bojevom glavom, oko 200 njegovih raketa dospelo bi do svog cilja, što znači da bi praktično svi važniji zapadnoevropski NATO-aerodromi bili uništeni. Zbog toga se nameće potreba da se sva borbena sredstva vazdušne odbrane u Zapadnoj Evropi rastresito rasporede, dobro utvrde pod zemljom i stalno drže u najvećem stepenu pripravnosti za dejstvo i pokret.

Zadatak, mogućnosti i koncepcija vazdušne odbrane. Autor smatra da su zadaci snaga vazdušne odbrane sledeći: u miru — treba da predstavlja stalnu pretnju snagama eventualnog napadača; u ratu — treba da sprečava i smanjuje gubitke i štete od protivnikovog napada iz vazduha, da podržava sopstvene oružane snage i štiti civilno stanovništvo.

S obzirom na pretpostavku da se u sledećih nekoliko godina na teritoriji SR Nemačke mogu očekivati pretežno napadi sa malih i velikih visina, njenu PVO moguće je ostvariti samo kombinacijom pav-raketa i lovaca-presretača. Ako se — kako to autor navodi na osnovu raspoloživih podataka — u vazduhoplovnim jedinicama eventualnog protivnika skoro 80% raspoloživog vremena troši na obuku u niskom i brišućem letu, onda treba računati s tim da će se oko 70 do 80% svih vazdušnih napada u eventualnom sukobu izvoditi sa ovih visina, a to znači ispod donje granice radarskog dometa. Pav-rakete, koje bi se kao univerzalno PV-oružje mogle podjednako uspešno primeniti i na visinama od 50 metara i na onim od 25 km, nije moguće danas ostvariti u tehničkom pogledu. Rešenje treba tražiti u primeni dva do tri sistema oružja, tako kombinovana da se njihovo dejstvo preklapa po visini. Ovi sistemi oružja trebalo bi da budu vrlo pokretljivi kako bi se, s jedne strane, otežalo protivniku sticanje prave slike o organizaciji PVO, a s druge, kako bi to oružje moglo, u slučaju iznenadnog protivnikovog napada, da sačuva PV-odbranu što je moguće više netaknutu.

Sigurnu zaštitu sopstvenog vazdušnog prostora, prema autorovom mišljenju, nije moguće ostvariti u dogledno vreme samo pav-raketama. Zbog toga je potrebno pri izvršavanju određenih zadataka ovu zaštitu dopuniti lovcima-presretačima visokih sposobnosti. Samo su lovci-presretači u stanju da protivnika sačekaju iznad njegove teritorije i da na taj način ostvare veći stepen bezbednosti za ciljeve na sopstvenoj teritoriji.

Pošto će se pri obostranim velikim brzinama, verovatno, moći ostvariti samo po jedan let lovaca-presretača u toku dana, to svaki od tih letova, upotrebom efikasnih raketa vazduh-vazduh, mora da bude »smrtonosan« za protivnika. Izvođenje ranije uobičajenih načina borbe ovih aviona, kao što su bili »slobodan lov« i »letovi u zaprečnim zonama«, danas više nije moguće. Do sada poznata pav-oruđa — zbog toga što napadač još uvek ima preimućstvo u pogledu izbora mesta, vremena i sredstava napada — moraju biti dopunjena sopstvenim napadima na protivnikove aerodrome i mesta lansiranja raketa. Efikasna vazдушna odbrana ne može se više ni zamisliti bez ovog upada i borbe u protivnikovom vazдушnom prostoru. Napadnuti mora, u sklopu vazdušne odbrane, tu vazдушnu opasnost brzo i energično da spreči još na samim mestima njenog nastajanja. Samo ovakav kombinovan način vazdušne odbrane, po autorovom mišljenju, pruža izgleda na uspeh.

Relativna stešnjenost zapadnoevropskog prostora prinuđava zemlje tog područja na integraciju vazdušne odbrane. Taj odlučujući problem *prostor-vreme* u vazdušnoj odbrani može da reši jedino ta integracija i potpuno iskorišćavanje postojeće dubine zapadnoevropskog vazdušnog prostora.

Za sada su u Bundesveru za vazдушnu odbranu velikih prostora predviđeni lovci-presretači *Super-Starfighter F-104 G*, za tućenje ciljeva na malim i srednjim visinama prvenstveno pav-rakete *Hawk*, a za tućenje ciljeva na srednjim i velikim visinama pav-rakete *Nike*. Težište ovog sistema vazdušne odbrane je na zaštiti prostora, zbog toga što se zbog sve veće zbijenosti važnih objekata ne može više primeniti zaštita pojedinačnih objekata u ranijem smislu.

U svojim razmatranjima autor članka ne iznosi nešto više o napadnim sredstvima i njihovom uticaju na PVO, što u svakom slučaju umanjuje vrednost ovog članka.

Novi zadaci ratnog vazduhoplovstva Bundesvera u sklopu NATO-snaga. Situacija u pogledu vazdušne odbrane SR Nemačke, prema navodima autora, takva je da je posve razumljivo što ratno vazduhoplovstvo ne pokazuje više neko ozbiljnije interesovanje za avion-presretač nadzvučne brzine koji može vertikalno da poleće i da se spušta, kao što je to, na primer, avion nemačke proizvodnje *EWR VJ 101 C*, koji bi mogao da bude naslednik američkog aviona *F-104 G*.

Nedostatak pretprostora, kao i nedovoljno vreme za davanje upozorenja, što sve čini jednu efikasnu odbranu lovcima-presretačima vrlo tešku, ako ne i nemoguću, prisiljava da se preduzme novo razmatranje i procenjivanje ovog problema, s tim da se zapadnonemačkom ratnom vazduhoplovstvu izmene zadaci u sklopu sadašnjih NATO-zadataka. U tom smislu autor ovog članka je već ranije predlagao da se dosadašnje lovačke jedinice koje su bile predviđene za zadatke presretanja, prvenstveno upotrebe za podršku kopnenih snaga iz vazduha i izviđanje. U tom slučaju bi pri novoj podeli zadataka u okviru NATO-snaga, zadatak presretanja trebalo pretežno da preduzmu vazduhoplovne jedinice drugih zemalja — članica NATO-a.

Planiranje i razvoj novih tipova aviona koji treba da naslede sadašnje avione *F-104 G* i *Fiat G-91* usmereni su u pravcu stvaranja višenamenskih tipova — za zadatke izviđanja i za podršku trupa na zemlji. Sve veći značaj za borbene jedinice dobijaju i vođene rakete taktičke namene.

Na razvoju jednog taktičkog borbenog aviona sa vertikalnim poletanjem i sletanjem, koji bi imao da zameni sadašnji *Fiat G-91* potrebno je isto toliko raditi kao i na razvoju istog takvog aviona velikog akcionog radijusa i velike brzine, koji bi trebalo da zameni sadašnji *F-104 G*. Ovakva dva tipa aviona zadovoljila bi izvođenje podrške kopnenim jedinicama iz vazduha u blizini samog fronta, služila bi za blisko i daljno izviđanje, kao i za napade u dubini vojišne prostorije. Ostale taktičke borbene zadatke ratno vazduhoplovstvo moglo bi da izvodi raketama zemlja-zemlja, na primer, raketama *Pershing*.

Zapadnonemačko gledište je, ističe autor, da bi eskadrile sadašnjih lovaca *F-104 G*, u okviru ofanzivne vazdušne odbrane, daleko bile efikasnije ako bi se upotrebljavale za napade na protivnikove aerodrome, za slabljenje dejstva njegovih lovaca-bombardera, kao i za tučenje lansirnih uređaja taktičkih raketa — radi sprečavanja drugog i sledećih napada. Sadašnje rakete vazduh-vazduh *Sidewinder*, kojima su naoružane eskadrile lovaca *F-104 G*, opremljene su infracrvenim uređajem za samonavođenje na cilj. Poznati atmosferski uslovi u SR Nemačkoj, sa čestim oblacima i maglom, verovatno će u priličnoj meri ograničavati upotrebu ovih lovaca. Iz ovih razloga njihova upotreba biće češća i efikasnija za izviđanje i borbu.

Lovac *F-104 G* je avion jednosed, sa jednim mlaznim motorom, u serijskoj proizvodnji opremljen je jednim inercionim sistemom za navigaciju (zvanim LN-3) koji se može upotrebljavati bilo gde na zemlji, nezavisno od doba dana i vremena, pogotovu što je neograničenog dometa. Ove uređaje na avionu protivnik ne može otkriti, oni ne reaguju na elektronske mere ometanja i nije im potrebna nikakva navigaciona pomoć sa zemlje. Ovaj inercioni sistem za navigaciju pokazao se kao izvanredno pogodan za savremene lovačke, izviđačke i borbene avione. Pored brzine i položaja u prostoru, ovi uređaji daju podatke o kursu, položaju aviona u letu, kao i važne podatke za druge uređaje na avionu, kao što su radar, pokazivač horizontalnog položaja, računsko-nišanska sprava za izbacivanje bombi i dr.

Zatim se autor obraća kritičarima programa za uvođenje aviona *F-104 G* u naoružanje i iznosi svoje mišljenje da ovaj avion odgovara nemačkim zahtevima kao lovac-bombarder, odnosno kao izviđački avion, i da sa izvesnim ograničenjima poseduje i sve odlike lovca-presretača, sposobnog da leti pri svim atmosferskim uslovima. Novo zapadnonemačko ratno vazduhoplovstvo moralo je iz više razloga da se odluči za jedan univerzalan tip aviona, koji bi ispunjavao zadatke lovca-presretača, izviđačkog i borbenog aviona. Tri različita tipa aviona, zbog suviše velikih troškova, nisu mogla da se uvedu. I drugi važni razlozi, povezani s pitanjama standardizacije, jednostavnijeg snabdevanja, obučavanja letaćkog i drugog pomoćnog osoblja, doprineli su da se odluka donese u prilog aviona *F-104 G*.

Nedostatak zemljišta za izgradnju potrebnog broja vojnih aerodroma, kao i to da su veliki aerodromi vrlo osetljivi na napade sve više opravdavaju težnju ka avionu koji vertikalno poleće i sleće, i ka raketnom oružju. Avion sa vertikalnim poletanjem i sletanjem ne zahteva velike i čvrste poletno-sletne staze, dok izbor dovoljnog broja pogodnih mesta za lansiranje raketa u gusto naseljenim oblastima predstavlja za sada veliki problem. Ako se objektivno ispituju uslovi upotrebe, željena rastresitost i raspored onih mnogobrojnih a neophodnih pomoćnih postrojenja na zemlji, zatim snabdevanje oružjem, municijom i gorivom, teškoće održavanja i

opravke, kao i sva ona obavezna mreža komandnih mesta i centara veze, uočava se stvarni nesklad između praktične koristi od svega toga i ukupnih izdataka.

Ako bi jedna raketa srednjeg dometa, koju je inače tehnički danas moguće ostvariti, zamenila avion *F-104 G*, ona bi sigurno predstavljala vrlo ozbiljnu konkurenciju avionu sa vertikalnim poletanjem i sletanjem.

Vrste — sistemi oružja. Za borbu u vazduhu postoje tri sistema oružja: avioni, cevna pav-oruđa i vođene rakete. Dok se za vazдушnu odbranu upotrebljavaju sva tri sistema, za vazдушni napad se upotrebljavaju samo avioni i vođene rakete.

Autor smatra da nije daleko vreme kada će i veštački sateliti i sistemi satelita obogatiti ovaj arsenal sredstava jednim novim sistemom oružja koji bi pružao dvojake mogućnosti: ili da sam satelit predstavlja u stvari vođenu raketu sa bojevom glavom (s obzirom na to da leti bez utroška energije i da je u svakom momentu spreman da se obruši na određeni cilj), ili da posluži kao vođena platforma sa koje bi se izbacivale druge rakete.

Izviđački avioni, transportni, za vezu i sl. mogu biti naoružani radi sopstvene zaštite, ali oni — po mišljenju autora — nisu »nosači oružja« u užem smislu reči. Nosači oružja za borbu u vazduhu su: bombarderi, lovci i lovci-bombarderi.

Rakete spadaju u širu grupu projektila koji se izbacuju i lete po putanji sopstvenim ili nekim spoljnim pogonom (zrna, granate i bombe sa slobodnim padom ne spadaju u projektele).

Autor smatra da su klasična pav-oruđa srednjeg i velikog kalibra (od 75 mm naviše) izgubila svaki značaj kao savremena pav-borbena sredstva i da su ustupila mesto vođenim raketama zemlja-vazduh. Međutim, slabost ovih raketa sastoji se u tome što za sada nisu pogodna za neograničeno tučenje niskoletjećih aviona, što ne znači da u budućnosti neće biti pronađeno odgovarajuće rešenje. Klasični pav-topovi kalibra do 40 mm, u spregu sa odgovarajućim uređajima za upravljanje vatrom, mogu još i danas da predstavljaju efikasna oruđa za tučenje niskoletjećih aviona. Njihova relativno uska zona efikasne vatre dozvoljava postavljanje guste mreže ovakvih topova radi postizanja uspešne PVO. Gledano s tehničke strane, problem PVO od niskoletjećih aviona pomoću automatskih pav-topova sastoji se u obaranju protivnikovog aviona. Iskustva iz II svetskog rata koja govore o tome da je sa klasičnim automatskim pav-topovima oboreno negde oko 10.000 aviona — dokazuju tehničku podesnost i sposobnost ovih oruđa za PVO od niskoletjećih aviona. Pri svemu ovom ne sme se prevideti da je, na primer, iz nemačkog pav-topa lakog i srednjeg kalibra trebalo prosečno ispaliti oko 5.000 zrna da bi se oborio jedan avion. To znači da je jedan nemački automatski pav-top trebalo u toku II svetskog rata da gađa negde oko 20 minuta, i to najvećom brzinom gađanja, da bi oborio jedan avion.

Da bi se povećavanjem broja zrna postigao povoljan rezultat obaranja, počeli su da se izrađuju topovi sa dve, tri, pa čak i četiri cevi. Ovim se, pored povećavanja gustine vatreng snopa, istovremeno postizala i ušteda na obučenom ljudstvu, a delimično i na već dosta komplikovanim pomoćnim uređajima. Pri svim ispitivanjima mogućnosti povećavanja uspeha u gađanju pav-oruđima pokazivalo se gotovo uvek da se kod pav-topova lakog i srednjeg kalibra odlučujući napredak može postići u prvom redu koreni-

tim poboljšavanjem nišanske rešetke i nišanske sprave. Ovde treba razlikovati kompletne uređaje za upravljanje vatrom od pav-nišanskih sprava. Vrlo je lako shvatiti i dokazati da greške u nišanjenju pomoću pav-nišanske rešetke sa ugrađenim krugom za velike brzine cilja, pri gađanju aviona koji lete velikim brzinama, rastu vrlo brzo i da dobijaju takve vrednosti da su izgledi za obaranje aviona ravni nuli.

Pri letu cilja po putanji lučnog oblika računat komandnog uređaja nije u stanju da vrši tačnu eksterpolaciju. Sa produžetkom vremena leta, uvećanom brzinom cilja, smanjenjem radijusa krivine, povećava se greška između stvarne tačke susreta i tačke susreta koju izračunava komandni uređaj.

RAKETE KAO SISTEM ORUŽJA VAZDUŠNE ODBRANE

Kada se danas govori o nekom sistemu oružja, onda se, po mišljenju autora, pod tim podrazumeva jedinstvena celina oružja i operativnih uslova — s obzirom na određeni cilj kome treba da posluži. Što god se cilj tačnije postavi, to se oštrije mogu da razrade kriteriji koji u tehničkom i ekonomskom pogledu, kao i u pogledu ljudstva, uslovljavaju sam sistem. Prvenstveno se ovde postavlja pitanje efikasnosti sistema, tj. da li je on stvarno u stanju da zadovolji postavljeni cilj. Kada se u daljem tekstu govori o sistemu oružja vazdušne odbrane pomoću raketa, ne sme se izgubiti iz vida da vazdušna odbrana predstavlja samo jedan deo nacionalnog sistema odbrane. Ovde se misli samo na aktivnu vazdušnu odbranu. Pre nego što se da definicija jednog takvog sistema oružja koji bi odgovarao nacionalnim ciljevima, potrebno je ukazati na neke okolnosti koje su karakteristične za razvoj današnje tehnike naoružanja.

Ako se pretpostavi da se broj tehnički mogućih sistema oružja proporcionalno povećava sa stvarnim obimom saznanja, onda je moguće pomoću matematičkih proračuna približno utvrditi u svakom momentu broj mogućih sistema oružja. Ako se proizvoljno pretpostavi da su 1938. god. postojale dve takve mogućnosti, 1958. god. postojalo je 200, a 1960. već 500 različitih mogućnosti za izradu nekog sistema oružja. Ovaj skokoviti porast broja mogućnosti jako utiče na sam tempo neprekidnog zamenjivanja postojećih sistema — novim sistemima oružja. Autor tvrdi da od trenutka kada se neki sistem oružja zamisli, razradi, sazri za upotrebu i sklopi ugovor za njegovu proizvodnju, pa do trenutka dok on stvarno dođe u trupu obično protekne u SSSR-u oko 5, a u SAD oko 8 godina. Uporedo sa ovim problemom, na čijem se savlađivanju uspešno radi, i problem zastarevanja sistema oružja dobija nov i dalekosežan značaj. Teoretski, u bilo kom momentu može se reći da je svaki sistem oružja, još pre nego što i počne da se upotrebljava, u svakom pogledu već zastareo. U ovakvim okolnostima lako je izračunati koliko novih programa sistema oružja sa istom namenom treba uzeti u razradu i procenu da bi se izravnao ovaj gubitak zbog zastarevanja.

Tako se već danas govori o »generacijama« stvorenih raketa: prva do 1947. god., u koju spadaju nemačke rakete V-1 i V-2, *Wasserfall*, *Rheintochter* i dr.; druga od 1948. do 1960. god., u kojoj treba pomenuti *Titan*, *Atlas*, *Polaris* i dr.; treća od 1961. god. pa dalje, u koju spadaju *Minuteman*, *Saturn* i dr.

Posledice koje nastaju zbog preterane specijalizovanosti i komplikovanosti mogu se isto tako na više načina pravdati. Tako, na primer, dok je mlazni motor *Rolls-Royce Derwent*, izrađen odmah posle II svetskog rata, imao oko 9.000 sastavnih delova, novi mlazni motor *RB-109* ima ih već 20.000. Ova komplikovanost posledica je sve većih zahteva u pogledu izdržljivosti, snage motora i potrošnje goriva. Troškovi za elektronsku opremu jednog lovačkog aviona penju se u istom vremenskom razdoblju čak i za više od 100 puta. Iz ovakve situacije mogu se izvući dva zaključka: prvi, ogromni troškovi smanjuju se kod velikih svetskih sila pošto su samo one u stanju da naporedo sprovede mnogobrojne i velike tehničke razvojne programe različitih vrsta, od projektovanja do njihove praktične upotrebe; drugi, izbor nekog slabog sistema oružja mogao bi imati za posledicu brz i odlučujući poraz. Činjenica je da 60% zaštitu nuklearnim sredstvima ili isključivo statičnu odbranu državne teritorije raketnim naoružanjem ne bi mogla finansijski da izdrži nijedna svetska sila.

Potrebno je još razmotriti, ističe autor, specijalne geografske, pravne, ekonomske i vojne uslove koji se postavljaju pri usvajanju odgovarajućeg sistema oružja za potrebe SR Nemačke. U geografskom pogledu SR Nemačka ima srazmerno dugačke granice prema istoku i zapadu, dok je u pravcu istok-zapad njena teritorija prilično uzana i pri današnjim brzinama moguće je sva osetljiva mesta na njoj dostići za vrlo kratko vreme. Zbog toga se prve odluke ne mogu donositi sa isturenih tačaka, već samo sa jednog centralnog KM. I raspored sredstava vazdušne odbrane podleže, saobrazno tome, ovim ograničavajućim uslovima. Mala dubina teritorije, koja dozvoljava mogućnost brzog prodora protivnikovih vazduhoplovnih jedinica do neuralgičnih tačaka, zahteva najveću mogućnu pokretljivost sredstava vazdušne odbrane na zemlji. Mogućnost obostrane primene nuklearnog oružja čini necelishodnim rešenje da aktivna vazdušna odbrana brani sopstvene nuklearne ciljeve.

Sve ove činjenice utiču na to da gusto zbijena, nepokretna odbrana sa zemlje i iz vazduha ne dolazi uopšte više u obzir za razmatranje i primenu u SR Nemačkoj. Pored ovoga, treba imati u vidu i to da izdaci za vazdušnu odbranu predstavljaju samo jedan deo odbrambenog budžeta.

Prema mišljenju autora, danas se stalno postavlja pitanje kakvim će se tempom ići u zamenjivanju današnjih aviona sa ljudskom posadom raketama i drugim oružjem. Kao odgovor na ovo pitanje treba razmotriti i proceniti sve probleme borbe u vazduhu. Iz do sada iznetog može se sagledati da će se za određene zadatke najverovatnije ići na zamenjivanje u prvom redu lovaca-presretača pav-raketama. Lovci-presretači se mogu onda upotrebiti za borbene zadatke koje su u stanju samo oni da izvršavaju. Najteže će biti zameniti lovce-bombardere, jer je otkrivanje ciljeva, određivanje stepena važnosti tih ciljeva i, prema potrebi, njihovo momentano tučenje, takav zadatak koji se ne može izvršavati, na osnovu sadašnjih izgleda, nekim sistemom oružja bez ljudske posade.

Ovo je, po mišljenju autora, dovoljno ubedljiv argument zbog čega se jedno savremeno ratno vazduhoplovstvo ne može odreći lovaca-bombardera za taktičku namenu i zašto zapadnonemačko ratno vazduhoplovstvo uporno insistira na stvaranju eskadrila lovaca-bombardera *F-104 G*.

Vazdušna odbrana preuzima na taj način, nastavlja autor svoja razmatranja, vrlo važan i u prvom redu strategijski zadatak da zaštiti zemlju, ili

više savezničkih zemalja, od raznih vrsta napada iz vazduha. To znači ne samo od napada teških bombardera velikog akcionog radijusa, već i od napada raketa i satelita.

Prema tome, vazdušnoj odbrani jedne zemlje postavlja se zadatak da otkrije što pre sva neprijateljeva sredstva koja prodiru nad njenu teritoriju, kao i njihove namere, tj. na koje ciljeve su ta sredstva upućena, i da preduzme odbrambene mere koje pružaju najveće izgleda na uspeh.

Da bi se ovo postiglo, vrlo je važno kakav sistem otkrivanja neprijateljevih sredstava i navođenja sopstvenih pav-sredstava treba vazdušna odbrana da primeni. Autor zatim navodi koje sisteme upotrebljavaju pojedine zapadnoevropske zemlje i, kao primer, ističe da troškovi održavanja i pogona američkog pav-sistema za otkrivanje i navođenje SAGE iznose dnevno oko dva miliona dolara. Ovaj sistem, prema tvrđenju autora, obezbeđuje potrebnu kontrolu nad upotrebom celokupnog pav-naoružanja u okviru vazdušne odbrane. Autor smatra da se izdaci za održavanje i pogon ovakvih sistema isplate s obzirom na činjenicu da se protivnikovi nadzvučni bombarderi ili interkontinentalne rakete ne bi mogli uopšte otkriti bez upotrebe savremenih radarskih uređaja velikog dometa. A za upozorenje stanovništva, zbunjivanje pav-sredstava i njihovo stavljanje u dejstvo svaka sekunda znači vrlo mnogo.

Međutim, i pored zahteva i potrebe da ovi sistemi za otkrivanje i navođenje budu potpuno automatizovani, u nekim zapadnoevropskim zemljama postoje još uvek sistemi čiji se pogon odvija manuelno. U poslednje vreme, ističe autor, pojedine evropske zemlje nastoje da takve manuelne sisteme zamene poluautomatskim sistemima. Tako, na primer, Francuska i V. Britanija uvode zajednički sistem STRIDA 2, Italija sistem SIDA, zemlje Beneluksa sistem SATCO, Zapadna Nemačka i američke jedinice u njoj koriste sistem 412 L, itd.

Američka komanda taktičkih vazduhoplovnih snaga, nastavlja autor, počela je od nedavno da ispituje jedan potpuno nov i pokretan centar, nazvan ABCCC. Taj centar može da se smesti u jednu kabinu, koja se opet cela može da postavi u transportni avion C 130E, iz koga u toku leta može da dejstvuje. Iz ovog komandnog centra može se rukovoditi i komandovati taktičkim operacijama kopnene vojske ili ratnog vazduhoplovstva. Njegovim uvođenjem američki vojni stručnjaci nameravaju da sprovedu novu koncepciju otkrivanja protivnikovih napada iz vazduha i navođenja sopstvenih pav-sredstava. Prema toj koncepciji, izviđački avion — opremljen televizijskim kamerama, infracrvenim i radarskim uređajima — leti iznad protivnikove teritorije, otkriva ciljeve i podatke o njima neposredno šalje u komandni centar ABCCC. Ovde se podaci primaju, slažu, obrađuju i stavljaju komandantima na upotrebu.

Posle davanja znaka uzbune vazdušnoj odbrani se postavlja, kao najvažniji zadatak, da otkrije, identifikuje, napadne i uništi protivnikova sredstva. Prema tvrđenju autora, vazdušna odbrana u zapadnoevropskim zemljama u stanju je danas da izvrši sve ove zadatke — protiv ciljeva koji lete u Zemljinoj atmosferi. Prema letu nekih interkontinentalnih raketa, ova vazdušna odbrana može da otkrije, identifikuje i predvidi cilj njihovog napada. Međutim, ona nije u stanju da napadne i uništi takve rakete.

Autor iznosi da je za vazdušnu odbranu od velikog značaja pitanje pokretljivosti. Pri tome ističe da se kod sistema oružja manjeg dometa može

sprovesti daleko veća pokretljivost, kako u pogledu brzine samih pav-jedinica pri promeni vatre u položaja, tako i brzine promene vatre sa jednog istog položaja, nego kod sistema oružja velikog dometa. Lansirni položaji pav-raketa velikog dometa mahom se nalaze ukopani pod zemljom, tako da njihova promena u toku borbe ne dolazi u obzir. Kod njih se radi samo o brzini promene vatre sa tih položaja. S obzirom na ovu podelu pav-sredstava, i njihovi sistemi uređaja za navođenje dobijaju isti karakter. Uz stacionarne pav-jedinice idu i stacionarni uređaji za otkrivanje i navođenje većeg dometa, a uz pokretne pav-jedinice manjeg dometa odgovarajući pokretni uređaji za otkrivanje i navođenje takođe manjeg dometa. Pošto se kod stacionarnih uređaja za otkrivanje i navođenje pojavljuju mrtvi uglovi i prostori, to se pravilnim rasporedom pokretnih uređaja oni treba da popune.

Što se tiče komandovanja u vazdušnoj odbrani, autor navodi da ono može biti centralizovano, decentralizovano i autonomno. Kod centralizovanog komandovanja postoji jedno komandno mesto koje neprekidno prima najnovije podatke o situaciji u vazduhu i sa koga se navodi i komanduje upotreba aviona i pav-raketa. Kod decentralizovanog komandovanja preneto je komandovanje i odgovornost za radarske centre, centre veze i centre za navođenje na jednog komandanta, dok su upotreba pav-sredstava, izbor ciljeva, njihova raspodela i borba protiv njih preneti na višeg operativnog komandanta.

Kod autonomnog komandovanja svaki starešina radarskog centra, jedinica lovačkih aviona, divizionara pav-raketa, centra za navođenje i drugih centara i jedinica ima ovlašćenje za neograničenu upotrebu svoje jedinice, odnosno centra. Prednost ovakvog načina komandovanja, kako ističe autor, sastoji se u njegovoj srazmerno velikoj nepovredljivosti. Zahvaljujući velikom broju radarskih uređaja, podaci o svim otkrivenim ciljevima odmah se automatski prenose do jedinica pav-raketa, lovačkih aviona i drugih centara.

Posle uvođenja velikog broja različitih elektronskih uređaja, u vazdušnoj odbrani se, po njegovom mišljenju više ne može sprovesti centralizovano komandovanje. Međutim, kada je reč o načinima komandovanja, on ističe da se može primeniti i kombinovano komandovanje. Na taj način se mogu kombinovati prednosti svih načina komandovanja, na primer, velike uštede materijala — koje omogućuje centralizovano komandovanje, sa manjom osetljivošću na neprijateljeve napade — koje pruža autonomno komandovanje. Ta kombinacija komandovanja mogla bi se izvesti tako što bi kod pokretnog sistema vazdušne odbrane (čiji je domet manji) postojalo decentralizovano ili autonomno komandovanje, koje bi se moglo primeniti i tamo gde uslovi za centralizovano komandovanje nisu dobri, kao, na primer, u planinama, dolinama, pri praćenju pokreta marševskih kolona, itd. Kod stacionarnog sistema vazdušne odbrane (čiji je domet veći) uspešnije se pokazalo centralizovano komandovanje, jer se kontrola u protivnikovom vazdušnom prostoru, raspodela ciljeva i upotreba pav-sredstava mogu unapred planirati.

Autor se zatim zadržava na problemu tačnog određivanja, odnosno identifikovanja aviona na radarskim ekranima. Taj problem se postavio pred stručnjake i starešine vazdušne odbrane još od samog uvođenja radara u njeno naoružanje. Naime, na radarskom ekranu se svi avioni, bilo neprija-

teljevi ili sopstveni, pojavljuju kao male svetle tačkice. Problem se sastoji u tome na koji način tačno identifikovati koji je avion sopstveni, a koji neprijatelj, što je do pre izvesnog vremena bilo nemoguće. Napori da se taj problem reši doveli su do uvođenja u vazдушnu odbranu specijalnih uređaja, nazvanih skraćeno IFF. Tehničko rešenje tog sistema sastoji se u tome što svaki sopstveni avion ima na sebi ugrađen jedan primo-predajni uređaj koji ima zadatak da prima impulse radara i odgovara na njih. Kada se na radarskom ekranu pojavi »odgovor« na primljeno »pitanje«, u vidu specijalnog kodnog znaka, sopstveni avion je identifikovan. Ako od aviona ne stigne tačno utvrđen kodni »odgovor« ili, pak, stigne neki pogrešan, onda je u pitanju neprijatelj avion.

Međutim, i pri uvođenju sistema specijalnih uređaja IFF pojavljuju se ozbiljni problemi samo nešto drukčije prirode. Radi se, naime, o tome da svi radarski uređaji (pošto ih ima raznih tipova, veličine i jačine) ne rade na istoj frekvenciji, tako da veliki broj radara ne može da prima »odgovore« od aviona, jer ovi rade na drugoj frekvenciji, a ne na onoj na kojoj rade uređaji IFF. Rešenje je nađeno tako što se na postojeće radarske antene postavljaju druge posebne antene, koje se sinhronizovano okreću sa radarskom antenom. Preko ovih, takozvanih sekundarnih antena mogu se na taj način odašiljati i primati kodni impulsi od sopstvenog aviona, bez obzira na kojoj frekvenciji radile pojedine vrste radara.

No, i pored svega toga, ističe autor, ni ovi sistemi radara nisu u stanju da otkriju i identifikuju nalet protivnikovih aviona iz niskog i brišućeg leta. Oni se još uvek, bilo pomoću optičkog ili radarskog osmatranja, ne mogu blagovremeno otkriti i identifikovati, jer svi podaci, ako se najzad i dobiju, predstavljaju već začasne podatke koji se ne mogu više iskoristiti. Iako se rešenju ovog problema posvećuje velika pažnja, iz ovog članka se ne vidi dokle se u tom pravcu stiglo.

Iz svega iznetog može se zaključiti, po autorovom mišljenju, da glavni zadatak vazdušne odbrane u pogledu njene organizacije treba da bude postizanje najveće pokretljivosti, pri čemu bi se što više izbegavao sistem stacionarnih pav-sredstava. Kao njen neposredan zadatak postavlja se uništavanje ciljeva u vazduhu pav-raketama manjeg i srednjeg dometa, a u izuzetnim slučajevima razaranja i uništavanje ciljeva na zemlji pav-raketama velikog dometa.

M. Đ.

KRILATE RAKETE*

U okviru savremene raketne tehnike značajno mesto zauzimaju »krilate rakete«, ili kako ih još često nazivaju »avioni rakete«.

Iz samog naziva proizlazi, ističe autor, da se radi o raketama koje imaju krila; međutim, za sada još ne postoji čvrsto određena terminologija za ovu vrstu raketa, jer postoje i drugi tipovi raketa koje imaju krila ali ne spadaju u ovu vrstu kao što su, na primer, PT-rakete, PV-rakete itd.

Zbog toga je u ovom članku reč o raketama koje, pored krila, poseduju i druge osobine i to: namenjene su za gađanje nepokretnih ciljeva na zemlji, te se time i razlikuju od PT i PV-raketa i raketa »vazduh-vazduh«; za ostvarenje potrebne daljine leta ove rakete iskorištavaju aerodinamičke sile te se razlikuju od balističkih raketa koje aerodinamičke sile koriste samo za upravljanje (korekturu) na putanji.

Krilate rakete imaju mnogo zajedničkih osobina sa avionom, ali se od njega razlikuju u sledećem: a) u raketi nema pilota; b) upravljanje raketom u toku leta je automatizovano; mada i kod nekih aviona postoji sličan sistem (autopilot), ipak je i u takvim slučajevima uvek predviđeno mesto za čoveka — pilota; c) krilata raketa se može samo jednom¹ da upotrebi, nasuprot avionu koji se može više puta da koristi.

Krilata raketa je, kao i svaka druga, samo deo raketnog kompleksa; ovaj obuhvata, kao što je poznato, raketu i nadzemne uređaje koji obezbeđuju njenu upotrebu.

Poznato je da su se krilate rakete jednovremeno pojavile sa balističkim, i to još u vreme drugog svetskog rata; po svršetku rata nastavljeno je sa razradom projekata i uveden je u naoružanje veći broj tipova krilatih raketa. Osnovna klasifikacija sadašnjih krilatih raketa može se izvršiti po sledećem:

ПО КАРАКТЕРИСТИКАМА ПУТАНЈЕ

a) Krilate rakete kod kojih je veći deo putanje leta na stalnoj visini. Ovo je karakteristično za najveći broj starijih tipova raketa, koje su ujedno i najmasovnije. Kod ovih raketa putanja može biti podeljena na: uzletni deo (startni deo); deo leta na stalnoj visini (marševski deo) i deo pikanja.

* Ovo je prikaz knjige: инженер-полковник И. В. Чуев „Крылья ракеты (самолеты снаряды)“, Военное издательство Министерства обороны СССР — Москва, 1964. г.

U svetskoj vojnoj terminologiji se takođe javljaju termini »krilata raketa« i »samoljet snarjad«. Najčešće se pod pojmom »krilate rakete« podrazumevaju rakete koje se lansiraju sa zemlje, a pod pojmom »samoljet snarjad« rakete koje se lansiraju sa aviona.

¹ Za nastavne svrhe postoje uređaji — padobrani i automati za prizemljenje, koji omogućavaju da se raketa iskoristi više puta. Sa ovakvim uređajima su snabdevene i krilate rakete specijalne namene — za izvidanje i dr.

Na uzletnom delu koji je pod nagibom od 15 do 30° u odnosu na horizont, krilata raketa dobija potrebnu brzinu i podiže se na određenu visinu radom startnog motora. Dužina uzletnog dela se obično meri u sekundama.

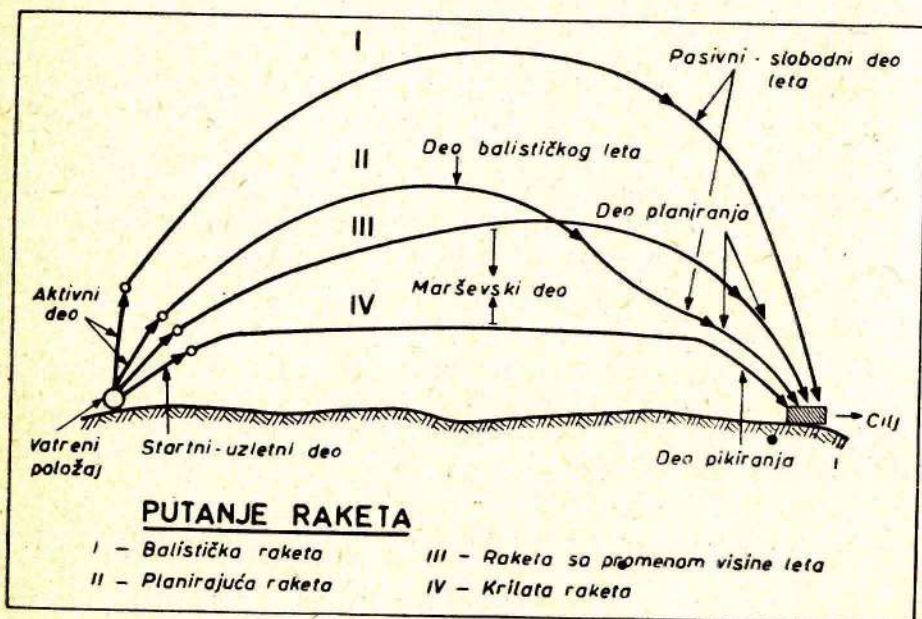
Marševski deo leta, koji se ostvaruje radom marševskog motora, po vremenu je najduži i traje od nekoliko desetina minuta do nekoliko časova. Na tom delu se iskorištava aerodinamička sila podizanja koja kompenzira silu teže.

Na poslednjem delu putanje krilata raketa se spušta sa visine marševskog leta na cilj. Za vreme pikiranja marševski motor može biti isključen, a aerodinamička sila se može koristiti ili ne za povećavanje brzine pikiranja na cilj.

b) Krilate rakete — koje se nazivaju još i »planirajuće rakete« — predstavljaju, u stvari, neku sredinu između krilatih i balističkih raketa. Kod njih uzletni deo putanje, za koje vreme radi reaktivni motor, nazivaju još i aktivnim delom. Posle toga dolazi balistički let, s obzirom na to da kod ovih raketa ne postoji marševski motor. Za vreme ova dva dela leta aerodinamička sila se koristi samo za upravljanje na putanji. Treći deo putanje leta rakete je tzv. planiranje. Kada raketa dođe u guste slojeve vazduha aerodinamička sila podizanja se koristi za povećavanje daljine leta.

c) Krilate rakete koje menjaju visinu leta, odnosno kod kojih se aerodinamička sila podizanja koristi za obezbeđenje neprekidnog leta po određenoj putanji.

Sve navedene putanje krilatih raketa, u odnosu na putanju balističkih, pokazane su na shemi.

PO BROJU MOTORA

U ovom pogledu postoje rakete sa jednim i rakete sa dva motora — startnim i marševskim.

Startni motor radi samo u početku lansiranja, tj. vrlo kratko vreme i služi za potisak rakete sa lansera. Obično troši čvrsto gorivo. Marševski motori su veoma različiti.

PO AERODINAMIČKOJ SHEMI

Razlikuju se krilate rakete čije površine za upravljanje leže u jednoj i one čije površine leže u dve ravni. Zbog toga se javljaju sheme »normalna«, »leteće krilo«, »povratno krilo«, itd.

PO SISTEMU UPRAVLJANJA

Postoje četiri sistema upravljanja: autonomni, navigacioni, teleupravljanja i samonavođenja.

PO BORBENOJ NAMENI

Razlikuju se četiri grupe krilatih raketa: »zemlja — zemlja«, »brod — zemlja«, »vazduh — zemlja« i bespilotni izviđači.

Krilate rakete mogu biti taktičkog, operativno-taktičkog ili strategijskog značaja. U stvari, one treba da dopreme (transportuju) do cilja nuklearne, termonuklearne, fugasne i druge bojeve glave za uništavanje ili neutralisanje, kao i aparature za izviđanje ili stvaranje smetnji protivnikovim radio-elektronskim sredstvima.

NEKA PITANJA BORBENE PRIMENE KRILATIH RAKETA

Karakter borbenih zadataka koji se rešavaju krilatim raketama određen je raznovršnošću tipova bojevih glava. Prema inostranim podacima, sada se za krilate rakete uglavnom proizvode nuklearne i termonuklearne bojeve glave koje imaju trotilov ekvivalent od nekoliko hiljada do nekoliko miliona tona. Takve bojeve glave su u stanju da unište bilo koji cilj: nezaklonjenu kao i zaklonjenu živu silu, borbenu tehniku, inženjerijsko-fortifikacijske objekte, stambene zgrade, industrijska postrojenja, itd. Zbog toga se krilate rakete mogu upotrebljavati za rešavanje najraznovrsnijih borbenih zadataka, kako strategijskog značaja (rušenje industrijskih centara, naselja, železničkih čvorova itd.) tako i operativno-taktičkog (uništavanja žive sile i borbene tehnike). U zavisnosti od karaktera i površine cilja, kao i tačnosti gađanja, krilate rakete mogu primeniti bojevu glavu sa manjim ili većim trotilovim ekvivalentom.

Pored nuklearnih, neke krilate rakete imaju i obične bojeve glave — fugasne, rasprskavajuće i kasetne (sa većim brojem manjih zrna koja se rasejavaju po vazduhu i dejstvuju samostalno). Bojeve glave sa običnim eksplozivom, uzimajući u obzir veliku skupoću izrade krilatih raketa, primenjivaće se po pravilu samo po važnom i po prostoru malom cilju, i to pri veoma tačnom radu sistema upravljanja.

Kao poseban vid javljaju se bojeve glave za stvaranje smetnji protivnikovim radio-lokacionim stanicama. Njihovo ustrojstvo je veoma raznovrсно, a sve se one mogu uspešno primeniti za borbu sa protivvazdušnom odbranom protivnika.

Bojeva glava se sastoji iz bojevog punjenja, upaljača i osiguravajućeg sistema. Bojevo punjenje se javlja kao jedinstven element koji treba da uništi cilj. Upaljač određuje momenat eksplozije bojeve glave, a može biti nezavisan od sistema upravljanja ili povezan sa njim u većoj ili manjoj

meri. Postoje kontaktni upaljači koji se aktiviraju pri udaru bojeve glave o prepreku i nekontaktni koji reaguju na bilo kakvu karakteristiku cilja ili njegove okoline. U stvari, radio-lokacioni, barometarski i drugi upaljači omogućuju eksploziju bojeve glave na određenoj visini. Sistem osiguranja je, u suštini, mehanizam koji posreduje između upaljača i bojevog punjenja i priprema bojevu glavu za eksploziju, odnosno sprečava eksploziju pre određenog vremena ili daljine.

IZVIDANJE KRILATIM RAKETAMA

Među najvažnije zadatke svih vidova oružanih snaga i rodova vojske u savremenim uslovima dolazi izviđanje, bez kojeg ni najsavremenije raketno oružje ne bi moglo uspešno da bude primenjeno. Postoji više vidova izviđanja, no kao najvažnije se smatra izviđanje iz vazduha koje može da se vrši avionima, a takođe i sredstvima bez pilota kao što su krilate rakete. Polazeći od toga da je znatno porasla efikasnost sredstava PVO, mnogi vojni stručnjaci predviđaju da će najširu primenu u vazдушnom izviđanju ubuduće imati krilate rakete.

Potrebno je istaći da se savremeno vazdušno izviđanje više ne ograničava samo na aero-foto-snimanje, već da se primenjuju i različiti radio-elektronski metodi, kao na primer: televizijsko i foto-televizijsko osmatranje, fotografisanje infracrvenim zracima, radio-lokaciona kartografija, radio-tehničko izviđanje, određivanje stepena radijacije, itd.

Vazdušno izviđanje se može izvoditi i sa malih i sa velikih visina. Treba pretpostaviti da će se krilate rakete koristiti za izviđanje sa malih visina jer se foto-dokumenti i televizijske slike dobivene sa visine od nekoliko stotina metara lako mogu dešifrovati. Pored toga, let na malim visinama otežaće dejstvo sredstava PVO protivnika, jer za radio-lokatore na tim visinama postoje zone u kojima se ne može osmatrati.

Što se tiče predaje izviđačkih podataka, na krilatim raketama postoje sredstva koja mogu predavati podatke neprekidno u toku izviđanja i sredstva koja omogućuju dobijanje podataka tek posle povratka krilate rakete u svoju bazu.

U prvu grupu sredstava spadaju televizijske i foto-televizijske aparature. Televizijska radi isto tako kao i obična nadzemna aparatura. Rad foto-televizijske aparature svodi se na sledeće: traka snimljena u toku leta obrađuje se u krilatoj raketi i dobijene slike se pomoću televizijskog sistema prenose stanicama na zemlji. Taj metod je složeniji, ali obezbeđuje kvalitetnije slike, odnosno verodostojnije podatke. Zbog toga sredstva koja neprekidno i brzo predaju podatke u uslovima visoko pokretnih borbenih dejstava imaju prednost i mogu da imaju odlučujući značaj za ishod borbenih dejstava. To obezbeđuje da deo podataka, i ako bi krilata raketa bila uništena sredstvima PVO, bude predat na zemlju.

U drugu grupu sredstava spadaju foto-aparati, sredstva radio-tehničkog, radio-lokacionog i infracrvenog izviđanja. Postoje foto-aparati koji omogućuju izviđanje (fotografisanje) pri brzini leta 500 m/sek. sa visine od 30 do 300 m. Oni su snabdeveni foto-električnim uređajima i da bi podaci bili što potpuniji postavlja se veći broj njih, tako da se objekt jednovremeno snima pod raznim uglovima.

Na izviđačkoj krilatoj raketi umesto bojeve glave postavlja se specijalno postolje sa uređajima za izviđanje. One se opremaju i uređajima za sletanje.

Kao osnovna slabost krilatih raketa smatra se njihova osetljivost na dejstvo PVO protivnika. Ta osetljivost je uslovljena relativno malom visinom i brzinom leta ovih raketa, što olakšava njihovo otkrivanje, kao i navođenje sredstava PVO na njih.

Krilate rakete se mogu uništiti, s obzirom na veliku efikasnost gađanja sredstava PVO i mogućnost jednovremenog lansiranja nekoliko protivvazдушnih raketa. Upravo ova osetljivost krilatih raketa na dejstvo sredstava PVO i opredeljuje celishodnost njihove primene. Danas postoji mogućnost povećanja njihove visine i brzine leta, ali time se povećavaju i težina i razmere krilate rakete. Zbog toga se traže drugi putevi u rešavanju tog problema.

Mnogi podaci govore o tome da se najozbiljnije radi na osvajanju krilate rakete koja bi na putanji izvodila manevar u pogledu brzine i visine leta. Time bi se obezbedilo da u jednom slučaju raketa može pikirati na cilj, a u drugom da doleti do cilja na maloj visini — manevrujući u horizontalnoj ravni. U prvom slučaju mogućnost uništavanja krilate rakete znatno bi se usložila usled velike brzine pri pikiranju, a u drugom — usled teškoće otkrivanja. Promenom brzine i visine leta otežava se raspodela ciljeva sredstvima PVO protivnika i smanjuje njihova efikasnost. U suštini taj razvojni put krilatih raketa predstavlja pasivni metod borbe sa sredstvima PVO.

Postoje i drugi — aktivni metodi borbe sa sredstvima PVO protivnika. Krilata raketa može da bude snabdevena aparaturom za stvaranje smetnji radio-lokacionim stanicama protivnika ili može da izbacuje staklena vlakna, metalne igle, itd. Lansiranjem raketa koje bi stvarale smetnje protivniku, u znatnoj meri bi se otežalo uništavanje raketa sa bojevom glavom koje bi sledile iza njih.

Moguće je i stvaranje lažnih ciljeva — korišćenjem tela, krila i motora krilate rakete posle odvajanja bojeve glave. Jedna od varijanti je da se na određenoj daljini od cilja odvoji bojeva glava, koja bi na cilj pala po balističkoj putanji, a ostali deo rakete, posle znatnog podizanja u visinu i eksplozije u vazduhu, mogao bi da obrazuje čitavu seriju lažnih ciljeva na neprijateljevim radio-lokatorima.

Ne isključuje se ni mogućnost bacanja predajnika sa krilate rakete pomoću padobrana, koji bi narušavali rad radio-lokacionih stanica i stvarali tzv. smetnje.

Najzad, krilate rakete mogu voditi i aktivnu borbu sa sredstvima PVO; naime, krilate rakete specijalne namene mogu imati uređaje za samonavođenje koji bi tačno navodili raketu na radio-lokacionu stanicu koja je u radu kako bi je uništila. Posle puštanja serije takvih raketa po sredstvima PVO protivnika, iza njih se mogu efikasno primeniti krilate rakete za uništavanje zaplaniranih ciljeva na zemlji.

Treba imati u vidu da će dalje usavršavanje krilatih raketa uticati i na usavršavanje sistema PVO.

Iz do sada iznetog se vidi, nastavlja autor svoja razmatranja, da krilate rakete nisu toliko nezaštićene kao što to na prvi pogled izgleda, mada se po osetljivosti ne mogu upoređivati sa balističkim raketama. Njihova osetljivost je približno ista kao i ona kod aviona, s tom razlikom što pri upotrebi rakete ne postoji rizik da se izgubi i posada — kao što je slučaj kod aviona.

Razmatrajući osnovne taktičko-tehničke podatke krilatih raketa »zemlja-zemlja«, autor sve ove rakete svrstava u tri grupe: prva — *Se-420, Robot-315 i Lacrosse*, druga — *Matador, Meiss i Regulus*, treća — *Snark i Navano*. On ujedno daje i njihove karakteristike:

startna težina kod prve grupe kreće se od 1.000 do 1.360 kg; kod druge od 5.440 do 7.000 kg; kod treće — kod rakete *Snark* 27.000, a kod *Navano* 90.000 kg;

brzina leta kod svih raketa je od 270 do 310 m/sek, izuzev rakete *Navano* čija je brzina 1.000 m/sek;

daljina gađanja kod prve grupe je 20—100 km, kod druge 800—1.000 km, a kod treće oko 8.000 km;

visina leta je kod prve grupe do 4.000 m, kod druge 12.000—13.700 m, a kod treće 15.000—30.000 m;

dužina rakete je kod prve grupe od 3,5—7,3 m, kod druge 9,7—13,4 m, kod treće 20—20,5 m;

prečnik tela kod prve grupe je 0,5—0,6 m, kod druge i treće 1,3—1,52 m; raspon krila kod prve grupe 2,13—3 m, kod druge 6,4—8,7 m, a kod treće 11—12,8 m;

startni motori kod svih raketa su reaktivni, sa čvrstim gorivom, izuzev rakete *Navano* kod koje je tečno gorivo.

KRILATE RAKETE »VAZDUH-ZEMLJA«

U posleratnom periodu mnogo se pažnje posvetilo i razradi čitavih serija krilatih raketa »vazduh-zemlja«. Te rakete se, po svojoj nameni, mogu svrstati u sledeće grupe:

a) za uništavanje objekata na zemlji koji se nalaze na nekoliko stotina km od aviona; po težini su približno iste kao i krilate rakete operativnog značaja, mada imaju veću brzinu.

b) za borbu sa PVO protivnika na daljinama od nekoliko stotina km; kod takvih raketa postoje uređaji za stvaranje smetnji radio-lokatorima ili uređaji za njihovo navođenje na radio-lokacione stanice na osnovu elektromagnetnog isijavanja tih stanica.

c) krilate rakete sa malom daljinom dejstva od 5 do 15 km koje su namenjene takođe za uništavanje ciljeva na zemlji.

Primenom krilatih raketa »vazduh-zemlja« žele se, u stvari, da objedine pozitivne osobine krilate rakete »zemlja-zemlja« i aviona. Za ovu grupu raketa je karakteristično da se lansiraju sa aviona i da dejstvuju na ciljeve sa velikih odstojanja — uglavnom van domašaja protivnikove PVO.

Na osnovu taktičko-tehničkih karakteristika krilatih raketa »vazduh-zemlja«, autor deli ove u dve osnovne grupe:

startna težina kod prve grupe 4.500—6.800 kg, kod druge 260-540 kg; težina bojeve glave kod druge grupe 100—250 kg, dok za prvu nema podataka;

brzina leta gotovo kod svih raketa ove grupe je između 600—700 m/sek; daljina leta kod raketa prve grupe je do 800 km, a kod ostalih 5—11 km; dužina rakete kod prve grupe 10,68—13,12 m, a kod druge od 3,40—4,50 m; prečnik tela rakete kod prve grupe od 0,71—1,27 m, a kod druge od 0,30—0,63 m;

raspon krila kod prve grupe 3,66—3,96 m, a kod druge od 0,95—2 m; sistemi upravljanja su različiti; koristi se sistem teleupravljanja, samonavođenja, inercijalni sistem i inercijalni sa samonavođenjem.

SL. B.

INFRACRVENI ZRACI U VOJNOJ TEHNICI

Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, vojne biblioteke »Naši pisci«, pisac dipl. inž. potpukovnik Branko Rakočević, Beograd, 1966. godine. Knjiga ima 148 strana, a cena joj je 13 nov. dinara.

U eventualnom ratu noćna borbena dejstva izaći će iz domena borbe u posebnim okolnostima i postati normalna i masovna pojava. Ovakvo shvaćanje zasniva se na iskustvima iz drugog svetskog rata, zatim rata u Koreji, Alžiru i oba rata u Vijetnamu, a naročito na konstataciji da ubitačna i rušilačka snaga oružja za masovno uništavanje, kao i usavršeno klasično naoružanje i elektronska sredstva za izviđanje, nameću armijama da što više koriste noć.

Sve ove okolnosti su uticale da se gotovo u svim armijama intenzivno radi na ostvarenju sredstava pomoću kojih se vidi i noću. Uslovi noćnog osmatranja se, istina, mogu poboljšati optičkim instrumentima, ali samo ako je intenzitet osvetljaja minimum 0,01 luksa. Ni ultraljubičasti zraci nisu zadovoljavajuće rešenje, uglavnom zbog nepostojanja pogodnih i ekonomičnih izvora dugotalasnih i ultraljubičastih zraka. Veoma dobra vidljivost se može postići i savremenim sredstvima za osvetljavanje. Ali ona se ne mogu uvek koristiti jer približavaju noć danu, a time se gube mnoge prednosti noću.

Međutim, uređaji koji koriste IC-zrake omogućuju osmatranje neprijatelja i sopstveno dejstvo u potpunom mraku, u okviru svog dometa i u vidnom polju dela uređaja za osmatranje.

IC-zraci su toplotni i elektromagnetne prirode, a poseduju sledeća svojstva: prelamaju se, reflektuju, pravolinijski prostiru, polarizuju i interferenciraju. Posledica su obrtnih i oscilatornih kretanja spoljnih elektrona atoma i molekula. IC-zračna energija se oslobađa onda kada spoljni elektroni prelaze sa neke od svojih putanja s višim energetskim nivoom na osnovnu, tj. na putanju s nižim energetskim nivoom.

Još pre više od pedeset godina počele su se interesovati armije za IC-zračenje, ali tek posle 1917. godine dolazi do njihove vrlo ograničene primene. Ponovno živo interesovanje za njih, u pogledu njihove vojne primene, javilo se oko 1930. godine, naročito u Nemačkoj, pa je ostvareno više vrsta i tipova fotoprovodnih i termičkih detektora primenljivih u protivavionskoj artiljeriji, mornarici, na avionima, raketama, itd. Međutim, sve se uglavnom svelo na laboratorijske primerke. Dalji razvoj doveo je do pronalaska elektronsko-optičkog pretvarača slike. U toku drugog svetskog rata sreću se na avionima IC-nišani tzv. principa pasivnog dejstva, a u borbama za Okinavu američka pešadija koristi za streljačko naoružanje izvestan broj IC-nišana aktivnog dejstva.

Danas se raznovrsni IC-uređaji smatraju normalnom opremom svake savremene armije.

Podela IC-zraka je različita, a najrasprostranjenija je na: kratkotalasne, srednjetalasne i dugotalasne. Vojni uređaji koriste kratkotalasne i srednjetalasne IC-zrake, dok dugotalasni nemaju još nikakvu praktičnu primenu.

Izvori IC-zračenja mogu biti prirodni i veštački. Sa vojne tačke gledišta najvažniji su prirodni izvori: planete, zvezde, ljudska tela, zemljište, itd. U veštačke izvore spadaju: sijalica sa usijanim volframovim vlaknom, nernstov grejač, električni luk, kvarcne, cezijumske, natrijumove, živine i neonske lampe, gajslerova cev, laseri, itd. Na svim ovim izvorima pisac se zadržava toliko koliko je potrebno da širi krug čitalaca shvati njihovo tehničko rešenje i način rada. U veštačke izvore takođe spadaju: celokupna vojna tehnička oprema, a naročito oklopna i druga vozila — posebno kad rade; naoružanje kad dejstvuje, ratni brodovi u pokretu, rakete i avioni u letu, itd. Inače, svako telo čija je temperatura veća od temperature apsolutne nule zrači IC-zrake određenih talasnih dužina.

IC-uređaji mogu biti na principu aktivnog i pasivnog dejstva. Postoje i poluaktivni, ali su za armijske potrebe manje interesantni. Aktivni uređaj mora da ima tri glavna elementa da bi proizveo vidljivu sliku: izvor IC-zračenja, cilj (koji odbija IC-zrake) i elektronski teleskop koji ih pretvara u vidljivu sliku. Pasivni IC-uređaj može da koristi i veće talasne dužine, a radi na teoretskoj postavci da se molekuli svakog predmeta kreću i da pri tome stvaraju toplotu. Pošto se molekuli u svakom predmetu različito kreću, stvara se i različita količina toplote. Pasivni pribor registruje razlike u toploti cilja i njegove okoline. Da bi se stvorila vidljiva slika, za ovaj pribor su potrebna dva glavna elementa: izvor IC-zračenja (znači cilj) i sprava koja će ove zrake pretvoriti u vidljivu sliku ili signal. Pasivni IC-uređaji imaju prednosti nad aktivnim, prvenstveno s tačke gledišta maskiranja.

Posebno je važna uloga IC-filtra. Zračni izvor i vidljivu svetlost usmerava na filter, koji zatim propušta jedino one zrake koji su za čovekovo oko nevidljivi. Dejstvo filtra može biti zasnovano na različitim optičkim i fizičkim pojavama: apsorbovanju, interferenciji, selektivnom reflektovanju, polarizaciji, itd.

U konstruktivnom pogledu IC-filtri mogu biti: čvrsti, tečni ili gasoviti, a od različitog materijala.

Za svoj rad skoro svi IC-uređaji moraju imati izvor električne energije; uređaji na principu aktivnog dejstva napajaju svoj reflektor i elektronsko-optički pretvarač slike, dok se uređaji na principu pasivnog dejstva takođe moraju napajati električnom energijom. Posebno je težak problem napajanja ako je u pitanju streljačko naoružanje, pa zato olovne i čelične akumulatore sve više zamenjuju lakši niki-kadmijumovi, bezlamelni i srebro-cink akumulatori.

Da bi se jednosmerni niski napon pretvorio u jednosmerni visoki napon, potreban za napajanje elektronsko-optičkog pretvarača slike, neophodan je visokonaponski pretvarač. Prema načinu pretvaranja jednosmernog napona u naizmjenični, pretvarači se dele na one sa elektromehaničkom šemom, relaksacione i elektronske. Iz opisa njihovog rada čitalac dobija jasnu predstavu zašto se, na primer, mehanički prekidač visokonaponskog pretvarača napona ne može ugrađivati u IC-uređaje namenjene izviđačima, snajperistima i sl.; razlog je u karakterističnom zvuku ovog pretvarača.

Kod svih IC-uređaja od kojih se traži da daju vizuelnu sliku cilja pri osmatranju i nišanjenju, najvažniji i najdelikatniji deo je pretvarač slike.

U početku su bili u upotrebi dvoelektrodni, ali su ubrzo potisnuti savršenijim višeelektrodnim pretvaračima. Pisac je dao ne samo njihov opis već i način rada.

Prijemnici zračne energije za pasivne IC-sisteme mogu se podeliti na selektivne i neselektivne. Za armiju su interesantni i superprovodljivi bolometri visoke osetljivosti u širokom dijapazonu infracrvenog dela spektra i male inercije.

Kod IC-uređaja, s gledišta praktične primene, najinteresantnije su sledeće karakteristike spoljašnjeg fotoefekta: integralna i spektralna osetljivost, i prag osetljivosti.

Od pre nekoliko godina počeli su se mnogo koristiti novi fotoelektrični prijemnici zračenja, fotodiode i fototriode, čiji je princip dejstva analogan fotogalvanskom (ventilnom) fotoefektu. Fotodiode se razlikuju od ventilnih prijemnika spektralnom i integralnom osetljivošću, malom inercijom, visokim stepenom korisnog dejstva i postojanošću bitnih parametara u toku vremena. Najširu primenu su dobile u praksi germanijumove fotodiode. Kod ovih treba istaći male gabaritne dimenzije, vrlo malu inerciju i lateralni fotoefekat.

Većina pasivnih prijemnika IC-zračenja zahteva hlađenje. Hlađenje fotoosetljivih slojeva omogućava da se poveća njihova integralna osetljivost, proširi interval spektralne osetljivosti, smanje unutrašnji šumovi.

Kod sistema namenjenih armiji, pored ekonomskog faktora, prvostepenu važnost ima sigurnost rada sistema, njegova težina i gabaritne dimenzije, vek trajanja u svim mesnim i vremenskim uslovima.

Pošto je upoznao čitaoca sa tehničkim rešenjima, principom rada i ostalim znanjima neophodnim da se IC-uređaji upoznaju uopšte, pisac je prešao na opis i namenu onih uređaja koji se već koriste u armijama raznih zemalja.

Za noćnu vožnju svih motornih vozila postoji više tipova i modela IC-uređaja na principu aktivnog dejstva. Sastoje se iz dela za osmatranje, jednog ili dva IC-fara i pretvarača visokog napona. Osmatrački deo može se koristiti i za otkrivanje protivnikovih IC-reflektora i farova i to na znatnim odstojanjima.

IC-uređaji za noćno osmatranje i izviđanje na principu aktivnog dejstva mogu biti stacionarni, prenosni, ručni, itd.

Postoji i više vrsta IC-uređaja na principu pasivnog dejstva koji služe za detekciju i izviđanje. Težina im se kreće od nekoliko stotina grama, pa do relativno velikih težina i dimenzija. Koriste se u svim borbenim dejstvima.

Za streljačko i naoružanje tenkova i samohotki uglavnom se koriste nišani na principu aktivnog dejstva. Što se tiče protivtenkovskih oruđa, oni sve više koriste srebro-cink akumulatore, a u poslednje vreme i IC-uređaje na principu pasivnog dejstva.

Borbeni čamci, patrolni i slični brodovi za svoje naoružanje mogu upotrebljavati (jer za njih težina kompleta nije tako važna) kako IC-uređaje na principu aktivnog tako i pasivnog dejstva.

Infracrveni lokatori su optičko-elektromehanički sistemi, namenjeni za određivanje uglovnih koordinata zemaljskih, pomorskih i vazdušnih ciljeva, na bazi njihovog sopstvenog IC-zračenja. Oni za praćenje su našli široku primenu kod sistema za samonavođenje, a drugi se koriste za pretraživanje

prostora i otkrivanje ciljeva i pravca na kojem se nalaze. Ovi IC-lokatori široko se upotrebljavaju za otkrivanje ciljeva koji emituju IC-zrake određenih talasnih dužina, zatim u centrima za upravu vatrom i kod uređaja za toplotno izviđanje zemljišta.

I rakete koriste IC-sisteme za samonavođenje; u poređenju sa radarom konstruktivno su prostiji, sigurniji pri radu, ne zauzimaju mnogo prostora, teže ih je ometati, a posebno im je visoka moć razlaganja po uglovnim koordinatama, usled čega je i tačnost navođenja veća. Nedostatak im je što na visinama do 1 km atmosfera jako apsorbuje i raspršuje IC-zrake. Sličan negativan efekat imaju: oblaci, jaka magla, kiša i dim, a i IC-zračenje nebeskih tela.

Poslednjih godina pojavljuju se napisi o kombinovanim glavama, tj. samonavođenje i elektronski sistem koji pojačava primljene električne signale i prenosi ih na kormilo rakete.

Sistemi za IC-samonođenje najčešće se susreću kod projektila vazduh-vazduh. Kod projektila zemlja-vazduh obično se kombinuju dva sistema, i to tako da se sistem za IC-samonođenje upotrebljava tek u završnom delu leta projektila. Glave za IC-samonođenje koriste i projektili vazduh-zemlja.

Dalju veliku primenu IC-zraka susrećemo kod blizinskih upaljača, uređaja za sprečavanje sudara u vazduhu i sletanje aviona i helikoptera noću, pri obezbeđenju objekata, kod daljinomera (sa unutrašnjom ili spoljašnjom bazom).

Televizija se može koristiti i u noćnim dejstvima zahvaljujući realizaciji »kokošijeg oka«, kod kojeg je upotrebljen »superortikon« s jednim stepenom pojačanja. Opiti su pokazali da je TV-uređaj s »kokošijim okom« za oko hiljadu puta osetljiviji od obične TV-kamere sa »superortikonom«.

Praktična primena i opis pojedinih IC-uređaja, zajedno sa taktičko-tehničkim podacima, različito su dati. Razlog ovome verovatno treba tražiti u činjenici da pisac nije bio u mogućnosti da dođe do svih publikacija koje razmatraju ovu materiju, a sigurno je da se najnovija dostignuća drže u tajnosti.

Knjiga inženjera Rakočevića ukazuje na jednu veoma važnu potrebu, ili još bolje rečeno na neophodnost tehničkog obrazovanja starešina svih profila. Naime, ona uspelo krči put mišljenju da se danas starešine neizostavno moraju živo pozabaviti tehnikom isto onako kao što se već interesuju za opšta, vojna i politička znanja.

Tehničko obrazovanje potrebno je kako starešinama u trupi, tako i onima u štabovima; prvima — jer tehniku koriste, a drugima zato što planiraju njenu upotrebu. Knjiga isto tako ukazuje i da tehnički kadar u armiji mora imati veoma solidan fond vojnog znanja, jer će samo tada biti u stanju da pruži tehnička ostvarenja koja će sa puno uspeha koristiti trupa.

Piscu je bio svakako cilj da u prvom redu uputi starešine u oblast vojne IC-tehnike — za njih relativno nove. Međutim, knjiga će dobro doći i svim vojnicima koji rukuju IC-uređajima.

Poznavanje vojne tehnike korisno je ne samo ako se određenim sredstvima raspolaze već i kad to nije slučaj. Zato i slabije opremljene armije moraju, takođe, zahtevati od svojih starešina, pa i boraca, da im tehnički fond znanja bude na zavidnoj visini, jer se tehnika ne samo koristi već se od

nje treba i braniti. Takav je slučaj i sa IC-sredstvima. Starešine koje ih budu dobro poznavale moći će da iz njih izvuku maksimum; ujedno će biti u stanju da, u granicama objektivnih mogućnosti, preduzmu sve mere zaštite. Oni će prvenstveno koristiti lažne izvore zračenja, maskirne mreže, zaštitne pre-maze, itd.; znaće, na primer, da su dosta dobro zaštićeni od IC-osmatranja ako je vazduh nečist (zasićen čvrstim i tečnim materijama) ili vreme oblačno, odnosno maglovito.

Ova aktuelna materija iznesena je u knjizi koncizno i popularno, a samo izuzetno je, no i tada vrlo uspešno, kombinovano popularno i naučno izla-ganje. Ali, iako je želja pisca da čitaoca uputi samo u osnovne probleme vojne IC-tehnike, ipak knjigu će moći sa punim uspehom da prati samo onaj čitalac koji raspolaže izvesnim znanjima iz matematike, fizike i elektronike.

Pisac se služio uglavnom sovjetskom stručnom literaturom; to što nije konsultovao više dela ili ih bar nije naveo u prilogu, predstavlja izvestan nedostatak knjige.

Čitaocu je prezentirano ono područje IC-tehnike koje su sovjetski pisci Ivanov i Tjapkin takođe obradili. Međutim, jedna knjiga ne isključuje drugu, već se naprotiv dopunjuju.

Potpukovnik
Radomir ĐURAŠINOVIĆ

Potpukovnik Petar Ninković: *Materijalna odgovornost po novim propisima*
 Pukovnik Đorđe Tomić: *Dejstvo izviđačkih grupa u taktičkoj dubini neprijatelja*

Major Bogdan Knežević: *Uzajamni odnos obuke i slobodnih aktivnosti vojnika*
Vojnikovo popodne — diskusija (u diskusiji učestvuju pukovnici Predrag Đurić, Ahmed Džubo, Vlado Kapičić i Vinko Milić)

Major Života Nikolić: *Pokazivanje ciljeva pomoću karte na »kratkoj bazi«*
Pripremanje i izvođenje vežbe — tema: Obuka odeljenja minobacača u napadu — kapetan I kl. Stevan Grujin

Vodnik I kl. Svetislav Arsić: *Neka iskustva iz izrade skloništa u snegu*

Pukovnik Josip Karavanić: *Rad na opismenivanju boraca u NOR-u*

Potpukovnik Ante Rosi: *Partizanske straže*

Pukovnik Abdulah Sarajlić: *Čiča Romanijski*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih armija, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku »Rešavanje zadataka«.

VOJNI GLASNIK 4/1966.

Pukovnik Đuro Mileusić: *O sadržaju i formi predloga za upotrebu rodova vojske*

Kapetan I kl. dr Miodrag Odović: *Metod rada trupnog lekara*

Pukovnik Miljenko Sršen: *O nekim zadacima i radu načelnika PVO*

Potpukovnik Petar Ninković: *Neka pitanja nadležnosti u postupku za naknadu štete*

Major Pero Trtić: *Priprema komandira odeljenja za vežbu — tema: Ubacivanje i dejstvo streljačkog odeljenja u neprijateljskom rasporedu*

Potpukovnik Šerif Redžepagić: *Planiranje materijalnog obezbeđenja nastave u puku — brigadi*

Potpukovnik Ljubo Đurković: *Upoznavanje mladih vojnika sa tehnikom i naoružanjem jedinice — jedno mišljenje*

Vojnik Ivo Žaunar: *Razvijanje »kratke baze« i određivanje mesta ciljeva*

Potpukovnik Manojlo Babić: *Stvaranje oklopnih jedinica u Lici, Kordunu i Baniji*

Potpukovnik Ante Bačinić: *Likovi ratnika: Franjo Bubić*

Milan Korica: *Dve akcije Fruškogorskih partizana*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih armija, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku »Rešavanje zadataka«.

VOJNI GLASNIK 5/1966.

Major Željko Reić: *Grupe za zaprečavanje*

Potpukovnik Petar Ninković: *Naknada i način raspravljanja štete*

Potpukovnik Veroljub Jovanović: *Priprema za praktični deo ispita za čin artiljerijskog majora*

Potpukovnik u penz. Behlinović Esad: *Pronalaženje trigonometrijskih tačaka na zemljištu*

Kapetan I kl. Milisav Pejović: *Izvođenje pokretnog logorovanja pešadijskom četom — jedno mišljenje*

Pukovnik Josip Mitrović: *Obeležavanje (trasiranje) fortifikacijskih objekata*

Major Petar Zakonović: *Savremeni tenkovi*

Pukovnik Miloš Kovačević: *Razvoj i borbene tradicije ratnog vazduhoplovstva*

Pukovnici Stjepan Domankušić i Savo Labović: *Uz godišnjicu službe bezbednosti*

Major Đorđe Radišić: *Likovi ratnika: Karel Destovnik Kajuh*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih armija, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku »Rešavanje zadataka«.

Pukovnik Pavle Gajić: *Mogućnost izvršenja zadataka sa kontaminiranog aerodroma*

Pukovnik Stevan Roglić: *Bojne glave vođenih raketa zemlja — vazduh*

Pukovnik Svetislav Stanojev: *Mehanografija u armiji*

Dipl. inž. Dragoljub Milatović: *Minijaturizacija elektronskih kola u savremenoj vazduhoplovnoj tehnici*

Potpukovnik Stane Vrhunc: *Programirana nastava*

Potpukovnik Rifat Karić: *O pripremi nastavnika za nastavni rad*

Pukovnik Dušan Gabrijević: *Podsticaj u nastavi*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz stranih RV, vesti i novosti, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK 2/1966.

Kontraadmiral Josip Grubelić: *Saobraćaj na moru i naša pomorska privreda u ratu*

Potpukovnik u penziji Karlo Babić: *Osnovna načela taktičkog maskiranja na moru i morskoj obali*

Kapetan fregate Nikola Safonov: *Dostignuća raketne tehnike u RM*

Kapetan boj. broda Ante Paić: *Motorne topovnjače IRM*

Potpukovnik Petar Ninković: *Pravilnik o sprovođenju odredaba Zakona o JNA o materijalnoj odgovornosti i neka pitanja njegove primene*

Kapetan boj. broda Dušan Miljanić: *Španija i strategija NATO u Sredozemlju*

Josip Luetić: *Dubrovački galijun — najtipičniji slavenski jedrenjak XVI stoljeća*

Kapetan boj. broda u penz. Slobodan Petrović: *Dvadeset i pet godina od potapanja razarača »Zagreb«*

Kapetan boj. broda Momo Velimirović: *Za bolje materijalno obezbjeđenje nastave u vojnopomorskim školama*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i rubrike: »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vesti i novosti« i »Bibliografija«.

VOJNOSANITETSKI PREGLED 3/1966.

Pukovnik dr Stanislav Pišćević, pukovnik prof. dr Konstantin Brankovan, potpukovnik dr Nikola Bojanić i saradnici: *Naša iskustva sa obliterativnim oboljenjima arterija donjih ekstremiteta*

Pukovnik dr Marko Božović, pukovnik mr ph. Oskar Čerge, zastavnik Ljubiša Simić: *Prilog proučavanju kalorične vrednosti dnevnog obroka vojničke hrane*

Pukovnik profesor dr Miro Gerbec i major dr Anka Turk-Drobnjaković: *Etiološka ispitivanja seroznih meningitisa od 1960. do 1963. godine u Virološkoj laboratoriji Vojnomedicinske akademije*

Potpukovnik dr Božidar Birtašević, dr Spasoje Ranitović, kapetan I kl. dr Slavko Parabucki i saradnici: *Masovna epidemija infektivnog hepatitisa u Čazinskoj krajini*

Dr Petar Milenković, dr Vitimir Jovičić, dr Živorad Đorđević: *Učestalost oštećenja kranijalnih nerava kod teških kraniocerebralnih povreda*

Pukovnik docent dr Bogoljub Arsić: *Bakteriološka dijagnoza tifus — paratifus grupe za 24 časa*

Potpukovnik mr ph. Bogdan Radivojević, pukovnik docent mr ph. Ljubomir Purać i saradnici: *Prilog standardizaciji metode za određivanje hemoglobina*

Potpukovnik Dimitrije Kenkovski: *Opšti zakon o zdravstvenoj službi*

Pukovnik dr Radovan Krunić i kapetan dr Petar Mladenović: *Urtikarija e frigore*

Pukovnik dr Dušan Potkonjak, pukovnik profesor dr Stanimir Tošić i kap. I kl. dr Miodrag Mijatović: *Idiopatska retroperitoneumska fibroza*

General-potpukovnik dr Tomislav Kronja: *Sanitetska služba četvrtog korpusa NOVJ u periodu 1943/1944. godine*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Kongresi i konferencije«, »Prikazi knjiga« i »Referati«.

VOJNOSANITETSKI PREGLED 4/1966.

Editorijal

Pukovnik dr Albin Šivic: *Neka organizacijska pitanja zbrinjavanja velikog broja opečenih*

Docent dr Ivan Prpić: *Patofiziološke promjene kod opekлина*

Profesor dr Mirko Derganc: *Trijaža kod masovnog zbrinjavanja opekotina*

Docent dr Ozren Uzelac: *Lečenje lokalnih promena opečenih u uslovima masovnog povređivanja*

Primarijus dr Branko Poljungan: *Liječenje općih poremećenja opečenih u uslovima masovnog povređivanja*

Primarijus dr Paula Jerina — Lah: *Primena krvi, krvnih produkata i zamenika za plazmu u masovnom zbrinjavanju opekotina*

Dr Budimir Dinić: *Uloga imunotransfuzije u lečenju opekotina*

Dr Branislav Bogdanov: *Osposobljavanje priučениh i stručnih kadrova svih profila za zbrinjavanje velikog broja opečenih*

Pukovnik mr ph. Žarko Đorđević: *Materijalno obezbeđenje opekotina*

Pukovnik profesor dr Borivoj Vračarić: *Ishrana opečenih i problem snabdevanja*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i Diskusiju na simpozijumu o zbrinjavanju velikog broja opečenih, koji je održan u Beogradu 16. i 17. decembra 1965. godine, kao i recenziju na knjigu »Ratna hirurgija« od profesora dr Vojislava Stojanovića.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK 4/1966.

Pukovnik Dragić Gajović: *Pomoćnik komandanta za pozadinu u trupnim jedinicama*

Potpukovnik Stevo Drakulić: *O novom načinu materijalnog poslovanja jedinica tehničkog održavanja*

Potpukovnik Edgar Skrobonja, dipl. inž.: *Provera znanja i ocenjivanje pitomaca u vojnotehničkim školama*

Milan Milivojević i Miodrag Martinović, dipl. inž.: *Primena statičkog dubinskog penetrometra za određivanje otpornosti tla na kome se temelje inžinjerijski objekti*

Potpukovnik Siniša Stojanović, dipl. ekonomist: *Prava i obaveze JNA u vezi sa reklamacijama na kvalitet vozila domaće proizvodnje*

Kapetan Petar Zdravković, dipl. inž., vodnik I kl. Slavko Sinobad i mašinski tehničar Borisav Simić: *Vanredna oštećenja na inžinjerijskim mašinama*

Kapetan I kl. Vitomir Ilić, dipl. inž.: *Određivanje tehničkog stanja motora bez rastavljanja*

Kapetan Vladan Šljivić, dipl. inž.: *Praktični saveti za ugradnju poluprovodničkih elemenata*

Kapetan I kl. Miroljub Marković, dipl. inž.: *Radar sa neprekidnim zračenjem*

Potpukovnik Rudolf Peteh: *Primena osciloskopa pri ispitivanju (merenju) na UNF uređajima (nastavak)*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih knjiga, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i neke zanimljivosti iz domaćih knjiga i časopisa.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK 5/1966.

Kapetan I kl. Draško Karanović: *Jedno mišljenje o opravci tehničkih sredstava veze u trupi*

Major Vučo Babić: *Obračun vrednosti norma — časa inženjerskih mašina*

Poručnik Vitomir Miladinović, dipl. inž.: *Transportni rad i proizvodnost u eksploataciji vojnih motornih vozila*

Kapetan I kl. Petar Zdravković, dipl. inž.: *Podmazivanje motora sa unutrašnjim sagorevanjem ugrađenih u inženjerske mašine i vozila*

Zoran Miljić, dipl. inž.: *Okidna kola sa trazistorom u tunel-diodom*

Poručnik u rez. Radisav Drobnjak: *Konstruktivske dimenzije alata za isecanje*

Kapetan Milisav Vujović, dipl. inž.: *Normalno i detonaciono sagorevanje u motorima sa unutrašnjim sagorevanjem*

Zastavnik Svetomir Blagojević: *Mogućnosti osciloskopa*

Ivan Kopecki, dipl. inž.: *Miniijturni poligon*

Zrv: *Deset godina Međunarodnog sajma tehnike*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih i domaćih časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED 2/1966.

General-potpukovnik dr Đoko Ivanović: *Privredna reforma i uslovi snabdevanja armije intendantskim materijalnim sredstvima*

General-major Tone Marinček: *Povodom donošenja Zakona o finansiranju i materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA*

Potpukovnik dr Ante Romac: *Nove odredbe Zakona o opštem upravnom postupku*

Vojni službenik I kl. inž. Miodrag Vidanović: *Problemi utvrđivanja prodajne cene materijalnih sredstava koja se nabavljaju za potrebe JNA uz posredovanje Organa za cene*

Potpukovnik Novica Vlaović: *Savremena kancelarijska mehanizacija u armijskoj administraciji*

Potpukovnik Boško Mažuranić: *Osnovne karakteristike novog pravilnika o naknadama putnih i drugih troškova u JNA*

Potpukovnik Miloš Četniković i kap. I kl. Nedeljko Jokić: *Suvo voće — važna komponenta u strukturi ishrane*

Major Konstantin Kostić: *Neki propusti i nedostaci u postupku naknade štete u JNA*

Potpukovnik Stojan Bundalo: *Nove tarife železničkih transportnih preduzeća i poskupljenje prevoza robe na železnici*

Major Franjo Žuvić: *Ormari za delove kombinovanih kuhinjskih mašina*

Kapetan I kl. Kosta Vujić: *Novi programi ispita za činove podoficira i oficira intendantske službe*

Potpukovnik Branko Bajić: *Uz programe za polaganje ispita za čin — klasu starešina finansijske službe*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Iz sudske prakse«, »Prikazi iz inostranih publikacija i vojnih časopisa«, kao i »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«, i bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED 3/1966.

Sprovođenje privredne reforme u Armiji i zadaci komunista — materijali sa sednice Opunomoćstva CK SKJ za JNA

Pukovnik Rudolf Musi: *Stvaranje obaveza po finansijskom planu DSNO-a i mogućnosti isplate o roku*

Pukovnik Predrag Mišković: *Proširenje proizvodnje na vojnim povrtnjacima · doprinosi smanjenju troškova i poboljšanju ishrane vojnika*

Pukovnik dr Vuko Goce-Gučetić: *Vojna privredna arbitraža*

Nikola Ilić: *Način i oblici finansiranja društveno-političkih zajednica*

Kapetan I kl. Nedeljko Jokić: *Riblje meso znatno poboljšava strukturu ishrane*

Pukovnik Franc Avsenek: *Karakteristike novog Pravila intendantske službe*

Potpukovnik Božidar Popović: *Kako smanjiti troškove regrutovanja*

Vojni službenik VII kl. Sreten Jovanović: *Jedno mišljenje o formi i sadržini službenih akata pri sprovođenju postupka o materijalnoj odgovornosti*

S. Č.: *Povodom novog rešenja o besplatnom pripadanju odeće trupnim starješinama*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Iz sudske prakse«, »Prikazi iz inostranih vojnih časopisa i drugih publikacija«, »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«, kao i bibliografiju.